

Pomniki praw człowieka w historii

KSIEGA JUBILEUSZOWA RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

TOM I

Pomniki praw człowieka w historii

Redaktorzy

Hubert Wajs i Rafał Witkowski



RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

MCMLXXXVIII – MMVIII

Praca zbiorowa

KSIĘGA JUBILEUSZOWA RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

Redaktor naukowy serii: *prof. UW dr hab. Marek Zubik*

Tom I

POMNIKI PRAW CZŁOWIEKA W HISTORII

Redaktorzy naukowcy tomu: *dr Hubert Wajs i dr Rafał Witkowski*

Opracowania:

Adam Bosiacki – teksty XVIII i XX

Hubert Wajs – teksty III, VIII-XII, XIV,

Rafał Witkowski – teksty I, II, IV-VII, XIII, XV-XVII, XIX, XXI-XXIII

Małgorzata Znojek – XXIV

Tłumaczenia:

Alicja Legutko-Dybowska – tekst XVII (z języka angielskiego na polski)

Tadeusz Wolański – teksty IV i VIII (z języka polskiego na angielski)

Ilustracja na okładce:

Wizerunek Mojżesza z nagrobka papieża Juliusza II

© Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2008

Księga Jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich (T. I-IV)

ISBN 978-83-927049-0-4

Tom I

ISBN 978-83-927049-1-1

Wydawca

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich

00-090 Warszawa, Al. Solidarności 77

Przygotowanie do druku, druk i oprawa:

PPGK S.A. Drukarnia KART

Warszawa, ul. Przyce 20

WSTĘP

Exegi monumentum aere perennius – pisał Horacy o swej poezji i słowa te przypominają się, ilekroć mowa o pomnikach. Czy można stawiać pomniki ideom, w szczególności, czy upamiętnić można tak ważne osiągnięcie ludzkiej myśli i doświadczenia, jakim są prawa człowieka? Wszelkie upamiętnianie kojarzy nam się z przemijaniem czy wręcz ze śmiercią, a przecież idea praw człowieka pozostaje żywotna i nieustannie się rozwija. Jest jednak inny rodzaj pamięci, polegającej na recypowaniu i twórczym analizowaniu dziedzictwa przeszłości, włączonej w teraźniejszość i zwróconej ku wyzwaniom, niesionym przez przyszłość. Właśnie do niej odwołuje się czterotomowy projekt wydawniczy (pod red. prof. M. Zubika), podjęty z okazji dwudziestolecia ustanowienia instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich.

Wybór najważniejszych aktów prawnych dotyczących praw człowieka od antyku po współczesność jest bowiem trwalszym od spiżu pomnikiem myśli niezliczonych ludzkich pokoleń, dążących do takiego zorganizowania swego życia społecznego, by respektowano w nim godność i wolność każdego człowieka.

Niniejszy, pierwszy tom (pod red. dr R. Witkowskiego i dr H. Wajsa) obejmuje wybór pomników prawa od czasów późnego antyku do początku XX wieku. Tom drugi (pod red. prof. M. Zubika) uwzględnia akty prawne poczynając od Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku i pokazuje dwudziestowieczny rozwój systemów ochrony praw człowieka. Na tom trzeci (pod red. prof. J. Zajadło) składają się fragmenty dzieł z epoki nowożytnej i najnowszej, prezentujące rozwój myśli prawnej i filozoficzno-prawnej na temat kondycji człowieka i jego praw. Wreszcie tom czwarty (pod red. prof. M. Zubika) dokumentuje dwudziestoletnią działalność urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich.

Nie bez powodu wybór nasz zaczyna się od tekstów prawnych, a więc od formalnych i instytucjonalnych świadectw tego, jak idee praw człowieka przyjmowały postać normatywną. Znaczenie prawa dobrze oddaje w tym kontekście stanowisko sformułowane przez Johna Locke’a: „gdyby ludzie byli bardziej szczęśliwi bez tego prawa, to chodziłoby o jakąś bezużyteczną rzecz, która sama zanika i nie zasługuje na miano zabezpieczenia oddzielającego nas od przepaści czy grzęzawiska (...). Stąd też do wszystkich istot zdolnych do podlegania prawu odnosi się zasada: gdzie nie ma prawa, nie ma wolności”¹. Rzeczywiście, nie ma wolności i praw bez instytucji i bez prawa, które

¹ J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, przeł. Z. Rau, Warszawa 1992, s. 201.

chroni nas przed niepewnością i arbitralnością władzy. Same idee nie gwarantują bowiem wolności w ludzkich społecznościach.

W niniejszym tomie, zawierającym przekrój aktów normatywnych z dwudziestu niemal stuleci, z Italii i ze Szwecji, z Francji, Polski i Stanów Zjednoczonych, to co uniwersalne miesza się z tym, co lokalne, a to, co odległe w czasie i obce, łączy się z tym, co pozostaje ponadczasowe.

Nie powinno dziwić szczególne miejsce, jakie w wyborze zajmują polskie pomniki praw człowieka, poczynając od przywileju księcia Bolesława Pobożnego dla Żydów z 1264 roku, poprzez Konstytucję *nihil novi* i Artykuły henrykowskie z 1573 roku, aż po Konstytucję 3 maja z 1791 roku. Wszak nasza kultura prawna sięga korzeniami do idei demokracji szlacheckiej, bardzo szerokich praw jej obywateli oraz wynikającej z niej m.in. tolerancji religijnej, będących efektem naturalnego rozwoju myśli społecznej, przekonań szlachty i politycznych elit państwa, a nie odosobnionym pomysłem jednego władcy lub filozofa. Jak mówił prof. Russell Hittinger podczas obchodów Dnia Praw Człowieka w grudniu 2006 roku, *Nihil novi* wraz z innymi aktami konstytucyjnej historii Polski w niezwykle sposób antycypowały Powszechną Deklarację Praw Człowieka, której sześćdziesiątą rocznicę uchwalenia właśnie w tym roku obchodzimy.

Jan Jakub Rousseau w „Uwagach o rządzie polskim” z roku 1772 zawarł słynne stwierdzenie, iż czytając historię rządu Polski, z trudnością można zrozumieć, jak państwo tak dziwacznie urządzone mogło się tak długo utrzymać. Francuski filozof odwoływał się przede wszystkim do faktu, że po 1652 roku niemal wszystkie sesje sejmowe zerwano w wyniku użycia veta przez pojedynczego posła. Rzecz jasna Rousseau pisał te słowa jeszcze przed uchwaleniem Konstytucji 3 Maja, która znosiła *liberum veto* oraz rozszerzała zakres *habeas corpus* poza stan szlachecki.

Być może jednak odpowiedź na pytanie filozofa zawarta jest w zamieszczonych tu tekstach prawnych, świadczących o polskiej specyfice. Wydaje się bowiem, że nasi przodkowie, wyprzedzając inne narody europejskie o stulecia, konsekwentnie odrzucali absolutyzm, drogą prób i błędów instytucjonalizując wielką prawdę polityki, głoszącą, iż absolutyzm jest sprzeczny z porządkiem politycznym i naturą człowieka.

W wyborze aktów normatywnych znalazła się także Konstytucja Królestwa Szwecji z 1809 roku, regulująca funkcjonowanie urzędu Ombudsmána, wprowadzonego faktycznie już w 1713 roku. Urząd ten stał się pierwowzorem dla wszystkich tego typu instytucji, w tym także dla polskiego urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich.

Jednym z aktów zamykających tom pierwszy jest Karta Międzynarodowego Trybunału Norymberskiego. Także w tym przypadku trudno nie wspomnieć o polskim tropie. Wszak to Rafał Lemkin polski i amerykański prawnik, przedwojenny warszawski adwokat, był twórcą określenia ludobójstwo

i projektu Konwencji w sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa podpisanej 9 grudnia 1948 roku Rafał Lemkin sam boleśnie doświadczył, do czego prowadzi pogarda dla ludzkich praw, tracąc niemal całą rodzinę w holokaucie. Nie jest bynajmniej prowokacją ani też spełnieniem obowiązku historycznego zamieszczenie rozdziału konstytucji stalinowskiej z 1936 roku dotyczącego „zasadniczych praw i obowiązków obywatelskich”. Chodziło o powód do refleksji nad naturą tych praw i obowiązków.

Przełomowe znaczenie niektórych aktów prawnych ujawnia się czasem dopiero po latach i niekoniecznie związane jest z długotrwałym ich obowiązywaniem, by podać tylko przykład naszej Konstytucji 3 Maja, czy przykład konstytucji Francji z 1791 roku. Przełomowa Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie ma nawet mocy wiążącej jako rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Nie zmienia to faktu, że akty takie bywają profetyczne w swym ujęciu idei prawa i bez względu na zamierzenia twórców stają się albo ważnymi punktami odniesienia albo kamieniami milowymi w rozwoju historii prawa.

Pragnąłbym gorąco, by oddawana właśnie do rąk czytelników obszerna, wielotomowa publikacja przyczyniła się do ożywienia refleksji na temat tych świadectw ludzkich doświadczeń instytucjonalnych i myśli, które legły u podstaw zachodniej koncepcji praw człowieka i państwa prawa.

Przypominając o tradycji praw człowieka, odsłaniamy zarazem prawne i społeczne fundamenty naszego państwa i wielu innych państw. Bez sięgania do nich trudno o stabilny rozwój społeczny, odwołujący się do powszechnie akceptowanych wartości i kanonu kultury.

Oddawany do rąk czytelników tom niniejszy, jak również kolejne tomy, wpisują się w obchody rocznicy powołania w Polsce instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich. W obchodach takich jest oczywiście pewien paradoks, gdyż sama idea praw człowieka wymaga nie tyle celebracji – a powiem więcej, w ogóle nie jest ona potrzebna – co raczej wytężonej, codziennej pracy nad zapewnieniem efektywnej ochrony ludzkich praw i Rzecznik Praw Obywatelskich wie o tym nazbyt dobrze. Z tego też powodu nasze wydawnictwo ma świadomie inny charakter niż zwykle przy takich okazjach wydawane jubileuszowe publikacje. Jest wynikiem wytężonej pracy całego zespołu autorów i współpracowników, którym chciałbym gorąco podziękować. Dr. Rafałowi Witkowskiemu (zastępcy dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu) i dr. Hubertowi Wajsovi (dyrektorowi Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie) za przygotowanie i opracowanie wyboru pomników prawa; prof. Markowi Zubikowi oraz zespołowi w składzie: Maciej Syska, Ada Paprocka i Robert Rybski za wybór, zebranie i tłumaczenie aktów normatywnych, prof. Jerzemu Zajadle, za wybór i redakcje tekstów, Pani dr Alicji Legutko-Dybowskiej za udział w ich tłumaczeniu. Zespołowi pracowników Biura pod kierunkiem Pani Urszuli Szkodzińskiej (dyrektor Biura RPO), Panu Andrzejowi Mańnicy (dyrektorowi Zespołu Prezydialnego

w Biurze RPO), Urszuli Kulikowskiej (zastępcy dyrektora Zespołu Prezydialnego w biurze RPO) oraz pracownikom Biura RPO: Annie Grzelak, Irenie Kumidor, Dariuszowi Supłowi i gen. Kazimierzowi Nalaskowskiemu za ich wielki wkład pracy bez którego nie mogłoby się ono ukazać.

Szczególne podziękowania należą się moim znakomitym poprzednikom prof. Ewie Łętowskiej, prof. Adamowi Zielińskiemu i prof. Andrzejowi Zollowi, za ich wspomnienia, które uświetniły tom IV. Redakcji „Państwa i Prawa” za udostępnienie tekstu prof. Tadeusza Zielińskiego. Szczególnie przy tej okazji brak osoby Profesora wszyscy dotkliwie odczuwamy.

Last but not least moim współpracownikom Panu dr. Maciejowi Dybowskiemu (sekretarzowi redakcji „Ius et Lex”) oraz Panu Mirosławowi Wróblewskiemu (dyrektorowi Zespołu Prawa Konstytucyjnego i Międzynarodowego w Biurze RPO) i przede wszystkim redaktorowi całości książki jubileuszowej Panu prof. M. Zubikowi (zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich).

Janusz Kochanowski
Rzecznik Praw Obywatelskich

I
EDYKT CESARZA KARAKALLI
Z 212 ROKU

EDYKT CESARZA KARAKALLI Z 212 ROKU

Pierwsze dwa wieki istnienia cesarstwa rzymskiego (I-II w. n.e.) były okresem względnego spokoju na granicach oraz przewagi militarnej i cywilizacyjnej nad rywalami. Pierwsze oznaki kryzysu stały się widoczne po 166 r., kiedy epidemia zdziesiątkowała ludność cesarstwa, które czasowo utraciło kontrolę nad prowincjami naddunajskimi. Konieczność utrzymania silnej armii przy zmniejszonych dochodach powodowała, że kryzys cesarstwa utrzymywał się pod rządami dynastii Sewerów (193–235 r. n.e.). Skomplikowaną sytuację pogarszał konflikt z senatem, spadek realnej wartości pieniądza oraz narastające zagrożenie ze strony Persji pod władzą dynastii Sassanidów.

Oprócz wydarzeń natury politycznej i ekonomicznej obserwować można wiekopomne przemiany etniczne i kulturowe. Zainicjowana przez Cezara Augusta kolonizacja podbitych prowincji doprowadziła do znacznej romanizacji wielu z nich. Osadnictwo weteranów na żyznych terenach poza Italią miało rozładować problem braku wystarczającej ilości ziemi uprawnej dla chłopów na Półwyspie Apenińskim. Oprócz kolonizacji, także nadawanie obywatelstwa rzymskiego wybranym grupom w prowincjach przyczyniało się wydatnie do ich romanizacji.

Stopniowe zacieranie różnic między rdzennymi ziemiami imperium rzymskiego (Italią), a podbitymi prowincjami przebiegało głównie na Zachodzie cesarstwa (Galia, Hiszpania, Afryka Północna), a w mniejszym stopniu na Wschodzie.

Wprowadzenie nowego prawa związane jest z osobą cesarza Karakalli (188–217), używającego w łacińskich źródłach imienia *Marcus Aurelius Severus Antoninus*. Zdobywał on doświadczenie w rządzeniu państwem, pomagając swojemu ojcu Septymiuszowi Sewerowi. Po jego śmierci (211 r.) współrządził krótko z bratem Getą (212 r.), a jego zamordowaniu przejął samodzielne rządy.

W opinii antycznych historiografów Karakalla odwoływał się do wzorów monarszego postępowania Augusta i Aleksandra Macedońskiego, którego wprost nazywał „Augustem Wschodu”. Propagował ideę powszechnego pokoju i zbratania się ludów mieszkających w granicach imperium, choć szczegółowa prezentacja tej idei z powodu braku źródeł nie jest w pełni jasna. Wydaje się, że istotnym filarem tego programu miał być edykt cesarski znany jako *Constitutio Antoniniana*.

Początkowo obywatelstwo rzymskie przysługiwało tylko mieszkańcom Rzymu. W 89 r. p.n.e. przyznawano je wszystkim wolnym mieszkańcom Italii. W antycznej tradycji prawnej obywatel rzymski miał prawo do głosowania (*ius suffragii*), do służby w legionach rzymskich (*ius militiae*), do wyboru na urząd państwowy (*ius honorum*), do odwołania się do opinii publicznej, jeżeli wyrok wydany przez sąd wydawał się niesprawiedliwy (*ius provocationis*), do własności (*ius census*), do zawierania małżeństwa uznawanego przez rzymski porządek prawny (*ius conubii*), do dysponowania majątkiem i korzystania z prawa cywilnego (*ius commercii*), do sporządzania i dziedziczenia z rzymskiego testamentu.

Edykt *Constitutio Antoniniana*, nazwany tak od przydomka cesarza (*Antoninus*), znany jest z uszkodzonego tekstu papirusu (P.Giss. 40 I). Został on odkryty w 1902 r. i po raz pierwszy opublikowany w 1907 r. przez P. M. Meyera. Brakuje około 1/3 tekstu z każdej linijki *Constitutio Antoniniana*, dlatego też możliwych jest kilka logicznych rekonstrukcji tekstu.

Tekst dekretu Karakalli, przyznający obywatelstwo rzymskie wszystkim wolnym mieszkańcom imperium, zapisany został na papirusie po grecku, zapewne jako tłumaczenie łacińskiej *Constitutio Antoniniana*. Dyskusję budziła data jego wystawienia, motywy przyświecające cesarzowi oraz jego dokładna wymowa prawna edyktu. Według niektórych historyków idea nadania obywatelstwa rzymskiego wszystkim wolnym mieszkańcom imperium zrodziła się jeszcze za panowania cesarza Septymiusza Sewera.

Papirus zawiera cztery akty prawne: 1) dekret przyznający obywatelstwo rzymskie, 2) dekret o amnestii, 3) i 4) fragmenty rozkazu o wypędzeniu egipskich chłopów z Aleksandrii. Z datacji drugiego fragmentu można stwierdzić, że cesarz Karakalla wydał ten dekret w Rzymie 11 lipca 212 r. (lub tuż po tej dacie). Wydaje się jednak, że jego treść nie była powszechnie znana w Egipcie do początku 213 r., kiedy spisano papirus. Także wprowadzanie w życie tego dekretu musiało być rozłożone w czasie. Wiązało się z koniecznością przygotowania przez prawników wielu szczegółowych postanowień, będących następstwem decyzji cesarza.

Dyskusyjny pod wieloma względami jest zakres nadania obywatelstwa rzymskiego. Krytyka tekstu jest utrudniona z powodu luk w tekście papirusu. Wydaje się jednak pewne, że intencją Karakalli było powszechne nadanie obywatelstwa rzymskiego (z wyjątkiem niewolników i barbarzyńców), co znajduje potwierdzenie w innych zachowanych źródłach z epoki. Wielu mieszkańców imperium posiadało w początkach III w. obywatelstwo, ale nadal zachowywało ono swoją atrakcyjność. Do tej pory obywatelstwo rzymskie nadawane było jako nagroda czy jako motywacja do odbywania służby w armii rzymskiej. Teraz miało być przypisane wszystkim wolnym ludziom w całym imperium, co oczywiście budziło niezadowolenie lokalnej arystokra-

cji i administracji rzymskiej. Wątpliwości wzbudza znaczenie terminu *dediticii* i dalszego prawnego położenia tej grupy ludności.

Wydanie tak ważnego dokumentu prawnego musiało być powiązane z szerszym planem ideologicznym cesarza. Trudno znaleźć jakąś dokładną analogię w świecie antycznym do postanowień edyktu Karakalli. Kluczem do zrozumienia wydaje się być wielka wyprawa cesarza na Wschód, wojna z Partami i przyłączenie Armenii jako prowincji rzymskiej. Niczym Aleksander Macedoński, chciał podbić i przyłączyć do swego uniwersalistycznego imperium ziemie, którymi kiedyś władał jego idol. Cesarz został zamordowany w 217 r., a jego plany polityczne upadły. Pozostał jednak edykt i jego długofalowe skutki.

W następnych wiekach stopniowo podział na posiadających obywatelstwo rzymskie i nieposiadających zastępowany był innym – na ludzi szlachetnie urodzonych (łac. *honestiores*), do których należeli senatorowie, arystokracja, elity lokalne, żołnierze) oraz niskiego stanu (łac. *humiliores*), do których zaliczano pozostałą ludność.

Tekst przekładu w języku polskim

Imperator Cezar Marek Aureliusz Sewer Antoninus August ogłasza:

Teraz zaś [...] skoro żale i pretensje zostały wniesione, najbardziej stosownym jest bym zastanowił się, w jakim sposób złożyć mogę dzięki bogom nieśmiertelnym za to, że tym zwycięstwem [...] mnie wybawili. Sądzę przeto, że jestem w stanie zadośćuczynić ich [tj. bogów – R.W.] majestatowi tak wspaniale i pobożnie, jeśli peregrynów – ilekroć wstąpią do liczby moich ludzi – przywiodę do kultu [?] bogów. Dlatego też nadaję obywatelstwo Rzymskie wszystkim peregrynom przebywającym we wszelkiego rodzaju miastach całego świata, wyjąwszy *dediticii*. Przystoi bowiem, by wielka ilość nie tylko wszystko [...], lecz także by otoczyć zwycięstwem. Ponadto edykt ten powiększy [?] majestat ludu Rzymskiego, gdyż ta sama godność stanie się udziałem innych [?] [peregrynów?] [...]

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: *Fontes iuris Romani antejustiniani*, ed. S. Riccobono, t. 1, Florentiae 1941, nr 88, s. 445-449.

Tekst łaciński został zrekonstruowany w oparciu o zachowany grecki oryginał, który był w dodatku uszkodzony. Powoduje to wiele trudności przy

prawidłowej interpretacji litery i ducha edyktu cesarskiego. Zarówno przekład na język polski, jak i tłumaczenie na język angielski należy traktować bardziej jako interpretację łacińsko-greckiego pierwowzoru, niż dosłowne tłumaczenie.

Imperator Caesar Marcus Aurelius Seuerus Antoninus Augustus dicit:

Nunc uero (...) potius oportet querellis et libellis sublatis quaerere quomodo diis immortalibus gratias agam, quod ista uictoria (...) me seruauerunt. Itaque existimo sic magnifice et religiose maiestati eorum satisfacere me posse, si peregrinos, quotiens cumque in meorum hominum numerum ingressi sint, in religiones (?) deorum inducam. Do igitur omnibus peregrinis, qui in orbe terrarum sunt, ciuitatem Romanorum, manente omni genere ciuitatum, exceptis dediticiis. Oportet enim multitudinem non solum omnia (...) sed etiam uictoria circumcingi. Praeterea hoc edictum augebit (?) maiestatem populi Romanorum cum facta sit eadem aliorum (?) (peregrinorum ?) dignitas. (...)

Tekst przekładu w języku angielskim

Tekst na podstawie: *Ancient Roman statutes*. A translation with introduction, commentary, glossary, and index, ed. and tr. Allan Chester Johnson, Paul Robinson Coleman-Norton, Frank Card Bourne, general editor, Clyde Pharr, Clark, N.J. 2003, nr 277, s. 225-226, n. 277 .

W tekście angielskim widać dokładnie, jak trudno było przełożyć łacińską znieskształconą składnię na poprawną gramatycznie wypowiedź na angielsku. W wiele bardziej czytelne są pozostałe trzy części edyktu cesarskiego.

Emperor Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus proclaims : It is most fitting that, as I ascribe the causes and the reasons of events to divine origin, I should attempt to render thanks to the immortal gods for their preservation of me in so grant a danger. I believe, therefore, that most magnificently and reverently I can perform a service not unworthy of their majesty, if I make my offerings to the gods in company with the foreigners who at any time have entered the number of my subjects, as well as with my own people. I grant, therefore, to all foreigners throughout the Empire the Roman citizenship, though . . . are preserved except the *dediticii*. For it is proper that the populace not only should . . . everything, but also should share in the victory. This edict will enhance [?] the majesty of the Roman people [?]

Nota bibliograficzna:

E.J. Bickerman, *Das Edikt des Kaisers Caracalla in P. Giss. 40 I*, Berlin 1926; Ch. Sasse, *Die Constitutio Antoniniana. Eine Untersuchung über den Umfang der Bürgerrechtsverleihung auf Grund des Papyrus Giss. 40 I*, Wiesbaden, 1958; N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Oxford 1973; H. Wolff, *Die Constitutio Antoniniana und Papyrus Gissensis 40 I*, Köln 1976; J. F. Gilliam, *Dura Rosters and the Constitutio Antoniniana*, *Historia*, t. 14 (1965), s. 74-92; W. Williams, *Caracalla and the authorship of imperial edicts and epistles*, *Latomus*, t. 38 (1979), s. 67-89; M. Cary, H.H. Scullard, *Dzieje Rzymu*, Warszawa 1992; Adam Łukaszewicz, *Aegyptiaca Antoniniana. Działalność Karakalli w Egipcie (215-216)*, Warszawa 1993; T. Spagnuolo Vigorita, *Città e Impero. Un seminario sul pluralismo cittadino nell'impero romano*, Napoli 1996, s. 97-146; P.A. Kuhlmann, *Die Giessener literarischen Papyri und die Caracalla Erlasse. Edition, Übersetzung und Kommentar*, Giessen 1994; P. Pinna Parpaglia, *Sacra peregrina, civitas Romanorum, dediticii nel papiro Giessen n. 40*, Sassari 1995.

II
EDYKT MEDIOLAŃSKI O TOLERANCJI
Z 313 ROKU

EDYKT MEDIOLAŃSKI O TOLERANCJI Z 313 ROKU

Wydanie edyktu przez cesarzy Konstantyna Wielkiego i Licyniusza w 313 r. poprzedził okres prześladowań za panowania cesarza Dioklecjana (284–305 r.). W 297 r. wydał on edykt skierowany przeciwko manichejczykom. Wkrótce jednak zwrócił się przeciwko chrześcijanom. Pomiedzy lutym 303 r. a styczniem/lutym 304 r. wydał cztery edykty sankcjonujące prześladowania. Na mocy pierwszego konfiskowano przedmioty kultu religijnego i burzono kościoły. Kolejny edykt nakazywał aresztowanie „przełożonych Kościoła”, czyli duchowieństwo. Trzeci edykt zezwalał na zwolnienie tych duchownych, którzy wyparli się wiary i brali udział w złożeniu ofiar bogom. Ostatni edykt nakazywał wszystkim mieszkańcom cesarstwa złożyć ofiarę bogom pod groźbą najgorszych tortur, a najczęściej śmierci. W poszczególnych prowincjach cesarstwa prześladowania trwały ze zmienną intensywnością i w różnym czasie. Postanowienia czterech edyktów najdłużej utrzymywane były w mocy na Wschodzie (do 313 r.). Sam Dioklecjan abdykował w 305 r., lecz prześladowania kontynuowali jego następcy.

Wielu chrześcijan przypłaciło wierność wierze śmiercią, powiększając rzesze męczenników. Prześladowania znacznie podkopały struktury Kościoła. Szczególnie w tradycji chrześcijaństwa wschodniego wydarzenia te weszły na trwałe do historii. Surowe i niekiedy sadystyczne prześladowania powodowały, że znaczne rzesze wiernych wypierały się wiary, co tworzyło nową sytuację dla Kościoła (jak traktować tych wiernych?).

Wielkie imperium rzymskie, obejmujące wszystkie kraje basenu Morza Śródziemnego, rządzone było przez cesarza (później cesarzy), mających władzę absolutną. Przed abdykacją Dioklecjan opracował precyzyjny system sukcesji władzy, lecz został on zastosowany tylko raz – w 305 r. W następstwie czego w latach 306–312 r. wielu pretendentów rościło sobie prawo do tronu. W 310 r. rządziło cesarstwem aż siedmiu cesarzy. Brak stabilnej władzy centralnej utrudniał rozwiązanie napiętych relacji między chrześcijaństwem a *imperium romanum*.

Pierwszym, znaczącym gestem, prowadzącym do zmian, był dekret cesarza Galeriusza z 30 kwietnia 311 r., wydany w Nikomedii na kilka dni przed jego śmiercią. Ubolewał w nim nad uporem chrześcijan, którzy nie chcieli powrócić do dawnej wiary Rzymian, ale ostatecznie ogłosił tolerancję wobec nich. Maksencjusz, władający Italią i Afryką, polecił zwrócić chrześcijanom ich świątynie. Podobnie postąpił Maksymin Daja, lecz wkrótce wznowił prześladowania, by ostatecznie ulec władzy nowych władców cesarstwa – Konstantyna (później nazwanego Wielkim) i Licyniusza.

Panowanie Konstantyna (306–338) oznaczało jedną z najważniejszych przemian w dziejach chrześcijaństwa, lecz nie sposób ograniczyć wymowy dekretu o tolerancji tylko do tej religii, czy w ogóle do spraw wiary. Trudno dziś jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, kiedy cesarz się nawrócił, czy była to decyzja stopniowa (ewolucyjna), czy jednorazowa. Faktem jest bezspornym, że tuż przed swoją śmiercią (co było wówczas zwyczajem) przyjął chrzest.

Walcząc o władzę nad zachodnimi prowincjami cesarstwa, Konstantyn pokonał w rozstrzygającej bitwie przy Moście Mulwijskim nieco na północ od Rzymu wojska Maksencjusza 12 października 312 r. Według późniejszej legendy miał on polecić swoim wojskom umieszczenie na tarczach znaku krzyża, lecz trudno dociec prawdziwości tego podania. Faktem bezspornym pozostaje wydanie edyktu tolerancyjnego przez Konstantyna, który wówczas rządził na Zachodzie, i Licyniusza, który kontrolował wschodnie prowincje. Dekret wydany 15 czerwca 313 r., nazajutrz po zwycięstwie wojsk Konstantyna nad armią Maksymina Daji, został przygotowany podczas spotkania Konstantyna i Licyniusza w Mediolanie na początku 313 r. z okazji ślubu Licyniusza z przyrodnią siostrą Konstantyna – Konstancją.

Tekst edyktu nie zachował się w oryginale i jest znany z dwóch (równobrzmiących) redakcji podanych przez Laktancjusza (*Lucius Caelius Firmianus* zm. 330 r.) w jego dziele *De moribus persecutorum* („O śmierci prześladowców”) oraz przez Euzebiusza z Cezarei zm. 338 r., w jego dziele *Ekklesiastike historia* („Historia Kościelna”).

Na mocy tego edyktu chrześcijanie uzyskali pełną i całkowitą swobodę sprawowania kultu. Zwrócono im natychmiast wszystkie skonfiskowane świątynie i majątki. Dzięki tym prawom chrześcijanie mogli przystąpić do odbudowy struktur Kościoła, zniszczonych w wielu prowincjach rzymskich na skutek prześladowań.

Wkrótce sam Konstantyn obdarzył chrześcijan mieszkających w afrykańskich prowincjach imperium dalszymi prawami, przekazując określone sumy na potrzeby duchowieństwa oraz zwalniając ich z obowiązku płacenia podatków.

Edykt mediolański i panowanie cesarza Konstantyna zapoczątkowało nowy okres w dziejach cesarstwa. Wiele instytucji prawnych, osiągnięć cywilizacyjnych i kulturowych miało przetrwać w późniejszych wiekach w Kościele (nazwanym później rzymskim), kiedy cesarstwo zachodnie padło pod naporem plemion barbarzyńskich w V wieku.

W 315 r. pojawiły się pierwsze symbole chrześcijańskie na monetach bitych przez Konstantyna, a w 323 r. zanikły pogańskie wzory. Dzięki poparciu św. Heleny, matki Konstantyna, wzniesione zostały świątynie chrześcijańskie

(w tym bazylika na Lateranie) czy kościół Grobu Świętego w Jerozolimie. Z czasem Kościół uzyskał uprzywilejowaną pozycję prawną, kiedy cesarstwo zaczęło uznawać prawomocność wyroków sądów biskupich nawet w sprawach świeckich. W 323 r. po raz pierwszy chrześcijanin objął urząd konsula. Cesarz jednak zaczął bezpośrednio ingerować w życie Kościoła, co było widoczne podczas zwołanego soboru powszechnego w Nicei w 325 r., który przyjął tzw. nicejskie wyznanie wiary (*Credo*). W 319 r. Konstantyn wydał pierwszy edykt ograniczający prywatne składanie ofiar, magii i wróżenia w domach prywatnych.

Zniesienie ograniczeń w działalności ewangelizacyjnej Kościoła przyniosło jego szybki rozwój, ale jednocześnie unaocznilo pierwsze herezje (arianie). Krótkotrwałe panowanie cesarza Juliana Apostaty (361–363), który chciał przywrócić pogańskie wierzenia, nie zahamowało tego procesu. Za panowania cesarza Teodozjusza Wielkiego (379–395) ortodoksyjne chrześcijaństwo stało się religią państwową, wymierzającą kary heretykom (381 r.). On także ostatecznie nakazał zamknięcie świątyń pogańskich (391 r.). Stało się to niespełna 80 lat po wydaniu edyktu o tolerancji wobec chrześcijan.

Tekst przekładu w języku polskim

Laktancjusz, *Pisma wybrane*, przekład Jan Czuj, Poznań 1933, s. 73-75 (Pisma Ojców Kościoła w polskim tłumaczeniu, pod red. J. Sajdaka, t. 16); przedruk: *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 1975, s. 29-30 oraz B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa w tekstach źródłowych*, Warszawa – Poznań 1992, s. 16.

Tekst edyktu mediolańskiego był wielokrotnie przedrukowywany zarówno w opracowaniach monograficznych, jak i w wyborach źródeł z epoki. Dla wielu dokument ten był sztandarowym przykładem przemian w świadomości elit w cesarstwie rzymskim.

Edykt mediolański 313 r.

Gdy tak ja, Konstantyn August, jak i ja, Licyniusz August, zeszlśmy się szczęśliwie w Mediolanie i omawiali wszystko, co należy do pożytku oraz bezpieczeństwa publicznego, postanowiliśmy między innymi zarządzić to, cośmy dla wielu ludzi uważali za pożyteczne, a w pierwszym rządzie co dotyczy czci należnej Bóstwu. A zatem uradziliśmy dać chrześcijanom wszystkim innym wolność wyznania religii, jaką kto chce, by tak dla nas, jako też dla wszystkich, pod naszą władzą zostających. Bóstwo istniało na stolicy niebieskiej jako cel modłów i źródło zmiłowania. Przeto zdrową radą powodowani i z najszus-

niejszej wychodząc zasady, uznaliśmy, iż nie należy odmawiać wolności bezwzględnie nikomu, kto by umysł swój skierował czy to ku obrządkowi chrześcijan, czy też ku takiej religii, jaką dla siebie uważa za najodpowiedniejszą; by najwyższe Bóstwo, którego religii dobrowolnie ulegamy, mogło nam we wszystkim używać swej łaski i życzliwości.

Przeto spodobało się nam uświadomić Łaskawość Twoją, by po usunięciu wszystkich w ogóle warunków, jakie przedtem w pismach do urzędu Twego skierowanych odnośnie do imienia chrześcijan zawarte były – teraz każdy z tych, którzy tę samą wolę mają zachowywania religii chrześcijańskiej, swobodnie i po prostu bez jakiegokolwiek niepokoju i naruszania to samo mógł zachowywać.

Postanowiliśmy Troskliwość Twoją jak najgruntowniej o tym uawiadomić, abyś wiedział, że daliśmy także chrześcijanom wolną i bezwzględną możność wyznawania ich religii. Gdy się dowiadujesz, że tym na to zezwoliliśmy, rozumie Łaskawość Twoja, iż również i dla innych podobnie wolna i otwarta przyznana została możność w naszych spokojnych czasach wybrania sobie przedmiotu kultu, ponieważ pod żadnym względem nie chcemy uwłaczać ani honorowi kogokolwiek, ani religii. Nadto postanawiamy odnośnie do chrześcijan, że miejsca, w których się przedtem zgromadzali, a które także w dawniejszych pismach do urzędu Twego były wymieniane, mają im być zwrócone darmo, bez żadnego odszkodowania, bez żadnego zwlekania lub wahania, chociażby były sprzedane, czy to przez skarb nasz, czy przez kogośkolwiek innego. Również czym prędzej zwrócić mają i ci, którzy te miejsca otrzymali w darze lub kupili, a ci, którzy jakieś obietnice dostali, niech się zwrócą do naszego namiestnika, by ich prośbie zadość się stało.

Tekst oryginalny

Na podstawie: Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, ed. O. F. Fritzsche, Leipzig 1844, (Opera, Bd. 2), s. 288-289. (Bibl Patr. Ecc. Lat. XI).

Ponieważ nie zachował się oryginalny dokument, jest on cytowany na podstawie dzieła historiograficznego z epoki, napisanego przez autora, który był naocznym świadkiem wydarzeń (Laktancjusz zmarł w 330 r.).

Cum feliciter tam ego [quam] Constantinus Augustus quam etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum cinvenissemus atque universa quae ad commoda et securitatem publicam pertinerent, in tractatu haberemus, haec inter cetera quae videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus et Christianis et omnibus

liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset, quod quicquid <est> divinitatis in sede caelesti. Nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere. Itaque hoc consilium salubri ac reticissi ma ratione ineundum esse credidimus, ut nulli omnino facultatem abnegendam putaremus, qui vel observationi Christianorum vel ei religioni mentem suam dederet quam ipse sibi aptissimam esse sentiret, ut possit nobis summa divinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benivolentiamque praestare. Quare scire dicationem tuam convenit placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino condicionibus quae prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine <continebantur, et quae prorsus sinistra et a nostra clementia aliena esse> videbantur, <ea removeantur. Et> nunc libere ac simpliciter unus quisque eorum, qui eandem observandae religionis Christianorum gerunt voluntatem. Citra ullam inquietudinem ac molestiam sui id ipsum observare contendant. Quae sollicitudini tuae plenissime significanda esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam colendae religionis suae facultatem isdem Christianis dedisse. Quod cum isdem a nobis indultum esse pervideas, intellegit dicatio tua etiam aliis religionis suae vel observantiae potestatem similiter apertam et liberam pro quiete temporis nostri <esse> concessam, ut in colendo quod quisque delegerit, habeat liberam facultatem. <Quod a nobis factum est. Ut neque cuiquam> honori neque cuiquam religioni <detrac tum> aliquid a nobis <videatur>. Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse censuimus, quod, si eadem loca, ad quae antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehensa. Priore tempore aliqui vel a fisco nostro vel ab alio quocumque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia et sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate restituant; qui etiam dono fuerunt consecuti, eadem similiter isdem Christianis quantocius reddant, etiam vel hi qui emerunt vel qui dono fuerunt consecuti, si petiverint de nostra benivolentia aliquid, vicarium postulent, quo et ipsis per nostram clementiam consulatur. Quae omnia corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam ac sine mora tradi oportebit. Et quoniam idem Christiani non [in] ea loca tantum ad quae convenire consueverunt, sed alia etiam habuisse noscuntur ad ius corporis eorum id est ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege quam superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam isdem Christianis id est corpori et conventiculis eorum reddi iubebis, supra dicta scilicet ratione servata, ut ii qui eadem sine pretio sicut diximus restituant, indemnitatem de nostra benivolentia sperent. In quibus omni bus supra dicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum nostrum quantocius compleatur, quo etiam in hoc per clementiam nostram quieti publicae consulatur. Hactenus fiet, ut, sicut superius comprehensum est, divinus iuxta nos favor, quem in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prospere successibus nostris cum beatitudine publica perseveret. Ut autem huius sanctionis <et> benivolentiae nostrae forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programme tuo haec scripta et ubique proponere

et ad omnium scientiam te perferre conveniet, ut huius nostrae benivolentiae [nostrae] sanctio latere non possit.

Tekst przekładu w języku angielskim

Translated in University of Pennsylvania. Dept. of History: Translations and Reprints from the Original Sources of European history, (Philadelphia, University of Pennsylvania Press [1897?-1907?]), vol. 4/1, p. 28-30.

When I, Constantine Augustus, as well as I, Licinius Augustus, fortunately met near Mediolanum (Milan), and were considering everything that pertained to the public welfare and security, we thought, among other things which we saw would be for the good of many, those regulations pertaining to the reverence of the Divinity ought certainly to be made first, so that we might grant to the Christians and others full authority to observe that religion which each preferred; whence any Divinity whatsoever in the seat of the heavens may be propitious and kindly disposed to us and all who are placed under our rule. And thus by this wholesome counsel and most upright provision we thought to arrange that no one whatsoever should be denied the opportunity to give his heart to the observance of the Christian religion, of that religion which he should think best for himself, so that the Supreme Deity, to whose worship we freely yield our hearts) may show in all things His usual favor and benevolence. Therefore, your Worship should know that it has pleased us to remove all conditions whatsoever, which were in the rescripts formerly given to you officially, concerning the Christians and now any one of these who wishes to observe Christian religion may do so freely and openly, without molestation. We thought it fit to commend these things most fully to your care that you may know that we have given to those Christians free and unrestricted opportunity of religious worship. When you see that this has been granted to them by us, your Worship will know that we have also conceded to other religions the right of open and free observance of their worship for the sake of the peace of our times, that each one may have the free opportunity to worship as he pleases; this regulation is made we that we may not seem to detract from any dignity or any religion.

Moreover, in the case of the Christians especially we esteemed it best to order that if it happens anyone heretofore has bought from our treasury from anyone whatsoever, those places where they were previously accustomed to assemble, concerning which a certain decree had been made and a letter sent to you officially, the same shall be restored to the Christians without payment or any claim of recompense and without any kind of fraud or deception, Those, moreover, who have obtained the same by gift, are likewise to return them at once to the Christians. Besides, both those who have purchased and those who have secured them by gift, are to appeal to the vicar if they seek any recompense from our bounty, that they may be cared for through our

clemency. All this property ought to be delivered at once to the community of the Christians through your intercession, and without delay. And since these Christians are known to have possessed not only those places in which they were accustomed to assemble, but also other property, namely the churches, belonging to them as a corporation and not as individuals, all these things which we have included under the above law, you will order to be restored, without any hesitation or controversy at all, to these Christians, that is to say to the corporations and their conventicles: providing, of course, that the above arrangements be followed so that those who return the same without payment, as we have said, may hope for an indemnity from our bounty. In all these circumstances you ought to tender your most efficacious intervention to the community of the Christians, that our command may be carried into effect as quickly as possible, whereby, moreover, through our clemency, public order may be secured. Let this be done so that, as we have said above, Divine favor towards us, which, under the most important circumstances we have already experienced, may, for all time, preserve and prosper our successes together with the good of the state. Moreover, in order that the statement of this decree of our good will may come to the notice of all, this rescript, published by your decree, shall be announced everywhere and brought to the knowledge of all, so that the decree of this, our benevolence, cannot be concealed.

Nota bibliograficzna:

R.E. Sullivan, *Heirs of the Roman Empire*, New York 1960; R. MacMullen, *Christianizing the Roman Empire. AD 100-400*, Boston 1984; Jean Daniélou, Henri Irenée Marrou, *Historia Kościoła*, t. 1: *Od początków do roku 600*, przeł. Maria Tarnowska, Warszawa 1984; Daniel-Rops, *Kościół pierwszych wieków*, przeł. Kinga Ostrowska, Warszawa 1997; Ewa Wipszycka, *Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1994; Hugo Rahner, *Kościół i państwo we wczesnym chrześcijaństwie*, przeł. Maria Radożycka, Warszawa 1986; *Katolicyzm starożytny jako forma rozwoju pierwotnego chrześcijaństwa*, pod red. Józefa Kellera, Warszawa 1969; Bolesław Kumor, *Starożytność chrześcijańska*, Lublin 2003 (*Historia Kościoła*, t. 1); Henry Chadwick, *Kościół w epoce wczesnego chrześcijaństwa*, przeł. Andrzej Wypustek; Warszawa 2004.

III
WIELKA KARTA SWOBÓD
Z 1215 ROKU



Magna Charta Libertatum

Miejsce przechowywania: The National Archives, Records of the Duchy of Lancaster,
London DL 10/71

WIELKA KARTA SWOBÓD Z 1215 ROKU

Gdy w kwietniu 1199 r. w trakcie oblężenia Châlus, w Akwitanii zginął Ryszard I Lwie Serce (a raczej *Coeur de Lion*, gdyż językiem dworu był język francuski, a nie angielski: *the Lionhearted*), spadkobiercą imperium Plantagenetów – królem Anglii (ale także władcą francuskich posiadłości: Akwitanii, Andegawenii, Turenii, Maine, Bretanii i Normandii), miał zostać jego bratanek, książę Bretanii Artur. Pretensje do tronu zgłosił także stryj Artura, a młodszy brat Ryszarda – Jan bez Ziemi (fr.: *Jean Sans Terre*, ang.: *Lackland*). Stryj zmusił bratanka do złożenia hołdu lennego, lecz wówczas król Francji Filip II August, zażądał od Jana, aby ten złożył mu hołd lenny z Normandii. Król Jan po przegranej wojnie na kontynencie w Bretanii i utracie ziem Plantagenetów, a zwłaszcza po zwycięstwie króla Francji Filipa II Augusta pod Bouvines (1214 r.), musiał wrócić do Anglii. Tu jednak wdał się najpierw w konflikt z kościołem i papieństwem o obsadę arcybiskupstwa Canterbury. Papież Innocenty III mianował na to stanowisko Stefana Langtona, którego ostatecznie pod groźbą konfliktu z Francją król Jan zaakceptował. Uznając się lennikiem papieża z Anglii i Irlandii król Jan obiecał płacić rocznie 1000 funtów „świętopietrza”. Później zaś musiał stawić czoła zbuntowanym baronom, dodatkowo zaniepokojonym kolejnym podatkiem nałożonym przez króla. Przez całą zimę i wiosnę trwały różnego typu układy, negocjacje i pośrednictwa między królem a baronami oraz gromadzenie wojsk przez obie strony. Ostatecznie dnia 15 czerwca doszło do kapitulacji króla; wystawiony wówczas dokument baronów nazwano „Capitula” – *Artykułami baronów*. Dopiero w 4 dni później przygotowano „królewską” wersję tego dokumentu, czyli *Magna carta libertatum* – *Wielką kartę swobód*, na straży której stała rada 24 baronów i właśnie prymas Stefan Langton (art. 61). Ten czysto feudalny dokument dla współczesnych zamykał pewien etap konfliktu wasali przeciw ich suwerenowi, i to jak się okazało na krótko, gdyż walka po miesiącu rozgorzała na nowo. Król Jan odwołał się do papieża, jako suzerena, aby ten uwolnił go od przysięgi złożonej pod przymusem. W sierpniu papież Innocenty III unieważnił *Wielką kartę*. Sytuację zmieniła śmierć króla Jana (18 X 1216 r.) oraz papieża. Nowy papież Honoriusz III (1216–1227) zapośredniczył ugodę, a długi okres regencji (do 1227 r.), gdy to Wilhelm La Maréchal opiekował się synem Jana – Henrykiem III pozwolił baronom na umocnienie dotychczasowych zdobyczy. Młodociany król potwierdził skróconą do 47 punktów *Wielką kartę*, w której m.in. brakowało rady baronów z art. 61. Dopiero z biegiem lat *Magna carta* stała się podstawą konstytucyjnego ustroju Anglii, gdyż w tym dokumencie po raz pierwszy została sformułowana istotna zasada, że władzę

królewską ogranicza pisemne zobowiązanie władcy, inaczej mówiąc król też został podporządkowany prawu.

Po ogłoszeniu *Magna carta libertatum* sporządzono jej liczne kopie i posłano je do różnych ośrodków władzy tak świeckiej jak i kościelnej; dzięki temu zachowało się do dziś 13 kopii tego dokumentu (m.in.: w British Museum, The National Archives i archiwum katedry w Lincoln), lecz nie wiadomo, czy któryś z nich jest oryginałem.

Dokument ten różnie był oceniany przez historyków, w epoce wiktoriańskiej uchodził za pierwszy krok na drodze do parlamentaryzmu. Później jednak zwrócono uwagę, że w licznych punktach była to próba cofnięcia reform prawa, wprowadzonych przez króla Henryka II, a mających na celu uporządkowanie i unifikację prawa. *Wielka karta* liczyła 63 artykuły, dwa z nich 39 i 40 miały na celu zagwarantowanie baronom ochrony przed królewskim bezprawiem: „Żaden człowiek wolny nie będzie przetrzymywany, ani uwięziony, pozbawiony mienia, wyjęty spod prawa, wygnany lub w jakikolwiek inny sposób uciemiężony [...] inaczej jak na mocy prawomocnego wyroku równych mu lub prawa krajowego”. Stopniowo jednak to prawo odnoszące się do baronów zaczęto interpretować jako gwarancje dotyczące wszystkich i uprawnienia dla parlamentu. Podobnie z artykułów 13 i 14 wynikało, że król nie może dowolnie nakładać podatków. W przyszłości te artykuły staną się podstawą do twierdzeń, że monarcha może je nakładać tylko za zgodą rady królewskiej.

Zaś sama jej nazwa „karta” stanie się z czasem własnością nie tylko angielską, ale ogólnoeuropejską czy nawet ogólnoswiatową jak Karta ONZ (*Charter of the United Nations* – 1945 r.), czy czeska Karta ‘77.

Punkty oznaczone (+) były nadal aktualne wedle prawa z 1225 r., ale z nielicznymi małymi poprawkami. Punkty oznaczone (*) zostały opuszczone w późniejszych proklamacjach karty. W samym dokumencie punkty nie były numerowane, a tekst był napisany jako ciągły. W tłumaczeniu starano się raczej przedstawić sens niż odzwierciedlić dokładnie słowa łacińskie.

Tekst przekładu w języku polskim

Jan z Bożej łaski król Anglii, pan Irlandii, książę Normandii i Akwitanii oraz hrabia Andegawenii
(...)

+1. Na wstępie ustąpiliśmy Bogu i niniejszym naszym dokumentem zaświadczaliśmy po wsze czasy w imieniu własnym i naszych następców, że kościół angielski ma być wolny i zachować wszystkie swoje uprawnienia

i swobody oraz pragniemy aby było to przestrzegane a dalej wypływa z tego, że wolność wyborów, która uchodzi za największą potrzebę angielskiego kościoła z własnej i nieprzymuszonej woli nadaliśmy i przywilejem naszym zaświadcziliśmy jeszcze przed zatargiem jaki wybuchł między nami a naszymi baronami i uzyskaliśmy jego potwierdzenie przez papieża Innocentego III tako i my będziemy jej przestrzegać aby w dobrej wierze była przestrzegana przez naszych następców po wsze czasy. Także wszystkim wolnym ludziom naszego królestwa w imieniu własnym i naszych następców po wsze czasy przykazaliśmy aby wszystkie niżej opisane wolności wraz ze swoimi dziedzicami mieli i zachowali od nas i od naszych następców.

2. Jeśli umrze któryś z pośród naszych hrabiów i baronów lub innych wasali dzierżących dobra na prawie rycerskim, a w chwili śmierci jego spadkobierca był już pełnoletni i obowiązany świadczyć nam relevium niechaj posiada lenno swoje płacąc relevium jak dawniej, mianowicie dziedzic lub dziedzic hrabiego dzierżącego całkowitą baronię hrabiowską – sto funtów; dziedzic lub dziedzic barona dzierżącego całkowitą baronię również – sto funtów, dziedzic lub dziedzic rycerza posiadającego pełne lenno nie więcej jak sto szylingów; kto zaś winienby mniej świadczyć, niechaj da mniej na zasadzie dawnego zwyczaju feudalów.

3. Gdyby zaś dziedzic takiegoż lenna był niepełnoletni i pozostawał jeszcze pod opieką, to gdy tylko osiągnie lata sprawne niechaj obejmie swoje dziedzictwo nie płacąc ani relevium, ani też innej opłaty.

4. Opiekun ziemi takiego dziedzica, który nie posiadał lat sprawnych nie powinien pobierać z ziemi dziedzica nic ponad słuszne opłaty, słuszne zwyczajem i słuszne powinności i to bez zniszczeń i ubytków w ludziach i inwentarzu, a jeśli my powierzmy tego rodzaju opiekę nad majątkiem szeryfowi, lub komukolwiek innemu, kto będzie obowiązany wobec nas do rozliczeń z dochodów i wydatków i tenże powierzone sobie dobra doprowadzi do upadku i spustoszenia, ściągniemy od niego odszkodowanie a lenno powierzmy dwom pełnoprawnym i godnym zaufania ludziom i oni rozliczać się będą z nami lub z tym komu ich przydzielimy. Jeśli zaś oddamy lub sprzedamy komukolwiek opiekę nad tymi dobrami i ten okazałby się odpowiedzialny za ruinę i spustoszenie to utraci opiekę, która zostanie przekazana dwom pełnoprawnym i godnym zaufania ludziom z tegoż lenna, którzy przed nami będą odpowiedzialni w sposób wyżej określony.

5. Zaś opiekun jak długo sprawował będzie opiekę nad ziemią powinien z uzyskanych z ziemi dochodów dbać o domy, ogrodzenia, zabudowania, stawy, młyny i inne przynależne do posiadłości urządzenia, a gdy dziedzic osiągnie lata sprawne opiekun winien mu oddać całą, jego posiadłość wyposażoną w pługi i narzędzia stosowane do okresowych potrzeb uprawy roli i sposobu jej użytkowania.

6. Dziedzice nie wstąpią w związki małżeńskie inne jak tylko z równymi sobie, w taki przeto sposób aby uprzednio zostali zawiadomieni najbliżsi krewni.

7. Wdowa po śmierci swojego męża niezwłocznie i bez przeszkód otrzyma swój posąg i dziedzictwo i nic nie płaci zabierając swoją oprawę, posąg i dziedzictwo, którymi mąż wraz z nią rozporządzali w dniu jego śmierci i pozostanie w domu swojego męża przez czterdzieści dni od jego śmierci, w czasie których zostanie wyznaczona jej oprawa.

8. Wdowa nie może zostać przymuszona do powtórnego zamążpójścia jak długo zechce żyć bez męża winna jednak zapewnić, że nie wyjdzie za mąż bez naszej zgody, jeśli jest naszą poddaną lub o ile od kogoś dzierży lenno to bez zgody seniora, od którego jest zależna.

9. Ani my, ani też nasi baliwowie nie zagarną żadnej posiadłości lennej ani dochodów z tytułu jakiejkolwiek zaległości jak długo ruchomości dłużnika wystarczą na pokrycie tej zaległości, tak długo również poręczyciele nie będą pociągnięci do pokrycia długu, dopóki właściwy dłużnik posiada odpowiedni środek i dopiero gdy właściwego dłużnika nie będzie stać na zapłatę, poręczyciele staną się odpowiedzialni za dług i jeśli zechcą obejmą ziemię i dochody dłużnika i zatrzymają dopóki nie uzyskają zadośćuczynienia za wydatki jakie za niego pokryli, chyba że właściwy dłużnik wykaże, że wywiązał się wobec swoich poręczycieli.

*10. Jeśli ktoś pobrał jakąkolwiek mniejszą lub większą pożyczkę od Żydów i umarł przed jej spłatą, dług ten nie podlega oprocentowaniu tak długo dopóki dziedzic jest niepełnoletni, niezależnie od tego z czyich rąk otrzymał posiadłość lenną, a jeśli zobowiązanie takie przejdzie w nasze ręce nie pobierzemy nic ponadto co wyszczególniono w dokumencie dłużnika.

*11. I jeśli ktoś umrze, a winien będzie Żydom, jego żona zachowa swoją oprawę i niczego nie zwraca na poczet owego długu, a jeśli pozostały niepełnoletnie dzieci zmarłego, ich potrzeby mają być zaspokojone stosownie do stanu zmarłego, z tego zaś co pozostanie zostanie spłacony dług z zachowaniem zobowiązań należnych panom; to w podobny sposób dziać ma się z należnościami u innych osób aniżeli Żydzi.

*12. Ani podatek tarczowy ani zasiłek pieniężny nie będą nakładane w naszym królestwie jak tylko poprzez uchwałę Rady ogólnej naszego kraju, chyba że chodziłoby o środki na wykupienie naszej osoby z niewoli, lub na pasowanie na rycerza naszego syna pierworodnego, lub na wydanie po raz pierwszy za mąż naszej pierworodnej córki, a i wówczas zasiłek na ten cel winien być umiarkowany, a w podobny sposób dziać się ma z zasiłkiem pobieranym od miasta Londynu.

+13. Amiasto Londyn niechaj korzysta ze wszystkich swoich dawnych uprawnień i zwyczajowych wolności tak na lądzie jak i na morzach. Ponadto pragniemy i wyrażamy zgodę aby wszystkie pozostałe miasta, ośrodki, wsie i nadmor-

skie miejscowości targowe zachowały wszystkie dotychczasowe uprawnienia i wolności.

*14. A na obrady rady królestwa decydujące o przyznaniu zasiłku pieniężnego na inne cele aniżeli trzy wyżej wymienione wypadki lub o nałożeniu podatku tarczowego polecimy wzywać pismami opatrzonymi naszą pieczęcią: arcybiskupów, biskupów, opatów, hrabiów i większych baronów, a ponadto polecimy wezwać zwyczajnie poprzez naszych szeryfów i baliwów tych wszystkich, którzy z naszych rąk uzyskali lenna i to na oznaczony dzień i to mianowicie co najmniej na czterdzieści dni przed oznaczonym terminem wraz ze wskazaniem miejsca obrad. A we wszystkich owych wezwaniach podamy cel obrad. Po tak uczynionym powiadomieniu przystąpi się w oznaczonym czasie do obrad z obecnymi, choćby nawet nie wszyscy wezwani się stawili.

*15. Nie pozwolimy nikomu na pobór zasiłku od swoich wolnych ludzi na inne cele aniżeli na wykupienie go z niewoli, na pasowanie jego syna pierwородnego na rycerza i na wydanie po raz pierwszy za mąż jego córki pierwородnej i na ten cel pobrać należy nie więcej ponad słuszny wymiar zasiłku.

16. Nikt nie zostanie zmuszony do świadczenia więcej służby z lenna rycerskiego lub z innej wolnej posiadłości, aniżeli dotychczas należało.

17. Powszechnie wiece sądowe nie będą podążały za naszym dworem, lecz trzymać się będą ściśle określonych miejscowości.

18. Rozpoznanie spraw sądowych o nowe grabieże, o spowodowanie śmierci poprzednika i z powodu ostatniej prezentacji nie nastąpi gdzie indziej jak tylko na terenie właściwych hrabstw i to w następującym trybie: My, a w razie gdybyśmy byli poza granicami kraju, nasz najwyższy justycjariusz, czterokrotnie w ciągu roku wyślemy do każdego hrabstwa po dwóch sędziów, którzy wraz z czterema rycerzami wybranymi z danego hrabstwa rozpatrzą powyżej wspomniane sprawy na sądzie wiecowym hrabstwa w zwykłym czasie i miejscu jego odbywania.

19. A gdyby w dniu wiecu hrabstwa nie udało się rozpatrzyć wszystkich wymienionych spraw tych rycerzy i wolnych posiadaczy spośród tych, którzy orzekali w sprawach niechaj tam pozostaną nadal aby odpowiednio mogli rozpatrzyć pozostałe bez względu na to czy wymagać to będzie dużego i małego wysiłku.

20. Człowiek wolny nie może być ukarany za wykroczenie inaczej jak tylko stosownie do rodzaju czynu, zaś za wielkie przestępstwo według jego charakteru, z wyłączeniem odpowiedzialności całym majątkiem; również i kupiec w ten sposób zachowa swój towar, a podobnie i wieśniak zachowa swój inwentarz jeśli dostąpią naszego miłosierdzia i żadna z wymienionych kar nie może być wymieniona inaczej, aniżeli po złożeniu przysięgi przez szanowanych mężów z tej okolicy.

21. Hrabiowie i baronowie nie będą sądzeni inaczej jak tylko przez równych sobie i tylko stosownie do rodzaju dokonanego przestępstw.

22. Nikt z duchowieństwa posiadający świecką posiadłość nie może zostać ukarany w inny sposób aniżeli to wyżej przedstawiono, a w żadnym razie odpowiednio do wielkości beneficjów jego kościoła.

23. Żadna gmina wiejska, ani żaden człowiek nie będzie przymuszany do budowy mostów na rzekach, z wyjątkiem tych powinności jakie określono w dawnych czasach na mocy prawa.

24. Żaden szeryf, konstabl, koroner czy też ktoś inny spośród naszych baliwów nie może rozpatrywać spraw podlegających kompetencjom sądu królewskiego.

*25. Wszystkie hrabstwa, centeny, okręgi wapentake i okręgi trething zachowają dawny wymiar świadczeń bez jakiegokolwiek zwyczajki wyjąwszy nasze dobra królewskie.

26. Jeśli umrze ktoś dzierżący od nas uzyskane lenno świeckie i szeryf lub nasz baliw okaże pismo nasze zawierające pozew o zapłatę długu, który zmarły był nam winien, niechaj będzie wolno szeryfowi lub naszemu baliwowi spisać majątek ruchomy zmarłego znajdujący się na terenie świeckiego lenna zmarłego i zająć go stosownie do wysokości długu w obecności ludzi powołanych prawnie, jednakże tak aby nic z tego nie ubyło dopóki nie zostanie spłaconą nam nasza udowodniona należność. Zaś pozostałość przekazana będzie wykonawcom testamentu zmarłego, a jeśli od niego nic nam się nie należy, wszystkie ruchomości pozostają przy zmarłym, wyłączwszy działy przypadające prawnie jego żonie i jego dzieciom.

*27. Jeśli umrze wolny człowiek nie pozostawiwszy testamentu jego ruchomości zostaną rozdzielone wśród najbliższych krewnych i jego przyjaciół pod nadzorem Kościoła z wyjątkiem należności wierzycieli o ile zmarły pozostawił długi.

28. Niechaj żaden konstabl ani też inny z naszych baliwów nie zabiera nikomu zboża ani ruchomości, chyba że natychmiast zapłaci za nie gotówką, lub uzyska dobrowolną zgodę sprzedawcy na późniejszy termin zapłaty.

29. Żaden konstabl nie może zmusić rycerza do opłaty pieniężnej za miast stróży zamku, jeśli tenże stróżę tę sam chce pełnić, lub za pośrednictwem innego uczciwego człowieka, jeśli sam jej pełnić nie może, ze słusznej przyczyny; a jeśli my powołamy go, lub wyślemy go na wojnę, to ma być uwolniony od stróży na tak długi czas, przez jaki służył zbrojnie z naszego rozkazu.

30. Żaden szeryf, baliw lub ktokolwiek inny nie powinien brać koni ani podwód, od jakiegokolwiek wolnego człowieka bez zgody tegoż wolnego człowieka.

31. Ani my, ani nasi baliwowie nie zabiorą niczyjego lasu na obwarowanie grodów lub potrzeby nasze, bez zgody tego, do kogo las należy.

32. My nie będziemy zatrzymywać w naszych rękach ziem tych, którym udowodniono ciężkie przestępstwa dłużej, niż przez rok i jeden dzień, po czym ziemie mają być zwrócone seniorom tych lenn.

33. Wszystkie jazy mają być na przyszłość usunięte całkowicie z Tamizy, z Medwaj oraz w całej Anglii, z wyjątkiem morza.

34. Pismo zwane Praeceptum nie będzie na przyszłość wysyłane w sporze o jakąkolwiek posiadłość, a żeby żaden wolny człowiek nie mógł utracić swoich praw sądowych.

35. Niechaj w całym naszym królestwie będzie jedna miara piwa i jedna miara zboża, mianowicie londyńska ćwierć, jedna szerokość barwionych i surowych sukien oraz sukien używanych na kaftany pod pancerze, a mianowicie dwa łokcie angielskie pomiędzy brzegami; to samo, co dotyczy miar, niechaj odnosi się również do wag.

36. Za breve inquisitionis de Vita et membris („pismo w sprawie pozbawienia życia i obciążenia członków”) nie będzie się odtąd nic płacić ani pobierać, lecz będzie udzielane bezpłatnie i nie będzie odmawiane.

37. Jeśli ktoś posiada od nas ziemię na zasadzie dzierżenia jako socagium, lub jako burgagium, od kogoś innego zaś posiada jako lenno rycerskie ziemię, my nie będziemy mieli prawa do sprawowania opieki nad spadkobiercą, ani nad ziemią jego, która należy do lenna kogoś innego, z racji wspomnianej dzierżawy, socagium lub burgagium; nie będziemy również posiadać prawa opieki nad wspomnianą dzierżawą socagium lub burgagium z wyjątkiem przypadku, gdy z dzierżawą tą związany jest obowiązek służby rycerskiej. Nie będziemy również mieli prawa do opieki nad spadkobiercą lub ziemią czyjąś, którą tenże posiada od kogoś innego, jako lenno rycerskie, z racji jakiegś posiadłości, na prawie parvae sergenterie, którą ma od nas w zamian za obowiązek dostarczania nam sztyletów, strzał lub podobnych produktów.

38. Żaden baliw nie będzie odtąd nikogo stawiał pod sąd, jedynie na podstawie swego własnego uznania bez powołania godnych zaufania świadków.

+39. Żaden człowiek wolny nie może być pojmany ani uwięziony, pozbawiony mienia, wyjęty spod prawa, wygnany lub w jakikolwiek sposób ciężej i ani przeciwko niemu nie wystąpimy, ani nikogo nie wyślemy inaczej, aniżeli na mocy prawomocnego wyroku wydanego przez jemu równych według prawa krajowego.

+40. Nikomu nie sprzedamy, nie zaprzeczymy i nie odroczymy, ani prawa ani wymiaru sprawiedliwości.

41. Niechaj wszyscy kupcy celem dokonywania kupna i sprzedaży towarów mają prawo swobodnego i bezpiecznego wyjazdu z Anglii i wjazdu do Anglii oraz przebywania i podróżowania po Anglii zarówno na lądzie, jak i na morzu według dawnych sprawiedliwych zwyczajów, bez żadnych niepraw-

nych opłat, z wyjątkiem czasu wojny i jeśli pochodzą z kraju znajdującego się w wojnie z nami; a jeśli tacy znajdują się w naszym królestwie na początku wojny, winni być zatrzymani bez szkody dla ich osób i mienia do tego czasu, dopóki my lub nasz najwyższy justycjariusz nie dowiemy się, w jaki sposób traktowani są kupcy z naszego królestwa, którzy w owym właśnie czasie znajdowali się w kraju prowadzącym wojnę z nami; a jeśli nasi są tam bezpieczni, wówczas i ci zażywać będą bezpieczeństwa w naszym królestwie.

*42. Każdemu wolno odtąd wyjeżdżać swobodnie i bezpiecznie z naszego królestwa i powracać do niego lądem lub morzem z zastrzeżeniem, iż dochowuje on wierności wobec naszej osoby, z wyjątkiem okresu wojny przez pewien krótki czas z uwagi na dobro ogólne królestwa oraz z wyjątkiem uwięzionych i wyjętych spod prawa na mocy ustawy królestwa, jak również poddanych kraju prowadzącego z nami wojnę i kupców, z którymi ma się postępować, tak jak wyżej powiedziano.

43. Jeśli ktoś posiada ziemię z okręgu – eskaeta, jako mianowicie z kluczy Wallingford, Nottingham, Boulogne, Lancaster, lub z innych znajdujących się w naszych rękach będących baroniami i umrze, wówczas jego spadkobierca nie będzie płacił nam innego relevation, ani nie będzie wykonywał na naszą rzecz żadnej innejpowinności, aniżeli by to spełniał dla barona gdyby owa baronia pozostawała w ręku barona, a my będziemy nią władali w taki sposób w jaki to czynił sam baron.

44. Ludzie zamieszkujący poza obrębem lasu królewskiego nie będą obowiązani stawać przed naszymi sędziami leśnymi na pospolite wezwanie, chyba że sami są stroną w sprawie lub poręczycielami kogokolwiek, kto odpowiada za leśne przestępstwa.

*45. Sędziów, konstabli, szeryfów i baliwów będziemy mianowali tylko spośród takich ludzi, którym znane są prawa królestwa i którzy sumiennie zechcą ich przestrzegać.

46. Wszyscy baronowie, którzy ufundowali opactwa, na co posiadają przywileje królów Anglii lub od dawna uznawane prawo posiadania opiekę, jako sprawować powinni.

47. Wszystkie lasy, które za naszego panowania zostały poddane prawu leśnemu, mają być natychmiast od niego uwolnione, a to samo ma dotyczyć brzegów rzek, nad którymi za naszego panowania ograniczono użytkowanie.

*48. Wszystkie złe zwyczaje łączące się z lasami, gajami ze zwierzyną łowną oraz związane z leśniczymi i łowczymi, szeryfami i ich personelem, brzegami rzek i rybackimi winne być niezwłocznie zbadane w każdym hrabstwie przez dwunastu zaprzysiężonych rycerzy z tegoż hrabstwa wybranych przez uczciwych ludzi z tegoż hrabstwa, a w ciągu czterdziestu dni po dokonaniu dochodzeń mają zostać całkowicie i bezpowrotnie przez nich usunięte z tym abyśmy o tym wcześniej zostali uprzedzeni, a w razie naszej nieobecności w kraju nasz justycjariusz.

*49. Natychmiast wydamy wszystkich zakładników i wszystkie pisemne poręki, które dobrowolnie złożyli nam Anglicy celem zabezpieczenia pokoju i wiernej służby.

(...)

*52. Jeśli ktoś był przez nas pozbawiony ziem, bez prawomocnego wyroku równych mu, swoich ziomeków, swobód lub praw, my natychmiast mu je przywrócimy, a jeżeli by z tego powodu wynikł jakiś spór, to niechaj on zostanie rostrzygnięty przez wyrok dwudziestu pięciu baronów, o których wzmiankuje się niżej gdzie mowa o zabezpieczeniu pokoju; odnośnie zaś tego wszystkiego, czego ktokolwiek został pozbawiony, bez prawomocnego wyroku równych sobie, przez króla Henryka, ojca naszego króla Ryszarda brata naszego odnośnie tego, co posiadamy w naszych rękach lub czem inni rozporządzają pod naszą gwarancją, my otrzymamy zwłokę, aż do końca terminu ustalonego dla przyjmujących krzyż z wyjątkiem tych spraw, w których już wszczął się proces, albo już wdrożono śledztwo z naszego rozkazu, przed przyjęciem przez nas krzyża; kiedy zaś powrócimy z naszej pielgrzymki, albo jeśli się tak zdarzy, że zaniechamy naszej wyprawy, natychmiast wymierzimy w tych sprawach pełną sprawiedliwość.

*53. Tę samą zwłokę, otrzymamy i w podobny sposób postąpimy odnośnie co do wymierzania sprawiedliwości w sprawie lasów, mających być wyjętymi spod prawa leśnego lub mających pozostać pod nim, które ojciec nasz, Henryk lub brat nasz, Ryszard poddali prawu leśnemu i w sprawie opieki nad ziemiami, które należą do lenna kogoś innego, którą to opiekę mieliśmy aż dotąd, a racji lenna, które ktoś posiadał od nas na prawie rycerskim i w sprawie opactw, które założone zostały na obszarze innego, a nie naszego lenna, wobec których senior lenna uważa, że posiada prawa; skoro powrócimy lub zaniechamy naszej wyprawy, natychmiast wymierzimy we wszystkich tych sprawach całkowitą sprawiedliwość.

54. Nikt nie będzie pojmany ani uwięziony, na podstawie oskarżenia kobiety o spowodowanie śmierci kogoś innego, aniżeli jej własnego męża.

*55. Wszystkie opłaty, które niesprawiedliwie i wbrew prawu krajowemu zostały nam zapłacone i wszystkie kary nałożone niesłusznie i wbrew prawu krajowemu, będą umorzone lub rozstrzygnięte wedle wyroku dwudziestu pięciu baronów, o których będzie wzmianka poniżej, gdzie jest mowa o zabezpieczeniu pokoju lub wedle wyroku większej części tychże baronów wraz ze wspomnianym Stefanem, arcybiskupem z Cantebury, jeżeli będzie mógł być obecnym i z innymi, których zechce wraz ze sobą do tej sprawy powołać; gdyby zaś nie mógł być obecny, to jednak sprawa będzie się toczyć bez jego udziału w ten sposób, że jeśli część spośród wspomnianych dwudziestu pięciu baronów będzie miała podobny proces, będą oni odsunięci od udziału w sądzie w tej sprawie i na ich miejsce spośród pozostałych z tychże dwudzie-

stu pięciu będą przedstawieni inni, wybrani i zaprzysiężeni do przeprowadzania tej sprawy.

56. Jeśli wyrugowaliśmy Walińczyków z ziemi lub ograniczyliśmy ich w korzystaniu ze swobód lub innych rzeczy bez prawomocnego wyroku równych im w Anglii lub Walii, zostaną one natychmiast im zwrócone; jeśli zaś powstanie w tej sprawie spór, wtedy ma stać się w marchii walijskiej wedle wyroku równych im, w sprawie posiadłości angielskich, wedle prawa angielskiego, w sprawie posiadłości walijskich, wedle prawa walijskiego, w sprawie posiadłości w Marchii, wedle praw Marchii. Tak samo postąpią Walińczycy wobec nas i wobec naszych poddanych.

*57. Zaś co do wszystkich posiadłości z których jakkolwiek Walińczyk został ograbiony lub bez legalnego wyroku wydanego przez równych sobie wypędzony przez króla Henryka, ojca naszego lub przez króla Ryszarda, brata naszego, a które posiadamy w rękach naszych, lub które posiadają inni za naszą poręką, otrzymamy zwłokę aż do końca powszechnie uznawanego terminu dla udających się na wyprawę krzyżową, za wyjątkiem tego, o co już wszczął się spór albo już wdrożono śledztwo, z naszego rozkazu, przed przyjęciem przez nas krzyża; kiedy zaś powrócimy z naszej wyprawy lub jeśli przypadkiem zaniechamy naszej wyprawy wówczas niezwłocznie wymierzmy w tych sprawach pełną sprawiedliwość według praw Walijskich, lub praw krajów wyżej wymienionych.

(...)

60. Wszystkie zaś wymienione zwyczaje i wolności, o których wyżej była mowa, a które uznaliśmy jako wiążące nas i które zgodziliśmy się przestrzegać w naszym królestwie w stosunku do naszych wasali, niechaj również będą przestrzegane przez wszystkich naszych wasali w stosunku do ich poddanych.

(...).

Magna Charta Libertatum, wyd. W. Sołtysowa i L. Pauli, Poznań 1947 (tekst łaciński i polski)

Tekst oryginalny

Johannes Dei gracia rex Anglie, Dominus Hibernie, dux Normannie, Aquitannie et comes Andegravie, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, comitibus, baronibus, justiciariis, forestariis, vicecomitibus, prepositis, ministris et omnibus ballivis et fidelibus suis salutem. Sciatis nos intuitu Dei et pro salute anime nostre et omnium antecessorum et heredum nostrorum ad honorem Dei et exaltacionem

sancte Ecclesie, et emendacionem regi nostri, per consilium venerabilium patrum nostrorum, Stephani Cantuariensis archiepiscopi, tocius Anglie primatis et sancte Romane ecclesie cardinalis, Henrici Dublinensis archiepiscopi, Willelmi Londoniensis, Petri Wintoniensis, Joscelini Bathoniensis et Glastoniensis, Hugonis Lincolniensis, Walteri Wygorniensis, Willelmi Coventriensis, et Benedicti Roffensis, episcoporum; magistri Pandulfi domini pape subdiaconi et familiaris, fratris Aymerici magistri milicie Templi in Anglia; et nobilium virorum Willelmi Mariscalli comitis Penbrocie, Willelmi comitis Sarisberie, Willelmi comitis Warennie, Willelmi comitis Arundellie, Alani de Galewey a constabularii Scocie, Warini filii Geroldi, Petri filii Hereberti, Huberti de Burgo senescalli Pictavie, Hugonis de Nevilla, Mathei filii Hereberti, Thome Basset, Alani Basset, Philippi de Albinacio, Roberti de Roppel, Johannis Mariscalli, Johannis filii Hugonis et aliorum fidelium nostrum.

+ 1. In primis concessisse Deo et hac presenti carta nostra confirmasse, pro nobis et heredibus nostris in perpetuum quod Anglicana ecclesia libera sit, et habeat jura sua integra, et libertates suas illesas; et ita volumus observari; quod apparet ex eo quod libertatem electionum, que maxima et magis necessaria reputatur Ecclesie Anglicane, mera et spontanea voluntate, ante discordiam inter nos et barones nostros motam, concessimus et carta nostra [illa carta data 21^f novembris anno Domini 1214; confirmatio papae Innocentii tertii 30^f martii anno Domini 1215] confirmavimus, et eam obtinuimus a domino papa Innocentio tercio confirmari; quam et nos observabimus et ab heredibus nostris in perpetuum bona fide volumus observari. Concessimus eciam omnibus liberis hominibus regni nostri, pro nobis et heredibus nostri in perpetuum, omnes libertates subscriptas, habendas et tenendas eis et heredibus suis, de nobis et heredibus nostris.

2. Si quis comitum vel baronum nostrorum, sive aliorum tenencium de nobis in capite per servicium militare, mortuus fuerit, et cum decesserit heres suus plene etatis fuerit et relevium debeat, habeat hereditatem suam per antiquum relevium; scilicet heres vel heredes comitis de baronia comitis integra per centum libras; heres vel heredes baronis de baronia per centum libras (sic); heres vel heredes militis de feodo militis integro per centum solidos ad plus; et qui minus debuerit minus det secundum antiquam consuetudinem feodorum.

3. Si autem heres alicujus talium fuerit infra etatem et fuerit in custodia, cum ad etatem pervenerit, habeat hereditatem suam sine relevio et sine fine.

4. Custos terre hujusmodi heredis qui infra etatem fuerit, non capiat de terra heredis nisi rationabiles exitus, et rationabiles consuetudines, et rationabilia servicia, et hoc sine destructione et vasto hominum vel rerum; et si nos commiserimus custodiam alicujus talis terre vicecomiti vel alicui alii qui de exitibus illius nobis respondere debeat, et ille destructionem de custodia fecerit vel vastum, nos ab illo capiemus emendam, et terra committatur duobus legalibus et discretis hominibus de feodo illo, qui de exitibus respondeant nobis vel ei cui eos assignaverimus; et si dederimus vel vendiderimus alicui custodiam alicujus talis terre, et ille destructionem inde fecerit vel vastum, amittat ipsam custodiam, et tradatur duobus legalibus

et discretis hominibus de feodo illo qui similiter nobis respondeant sicut predictum est.

5. Custos autem, quamdiu custodiam terre habuerit, sustentet domos, parcos, vivaria, stagna, molendina, et cetera ad terram illam pertinentia, de exitibus terre ejusdem; et reddat heredi, cum ad plenam etatem pervenerit, terram suam totam instauratam de carucis et waynagiis, secundum quod tempus waynagii exigit et exitus terre rationabiliter poterunt sustinere.

6. Heredes maritentur absque disparagacione, ita tamen quod, antequam contrahatur matrimonium, ostendatur propinquis de consanguinitate ipsius heredis.

7. Vidua post mortem mariti sui statim et sine difficultate habeat maritagium et hereditatem suam, nec aliquid det pro dote sua, vel pro maritagio suo, vel hereditate sua, quam hereditatem maritus suus et ipsa tenuerint dit obitus ipsius mariti, et maneat in domo mariti sui per quadraginta dies post mortem ipsius, infra quos assignetur ei dos sua.

8. Nulla vidua distringatur ad se maritandum, dum voluerit vivere sine marito, ita tamen quod securitatem faciat quod se non maritabit sine assensu nostro, si de nobis tenuerit, vel sine assensu domini sui de quo tenuerit, si de alio tenuerit.

9. Nec nos nec ballivi nostri seisiemus terram aliquam nec redditum pro debito aliquo, quamdiu catalla debitoris sufficiunt ad debitum reddendum; nec plegii ipsius debitoris distringantur quamdiu ipse capitalis debitor sufficit ad solucionem debiti; et si capitalis debitor defecerit in solutione debiti, non habens unde solvat, plegii respondeant de debito; et, si voluerint, habeant terras et redditus debitoris, donec sit eis satisfactum de debito quod ante pro eo solverint, nisi capitalis debitor monstraverit se esse quietum inde versus eosdem plegios.

*10. Si quis mutuo ceperit aliquid a Judeis, plus vel minus, et moriatur antequam debitum illud solvatur, debitum non usuret quamdiu heres fuerit infra etatem, de quocumque teneat; et si debitum illud inciderit in manus nostras, nos non capiemus nisi catallum contentum in carta.

*11. Et si quis moriatur, et debitum debeat Judeis, uxor ejus habeat dotem suam, et nichil reddat de debito illo; et si liberi ipsius defuncti qui fuerint infra etatem remanserint, provideantur eis necessaria secundum tenementum quod fuerit defuncti, et de residuo solvatur debitum, salvo servicio dominorum; simili modo fiat de debitis que debentur aliis quam Judeis.

*12. Nullum scutagium vel auxilium ponatur in regno nostro, nisi per commune consilium regni nostri, nisi ad corpus nostrum redimendum, et primogenitum filium nostrum militem faciendum, et ad filiam nostram primogenitam semel maritandam, et ad hec non fiat nisi rationabile auxilium; simili modo fiat de auxiliis de civitate London.

+ 13. Et civitas London. habeat omnes antiquas libertates et liberas consuetudines suas, tam per terras, quam per aquas. Preterea volumus et concedimus quod omnes alie civitates, et burgi, et ville, et portus, habeant omnes libertates et liberas consuetudines suas.

*14. Et ad habendum commune consilium regni de auxilio assidendo aliter quam in tribus casibus predictis, vel de scutagio assidendo, summoneri faciemus archiepiscopos, episcopos, abbates, comites, et majores barones sigillatim per litteras nostras; et preterea faciemus summoneri in generali per vicecomites et ballivos nostros omnes illos qui de nobis tenent in capite ad certum diem, scilicet ad terminum quadraginta dierum ad minus, et ad certum locum; et in omnibus litteris illius summonicionis causam summonicionis exprimemus; et sic facta summonicione negocium ad diem assignatum procedat secundum consilium illorum qui presentes fuerint, quamvis non omnes summoniti venerint.

*15. Nos non concedemus de cetero alicui quod capiat auxilium de liberis hominibus suis, nisi ad corpus suum redimendum, et ad faciendum primogenitum filium suum militem, et ad primogenitam filiam suam semel maritandam, et ad hec non fiat nisi rationabile auxilium.

16. Nullus distringatur ad faciendum majus servicium de feodo militis, nec de alio libero tenemento, quam inde debetur.

17. Communia placita non sequantur curiam nostram, set teneantur in aliquo loco certo.

18. Recognitiones de nova disseisina, de morte antecessoris, et de ultima presentacione, non capiantur nisi in suis comitatibus et hoc modo : nos, vel si extra regnum fuerimus, capitalis justiciarius noster, mittemus duos justiciarios per unum quemque comitatum per quatuor vices in anno, qui, cum quatuor militibus cujuslibet comitatus electis per comitatum, capiant in comitatu et in die et loco comitatus assisas predictas.

19. Et si in die comitatus assise predictae capi non possint, tot milites et libere tenentes remaneant de illis qui interfuerint comitatu die illo, per quos possint judicia sufficienter fieri, secundum quod negocium fuerit majus vel minus.

20. Liber homo non amercietur pro parvo delicto, nisi secundum modum delicti; et pro magno delicto amercietur secundum magnitudinem delicti, salvo contenemento suo; et mercator eodem modo, salva mercandisa sua; et villanus eodem modo amercietur salvo waynagio suo, si inciderint in misericordiam nostram; et nulla predictarum misericordiarum ponatur, nisi per sacramentum proborum hominum de visneto.

21. Comites et barones non amercientur nisi per pares suos, et non nisi secundum modum delicti.

22. Nullus clericus amercietur de laico tenemento suo, nisi secundum modum aliorum predictorum, et non secundum quantitatem beneficii sui ecclesiastici.

23. Nec villa nec homo distringatur facere pontes ad riparias, nisi qui ab antiquo et de jure facere debent.

24. Nullus vicecomes, constabularius, coronatores, vel alii ballivi nostri, teneant placita corone nostre.

* 25. Omnes comitatus, hundredi, wapentakii, et trethingi' sint ad antiquas firmas absque ullo incremento, exceptis dominicis maneriis nostris.

26. Si aliquis tenens de nobis laicum feodum moriatur, et vicecomes vel ballivus noster ostendat litteras nostras patentes de summonicione nostra de debito quod defunctus nobis debuit, liceat vicecomiti vel ballivo nostro attachiare et imbreviare catalla defuncti inventa in laico feodo, ad valenciam illius debiti, per visum legalium hominum, ita tamen quod nichil inde amoveatur, donec persolvatur nobis debitum quod clarum fuerit, et residuum relinquatur executoribus ad faciendum testamentum defuncti; et, si nichil nobis debeatur ad ipso, omnia catalla cedant defuncto, salvis uxori ipsius et pueris rationabilibus partibus suis.

*27. Si aliquis liber homo intestatus decesserit, catalla sua per manus propinquorum parentum et amicorum suorum, per visum ecclesie distribuantur, salvis unicuique debitis que defunctus ei debebat.

28. Nullus constabularius, vel alius ballivus noster, capiat blada vel alia catalla alicujus, nisi statim inde reddat denarios, aut respectum inde habere possit de voluntate venditoris.

29. Nullus constabularius distringat aliquem militem ad dandum denarios pro custodia castri, si facere voluerit custodiam illam in propria persona sua, vel per alium probum hominem, si ipse eam facere non possit propter rationabilem causam; et si nos duxerimus vel miserimus eum in exercitum, erit quietus de custodia, secundum quantitatem temporis quo per nos fuerit in exercitu.

30. Nullus vicecomes, vel ballivus noster, vel aliquis alius, capiat equos vel caretas alicujus liberi hominis pro cariagio faciendo, nisi de voluntate ipsius liberi hominis.

31. Nec nos nec ballivi nostri capiemus alienum boscum ad castra vel alia agenda nostra, nisi per voluntatem ipsius cujus boscus ille fuerit.

32. Nos non tenebimus terras illorum qui convicti fuerint de feloniam, nisi per unum annum et unum diem, et tunc reddantur terre dominis feodorum.

33. Omnis kidelli de cetero deponantur penitus de Tamisia, et de Medewaye, et per totam Angliam, nisi per costeram maris.

34. Breve quod vocatur „Precipe” de cetero non fiat alicui de aliquo tenemento unde liber homo amittere possit curiam suam.

35. Una mensura vini sit per totum regnum nostrum, et una mensura cervisie, et una mensura bladi, scilicet quarterium Londoniense, et una latitudo pannorum tinctorum et russetorum et halbergettorum, scilicet due ulne infra listas; de ponderibus autem sit ut de mensuris.

36. Nichil detur vel capiatur de cetero pro brevi inquisitionis de vita vel membris, set gratis concedatur et non negetur.

37. Si aliquis teneat de nobis per feodifirmam, vel per sokagium, vel per burgagium, et de alio terram teneat per servitium militare, nos non habebimus custodiam heredis nec terre sue que est de feodo alterius, occasione illius feodifirme, vel sokagii, vel burgagii; nec habebimus custodiam illius feodifirme, vel sokagii, vel burgagii, nisi ipsa feodifirma debeat servitium militare. Nos non habebimus custodiam heredis vel terre alicujus, quam tenet de alio per servitium militare, occasione alicujus parve

serjanterie quam tenet de nobis per servicium reddendi nobis cultellos, vel sagittas, vel hujusmodi.

38. Nullus ballivus ponat decetero aliquem ad legem simplici loquela sua, sine testibus fidelibus ad hoc inductis.

+ 39. Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, aut disseisiatur, aut utlagetur, aut exuletur, aut aliquo modo destruatur, nec super eum ibimus, nec super eum mittemus, nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terre.

+ 40. Nulli vendemus, nulli negabimus, aut differemus rectum aut iusticiam.

41. Omnes mercatores habeant saluum et securum exire de Anglia, et venire in Angliam, et morari, et ire per Angliam, tam per terram quam per aquam, ad emendum et vendendum, sine omnibus malis toltis, per antiquas et rectas consuetudines, preterquam in tempore gwerre, et si sint de terra contra nos gwerrina; et si tales inveniuntur in terra nostra in principio gwerre, attachientur sine dampno corporum et rerum, donec sciatur a nobis vel capitali iusticiario nostro quomodo mercatores terre nostre tractentur, qui tunc inveniuntur in terra contra nos gwerrina; et si nostri salvi sint ibi, alii salvi sint in terra nostra.

*42. Liceat unicuique decetero exire de regno nostro, et redire, salvo et secure, per terram et per aquam, salva fide nostra, nisi tempore gwerre per aliquod breve tempus, propter communem utilitatem regni, exceptis imprisonatis et utlagatis secundum legem regni, et gente de terra contra nos gwerrina, et mercatoribus, de quibus fiat sicut predictum est.

43. Si quis tenuerit de aliqua eskaeta, sicut de honore Walligefordie, Notingham, Bolonie, Lancastrie, vel de aliis eskaetis que sunt in manu nostra et sunt baronie, et obierit, heres ejus non det aliud relevium, nec faciat nobis aliud servicium quam faceret baroni si baronia illa esset in manu baronis; et nos eodem modo eam tenebimus quo baro eam tenuit.

44. Homines qui manent extra forestam non veniant decetero coram iusticiariis nostris de foresta per communes summoniciones, nisi sint in placito, vel plegii alicujus vel aliquorum, qui attachiati sint pro foresta.

*45. Nos non faciemus iusticiarios, constabularios, vicecomites, vel ballivos, nisi de talibus qui sciant legem regni et eam bene velint observare.

46. Omnes barones qui fundaverunt abbacias, unde habent cartas regum Anglie, vel antiquam tenuram, habeant earum custodiam cum vacaverint, sicut habere debent.

47. Omnes foreste que afforestate sunt tempore nostro, statim deafforestentur; et ita fiat de ripariis que per nos tempore nostro posite sunt in defenso.

*48. Omnes male consuetudines de forestis et warennis, et de forestariis et warennariis, vicecomitibus et eorum ministris, ripariis et earum custodibus, statim inquirantur in quolibet comitatu per duodecim milites juratos de eodem comitatu, qui debent eligi per probos homines ejusdem comitatus, et infra quadraginta dies post inquisitionem factam, penitus, ita quod numquam revocentur, deleantur per eosdem, ita quod nos hoc sciamus prius, vel iusticiarius noster, si in Anglia non fuerimus.

*49. Omnes obsides et cartas statim reddemus que liberate fuerunt nobis ab Anglicis in securitatem pacis vel fidelis servicii.

(...)

* 52. Si quis fuerit disseisitus vel elongatus per nos sine legali iudicio parium suorum, de terris, castellis, libertatibus, vel jure suo, statim ea ei restituemus; et si contencio super hoc orta fuerit, tunc inde fiat per iudicium viginti quinque baronum, de quibus fit mencio inferius in securitate pacis. De omnibus autem illis de quibus aliquis disseisitus fuerit vel elongatus sine legali iudicio parium suorum, per Henricum regem patrem nostrum vel per Ricardum regem fratrem nostrum, que in manu nostra habemus, vel que alii tenent, que nos oporteat warrantizare, respectum habebimus usque ad communem terminum crucesignatorum; exceptis illis de quibus placitum motum fuit vel inquisicio facta per preceptum nostrum, ante suscepcionem crucis nostre: cum autem redierimus de peregrinatione nostra, vel si forte remanserimus a peregrinatione nostra, statim inde plenam justiciam exhibebimus.

* 53. Eundem autem respectum habebimus et eodem modo de justicia exhibenda, de forestis deafforestandis vel remanseris forestis quas Henricus pater noster vel Ricardus frater noster afforestaverunt, et de custodiis terrarum que sunt de alieno feodo, cujusmodi custodias hucusque habuimus occasione feodi quod aliquis de nobis tenuit per servitium militare, et de abbaciis que fundate fuerint in feodo alterius quam nostro, in quibus dominus feodi dixerit se jus habere; et cum redierimus, vel si remanserimus a peregrinatione nostra, super hiis conquerentibus plenam justiciam statim exhibebimus.

54. Nullus capiatur nec imprisonetur propter appellum femine de morte alterius quam viri sui.

* 55. Omnes fines qui injuste et contra legem terre facti sunt nobiscum, et omnia amerciamenta facta injuste et contra legem terre, omnino condonentur, vel fiat inde per iudicium viginti quinque baronum de quibus fit mencio inferius in securitate pacis, vel per iudicium majoris partis eorundem, una cum predicto Stephano Cantuariensi archiepiscopo, si interesse poterit, et aliis quos secum ad hoc vocare voluerit. Et si interesse non poterit, nichilominus procedat negotium sine eo, ita quod, si aliquis vel aliqui de predictis viginti quinque baronibus fuerint in simili querela, amoveantur quantum ad hoc iudicium, et alii loco eorum per residuos de eisdem viginti quinque, tantum ad hoc faciendum electi et jurati substituantur.

56. Si nos disseisivimus vel elongavimus Walenses de terris vel libertatibus vel rebus aliis, sine legali iudicio parium suorum, in Anglia vel in Wallia, eis statim reddantur; et si contencio super hoc orta fuerit, tunc inde fiat in Marchia per iudicium parium suorum; de tenementis Anglie secundum legem Anglie; de tenementis Wallie secundum legem Wallie; de tenementis Marchie secundum legem Marchie. Idem facient Walenses nobis et nostris.

*57. De omnibus autem illis de quibus aliquis Walensium disseisitus fuerit vel elongatus, sine legali iudicio parium suorum, per Henricum regem patrem nostrum

vel Ricardum regem fratrem nostrum, que nos in manu nostra habemus, vel que alii tenent que nos oporteat warantizare, respectum habebimus usque ad communem terminum cruce signatorum, illis exceptis de quibus placitum motum fuit vel inquisicio facta per preceptum nostrum ante suscepcionem crucis nostre; cum autem redierimus, vel si forte remanserimus a peregrinatione nostra, statim eis inde plenam justitiam exhibebimus, secundum leges Walensium et partes predictas.

(...)

60. Omnes autem istas consuetudines predictas et libertates quas nos concessimus in regno nostro tenendas quantum ad nos pertinet erga nostros, omnes de regno nostro, tam clerici quam laici, observent quantum ad se pertinet erga suos.

Charles B. Mont, Chartes des libertés anglaises (1100-1305), publiées par Alphonse Picard, Paris, 1892

Tekst przekładu w języku angielskim

JOHN, by the grace of God King of England, Lord of Ireland, Duke of Normandy and Aquitaine, and Count of Anjou,

(...)

+ (1) FIRST, THAT WE HAVE GRANTED TO GOD, and by this present charter have confirmed for us and our heirs in perpetuity, that the English Church shall be free, and shall have its rights undiminished, and its liberties unimpaired. That we wish this so to be observed, appears from the fact that of our own free will, before the outbreak of the present dispute between us and our barons, we granted and confirmed by charter the freedom of the Church's elections – a right reckoned to be of the greatest necessity and importance to it – and caused this to be confirmed by Pope Innocent III. This freedom we shall observe ourselves, and desire to be observed in good faith by our heirs in perpetuity.

TO ALL FREE MEN OF OUR KINGDOM we have also granted, for us and our heirs for ever, all the liberties written out below, to have and to keep for them and their heirs, of us and our heirs:

2. If any earl, baron, or other person that holds lands directly of the Crown, for military service, shall die, and at his death his heir shall be of full age and owe a 'relief', the heir shall have his inheritance on payment of the ancient scale of 'relief'. That is to say, the heir or heirs of an earl shall pay £100 for the entire earl's barony, the heir or heirs of a knight 100s. at most for the entire knight's 'fee', and any man that owes less shall pay less, in accordance with the ancient usage of 'fees'

3. But if the heir of such a person is under age and a ward, when he comes of age he shall have his inheritance without 'relief' or fine.

4. The guardian of the land of an heir who is under age shall take from it only reasonable revenues, customary dues, and feudal services. He shall do this without destruction or damage to men or property. If we have given the guardianship of the land to a sheriff, or to any person answerable to us for the revenues, and he commits destruction or damage, we will exact compensation from him, and the land shall be entrusted to two worthy and prudent men of the same 'fee', who shall be answerable to us for the revenues, or to the person to whom we have assigned them. If we have given or sold to anyone the guardianship of such land, and he causes destruction or damage, he shall lose the guardianship of it, and it shall be handed over to two worthy and prudent men of the same 'fee', who shall be similarly answerable to us.

5. For so long as a guardian has guardianship of such land, he shall maintain the houses, parks, fish preserves, ponds, mills, and everything else pertaining to it, from the revenues of the land itself. When the heir comes of age, he shall restore the whole land to him, stocked with plough teams and such implements of husbandry as the season demands and the revenues from the land can reasonably bear.

6. Heirs may be given in marriage, but not to someone of lower social standing. Before a marriage takes place, it shall be made known to the heir's next-of-kin.

7. At her husband's death, a widow may have her marriage portion and inheritance at once and without trouble. She shall pay nothing for her dower, marriage portion, or any inheritance that she and her husband held jointly on the day of his death. She may remain in her husband's house for forty days after his death, and within this period her dower shall be assigned to her.

8. No widow shall be compelled to marry, so long as she wishes to remain without a husband. But she must give security that she will not marry without royal consent, if she holds her lands of the Crown, or without the consent of whatever other lord she may hold them of.

9. Neither we nor our officials will seize any land or rent in payment of a debt, so long as the debtor has movable goods sufficient to discharge the debt. A debtor's sureties shall not be distrained upon so long as the debtor himself can discharge his debt. If, for lack of means, the debtor is unable to discharge his debt, his sureties shall be answerable for it. If they so desire, they may have the debtor's lands and rents until they have received satisfaction for the debt that they paid for him, unless the debtor can show that he has settled his obligations to them.

*10. If anyone who has borrowed a sum of money from Jews dies before the debt has been repaid, his heir shall pay no interest on the debt for so long as he remains under age, irrespective of whom he holds his lands. If such a debt falls into the hands of the Crown, it will take nothing except the principal sum specified in the bond.

*11. If a man dies owing money to Jews, his wife may have her dower and pay nothing towards the debt from it. If he leaves children that are under age, their needs may also be provided for on a scale appropriate to the size of his holding of lands.

The debt is to be paid out of the residue, reserving the service due to his feudal lords. Debts owed to persons other than Jews are to be dealt with similarly.

*12. No 'scutage' or 'aid' may be levied in our kingdom without its general consent, unless it is for the ransom of our person, to make our eldest son a knight, and (once) to marry our eldest daughter. For these purposes only a reasonable 'aid' may be levied. 'Aids' from the city of London are to be treated similarly.

+ 13. The city of London shall enjoy all its ancient liberties and free customs, both by land and by water. We also will and grant that all other cities, boroughs, towns, and ports shall enjoy all their liberties and free customs.

*14. To obtain the general consent of the realm for the assessment of an 'aid' - except in the three cases specified above - or a 'scutage', we will cause the archbishops, bishops, abbots, earls, and greater barons to be summoned individually by letter. To those who hold lands directly of us we will cause a general summons to be issued, through the sheriffs and other officials, to come together on a fixed day (of which at least forty days notice shall be given) and at a fixed place. In all letters of summons, the cause of the summons will be stated. When a summons has been issued, the business appointed for the day shall go forward in accordance with the resolution of those present, even if not all those who were summoned have appeared.

*15. In future we will allow no one to levy an 'aid' from his free men, except to ransom his person, to make his eldest son a knight, and (once) to marry his eldest daughter. For these purposes only a reasonable 'aid' may be levied.

16. No man shall be forced to perform more service for a knight's 'fee', or other free holding of land, than is due from it.

17. Ordinary lawsuits shall not follow the royal court around, but shall be held in a fixed place.

18. Inquests of *novel disseisin*, *mort d'ancestor*, and *darrein presentment* shall be taken only in their proper county court. We ourselves, or in our absence abroad our chief justice, will send two justices to each county four times a year, and these justices, with four knights of the county elected by the county itself, shall hold the assizes in the county court, on the day and in the place where the court meets.

19. If any assizes cannot be taken on the day of the county court, as many knights and freeholders shall afterwards remain behind, of those who have attended the court, as will suffice for the administration of justice, having regard to the volume of business to be done.

20. For a trivial offence, a free man shall be fined only in proportion to the degree of his offence, and for a serious offence correspondingly, but not so heavily as to deprive him of his livelihood. In the same way, a merchant shall be spared his merchandise, and a husbandman the implements of his husbandry, if they fall upon the mercy of a royal court. None of these fines shall be imposed except by the assessment on oath of reputable men of the neighbourhood.

21. Earls and barons shall be fined only by their equals, and in proportion to the gravity of their offence.

22. A fine imposed upon the lay property of a clerk in holy orders shall be assessed upon the same principles, without reference to the value of his ecclesiastical benefice.

23. No town or person shall be forced to build bridges over rivers except those with an ancient obligation to do so.

24. No sheriff, constable, coroners, or other royal officials are to hold lawsuits that should be held by the royal justices.

*25. Every county, hundred, wapentake, and tithing shall remain at its ancient rent, without increase, except the royal demesne manors.

26. If at the death of a man who holds a lay 'fee' of the Crown, a sheriff or royal official produces royal letters patent of summons for a debt due to the Crown, it shall be lawful for them to seize and list movable goods found in the lay 'fee' of the dead man to the value of the debt, as assessed by worthy men. Nothing shall be removed until the whole debt is paid, when the residue shall be given over to the executors to carry out the dead man's will. If no debt is due to the Crown, all the movable goods shall be regarded as the property of the dead man, except the reasonable shares of his wife and children.

*27. If a free man dies intestate, his movable goods are to be distributed by his next-of-kin and friends, under the supervision of the Church. The rights of his debtors are to be preserved.

28. No constable or other royal official shall take corn or other movable goods from any man without immediate payment, unless the seller voluntarily offers postponement of this.

29. No constable may compel a knight to pay money for castle-guard if the knight is willing to undertake the guard in person, or with reasonable excuse to supply some other fit man to do it. A knight taken or sent on military service shall be excused from castle-guard for the period of this service.

30. No sheriff, royal official, or other person shall take horses or carts for transport from any free man, without his consent.

31. Neither we nor any royal official will take wood for our castle, or for any other purpose, without the consent of the owner.

32. We will not keep the lands of people convicted of felony in our hand for longer than a year and a day, after which they shall be returned to the lords of the 'fees' concerned.

33. All fish-weirs shall be removed from the Thames, the Medway, and throughout the whole of England, except on the sea coast.

34. The writ called *precipe* shall not in future be issued to anyone in respect of any holding of land, if a free man could thereby be deprived of the right of trial in his own lord's court.

35. There shall be standard measures of wine, ale, and corn (the London quarter), throughout the kingdom. There shall also be a standard width of dyed cloth, russett, and haberject, namely two ells within the selvedges. Weights are to be standardised similarly.

36. In future nothing shall be paid or accepted for the issue of a writ of inquisition of life or limbs. It shall be given gratis, and not refused.

37. If a man holds land of the Crown by 'fee-farm', 'socage', or 'burgage', and also holds land of someone else for knight's service, we will not have guardianship of his heir, nor of the land that belongs to the other person's 'fee', by virtue of the 'fee-farm', 'socage', or 'burgage', unless the 'fee-farm' owes knight's service. We will not have the guardianship of a man's heir, or of land that he holds of someone else, by reason of any small property that he may hold of the Crown for a service of knives, arrows, or the like.

38. In future no official shall place a man on trial upon his own unsupported statement, without producing credible witnesses to the truth of it.

+ 39. No free man shall be seized or imprisoned, or stripped of his rights or possessions, or outlawed or exiled, or deprived of his standing in any other way, nor will we proceed with force against him, or send others to do so, except by the lawful judgement of his equals or by the law of the land.

+ 40. To no one will we sell, to no one deny or delay right or justice.

41. All merchants may enter or leave England unharmed and without fear, and may stay or travel within it, by land or water, for purposes of trade, free from all illegal exactions, in accordance with ancient and lawful customs. This, however, does not apply in time of war to merchants from a country that is at war with us. Any such merchants found in our country at the outbreak of war shall be detained without injury to their persons or property, until we or our chief justice have discovered how our own merchants are being treated in the country at war with us. If our own merchants are safe they shall be safe too.

*42. In future it shall be lawful for any man to leave and return to our kingdom unharmed and without fear, by land or water, preserving his allegiance to us, except in time of war, for some short period, for the common benefit of the realm. People that have been imprisoned or outlawed in accordance with the law of the land, people from a country that is at war with us, and merchants - who shall be dealt with as stated above - are excepted from this provision.

43. If a man holds lands of any 'escheat' such as the 'honour' of Wallingford, Nottingham, Boulogne, Lancaster, or of other 'escheats' in our hand that are baronies, at his death his heir shall give us only the 'relief' and service that he would have made to the baron, had the barony been in the baron's hand. We will hold the 'escheat' in the same manner as the baron held it.

44. People who live outside the forest need not in future appear before the royal justices of the forest in answer to general summonses, unless they are actually involved in proceedings or are sureties for someone who has been seized for a forest offence.

*45. We will appoint as justices, constables, sheriffs, or other officials, only men that know the law of the realm and are minded to keep it well.

46. All barons who have founded abbeys, and have charters of English kings or ancient tenure as evidence of this, may have guardianship of them when there is no abbot, as is their due.

47. All forests that have been created in our reign shall at once be disafforested. River-banks that have been enclosed in our reign shall be treated similarly.

*48. All evil customs relating to forests and warrens, foresters, warreners, sheriffs and their servants, or river-banks and their wardens, are at once to be investigated in every county by twelve sworn knights of the county, and within forty days of their enquiry the evil customs are to be abolished completely and irrevocably. But we, or our chief justice if we are not in England, are first to be informed.

*49. We will at once return all hostages and charters delivered up to us by Englishmen as security for peace or for loyal service.

(...)

*52. To any man whom we have deprived or dispossessed of lands, castles, liberties, or rights, without the lawful judgement of his equals, we will at once restore these. In cases of dispute the matter shall be resolved by the judgement of the twenty-five barons referred to below in the clause for securing the peace (§ 61). In cases, however, where a man was deprived or dispossessed of something without the lawful judgement of his equals by our father King Henry or our brother King Richard, and it remains in our hands or is held by others under our warranty, we shall have respite for the period commonly allowed to Crusaders, unless a lawsuit had been begun, or an enquiry had been made at our order, before we took the Cross as a Crusader. On our return from the Crusade, or if we abandon it, we will at once render justice in full.

*53. We shall have similar respite in rendering justice in connexion with forests that are to be disafforested, or to remain forests, when these were first a-orested by our father Henry or our brother Richard; with the guardianship of lands in another person's 'fee', when we have hitherto had this by virtue of a 'fee' held of us for knight's service by a third party; and with abbeys founded in another person's 'fee', in which the lord of the 'fee' claims to own a right. On our return from the Crusade, or if we abandon it, we will at once do full justice to complaints about these matters.

54. No one shall be arrested or imprisoned on the appeal of a woman for the death of any person except her husband.

*55. All fines that have been given to us unjustly and against the law of the land, and all fines that we have exacted unjustly, shall be entirely remitted or the matter decided by a majority judgement of the twenty-five barons referred to below in the clause for securing the peace (§ 61) together with Stephen, archbishop of Canterbury, if he can be present, and such others as he wishes to bring with him. If the archbishop cannot be present, proceedings shall continue without him, provided that if any of the twenty-five barons has been involved in a similar suit himself, his judgement shall be set aside, and someone else chosen and sworn in his place, as a substitute for the single occasion, by the rest of the twenty-five.

56. If we have deprived or dispossessed any Welshmen of lands, liberties, or anything else in England or in Wales, without the lawful judgement of their equals, these are at once to be returned to them. A dispute on this point shall be determined in the Marches by the judgement of equals. English law shall apply to holdings of land in England, Welsh law to those in Wales, and the law of the Marches to those in the Marches. The Welsh shall treat us and ours in the same way.

*57. In cases where a Welshman was deprived or dispossessed of anything, without the lawful judgement of his equals, by our father King Henry or our brother King Richard, and it remains in our hands or is held by others under our warranty, we shall have respite for the period commonly allowed to Crusaders, unless a lawsuit had been begun, or an enquiry had been made at our order, before we took the Cross as a Crusader. But on our return from the Crusade, or if we abandon it, we will at once do full justice according to the laws of Wales and the said regions.

(...)

The Western Tradition, vol. I, *From the Ancient World to Louis XIV*, ed. E. Weber, Boston 1965, s. 218 i nn. (tekst angielski)

Nota bibliograficzna:

H. Butterfield; *Magna Carta in the Historiography of the 16th and 17th Centuries*, The Stenton Lecture 1968; G. R. C. Davis, *Magna Carta*, Revised Edition, British Library, 1989; J. C. Holt, *Magna Carta*, London 1965; A. E. D. Howard, *Magna Carta: Text and Commentary* University of Virginia 1997; I. Jennings, *Magna Carta and Its Influence in the World Today*, British Information Services, 1965; J. Z. Kędzierski *Dzieje Anglii do roku 1485*, Wrocław 1966; W. Lipoński, *Narodziny cywilizacji wysp brytyjskich*, Poznań 2001; A. Lyon *Constitutional History of the United Kingdom*, London: Cavendish Publishing, 2003; W. S. McKechnie *Magna Carta: A Commentary* Glasgow 1905; A. Pallister, *Magna Carta – The Heritage of Liberty*, Clarendon, Oxford, 1971.

IV
PRZYWILEJ
KSIĘCIA BOLESŁAWA POBOŻNEGO
DLA ŻYDÓW Z 1264 ROKU

PRZYWILEJ KSIĘCIA BOLESŁAWA POBOŻNEGO DLA ŻYDÓW Z 1264 ROKU

Ślady pobytu żydowskich kupców na terenie monarchii pierwszych Piastów odnaleźć można w źródłach z tej epoki, a żydowski podróżnik Ibrahim ibn Jakub sporządził opis państwa Mieszka I. Z czasem na ziemie polskie zaczęły napływać większe grupy Żydów, którzy osiedlali się przy większych grodach. Najstarsze zapisane świadectwa pobytu Żydów w Krakowie i Gnieźnie pochodzą z końca XII w., zaś z początku XIII w. – we Wrocławiu i Płocku i innych. Gmina żydowska w Kaliszu była jedną z najstarszych w średniowiecznej Polsce. W drugiej połowie XII w. przebywał w Kaliszu jeden z mincerzy – Józef, syn Judy, który pracował dla księcia Mieszka III Starego. Wraz z przeobrażeniami grodu w miasto rozwijała się gmina żydowska.

Jednym z czynników wpływających na konieczność uregulowania pozycji prawnej ludności żydowskiej w rozbitym wówczas na dzielnice państwie polskim (po 1138 r.) była rozwijająca się akcja kolonizacyjna, postępująca urbanizacja średniowiecznej Polski, intensyfikacja działalności gospodarczej, rozwój handlu i rzemiosła. Wszystkie te procesy zbiegły się w momencie wprowadzenia prawa miejskiego i wyłonienia się nowej warstwy społecznej – mieszczaństwa. Przywilej lokacyjny dla nowo zakładanego miasta regulował prawa i obowiązki mieszczan, wyznaczając granice ośrodków miejskich. Bliskie współistnienie na określonym obszarze ludności chrześcijańskiej i żydowskiej rodziło konieczność uregulowania pozycji prawnej Żydów w środowisku miejskim jako poddanych książęcych. Wydaje się, że początkowo nie istniały ściśle określone dzielnice żydowskie w miastach, a raczej ulica żydowska, przy której Żydzi zamieszkiwali wspólnie z chrześcijanami. Odseparowane dzielnice (getta) żydowskie powstały dopiero w późnym średniowieczu. Przywilej dla Żydów wielkopolskich księcia Bolesława Pobożnego wydany został zaledwie kilka lat po lokacji Poznania (1253 r.). Istniały jednak różnice między prawną pozycją mieszczan i Żydów. Mieszczanie otrzymywali osobny przywilej przy każdorazowej lokacji nowego miasta, zaś Żydzi tzw. przywilej generalny i występowali jako grupa społeczna o zasięgu ponadregionalnym. Prawo zwyczajowe zastępowane było spisnymi, ustalonymi normami, określającymi obowiązki i przywileje.

Podobne zjawisko obserwować można w krajach sąsiednich, gdzie konieczność unormowania prawnych relacji między Żydami a (głównie) mieszczanami w skali całego państwa spowodowała wystawienie przywilejów żydowskich przez cesarza Fryderyka II w 1238 r., przez Fryderyka Bitnego dla Żydów w 1244 r., przez króla Belę IV w 1251 r. dla Żydów węgierskich oraz

króla Przemysła Ottokara II dla Żydów czeskich w 1254 i 1255 r. Te akty prawne stały się wzorem dla przywileju kaliskiego.

Inspiracji do wystawienia przywileju szukać można także w rodzinnych powiązaniach księcia Bolesława Pobożnego, który ożeniony był z węgierską królową Jolentą z dynastii Arpadów, córką króla Beli IV.

Przywilej księcia Bolesława Pobożnego został wystawiony w Kaliszu 16 sierpnia 1264 r. W niektórych kwestiach odnosił się on bezpośrednio do funkcjonowania gminy żydowskiej w Kaliszu (od ok. 1257 r. lokowanego miasta), w innych zaś wprowadzał przepisy o charakterze ogólnym. Dlatego też termin „przywilej kaliski” rozumieć należy jako dokument wystawiony w Kaliszu, a nie dla gminy w Kaliszu. Książę wydał swój statut i przywilej (*statuta et privilegia*), który nadany został Żydom mieszkającym w całym władztwie książęcym – Wielkopolsce, jako że książę występował jako władca całej dzielnicy od 1257 r. po śmierci swego brata Przemysła I (*dux Polonie maioris*).

Prawie połowa paragrafów przywileju dotyczy kwestii handlowych oraz finansowych (lichwiarskie kredyty – art. 1-7, 23, 25, 27-29, 32-33), które stanowiły podstawę utrzymania Żydów w sytuacji, kiedy ich udział w innych sferach życia gospodarczego był znacznie ograniczony lub wręcz zabroniony. Pamiętać należy, że taka działalność finansowa prowadzić mogła do wielu nadużyć, gdyż zawierana była zazwyczaj ustnie, a dowodem w postępowaniu sądowym stawała się przysięga (powszechna w polskim prawie zwyczajowym). Nie mogli zajmować się, między innymi, paserstwem (art. 3, 33) oraz fałszowaniem pieniędzy (art. 34). Od pożyczonych pieniędzy pobierali odsetki, a jako zabezpieczenie kredytu stosowali zastaw. Inne artykuły odnosiły się do zgody na swobodny handel w całym księstwie (art. 12), choć nie wspominał książę o żydowskich rzemieślnikach. Wśród przepisów regulujących sprawy wyznaniowe wprowadzono opłaty za prawo założenia cmentarza, za które Żydzi musieli płacić w naturze (pieprz i szafran). Zezwalał jednak książę na własne sądownictwo w sprawach dotyczących gminy, rezerwując sobie karanie Żyda za zranienie innego Żyda według prawa ziemskiego (art. 12).

Tak szczegółowo uregulowane prawnie stosunki gospodarcze między Żydami i chrześcijanami świadczyć mogą o ich intensywności i szybko rozwijającej się gospodarce opartej o wymianę pieniądza, a nie dóbr naturalnych.

Przywilej wspomina o istnieniu synagogi i szkoły żydowskiej, które zlokalizowane były w Kaliszu przy ówczesnej ulicy Żydowskiej (odchodząca od rynku w kierunku południowo-wschodnim). Tam miały odbywać sądy sprawowane przez wojewodę albo jego delegata i tam tradycyjnie Żydzi składali przysięgi sądowe na skobel synagogi, a w sprawach ważniejszych – na zwoje Tory (art. 19).

Gmina uzyskała także prawo do bezpiecznego i swobodnego używania cmentarza na gruncie, jaki znajdował się za miastem na wzgórzu między

wsiami Dobrzec i Rypinek. (Cmentarz ten położony między obecnymi ulicami Zubrzyckiego, Skalmierzycką i Handlową został zniszczony podczas II wojny światowej).

Żydzi zostali uznani za poddanych skarbu władcy (*servi camerae*), nad którymi opiekę miał roztoczyć wojewoda, reprezentujący księcia. Na poddanych księcia nałożono obowiązek udzielenia pomocy Żydowi, który wołał o pomoc w nocy (art. 35), a za jego złamanie groziła kara pieniężna.

Przywilej księcia Bolesława Pobożnego znalazł wkrótce naśladowców wśród książąt śląskich, którzy wydali podobne przywileje (Henryk Probus w 1274–1290 r., Henryk Głogowski w ok. 1274 i 1299 r., Henryk legnicko-wrocławski w 1290–1295 r., czy Bolko świdnicki w 1295 r.).

Książę Bolesław Pobożny prawie dosłownie powtórzył pierwszych 29 paragrafów z wcześniejszych przywilejów władców europejskich, dodając nowe artykuły 33–35, modyfikując oraz łagodząc nieco kary za antyżydowskie wystąpienia, wymierzane według ziemskiego prawa zwyczajowego. Jednocześnie nie uwzględniono w przywileju kaliskim artykułów z przywilejów austriackich, węgierskich i czeskich dotyczących wysokości stóp procentowych od pożyczanych pieniędzy. Ponadto, zamiast występującego w obcych przywilejach króla, księcia lub komornika ziemskiego królestwa, jako sprawcy czynności prawnych wymienieni zostali książę oraz jego wojewoda.

Przywilej regulował funkcjonowanie gminy żydowskiej na przykładzie gminy kaliskiej, ale przywilej traktować można jako dokument skierowany do wszystkich gmin. Dzięki niemu mogły się one swobodnie rozwijać w skali całej Wielkopolski (Poznań, Pyzdry, Gniezno). Taka w pełni zorganizowana gmina ze starszymi istniała w Kaliszu, co poświadczył inny dokument z 1287 r.

Przywilej kaliski rozpoczął proces kształtowania się odrębnego stanu społecznego w ramach monarchii średniowiecznej, jakim stali się Żydzi. Ich także uznać należy za inicjatorów wydania przywilejów, którzy z pewnością dostarczyli księciu odpis(y) przywilejów austriackiego, węgierskiego lub czeskiego. Wydaje się jednak pewne, że część postanowień księcia, zwłaszcza w sprawach finansowych, mogła nieco wyprzedzać realia życia ekonomicznego, a nie dokładnie opisywać istniejącą sytuację.

Król Kazimierz Wielki potwierdził i rozszerzył przywilej kaliski na wszystkich Żydów w Królestwie Polskim w 1334, 1364 i 1367 r. W 1453 r. król Kazimierz Jagiellończyk zatwierdził przywilej dla Żydów, opierając się na rzekomym przywileju króla Kazimierza Wielkiego, w istocie sfałszowanym o nowe przepisy pozwalające nabywać dobra za długi. Rok później przywilej ten został odwołany. Późniejsze konfirmacje przywileju kaliskiego wystawiali królowie: Aleksander w 1505 r., król Zygmunta I w 1531 r., król Zygmunt II August w 1548 i 1559 r., król Stefan Batory w 1580 r., król Zygmunt III Waza w 1592 r., król Władysław IV w 1633 r., król Jan Kazimierz w 1649 r., król Michał Kory-

but Wiśniowiecki w 1669 r., król Jan III Sobieski w 1678 r., a także król August II Mocny, August III w 1735 r. oraz Stanisław August Poniatowski w 1765 r.

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst na podstawie: *Wybór źródeł do historii Polski średniowiecznej (do połowy XV wieku)*, opr. G. Labuda, B. Miśkiewicz, Poznań 1967, s. 105-108.

Tekst tego dokumentu był wielokrotnie przedrukowywany w różnych publikacjach dotyczących historii średniowiecznej Polski, co z racji jego powagi jest w pełni zrozumiałe. Wybrane paragrafy z przywileju zamieszczone zostały w podręcznikach szkolnych.

W imię Pana. Amen. Czyny rodzaju ludzkiego szybko przemijają, jeśli by nie odżyły dzięki zeznaniom świadków lub świadectwu dokumentów. Przeto my, Bolesław, z Bożej łaski książę Wielkopolski, zawiadamiamy tak współczesnych, jak potomnych, do których świadomości dojdzie niniejsze pismo, że naszym Żydom mieszkającym na całym obszarze naszego państwa tak postanowiliśmy słowo przedstawić ich ustawy i przywileje, które od nas otrzymali, jak to jest zawarte w następującym zestawieniu.

1. Najpierw postanawiamy, aby w sprawie o pieniądzu lub o jakąkolwiek ruchomość lub, nieruchomość, albo w procesie kryminalnym, który dotyczy osoby lub majątku Żyda, jako świadka przeciw Żydowi nigdy nie dopuszczano chrześcijanina, lecz wraz z chrześcijaninem także Żyda.

2. Dalej, jeśli chrześcijanin nagabuje Żyda twierdząc, że wziął od niego zastaw, lecz Żyd przeczy temu, a chrześcijanin nie chce dać wiary zwykłemu jego słowom, Żyd pod przysięgą zobowiąże się, że zwróci otrzymany ekwiwalent i może wolno odejść.

3. Jeżeli chrześcijanin da zastaw Żydowi twierdząc, że zastawił za mniejszą sumę pieniędzy od tej, którą Żyd podaje, Żyd złoży przysięgę w sprawie otrzymanego zastawu, a chrześcijanin nie powinien uchylać się od wypłacenia mu tej kwoty, którą Żyd pod przysięgą dowodnie wykaże.

4. Dalej, jeśli Żyd bez powołania świadków mówi chrześcijaninowi, że dał mu pożyczkę na zastaw, a ten zaprzeczy, od tego może chrześcijanin uniewinnić się tylko własną przysięgą.

5. Żyd będzie mógł tytułem zastawu przyjąć wszystko, co mu dadzą, jakkolwiek to się będzie nazywać, z wyjątkiem szat krwią zbroczonych i zmozczonych, a także liturgicznych, których Żyd żadną miarą nie będzie mógł odbierać.

6. Dalej, jeśli by chrześcijanin obwinił Żyda, że zastaw pozostający w ręku Żyda skradziono mu lub gwałtem porwano, Żyd winien w sprawie tego

zastawu złożyć przysięgę, że po jego otrzymaniu nie był świadom, iż ukradli go lub porwali; łącznie ze swą przysięgą wykaże, za jaką cenę wziął ten zastaw, i gdy w ten sposób uniewinni się, chrześcijanin ma zapłacić mu kapitał i procenty, które tymczasem narosły.

7. Jeśli Żyd z powodu pożaru lub kradzieży lub gwałtu utraci swój dobytek wraz z rzeczami danymi mu w zastawie i to stanie się wiadome, a chrześcijanin, który to zastawił, mimo to obwinia go, Żyd uwolni się za pomocą własnej przysięgi.

8. Dalej, jeśli Żydzi rzeczywiście pokłócą się między sobą lub rozpoczną walkę, sędzia naszego miasta nie może rościć sobie żadnego prawa do sądzenia ich, lecz tylko my będziemy sądzić albo nasz wojewoda lub jego sędzia. Jeśli zaś вина dotyczy [czynnego skrzywdzenia] osoby, nam jedynie trzeba będzie zastrzec ten wypadek do rozsądzenia.

9. Dalej, jeśli chrześcijanin w jakikolwiek sposób zrani Żyda, winowajca ma zapłacić karę nam i naszemu wojewodzie, którą należy odnieść do naszego skarbcza, i potem będzie mógł odzyskać naszą łaskę; zranionemu zaś winien dać odszkodowanie za leczenie ran i za wydatki, jak tego żądają i wymagają prawa naszego kraju.

10. Dalej, jeśli chrześcijanin zabije Żyda, winien być ukarany odpowiednim wyrokiem, a wszystkie ruchomości i nieruchomości winowajcy mają przejść pod naszą władzę.

11. Dalej, jeśli chrześcijanin uderzy Żyda, jednak bez rozlewu krwi, wojewoda winien go ukarać według zwyczaj naszego kraju; a po uderzeniu lub obrażeniu Żyda winien mu zadość uczynienie zgodnie ze zwyczajem panującym w naszym kraju. Jeśli zaś nie będzie miał pieniędzy, za przewinienie poniesie taką karą, która będzie słuszną.

12. Gdziekolwiek Żyd będzie przechodził przez nasze państwo, nikt nie będzie mu stawiał żadnych przeszkód ani dokuczał lub źle z nim się obchodził. Lecz jeśli będzie wioził jakieś towary lub jakieś rzeczy, powinny za to przyspaść cła we wszystkich punktach celnych; i ten Żyd takie tylko należne cło winien płacić, jakie płaciłby każdy mieszkaniec tego miasta, w którym Żyd przebywa.

13. Jeśli Żydzi zgodnie ze swym zwyczajem kogoś ze swoich zmarłych przewiozą z miasta do miasta lub z prowincji do prowincji albo z jednego kraju do drugiego, postanawiamy, aby nasi celnicy niczego od nich nie wymuszali. Jeśli zaś celnik wymusił coś, postanawiamy, aby ukarano go jako grabieżcę.

14. Dalej, jeśli chrześcijanin w jakikolwiek sposób spustoszył lub najechał ich cmentarz, zarządzamy, aby surowo został ukarany według zwyczaju i praw naszej ziemi, a całe jego mienie, jakkolwiek nazywałoby się, przeszło do naszego skarbcza.

15. Jeśliby ktoś lekkomyślnie obrzucał [kamieniami] szkoły Żydów, zarządzamy, aby naszemu wojewodzie zapłacił dwa talenty pieprzu.

16. Dalej, jeśliby ktoś okazał się dłużnym swemu sędziemu z powodu niezapłacenia kary pieniężnej, która nazywa się wandyl, winien za karę zapłacić mu talent pieprzu, jak to od dawna ustanowiono.

17. Jeśli Żyd, wezwany do sądu zarządzeniem swego sędziego, nie stawia się za pierwszym i drugim razem, za oba razy winien zapłacić karę od dawna ustaloną zwyczajem. Jeśli na trzecie zarządzenie nie stawia się, winien zapłacić wspomnianemu sędziemu karę, która przypada.

18. Dalej, jeśli Żyd zranił Żyda, nie powinien wzbraniać się od zapłacenia kary swemu sędziemu zgodnie ze zwyczajem naszego kraju.

19. Postanawiamy, że żadnemu Żydowi nie wolno przysięgać na ich rodach, chyba że chodzi o ważne sprawy, w których wartość sporu sięga pięćdziesięciu grzywien srebra, lub jeśli Żyd zostanie wezwany przed nasze oblicze. W mało wartościowych zaś sprawach powinien przysięgać przed szkołami, przed bramą wspomnianej szkoły.

20. Jeżeli Żyd potajemnie zostanie zabity, a zabójcy nie można by dowieść winy przez czyjeś świadectwo, jeśli po przeprowadzeniu śledztwa Żydzi schwycą kogoś podejrzanego, my weźmiemy Żydów w słuszną obronę przeciw domniemanemu zabójcy Żyda, a pośrednikiem oskarżonego będzie prawo.

21. Dalej, jeśli chrześcijanie gwałt zadadzą jakiemuś Żydowi, będą karani według prawa wymaganego przez nasz kraj.

22. Dalej, sędzia Żydów nie powinien żadnej sprawy wynikłej między Żydami kierować do sądu, jeśli nie zostanie do tego wezwany przez skargę. Dalej, Żydów należy sądzić koło szkół lub w miejscu, które sobie wybiorą.

23. Dalej, jeśli chrześcijanin tak wykupi od Żyda swój zastaw, że nie zapłaci procentów i jeśli nie uiszczy ich w ciągu miesiąca, do tych procentów powinny przyrosnąć dalsze procenty.

24. Zarządzamy, aby nikt nie był gościem w domu Żyda.

25. Jeśliby Żyd pożyczył komuś pieniądze pod zastaw posiadłości lub listu zastawnego opartego na nieruchomościach, a właściciel tego majątku również potwierdziłby to, postanowiliśmy odsądzić Żyda i od pieniędzy, i od listu zastawnego.

26. Dalej, jeśliby jakiś lub jakaś uprowadzili Żydom chłopca, zarządzamy, aby potępiono ich sądownie jako złodziei.

27. Dalej, jeśli Żyd otrzyma zastaw od chrześcijanina i przetrzyma go przez przeciąg roku, jeżeli wartość zastawu nie przekroczy wartości pożyczonych pieniędzy, Żyd pokaże zastaw swemu sędziemu; jeśli zaś zastaw będzie nieznacznym, okaże go naszemu wojewodzie lub swemu sędziemu, lub potem będzie mógł swobodnie sprzedać go, jeśli pokaże ten zastaw przed upływem roku. Bo jeśli zastaw pozostanie u Żyda rok i dzień, nie będzie on potem przed nikim odpowiadał w tej sprawie.

28. Zarządzamy, aby nikt nie krępował Żyda w sprawie wykupu zastawów w jego dzień świąteczny.

29. Dalej, jeśli jakikolwiek chrześcijanin przemocą odbierze swój zastaw od Żyda lub dopuści się gwałtu w jego domu, winien być surowo ukarany jak niszczyciel naszego skarbcza.

30. Dalej przeciw Żydowi wolno wystąpić sądownie jedynie w szkołach lub tam, gdzie sędzi się wszystkich Żydów; wyjątek stanowimy my i nasz wojewoda, którzy możemy wezwać ich przed nasze oblicze.

31. Zgodnie z rozporządzeniami papieża, w imię naszego Ojca świętego bardzo surowo zabramy, aby w przyszłości nikt nie obwinił żadnego Żyda mieszkającego w naszym państwie, że spożywa krew ludzką, gdyż według nakazu prawa wszyscy Żydzi powinni zupełnie powstrzymywać się od spożywania wszelkiej krwi. Lecz jeśliby jakiś Żyd został przez chrześcijanina obwiniony o zabicie jakiegoś chłopca chrześcijańskiego, powinni mu to udowodnić trzej chrześcijanie i tyleż Żydów; a skoro udowodnią mu to, wtedy ten Żyd za popełnienie zbrodni powinien ponieść tylko odpowiednią karę. Jeżeli zaś oczyszczą go wspomniani świadkowie i jego własna niewinność, chrześcijanin za oszczerstwo zupełnie słusznie poniesie karę, którą Żyd miał ponieść.

32. Dalej, postanawiamy, aby cokolwiek Żyd komuś pożyczył, czy to będzie złoto, denary czy srebro, wypłacono mu to lub oddano z należnym procentem, który urósł.

33. Zarządzamy, aby Żydzi jawnie i przy dziennym świetle brali w zastaw jakiegokolwiek konie, w ogóle wszystkie. Jeśliby zaś jakiś chrześcijanin znalazł u Żyda konia skradzionego, Żyd będzie mógł uniewinnić się własną przysięgą mówiąc, że tego konia jawnie i za dnia wziął w zastaw za wypłacone pieniądze, a mniemał, że nie został skradziony.

34. Dalej zakazujemy, żeby mieszkający w naszym państwie mincarze nie ośmielali się w jakikolwiek sposób zatrzymywać lub więzić Żydów z fałszywymi denarami lub innymi rzeczami sami bez naszego nakazu lub naszego wojewody czy poważnych mieszkańców.

35. Postanawiamy, że jeśliby jakiś Żyd przynaglony ciężkim położeniem w nocnej porze podniósł krzyk, a sąsiedni chrześcijanie nie zatroszczyliby się o danie mu odpowiedniej pomocy, każdy sąsiadujący z nim chrześcijanin winien zapłacić trzydzieści solidów.

36. Postanawiamy także, że Żydzi mogą swobodnie sprzedawać wszystko i kupować, chleba dotykać podobnie jak chrześcijanie; ci zaś, którzy przeskadzaliby im, będą obowiązani zapłacić za to karę naszemu wojewodzie. Lecz aby to wszystko, co się wyżej rzekło, zachowało na zawsze trwałą moc, niniejszy dokument z podpisami świadków daliśmy im dla zabezpieczenia, zatwierdziwszy go przez przyłożenie naszej pieczęci.

Tekst oryginalny

Tekst przywileju znany z potwierdzenia króla Kazimierza Wielkiego z 1334 r. znany jest z kilku wydań:

1. Jan Łaski, *Commune incliti regni Poloniae privilegium*, Cracoviae 1506
2. J. Przyłuski, *Leges seu statuta*, Cracoviae 1518 (wyd. 1)
3. S. Konarski, *Volumina legum*, t. 1, Warszawa 1732 (przedruk Jozafata Ohryzki, t. 1, Petersburg 1859, s. 141-144.
4. I.V. Bandtkie, *Jus Polonicum*, Varsoviae 1831, s. 1-21.
5. B. Ulanowski, *Najdawniejszy układ systematyczny prawa polskiego z XV w.*, Archiwum Komisji Prawniczej AU, t. 5, Kraków 1897, s. 99-112
6. M. Bersohn, *Dyplomatariusz dotyczący Żydów w dawnej Polsce na źródłach archiwalnych osnuty 1388-1782*, Warszawa 1910
7. Joseph Perles, *Geschichte der Juden in Posen*, Breslau 1865, s. 128 nn
8. L. Gumplowicz, *Prawodawstwo polskie względem Żydów*, Kraków 1867
9. *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1877, s. 563-566, nr 605 (412a.); t. 3, Poznań 1879, nr 1368
10. *Volumina Constitutionum*, t. 1: 1493-1549, vol. 1: 1493-1526, do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 1996, s. 151-156

Tekst na podstawie: *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1877, s. 563-566, nr 605 (412a.) według transumptu potwierdzonego przez króla Kazimierza Wielkiego 9 października 1334 w Krakowie.

In nomine Domini amen. Humani generis actiones, nisi vigeant voce testium aut testimonio literarum, celeriter transeunt et prorsus a memoria relabuntur. Igitur nos Boleslaus Dei gracia dux Maioris Polonie notum facimus tam presentibus quam futuris ad quorum notitiam devenierit presens scriptum, quod Iudeis nostris per totum districtum nostri dominii constitutis, eorum statuta et privilegia que a nobis obtinuerunt, de verbo ad verbum, prout in sequenti serie continentur, taliter duximus declaranda.

Primum quidem statuimus, ut pro pecunia aut pro quacunque re mobili vel immobili, aut in causa criminali que tangit personam aut res Iudei, nullus Christianus contra Iudeum, nisi cum Christiano et Iudeo, in testimonium admittatur.

2. Item, si Christianus Iudeum impedit, asserens quod ei pignora sua obligaverit, et Iudeus diffitetur, et Christianus Iudei simplicibus verbis fidem noluerit adhibere, Iudeus iurando super equivalente sibi oblato suam intentionem probabit et transeat absolutus.

3. Si Christianus obligaverit Iudeo pignus, asserens quod Iudeo pro minori pecunia obligaverit quam Iudeus contiteatur, iurabit Iudeus super pignore sibi obligato, et quod iuramento probaverit, Christianus ei solvere non recuset.

4. Item, si Iudeus Christiano testibus non assumptis dicat, se pignus mutuasse, et ille negaverit, super hoc Christianus solius sui iuramento se expurget.

5. Iudeus recipere poterit nomine pignorum omnia que sibi fuerint oblata, quocunque nomine vocentur, nulla de his inquisitione facta: exceptis vestibus sanguinolentis et madefactis, et sacris vestibus, quas Iudeus nullatenus acceptabit.

6. Item, si Christianus impediret Iudeum, quia pignus quod Iudeus habet, ei furtim vel per violenciam sit ablatum, Iudeus iuret super illo pignore, quod cum recepit, furtim ablatum vel raptim ignoraverit; hoc in suo iuramento implicito, quanto sit pignus huiusmodi obligatum probabit, et sic expurgacione facta, Christianus sortem et usuram ei persolvat que medio tempore accreverunt.

7. Si autem Iudeus per casum incendii, aut per furtum, aut per vim, res suas cum oblati sibi pignoribus amiserit, et hoc constiterit, et Christianus qui hoc obligaverat nichilominus eum impetit, Iudeus iuramento se proprio absolvat.

8. Item, si Iudei inter se de facto discordiam moverint aut guerram, iudex civitatis nostre nullam iurisdictionem sibi vindicet in eosdem, sed nos tantummodo aut noster palatinus vel eius iudex iudicium exercebit. Si autem reatus vergit in personam, nobis tantummodo hic casus reservabitur iudicandus.

9. Item, si Christianus Iudeo vulnus qualitercunque inflixerit, reus nobis et nostro palatino penam solvat, secundum quod uostram gratiam poterit invenire, nostre camere deferendam; et vulnerato satisfaciatur pro curatione vulnerum et expensis, ut iura terre nostre requirunt et exigunt.

10. Item, si Christianus Iudeum occiderit, digno iudicio puniatur, et omnia rei mobilia et immobilia in nostram transeant potestatem.

11. Item, si Christianus Iudeum ceciderit, ita tamen ut sanguinem non effundat, pena per palatinum requiretur secundum terre nostre consuetudinem ab eodem; et percusso seu leso satisfaciatur, quemadmodum in terra nostra est consuetum. Si vero pecuniam habere non poterit, idem pro commisso sicut iustum fuerit punietur.

12. Ubicumque Iudeus dominium nostrum transierit, nullus ei aliquod impedimentum prestat nec molestiam inferat aut gravamen. Sed si aliquas merces aut aliquas res duxerit, muta debent ex eis provenire per omnia mutarum loca; et sic quoque ipse Iudeus non nisi debitam solvat mutam, quam solveret unas civium civitatis illius, in qua Iudeus eo tempore commoratur.

13. Si Iudei iuxta suam consuetudinem aliquem ex mortuis suis aut de civitate in civitatem, aut de provincia in provinciam, aut de una terra in aliam deduxerint, nichil ab eis per mutarios nostros volumus extorqueri. Si autem mutarius aliquid extorserit, ut predo volumus puniatur.

14. Item, si Christianus cimiterium eorum quocunque modo dissipaverit aut invaserit, volumus ut secundum terre nostre consuetudinem et iura graviter puniatur, et omnia sua nostre camere proveniant, quocumque nomine nuncupentur.

15. Si aliquis temerarie iactaverit super scholas Iudeorum, nostro palatino duo talenta piperis volumus ut solvat.

16. Item, si Iudeus iudici suo in pena pecuniaria que vandil dicitur reus inventus fuerit, penam talenti piperis que ab antiquo est imposita solvat eidem.

17. Si Iudeus per edictum sui iudicis vocatur ad iudicium, et primo et secundo non venerit, pro utraque vice penam que consueta est ab antiquo persolvat. Si ad tertium edictum non venerit, penam que sequitur solvat iudici memorato.

18. Item, si Iudeus Iudeum vulneraverit, penam iudici suo secundum terre nostre consuetudinem solvere non recuset.

19. Statuimus, quod nullus Iudeus iuret super rodale ipsorum, nisi sit pro magnis causis, que se extendunt usque ad L. marcas argenti, vel sit ad nostram presenciam evocatus. Pro minoribus vero causis, iurare debet ante scholas, ante ostium dicte schole.

20. Si Iudeus clam fuerit interfectus, et per testimonium contestari non possit is qui eum interemit, si post inquisitionem factam aliquem suspectum habere ceperint Iudei, nos Iudeis contra suspectum Iudei occisorem patrociniū iusticie adhibebimus, iure mediante rei.

21. Item, si Christiani alicui Iudeo manum iniecerint violentam, secundum quod ius terre nostre exegerit punientur.

22. Item, iudex Iudeorum nullam causam ortam inter Iudeos in iudicium deducat, nisi fuerit per querimoniam invitatus. Item, Iudei circa scholas, vel ubi elegerint, debent iudicari.

23. Item, si a Iudeo Christianus pignus suum absolverit ita, quod usuras non persolverit, easdem si infra mensem non dederit, illis usuris accrescant usure.

24. Item, nullum volumus in domo Iudei hospitari.

25. Si Iudeus super possessiones aut literas bonorum immobilium pecuniam mutuaverit, id quoque ille cuius res est probaverit, nos Iudeo et pecunias et literarum pignus abiudicari statuimus.

26. Item, si aliquis vel aliqua puerum Iudeis abduxerit, volumus condemnetur ut fur.

27. Item, si Iudeus receperit a Christiano pignus et per spacium anni tenuerit, si pignoris valor mutuata pecunia non excesserit, Iudeus iudici suo pignus demonstrabit; si vero pignus bonum non faerit, palatino nostro vel suo iudici ostendet, vel postea vendendi habebit libertatem, si idem pignus, antequam annus transierit, suo iudici demonstrabit. Si quidem pignus apud Iudeum diem et annum remanserit, nulli super hoc postea respondebit.

28. Volumus, ut nullus Iudeum super solutione pignorum in suo feriato die audeat coartare.

29. Item, quicumque Christianus per vim abstulerit pignus suum a Iudeo, aut violentiam in domo sua exercuerit, ut dissipator nostre camere graviter puniatur.

30. Item, contra Iudeum nonnisi in scholis, vel ubi iudicantur omnes Iudei, in iudicio procedatur; exceptis nobis et nostro palatino, qui eos possunt ad nostram presenciam evocare.

31. Iuxta constitutiones Pape in nomine nostri patris sancti districtius prohibemus, ne de cetero Iudei singuli in nostro dominio constituti debeant inculpari, quod humano utantur sanguine, cum iuxta preceptum Legis, ab omni prorsus sanguine se Iudei contineant universi. Sed si aliquis Iudeus de occisione alicuius pueri Christiani per Christianum fuerit inculpatus, tribus Christianis et totidem Iudeis convinci debet; et postquam convictus fuerit, tunc ipse Iudeus tantummodo pena que sequitur puniatur crimine pro commisso. Si vero ipsum testes supradicti et sua innocencia expurgabit, penam Christianus, quam Iudeus pati debuerat, pro calumnia non immerito sustinebit.

32. Item statuimus, ut quitquid Iudeus mutuavit, sive aurum fuerit, denarii, sive argentum, idem sibi solvi vel reddi debet cum usura debita que accrevit.

33. Volumus, ut Iudei equos qualescunque, generaliter omnes, manifeste atque in luce diuturna pro pignore recipiant. Si autem aliquis equus apud Iudeum furatus, per Christianum aliquem inveniretur, Iudeus se iuramento proprio expurgabit dicens, quia eundem equum manifeste et in die pro tali quam dedit pecunia impignoratum habuit, et credebat non furatum.

34. Item inchibemus, ut monetarii in nostro dominio constituti, Iudeos cum falsis denariis vel rebus aliis, soli absque nostro nuncio vel nostri palatini seu absque civibus honestis, quoquo modo detinere vel capere non presumant.

35. Statuimus, quod si Iudeus aliquis compulsus nimia necessitate noctis tempore clamaverit, et si vicini Christiani prestare non curaverint auxilium opportunum, nec venerint ad clamorem, quilibet vicinus suus Christianus triginta solidos teneatur.

36. Statuimus eciam, ut Iudei vendant omnia libere et emant, panem tangant, similiter ut Christiani; prochibentes vero, penam nostro palatino pro eo solvere tenebuntur.

Et ut omnia que premissa sunt perpetue robur obtineant firmitatis, presens instrumentum cum testium annotatione ipsis pro cautela dedimus, cum sigilli nostri munimine roboratum.

Tekst przekładu w języku angielskim

Na podstawie: *Church, State and Jew in the Middle Ages*, edited with introductions and notes by Robert Chazan, Behrman House, Inc., New York, 1980, s. 88-93

Angielski przekład przywileju kaliskiego ukazał się w zbiorze dokumentów dotyczących historii Żydów w Europie w wiekach średnich. Dla właściwe-

go zrozumienia znaczenia tego aktu prawnego konieczne jest jego porównanie z innymi, podobnymi dokumentami, wystawionymi w XIII w. przez władców europejskich.

In the NAME OF THE LORD, amen. The actions of the human species quickly dissipate and disappear from memory, unless they are preserved by the voice of witnesses or by the testimony of documents. Therefore we Boleslav, by the grace of God duke of Greater Poland, inform those both present and future whose attention the present charter will reach, that we have caused to be prescribed for our Jews living throughout the area of our domain these statutes and privileges which they have obtained from us, word for word, as contained in the following series:

1. We decree, therefore, first, that in cases involving money, or movable property, or immovable property, or a criminal complaint touching the person or property of a Jew, no Christian shall be admitted as a witness against a Jew unless there is a Jewish witness together with the Christian.

2. Likewise, if a Christian should bring suit against a Jew, asserting that he had pawned his pledges with him and the Jew should deny this, and then if the Christian should not wish to accord any belief in the mere statement of the Jew, the Jew may prove his contention by taking an oath upon an object equivalent in value to that which was brought to him and shall then go forth free.

3. Likewise, if a Christian has deposited a pledge with a Jew, stating that he had left it with the Jew for a smaller sum than the Jew admits, the Jew shall then take an oath upon the pledge pawned with him, and the Christian must not refuse to pay the amount that the Jew has proved through his oath.

4. Likewise, if a Jew says that he returned the Christian's pledge as a loan to the Christian, without, however, the presence of witnesses, and if the Christian deny this, then the Christian is able to clear himself in this matter through his own oath.

5. Likewise, a Jew is allowed to receive as pledges all things which may be pawned with him – no matter what they are called – without making any investigation about them, except bloody and wet clothes and sacred vessels which he shall under no circumstances accept.

6. Likewise, if a Christian charges that the pledge which a Jew has taken from him by theft or robbery, the Jew must swear on that pledge that when he received it he did not know that it had been removed by theft or robbery. In this oath the amount for which the pledge was pawned to him shall also be included. Then, inasmuch as the Jew has brought his proof, the Christian shall pay him the capital and the interest that has accrued in the meantime.

7. Likewise, if a Jew, through the accident of fire or through theft or violence, should lose his own goods, together with the pledges pawned with him, and this is established, yet the Christian who has pledged something with him nevertheless brings suit against him, the Jew may free himself merely by his own oath.

8. Likewise, if the Jews engage in quarreling or actually fight among themselves, the judge of our city shall claim no jurisdiction over them; only we alone or our palatine or his judge shall exercise jurisdiction. If, however, the accusation touches the person, this case shall be reserved for us alone for judgment.

9. Likewise, if a Christian should inflict any sort of a wound upon a Jew, the accused shall pay a fine to us and to our palatine, according to that which our grace decides, to be remitted to our treasury. He must also pay the person who has been injured for the care of his wound and for expenses, as the laws of our land require and demand.

10. Likewise, if a Christian should kill a Jew, he shall be punished with the proper sentence and all his movable and immovable property shall pass into our power.

11. Likewise, if a Christian strikes a Jew, without, however, having spilled his blood, a fine will be required by the palatine according to the custom of our land. He shall also pay the man struck or injured in the manner which is customary in our land. If he has no money, he shall be punished for the crime committed as is just.

12. Likewise, wherever a Jew shall pass through our territory, no one shall offer any hindrance to him or molest or trouble him. If, however, he should be carrying any goods or other things for which he must pay duty at all customs offices, he shall pay only the prescribed duty which a citizen of that town, in which the Jew is then dwelling, pays.

13. Likewise, if the Jews, as is their custom, should transport any of their dead either from city to city, or from province to province, or from one land into another, we do not wish anything to be demanded of them by our customs officers. If, however, a customs officer should extort anything, then we wish him punished as a robber.

14. Likewise, if a Christian, moved by insolence, shall break into or devastate the cemetery of the Jews, we wish that he be gravely punished according to the custom and laws of our land and that all his property, whatever it may be, shall be forfeited to our treasury.

15. Likewise, if anyone wickedly throw something at the synagogues of the Jews, we order that he pay two talents of pepper to our palatine.

16. Likewise, if a Jew be condemned by his judge to a money penalty, which is called *wandel*, he shall pay him a fine of a talent of pepper, which has been imposed from antiquity.

17. Likewise, if a Jew is summoned to court by order of his judge, but does not come the first or second time, he must pay the judge for each time the fine which is customary from antiquity. If he does not come at the third summons, he shall pay to the judge mentioned the subsequent fine.

18. Likewise, if a Jew has wounded another Jew, he may not refuse to pay to his judge a fine according to the custom of our land.

19. Likewise, we decree that no Jew shall take an oath on the Torah unless it be for important cases which involve fifty silver marks or unless called to our presence.

For minor cases, he should swear before the synagogue, before the entrance of the synagogue.

20. Likewise, if a Jew has secretly been murdered, and if through testimony it cannot be determined by his friends who murdered him, yet if after an investigation has been made the Jews begin to suspect someone, we shall extend to the Jews the protection of justice against the suspected murderer of the Jew, by means of the law of such matters.

21. Likewise, if Christians raise their hand in violence against a Jew, they shall be punished according to that which the law of our land demands.

22. Likewise, the judge of the Jews shall bring no case that has arisen among the Jews before his court, unless he be invited due to a complaint. Also the Jews ought to be judged near the synagogues or where they take oaths.

23. Likewise, if a Christian has redeemed his pledge from a Jew but has not paid the interest, the interest due shall become compounded if it is not paid within a month.

24. Likewise, we do not wish anyone to seek quarters in a Jewish house.

25. Likewise, if a Jew has lent money on possessions or on a note for immovable goods, and he to whom the things belong shall offer proof, we order that the money and the pledge of the note be removed from the Jew.

26. Likewise, if any man or woman should kidnap a Jewish child, we wish that he be punished as a thief.

27. Likewise, if a Jew has held in his possession, for a year, a pledge received from a Christian, and if the value of the pledge does not exceed the money lent, the Jew may show the pledge to his judge. If the pledge is not good, he shall show it to our palatine or his judge. He shall then have the right to sell it. If he shows the pledge to his judge before a year passed, then he shall subsequently have the right to sell it. If any pledge shall remain for a year and a day with a Jew, he shall not have to account for it afterwards to anyone.

28. We wish that no one dare to force a Jew to payment of pledges on his holiday.

29. Likewise, whatever Christian shall take his pledge away from a Jew by force or shall exercise violence in the Jew's home shall be severely punished as a plunderer of our treasury.

30. Likewise, one shall in no place proceed in judgment against a Jew except in front of his synagogues or where all the Jews are judged, saving ourselves and our palatine who have the power to summon them to our presence.

31. According to the ordinances of the pope, in the name of our Holy Father, we firmly order that henceforth no Jews in our domain be accused of using human blood, since according to the precept of their law all Jews refrain from any blood. If any Jew be accused of killing any Christian child, he should be convicted by three Christian witnesses and as many Jewish witnesses. After he has been convicted, he should be punished by the proper penalty for the crime committed. If, however, the aforesaid

witnesses and his innocence exonerate him, then the Christian accuser should undergo the punishment which the Jew would have had to suffer, for slander.

32. Likewise, we order that whatever the Jew lends, whether it be gold or coins or silver, that the same thing should be repaid or returned to him along with required interest which has accrued.

33. We wish that the Jews accept horses as pledges openly and by daylight. If any stolen horse be found in a Jew's possession by any Christian, the Jew shall exonerate himself by his own oath, saying that he took that horse openly and by day as a pledge for a certain amount of money which he gave and that he believed that it was not stolen.

34. We order that the minters living in our domain dare not to detain or seize Jews with false coins or other things by themselves, without our representative or that of our palatine or without honest citizens.

35. We order that, if any Jew, compelled by dire necessity, cries out at night and if the neighboring Christians do not bother to provide the proper aid or heed the cry, every neighboring Christian shall be responsible to pay thirty shillings.

36. We also order that Jews may sell and buy all things freely ; and may touch bread as do Christians. Anyone who impedes them shall be obliged to pay a fine to our palatine.

In order that all the foregoing attain the powers of perpetual validity, we have given them the present document with the addition of witnesses as I security, fortified by the protection of our seal. The witnesses of this matter are ...

Church, State and Jew in the Middle Ages, edited with introductions and notes by Robert Chazan, Behrman House, Inc., New York, 1980, s. 88-93.

Nota bibliograficzna:

T. Czacki, *Rozprawa o Żydach i Karaitach*, Wilno 1807, s. 59-65; L. Gumplowicz, *O przywileju Bolesława z r. 1264*, Gazeta Warszawa 1860; tegoż, *Prawodawstwo polskie względem Żydów*, Kraków 1867, s. 121-125; Romuald Hube, *Przywilej żydowski Bolesława i jego potwierdzenia*, Biblioteka Warszawska, 1880, t. 1, s. 426-442; Philip Bloch, *General-Privilegien der polnischen Judenschaft*, Posen 1892; Ignacy Schipper, *Studia nad stosunkami gospodarczymi Żydów w Polsce podczas średniowiecza*, Lwów 1911, s. 45-51; S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów-Kraków 1926, s. 309-310; J. Sieradzki, *Bolesława Pobożnego statut kaliski z roku 1264 dla Żydów*, [w]: *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, t. 1, Kalisz 1960, s. 133-142; R. Grodecki, *Dzieje Żydów w Polsce do końca XIV wieku*, [w]: tegoż, *Polska piastowska*, wyd. J. Wyrozumski, Warszawa 1969, s. 641-643, 652-677; Z. Kowalska, *Die grosspolnischen und schlesischen Judenschutzbriefe des 13. Jahrhunderts im Verhältnis zu den Privilegien Kaiser Friedrichs II (1238) und*

Herzog Friedrichs II von Österreich (1244). Filiation der Dokumente und inhaltliche Analyse, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, Jg 47 (1998), s. 1-20; H. Zaremska, *Iuramentum Iudeorum – żydowska przysięga w średniowiecznej Polsce*, [w:] *E scientia et amicitia. Studia poświęcone profesorowi Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciopięciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Warszawa – Pułtusk 1999, s. 229-243; J. Wiesiołowski, *Przywilej Bolesława Pobożnego*, Kronika Miasta Poznania, 2006, nr 3; H. Zaremska, *Przywileje Kazimierza Wielkiego dla Żydów i ich średniowieczne konfirmacje*, [w:] *Matężństwo z rozsądku? Żydzi w społeczeństwie dawnej Rzeczypospolitej*, red. M. Wodziński, A. Michałowska-Mycielska, Wrocław 2007, s. 11-34.

V
PRZYWILEJ JEDLNEŃSKI
Z 1430 ROKU

PRZYWILEJ JEDLNEŃSKI Z 1430 ROKU

Zasady prawne unii zawartej między Koroną Królestwa Polskiego i Wielkim Księstwem Litewskim zmieniały się wraz z ewolucją sytuacji politycznej oraz wewnętrznymi przemianami w obu państwach. Podpisany 14 sierpnia 1385 r. akt krewski oznaczał początek długiego współlistnienia tych państw. Po śmierci królowej Jadwigi 17 lipca 1399 r. i po uzgodnieniu układów wileńsko-radomskich w 1401 r. unia personalna nabrała nowego kształtu. Po narodzeniu pierwszego męskiego potomka w październiku 1424 r. król Władysław Jagiełło rozpoczął starania o uznanie jego praw do tronu polskiego, co napotykało na opór ze strony części możnych (z kardynałem Zbigniewem Oleśnickim na czele). Splot wydarzeń polityki zagranicznej i wewnętrznej doprowadził do wydania kilku przywilejów królewskich, mających z jednej strony rozwiązywać tarcia i napięcia w ramach unii, a z drugiej ugruntować pozycję króla Władysława Jagiełły i jego synów. Podczas zjazdu szlachty w Brześciu Kujawskim w 1425 r. król doszedł do porozumienia ze szlachtą, która zgodziła się na uznanie praw syna królewskiego w zamian za wydanie przywileju potwierdzającego wszystkie immunitety i wolności oraz kilka innych prowizji na jej rzecz. Na skutek dalszych sporów porozumienie to nie zostało wprowadzone w życie.

Sytuacja zmieniła się po narodzeniu drugiego syna królewskiego w 1426 r. (wcześnie zmarł), oraz trzeciego – Kazimierza, urodzonego 29 listopada 1428 r., i po podjęciu starań o koronację przez wielkiego księcia Witolda. Podczas zjazdu w Łucku w 1429 r. Witold doszedł do porozumienia z królem Władysławem Jagiełłą i królem rzymskim (potem od 1433 r. cesarzem) Zygmuntem Luksemburczykiem, którzy przystali na propozycję Witolda. Ten obiecał, że prawo do dziedziczenia tronu litewskiego dzierżyć będą synowie Władysława Jagiełły. Plany koronacji Witolda zostały przyjęte bardzo negatywnie przez polskich możnych i szlachtę, którzy nie chcieli przystać na takie zerwanie unii. Z powodu swojej nierozważnej polityki (początkowej zgody na koronację, a później wycofaniu jej) król Jagiełło musiał przystać na żądania polskiej szlachty i możnych, wyrażone podczas zjazdów w Brześciu Kujawskim i Łęczycy (1425–1426). W efekcie monarcha wystawił przywilej 4 marca 1430 r. w Jedlni koło Radomia.

Przywilej jedlneński potwierdzał wcześniejsze nadania i wolności, jakie otrzymała szlachta i duchowieństwo Korony w dokumentach królewskich w 1374, 1386 i 1388 r. Akt jedlneński nawiązywał do wcześniejszego przywileju czerwieńskiego z 23 lipca 1422 r., w którym król zobowiązał się do nie-

tykalności majątkowej bez wyroku sądowego i powtarzał niemal dosłownie wcześniejsze sformułowania z przywileju brzeskiego z 25 kwietnia 1425 r., który nie wszedł jednak w życie. Dokument jedlneński został potwierdzony przez kolejny przywilej królewski wystawiony w Krakowie 9 stycznia 1433 r. Uznać je można za swoistego rodzaju kodyfikację przywilejów szlacheckich.

Przywileje te wprowadzały zasadę nietykalności osobistej szlachty i zakaz konfiskaty dóbr bez wyroku sądowego. Odtąd nie można było aresztować ani pozbawić majątku szlachcica, jeśli wcześniej nie został skazany przez sąd.

Przywilej jedlneński został przez króla potwierdzony wystawieniem osobnego przywileju dla poszczególnych dzielnic (dla ziemi kujawskiej 14 kwietnia 1433 r. oraz ziemi dobrzyńskiej 25 stycznia 1434 r.). Akt wydany szlachcie w Koronie został rozszerzony w 1434 r. na ziemię Rusi Halickiej, zamieszkałej głównie przez prawosławnych bojarów. Król zdawał sobie sprawę, że prawa jego synów do tronu polskiego były przez wielu podważane. Dzięki wystawieniu tych aktów prawnych oraz ułożeniu stosunków z możnymi i szlachtą udało się Jagielle zabezpieczyć prawa małoletnich Jagiellończyków do tronu polskiego. Stało się to kilka miesięcy przed śmiercią monarchy. Król Władysław Jagiełło zmarł w nocy 31 maja na 1 czerwca 1434 r. w Gródku Jagiellońskim podczas podróży na Ruś Halicką. Pierwszy władca nowej dynastii został pochowany w Krakowie.

Dzięki tym przywilejom udało się zachować unię polsko-litewską i wprowadzić system elekcji władcy w ramach dynastii jagiellońskiej. Najstarszy syn królewski Władysław, później nazwany Warneńczykiem, miał w chwili śmierci ojca zaledwie 10 lat. Miesiąc po pogrzebie króla Władysława Jagiełły zebrał się w Krakowie zjazd walny szlachty, który po burzliwej debacie zgodził się na ofiarowanie korony małoletniemu synowi, którego koronowano 25 lipca. Przy objęciu tronu złożył przysięgę, że zachowa wszystkie prawa, statuty, wolności i przywileje, jakimi cieszyła się Korona Królestwa Polskiego.

Ponad trzy lata później przywilej o nietykalności osobistej szlachty został rozszerzony na mieszczaństwo Rzeczypospolitej w okresie Sejmu Wielkiego.

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst na podstawie: *Wybór źródeł do historii Polski średniowiecznej (do połowy XV wieku)*, t. 3: *Rozkwit społeczeństwa stanowego i powstanie państwa polsko-litewskiego (1386-1466)*, Poznań 1970, s. 170-175.

Najczęściej cytowany jest z tego przywileju jeden paragraf, choć sam przywilej dotyczy znacznie szerszego wachlarza spraw ustrojowych i społecznych. Z perspektywy dziejów państwa polsko-litewskiego, tego rodzaju dokument porządkował i normował warunki życia szlachty polsko-litewskiej.

Władysław z Bożej łaski król Wielkopolski oraz ziem Krakowa, Sandomierza, Sieradza, Łęczycy, tudzież najwyższy książę Litwy, pan i dziedzic Pomorza i Rusi itd. Niniejszym pismem oznajmiamy wszystkim, dla których wiadomość ta jest przydatna, że sumiennie zważyliśmy stateczność nieskazitelnej wierności i niezwykłego męstwa, którymi to przymiotami mieszkańcy naszego królestwa polskiego zalecili się nam w czasie wojen i walk, które pod okiem Pana, opiekuna naszych zwycięstw, bardzo często podejmowaliśmy z pomyślnym wynikiem, w obronie naszej i tego królestwa wytrzymując napady nieprzyjaciół, i wiernie dogadzając naszym życzeniom, wśród różnych niebezpieczeństw narażając się na utratę życia i uszczerbek mienia, z synowską uległością wszędzie i zawsze byli posłuszni. Uwzględniając to i rozważając inne zasługi, godne i wspaniałych darów naszej szczodroblowości, pragnąc także odwdziżyć się godnymi darami królewskiej wspaniałości za ich życzliwość i uczucia wierności, które z tak wielką szczerością okazali naszym synom, przesławnym książętom Władysławowi i Kazimierzowi, gdyż na nasze wezwanie jednego z nich, którego uznaliby za odpowiedniejszego do sprawowania rządów królewskich, po upływie naszego życia uległe i z pokorą zgodzili się przyjąć za swego króla, władcę, pana dziedzica tego królestwa polskiego oraz ziem Litwy i Rusi, które przesławny książę pan Aleksander, inaczej Witold, wielki książę Litwy, najdroższy nasz brat, jak obecnie posiada, tak do końca swego życia posiadać powinien, a po jego śmierci mają one przejść na nas i na wspomnianych synów naszych i Koronę tytułem słusznego i dziedzicznego spadku – jak to poręcza jawne pismo w tym celu sporządzone – a gdy dojdzie do odpowiedniego wieku, obiecali odznaczyć go koroną królewską i berłem jako rzeczywistego i prawowitego następcę; wszystkie prawa i przywileje ich, które dawniej przy koronacji naszej i później w innych okolicznościach i czasach przyznaliśmy im, lub które im od dawien dawna przyznali inni królowie i książęta, nasi poprzednicy i prawowici dziedzice królestwa polskiego, mocą naszego niniejszego przywileju potwierdzamy, uznajemy, wznawiamy i poręczamy stosownie do niżej wypisanych artykułów; dzięki ich zestawieniu pewne niezrozumiałe szczegóły zawarte w treści

rzeczonych przywilejów nabiorą jaśniejszego znaczenia i zatracą wszelką niepewność wyrażenia dwuznaczne, skutkiem których powstaje zazwyczaj mylne rozumienie rzeczy i błędy się rodzą.

§ 1. Najpierw chcemy, żeby wszystkie domy Boże, czyli kościoły, zachowały całkowicie wszystkie swoje prawa, immunitety i wolności, nadto granice i wyodrębnienia z których korzystały za czasów świętej pamięci poprzedników naszych, królów i książąt polskich.

§ 2. Pozwalamy następnie, aby nadal istniały urzędy kościelne i świeckie na mocy tych samych praw, zwyczajów i przywilejów, które posiadały za czasów najdostojniejszych władców, panów Kazimierza Ludwika i innych królów i książąt, dziedziców królestwa polskiego.

§ 3. A jeśli się zdarzy, że któryś z tych urzędów będzie wolny, nie będziemy go powierzać lub w jakikolwiek sposób ofiarowywać żadnemu człowiekowi z obcej ziemi, lecz tylko zasłużonemu szlachcicowi, cieszącemu się dobrą sławą w tej ziemi, w której wolne będzie jakieś dostojęństwo czy urząd, a więc w ziemi krakowskiej rodowitym krakowianom, w ziemi sandomierskiej rodowitym sandomierzanom, a w Wielkopolsce rodowitym Wielkopolanom i tak samo w innych ziemiach królestwa polskiego.

§ 4. W sprawie tych urzędów kościelnych i świeckich nie będziemy również w przyszłości do żadnej osoby wysyłać pism z obietnicą posady. Nie powinniśmy też wspomnianych urzędów, tak kościelnych, jak świeckich, ograniczać ani gnębić, ani bez należytego zbudowania podstawy prawnej zabierać posiadłości, majątku lub czynszów, które do nich należą.

§ 5. Dalej, ponieważ zdarza się dość często, że wydzierżawianie zamków i twierdz ludziom z obcego rodu i z cudzoziemskiego narodu naraża królestwo i jego części na niebezpieczeństwo, przeto postanawiamy, że nikomu z książąt ani pochodzącemu z rodu książęcego, ani żadnemu cudzoziemcowi żadnego zamku, twierdzy ani miasta nie będziemy oddawać w zarząd, bądź na pewien czas, bądź na zawsze, ani przekazywać im lub w jakikolwiek sposób powierzać; nie będziemy również nikogo z takich ludzi mianować starostą lub dzierżawcą jakiejś ziemi albo krain wspomnianego królestwa naszego ani wybierać go na czyjeś miejsce.

§ 6. Ponadto przyrzekamy i poręczamy, że gdy na nasze wezwanie szlachcie naszego królestwa wypadnie udać się poza granice tego królestwa dla odparcia napaści nieprzyjaciół, damy jej odpowiednie wynagrodzenie za niewolę i inne znaczne straty.

Lecz kresów i granic często wymienionego królestwa polskiego wspomniana szlachta powinna i bezwzględnie obowiązana będzie bronić przed napadem i najazdem współzawodników i nieprzyjaciół z uszczerbkiem własnego mienia i własnym kosztem.

W razie zaś jeśliby jakiś wróg naszego królestwa jakimkolwiek sposobem wkroczył do tego królestwa i naszym rycerzom wypadłoby stoczyć z nim wal-

kę w granicach tego królestwa, wówczas otrzymają oni nagrodę tylko za niewolę; lecz jeśliby wypadło to samo uczynić poza granicami, wtedy obiecujemy dać odpowiednie zadośćuczynienie i za straty, jeśliby jakieś – broń Boże – ponieśli, i za niewolę.

§ 7. Wszelkich zaś jeńców, których by rycerze nasi pojмали poza granicami lub w obrębie wspomnianego królestwa, chcemy zatrzymać wyłącznie w swym ręku, abyśmy mogli tych jeńców oszacować.

§ 8. Dalej przyrzekamy, że jeśliby się nadarzyła stosowna chwila i konieczność przynagliła do urzędzenia w przyszłości jakiejś wyprawy przeciw wrogim napadom nieprzyjaciół i przeciwników, rzeczą naszą będzie dać lub rozdzielić pieniądze naszym rycerzom mianowicie pięć grzywien od każdej włóczni. Lecz jeślibyśmy przypadkiem z upływem czasu w przeciągu dwóch lat od dokonania wspomnianej wypłaty nie wyruszyli na wyprawę, wówczas ci rycerze będą zupełnie zwolnieni od zwrotu tych pieniędzy i od służby z powodu otrzymania wspomnianych pieniędzy.

Jeśli zaś w przeciągu tych dwóch lat wyruszymy na wyprawę z naszymi rycerzami i z wyprawą przekroczymy granice królestwa, wtedy wspomniani rycerze podobnie byłiby zwolnieni od zwrotu tych pieniędzy i od służby z powodu otrzymania ich.

§ 9. Dalej przyrzekamy za wspomnianych sławnych synów naszych, że skoro za łaską Pana jeden z nich wybrany królem przejmie berło w królestwie polskim, nie pozwoli bić monety w królestwie polskim z jakiego bądź kruszcu, bez zgody i osobnego pozwolenia prałatów i baronów, tak jak my bez zgody i pozwolenia ich nie chcieliśmy bić takiej monety, ani nie biliśmy.

§ 10. Prócz tego wszystkich kmieci razem i każdego z osobna w posiadłościach wszystkich naszych ziemian zwalnimy na zawsze od wszelkich opłat, danin i podatków, robocizn, przewozów zwanych podwodami, posług, ciężkich robót, danin zbożowych, zwanych pospolicie „sęp”, oprócz dwóch groszy zwyczajowej monety polskiej, będącej w powszechnym obiegu w królestwie polskim.

Te dwa grosze każdy kmieć wspomnianych ziemian będzie obowiązany na przyszłość płacić corocznie od każdego posiadanego ładu, choćby go posiadało więcej osób, i to w uroczystość św. Michała, aż do dnia św. Mikołaja, wyjawszy tylko sołtysów i ich służebników, których postanawiamy zupełnie uwolnić od opłaty dwóch groszy, tudzież młynarzy, karczmarzy i ogrodników, którzy nie mają i nie uprawiają pól, to jest włók czy łąnów całych lub półłanów.

Jeśliby zaś ktoś ze wspomnianych młynarzy czy karczmarzy lub ogrodników uprawiał cały ład pola, wtedy podobnie obowiązany będzie płacić nam dwa grosze, jeśli zaś półłan, jeden grosz wspomnianej monety. Do płacenia tych dwóch groszy sami w innym czasie zobowiązali się dobrowolnie wobec najdostojniejszego władcy pana Ludwika, króla Węgier i Polski.

§ 11. Jeśliby zaś jakaś wieś zaniedbała uiszczenia nam tej opłaty w naczynym terminie, wówczas nasz poborca, którego ustanowimy do ściągania tych należności, będzie miał całkowite upoważnienie do zabrania z tej wsi jednego wołu za nieuiszczenie opłaty, i to bez nadziei zwrotu, Jeśliby zaś w przeciągu czternastu dni po zabraniu tego wołu ta wieś lub jakakolwiek inna nie zapłaciła rzeczonych pieniędzy, wówczas nasz poborca winien w podobny sposób, bez nadziei zwrotu, zabrać i uprowadzić dwa woły.

Wspomniany zaś poborca rzeczonych pieniędzy niech niczego nie żąda i nie bierze z tytułu urzędowego pisma, które nazywa się „napisne”, lecz mimo tego niech piśmiennie pokwituje kmieciom uiszczoną opłatę.

§ 12. Co się zaś tyczy miast dawnych i nowych, które powstały za naszych rządów, takie wydajemy rozporządzenie, że ten obywatel czy mieszczanin, który mieszka w mieście z żoną, dziećmi i czeladzią i sam lub przez swego ogrodnika albo rolnika uprawia pole, nie będzie obowiązany do uiszczania wspomnianej opłaty „poradlnie”; lecz jeśliby mieszkał przed miasteczkiem lub miastem, będzie płacić rzeczone „poradlnie”, jak gdyby mieszkał na wsi, chociażby twierdził, że podlega władzy i jurysdykcji tego miasteczka czy miasta, lub wraz z nimi ponosi ciężary.

§ 13. Dalej poręczamy, że w żadnej krainie całego naszego królestwa polskiego nie zamierzamy ustanawiać sędziów królewskich ani w jakikolwiek sposób wybierać ich zastępców.

§ 14. Prócz tego przyrzekamy, że wszystkie artykuły i klauzule, zawarte w nieskażonych błędem fałszu przywilejach, nadanych kościołom, ziemianom i miastom przez naszych poprzedników, najdostojniejszych władców panów Kazimierza i Ludwika oraz wszystkich innych królów i książąt, dawnych prawowitych dziedziców królestwa polskiego, zwłaszcza te klauzule, które mają wzgląd na pożytek i zysk nasz oraz często wspomnianego królestwa polskiego i jego mieszkańców, będziemy trwale i nienaruszenie zachowywać po wszystkie czasy i trzymać się ich.

§ 15. Dalej przyrzekamy, że w miastach, wsiach i dziedzinach, dworach i folwarkach kościołów, szlachty i naszych ziemian nie będziemy Sprawiali żadnego kłopotu przez postoje, zajazdy i przez zmuszanie do czynienia przygotowań.

Jeśli zaś przypadkiem ze względu na korzyść lub z konieczności wypadnie nam odbyć postój w dobrach, miastach, zamkach lub dworach kościelnych czy szlacheckich, wówczas nie nakazemy niczego zabierać gwałtem lub siłą, ani nie pozwolimy, aby w jakikolwiek sposób zabierano coś, lecz za nasze własne pieniądze kupimy wszystko, co nam będzie potrzebne.

§ 16. Następnie przyrzekamy i zaręczamy, iż żadnego ziemianina posiadacza własności gruntowej, nie będziemy za jakieś wykroczenia lub winę więzić, ani nie wydamy nakazu uwięzienia i nie będziemy go wcale karać, jeśli w sądzie w sposób rozumny nie udowodni się jemu winy i jeśli sędziowie

tej krainy, w której ten ziemianin mieszka, nie wydadzą go w ręce nasze lub naszych starostów. Wyjątek jednak stanowić będzie człowiek, którego przyłapanoby na kradzieży lub na jakimś publicznym przestępstwie, jak np. na podpaleniu, rozmyślnym zabójstwie, porywaniu panien i niewiast, pustoszeniu i rabowaniu wsi, podobnie tacy, którzy nie chcieliby złożyć należytej kaucji, stosownie do wielkości wykroczenia lub winy.

Nikomu zaś nie będziemy zabierać dóbr i posiadłości, chyba że uprawnieni sędziowie lub nasi baronowie przedstawia go nam jako sędownie skazanego.

§ 17. Dalej przyrzekamy, że żadnemu ziemianinowi, upominającemu się i proszącemu o rozgraniczenie jego i naszych dóbr i dziedzictw, uczynić zadłość nie omieszkamy.

§ 18. Również obiecujemy wszystkie ziemie nasze w królestwie polskim łącznie z ziemią ruską – z zastrzeżeniem jednak daniny owsa, którą do czasów naszego życia tylko Ruś składać będzie – zrównać według jednego prawa i kodeksu, wspólnego dla wszystkich ziem, i niniejszym pismem dokonujemy tego zrównania łącząc je i jednocząc.

§ 19. Dalej zważywszy, że wspomniani nasi ziemianie i mieszkańcy naszego królestwa z życzliwości dla naszego majestatu niekiedy ograniczali przywileje nadane im przez nas i przez naszych poprzedników, te ich przywileje, otrzymane od nas, naszych poprzedników, królów i książąt, prawowitych i rzeczywistych dziedziców wspomnianego królestwa polskiego, sprowadzamy do stanu pierwotnego, wznawiamy, naprawiamy, poręczamy i zatwierdzamy mocą niniejszego pisma oświadczając, że na zawsze zachowują one trwałość.

§ 20. Nadto jeśliby jacyś ziemianie lub jacyś inni mieszkańcy wspomnianego królestwa polskiego w czasie trwającego w sądach sporu chcieli pogodzić się w jakichś sprawach, uwalniamy ich zupełnie od grzywien należnych nam oraz sędziom i podsędkom, wojewodom i kasztelanom.

§ 21. Dalej przyrzekamy, że nikomu nie zezwolimy na ściąganie grzywien od szlachty, na które zostałaaby sędownie skazana na rzecz naszą, lecz będziemy je ściągać osobiście lub przez naszych starostów, lub urzędników, a ściągniętych grzywien użyjemy według naszej woli.

§ 22. Dalej wszyscy mieszkańcy ziemi kujawskiej i dobrzyńskiej, którzy zwykle składali nam daninę z owsa, obowiązani będą składać ją nam tylko przez dziesięć lat, po upływie zaś ich mają być od dawania tego owsa zupełnie wolni.

§ 23. Dalej pisarze ziemscy, powołani na urząd pisarstwa, powinni zawsze osobiście zasiadać w sądach, a nie wyręczać się zastępcami lub pomocnikami pisarza, jeśli tylko będzie to możliwe; w przeciwnym wypadku wolno byłoby im mieć zastępców, których jednak powinni przedstawić jako zastępców baronom i sędziom tych ziem, w których sprawują taki urząd; muszą też oni cieszyć się dobrą sławą i mieć uznanie baronów i sędziów. W przeciwnym

razie będziemy musieli te ich obowiązki natychmiast powierzyć innym, zdaniem i pilniejszym. Prócz ważnej przeszkody żadna błaha przyczyna nie będzie mogła usprawiedliwić nieobecności pisarzy.

Na poświadczenie tego dokumentu przywieszono do niego pieczęć naszego majestatu. Działo się w Jedlnej w sobotę przed niedzielą „Invocabit” [tj. 4 marca] roku Pańskiego 1430. Obecni byli...

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 2: 1382-1445, coll. opera Anatolii Lewicki, Kraków 1891 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 12), nr 177, s. 228-234.

Wladislaus dei gracia rex Polonie necnon terrarum Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuyavie, Litthuanieque princeps supremus, Pomeranie Russieque dominus et heres etc. Significamus tenore presencium quibus expedit universis: quomodo libramine vere rationis pensantes intemerate fidei et insuperabilis virtutis constanciam, quibus incole regni nostri Polonie in bellis et in certaminibus, que cum prosperis auspice domino nostrorum triumphorum successibus sepe sepius pro defensione nostra et regni eiusdem hostium sustinendo insultus suscepimus, placere nobis meruerunt et votis nostris obsecundacione fideli non absque varijs periculis corporum et extenuacione rerum devota subieccione ubique et semper paruerunt; horum intuitu et aliorum contemplacione meritorum, que excelsa dona nostre munificencie non indigne promerentur, volentes eciam, ut benivolencia eorum et fidei affectus, quos cum tanta sinceritate in filios nostros preclaros principes Wladislaum et Kazimirum direxerunt, quorum unum, quem apciorem ad regimen regni congnoverint [sic], quem nostris requisicionibus admoniti sibi expleta vite nostre periodo pro rege principe domino et herede regni huius Polonie et terrarum Littuanie et Russie, quas preclarus princeps dominus Allexander alias Witawdus magnus dux Littuanie frater noster carissimus, prout inpresenciarum possidet, debet ad tempora vite sue possidere, et post obitum eius ad nos et filios nostros predictos ac coronam vera et hereditaria successione devolvi, sicut patentibus litteris ad hoc confectis est firmatum, devote et humiliter susceperunt et corona regni sceptrisque regalibus cum sollempnitate cerimoniorum [sic] debita promiserunt tamquam verum et legitimum successorem, postquam etatem legitimam habuerit, insignire, dignis pro grata vicissitudine regie celsitudinis muneribus compensentur: omnia iura et ipsorum privilegia, que dudum circa coronacionem nostram et aliis postmodum momentis et temporibus ipsis concessimus vel que eis alii reges et principes veri heredes regni Polonie predecessores nostri ab antiquis temporibus concesserunt, patrocinio presentis nostri privilegii ratificamus approbamus, renovamus et confirmamus, sub infra scriptorum moderamine articulorum, quorum regulacione, si que obscura tenor predictorum

privilegiorum comprehendit, sensum recipient clariorem et ambigua omni dubietate carebunt, per que intellectus confundi et nasci errores consueverunt.

§ 1. Primo quidem: quod universas edes sacras seu ecclesias in omnibus earum iuribus emunitatibus et libertatibus ac metis et distincctionibus antiquis, quibus temporibus divorum predecessorum nostrorum Polonie regum et ducum fruebantur, volumus omnimode conservare.

§ 2. Dignitates autem ecclesiasticas et seculares regni Polonie equo modo circa iura et consuetudines ac libertates ipsorum [sic], que et quas temporibus serenissimorum principum dominorum Kazimiri Lodovici et aliorum regum et ducum heredum regni Polonie obtinebant, dimittimus persistere et permanere.

§ 3. Quas quidem dignitates, cum eas vaccare contigerit, nulli extraneo terrigene nisi nobili benemerito et in fama laudabiliter conservato illius terre, in qua dignitas huiusmodi vel honor vaccaverit, terre videlicet Cracoviensis terrigene Cracoviensi, Sandomiriensis terrigene Sandomiriensi et in Maiori Polonia terrigenis Polonie Maioris, et sic de singulis terris regni Polonie dabimus vel quomodolibet conferemus.

§ 4. Super quibus eciam dignitatibus ecclesiasticis et secularibus litteras expectativas nulli persone dabimus in futurum.

Et quod predictas dignitates, tam ecclesiasticas quam seculares, non debemus minuire nec eciam suffocare et possessiones census aut sollaria ad eas pertinenda absque iuris debito examine non auffene.

§ 5. Item, quia per tenutarios castrorum et fortalicionum aliene gentis et extranee nacionis regnum in se et in suis partibus crebrius periclitari contingit: pro eo et ex eo nulli ducum et de ducali genere descendenti seu extraneo alienigene cuiquam aliquod castrum fortalicionum aut civitatem ad regendum pro tempore vel in ewm dabimus, assignabimus aut quomodolibet conferemus, nec eciam aliquem talium in capitaneum aut tenutarium terre alicuius aut terrarum regni nostri predicti preficere volumus nec eciam surrogare.

§ 6. Item promittimus insuper et spondemus, quod dum ad requisidonem nostram nobiles nostri regni extra metas eiusdem regni ad repellendam hostium seviciam transferre contigerit, ipsis satisfaccionem condignam pro captivitate ceterisque dampnis notabilibus faciemus.

Metas vero seu granicies sepe dicti regni Polonie memorati nobiles ab insultu et incursu emulorum et hostium propriis dampnis et sumptibus tueri debent et omnimode teneantur.

In casu vero, quo aliquis emulus regni nostri quocumque modo regnum ipsum intraverit et cum eodem conflictum intra metas eiusdem regni terrigenas nostros facere contigerit: eisdem terrigenis pro captivitate dumtaxat; si vero extra metas id ipsum fieri contigerit, tunc et pro dampnis, si que quod absit incurrerint, et pro captivitate satisfaccionem condignam impendere [sic].

§ 7. Captivos autem quoslibet, quos extra metas et intra regni predicti per nostros terrigenas capi contigerit, pro depactacione per eosdem captivos nobis facienda retinere volumus penitus et habere.

§ 8. Item promittimus, quod si tempore se offerente et necessitate urgente in spem alicuius expeditionis future contra hostium et emulorum insultus et hostilitates terrigenis nostris pecunias, videlicet quinque marcas super hastam quamlibet, dare vel distribuere nos contingat; casu vero seu successu temporis offerente dum infra spacium duorum annorum post distributionem pecuniarum, sic ut premittitur factam, ad expeditionem non processerimus: extunc idem terrigene ab eisdem pecuniis et serviciis ratione predictarum pecuniarum faciendis erunt soluti penitus et exempti.

Si autem infra decursum eorundem duorum annorum ad expeditonem cum eisdem terrigenis nostris transitum fecerimus et extra metas regni cum expeditione processerimus: extunc predicti terrigene ab eisdem pecuniis et serviciis pretextu earundem similiter sint soluti.

§ 9. Item promittimus pro inclitis filiis nostris predictis, quod postquam dante domino unus illorum in regem electus scepra regni Polonie amplectetur, monetam ex quocumque genere metalli absque consensu et consilio speciali prelatorum et baronum in regno Polonie cudere non permittet, quemadmodum nos sine ipsorum consensu et consilio huiusmodi monetam cudere noluimus nec cussimus.

§ 10. Absolvimus insuper et perpetuo liberamus omnes et singulos omnium nostrorum terrigenarum kmethones ab omnibus solucionibus, contribucionibus et exaccionibus, vecturis, laboribus, equitaturis *podwodis* dictis, angariis, gravaminibus, frumentorum dacionibus dictis *sepp* vulgariter, preterquam duos grossos monete usualis Polonialis et in regno Polonie communiter decurrentis.

Quos quidem duos grossos quilibet kmetho predictorum terrigenarum de quolibet laneo possesso, eciam si illum plures persone possideant – scoltetis eorum et servitoribus, quos ab huiusmodi soluzione duorum grossorum esse volumus liberos et exemptos, necnon et molendinatoribus thabernatoribus et ortulanis, non habentibus nec colentibus agros, hoc est mansos seu laneos negros vel medios, dumtaxat exceptis atque demptis – singulis annis in futurum in festo sancti Michaelis archangeli usque ad diem sancti Nicolai solvere sit astrictus.

Si autem predictorum molendinatorum sive thabernatorum aut ortulanorum aliquis integrum laneum agrorum coluerit, tunc ad solucionem duorum grossorum, si vero medium laneum, ad solvendum unum grossum similiter monete predictae nobis sint astricti. Ad quos quidem duos grossos monete prescripte alias serenissimo principi domino Lodovico regi Hungarie et Polonie solvere libere se submiserunt.

§ 11. Quod si infra prefixum terminum nobis aliqua villa pecuniam huiusmodi solvere neglexerit: extunc exactor noster, quem pro tollenda eadem exactione duxerimus deputandum, in eadem villa unum bovem ratione non solutionis absque spe restitutionis habebit recipiendi omnimodam facultatem. Si vero infra quatuordecim dies post eiusdem bovis receptionem eadem villa et quevis alia dictam pecuniam non solverit, extunc exactor noster duos boves consimili modo sine spe restitutionis redpiat atque tollat.

Memoratus eciam exactor pecuniarum predictarum pretextu note quod *napisane* dicitur nichil exigat neque tollat et nichilominus litteris suis kmethones quittet de solutis.

§ 12. De civitatibus autem antiquis et nowis, tempore regiminis nostri lacatis, sic statuimus, quod ille civis seu opidanus, qui civitatem cum uxore filiis et familia inhabitat et agrum solus vel per suum ortulanum aut agricolam colit, non teneatur ad predictam *poradlne* pensionem; sed si ante opidum vel civitatem resideret, solvat prefatam *poradlne* pensionem, ac si in villa resideret, non obstante, quod ad ius et iurisdiccione[m] eiusdem opidi seu civitatis pertinere vel cum eis onera sufferre perhibeatur.

§ 13. Item spondemus, quod in nulla terra totus regni nostri Polonie iustidarium constituere volumus vel quomodolibet surrogare.

§ 14. Preterea promittimus singulos articulos et clausulas in privilegiis, nullo vido falsitatis depravatis, serenissimorum principum dominorum Kazimiri et Lodovici ac omnium aliorum regum et ducum, ex vera successione heredum antiquorum regni Polonie, ecclesiis terrigenis et civitatibus concessis, nostrorum predecessorum, contentas, presertim comodum et profectum nostrum regnique Polonie sepefati et ipsius incolarum concernentes, firmiter et inviolabiliter perpetuis temporibus observare et tenere.

§ 15. Item pollicemur, quod nullas staciones seu procuradones vel descensus in civitatibus villis et hereditatibus curiis ac prediis ecclesiarum nobilium et terrigenarum nostrorum fademus.

Si vero casualiter, oportunitate et necessitate nos cogente, stacionem in bonis civitatibus castris aut curiis ecclesiarum vel nobilium nos facere contigerit: extunc nil vi vel potenda recipere faciemus vel quomodolibet facere recipi permittemus; ymmo queque necessaria nostris pecuniis propriis volumus comparare.

§ 16. Ceterum promittimus et spondemus, quod nullum terrigenam possessionatum pro aliquo excessu seu culpa capiemus seu capi mandabimus nec aliquam vindictam in ipso faciemus, nisi iudicio racionabiliter fuerit convictus et ad manus nostras vel nostrorum capitaneorum, per iudices eiusdem terre, in qua idem terrigena residet, presentatus. Illo tamen homine, qui in furto vel in publico maleficio, utpote: incendio, homicidio voluntario, raptu virginum et mulierum, villarum depopulationibus et spoliis, deprehenderetur; similiter illis, qui de se nollent debitam facere caucionem vel dare iuxta quantitatem excessus vel delicti, dumtaxat exceptis.

Nulli autem bona seu possessiones recipiemus, nisi fuerit iudicialiter per iudices competentes vel barones nostros nobis condemnatus.

§ 17. Item promittimus, quod omnibus terrigenis cum bonis et hereditatibus nostris granicies postulantibus ac petentibus non denegabimus.

(§ 18 I) Item pollicemur, quod omnes terras nostras regni Polonie, eciam terram Russie includendo – salvis tamen contribucionibus avene, de quibus nobis ad tempora vite nostre sola Russia respondebit – ad unum ius et unam legem, comunem omnibus terris, reducemus reducimusque adunamus et unimus, tenore presencium mediante.

§ 18. II. Item pollicemur, quod omnes terras nostras regni Polonie, eciam terras Russye et Podolie includendo – salvis tamen avene contribucionibus, de quibus nobis ad tempora vite nostre ipsa Russya et Podolia respondebit – ad unum ius et unam legem, comunem omnibus terris, reducemus reducimusque adunamus et unimus, tenore presencium mediante.

§ 19. Item attendentes, quod dicti nostri regnicole et inhabitatores regni nostri in favorem nostre maiestatis privilegiis ipsis per nos et nostros predecessores concessis quandoque derogarunt: eadem ipsorum privilegia nostra et predecessorum nostrorum, regum et ducum et heredum legitimorum et verorum regni Polonie predicti, ad statum priorem reducimus reintegramus, restauramus ac presentis scripti patrocinio confirmamus, ratificamus et declaramus ipsas [sic] robur obtinere perpetue firmitatis.

§ 20. Item, si qui terrigene aut quivis alii incole regni Polonie predicti pendente lite in iudiciis pro quibuscumque causis concordare voluerint, a penis nostris ac iudicum et subiudicum, palatinorum et castellanorum, eosdem liberos facimus et solutos.

§ 21. Item promittimus, quod nulli penas super nobilibus, ad quas nobis iudicialiter fuerint condempnati, exigendas donabimus, sed eas per nos aut nostros capitaneos vel officiales exigemus et exactas iuxta beneplacitum nostrum convertemus.

§ 22. Item omnes incole terrarum Cuyaviensis et Dobrinensis de avena solita, quam nobis solvere consueverunt, ad decem annos dumtaxat nobis respondere sint astricti, quibus revolutis ab huiusmodi avena liberi sint et exempti.

§ 23. Item notarii tenestres ad officium notariatus promoti semper soli iudiciis et non per aliquos surrogandos vel subscribas resideant, ubi comode potuerint, alias liceret eis habere substitutos, quos baronibus iudicibus terrarum, in quibus officia huiusmodi possident, substituendos presentare teneantur; et quod tales sint bone fame et a dictis baronibus et iudicibus approbati. Alias nobis continuo hec ipsorum officia aliis habilioribus et magis assiduis conferenda sint affecta. Nulla autem levis causa nisi ardua absenciam notariorum poterit excusare.

Harum quibus sigillum nostre maiestatis appensum est testimonio litterarum. Actum in Jedlna sabbato ante dominicam Invocavit anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo. Presentibus reverendis in Christo patribus magnificis et nobilibus: Alberto sancte Gneznensis ecclesie archiepiscopo et primate; Sbigneo Cracoviensi, Johanne Wladislaviensi, Stanislawo Poznaniensi, Johanne Chelmensi, episcopis; Johanne de Tarnow Cracoviensi, Sandivogio de Ostrorog Poznaniensi, Nicolao de Michalow Sandomiriensi et capitaneo Cracoviensi, Andrea de Domaborz Calisiensi, Stiborio de Borzyslawicze Lanciensi, Jarando de Brudzewo Wladislaviensi, palatinis; Petro de Bnyno Gneznensi, Michaele de Czynow Sandomiriensi, Petro de Zirniki Calisiensi, Floriano de Corithnicza Wisliciensi, Martino de Calinowa Siradiensi, Dobkone de Oleschnicza Woyniczensi, Sbigneo de Altomonte Rospergensis, Johanne de Cretkow Dobrinensi, Johanne de Lichin Sremensi, Dobrogostio de Colen Camenensi, Johanne de Laseynicze Santhoczensi, castellanis; Petro Schaffranecz Cracoviensi, Petro Cordbog Poznaniensi, Andrea Czolek Sandomiriensi, Dobrogostio de Schamotuli

Calisiensi, Alberto Malsky Lanciensi, Woyslao de Crostawo Brestensi, Andrea Donyń Wladislaviensi, Andrea de Lubin Dobrinensi, subcamerariis; Paulo de Bogumilowicze Cracoviensi, Johanne de Sprowa Sandomiriensi, Andrea de Ludbrancz Brestensi, Mathia de Suchodol Lublinensi, iudicibus; Martino de Rogy Cracoviensi, Nicolao de Pleschow Calisiensi, Jacobo de Strzigi Dobrinensi, wexiliferis; et aliis militibus nobilibus in generali parlamento seu convencione constitutis. Datum per manus predicti reverendi patris domini Johannis episcopi Wladislaviensis, regni Polonie cancellarii, et venerabilis Wladislai de Opporow decretorum doctoris, prepositi Lanciensi et sancti Floriani ante Cracoviam, eiusdem regni Vicecancellarii.

Tekst przekładu w języku angielskim

The Jedlna Privilege of 4 March 1430

Władysław, by the Grace of God, King of Wielkopolska and the lands of Kraków, Sandomierz, Sieradz, Łęczyca, also the Arch-Duke of Lithuania, Lord and Master of Pomorze and Ruś and so on and so forth. By this document, we make known to all to whom this information is of use that we have conscientiously considered the staidness of the impeccable fidelity and unvanquished valour, which are the qualities with which the inhabitants of our Polish kingdom have recommended themselves to us in times of the wars and battles which, under the eye of God, the guardian of our victories, we have often undertaken with successful outcome in our defence and that of our kingdom, withstanding the attacks of enemies and faithfully fulfilling our wishes, among other dangers risking the loss of their lives and damage to their property, being with filial submissiveness everywhere and always obedient. Mindful of this and bearing in mind the other virtues, the worthy and magnificent gifts of our benevolence, wishing also to show gratitude with worthy gifts of our royal munificence for their kindness and feelings of fidelity, which with such great sincerity they have bestowed on our sons, the most pre-eminent princes, Władysław and Kazimierz, since at our summons the one of them who will be deemed by them to be the most apt to wield royal authority after the course of my life has been run, submissively and with humility they have agreed to accept as their king, lord and master of this Polish kingdom and the lands of Lithuania and Ruś, which the pre-eminent duke, Lord Aleksander, otherwise Witold, the Grand Duke of Lithuania, dearest our brother, currently possesses and should so possess until the end of his life and which, with his passing, will come to us and to my aforementioned sons and the Crown by way of the rightful and hereditary bequest – as is guaranteed by this open document to this end prepared – and when the appropriate time does come, they have promised to bestow on him the royal crown and sceptre as the rightful and real successor; all their rights and privileges, which earlier at our coronation and later in different circumstances and times were granted to them, or which were granted to them of old by other kings and dukes, our predecessors and rightful

heirs of the kingdom of Poland, by virtue of this privilege we confirm, acknowledge, renew and guarantee as appropriate in the articles below, thanks to which arrangement certain incomprehensible details included in the said privileges will acquire a clearer meaning and will be deprived of all uncertainty and ambiguity of expression, as a result of which there usually arises a false understanding of matters and mistakes ensue.

§ 1. Firstly, we want all the houses of God, namely churches, to retain completely all of their rights, immunities and freedoms, and also the boundaries and distinctions of which they took advantage in the times of my predecessors, the Polish kings and princes of blessed memory.

§ 2. Next, we allow the continued existence of church and lay offices on the strength of the same rights, customs and privileges which they possessed at the times of the most illustrious rulers, Kazimierz and Ludwik and other kings and princes, lords of the Polish kingdom.

§ 3. If it should occur that any of these offices should be free, we will not entrust it or in any other way offer it to any person from foreign lands but only to a deserving nobleman enjoying a good reputation in those lands in which such a high office or other office should be free, so in the lands of Kraków to a person born in Kraków lands, in the lands of Sandomierz to a person born in Sandomierz lands and in Wielkopolska to a person born in Wielkopolska and in like manner in other lands of the Polish kingdom.

§ 4. In the matter of these church and lay offices, we will not, even in the future, send letters to any person with a promise of the post. Also, we should not limit or oppress the aforementioned offices, either church or lay, or without the appropriate construction of a legal basis take away the properties, wealth or rents which belong to them.

§ 5. Further, since it quite often occurs that the leasing of castles and fortresses to people from foreign families from a foreign nation endangers the kingdom and its parts, we hereby determine that we will not give control of any castle, fortress or town into the hands of any prince or anyone from a princely family or any foreigner, whether for a certain period or forever, nor will we make it over or entrust it in any way; we will not appoint any of these people as the staroste or leaseholder of any such lands or regions of the aforementioned kingdom of ours or choose him to take the place of someone else.

§ 6. Furthermore, we pledge and guarantee that if, on our orders, the nobility of our kingdom have to go beyond the borders of our kingdom to repel the attacks of our enemies, we will give the appropriate remuneration for the vassalage and for other significant losses.

However, the nobility should, and are absolutely bound to, defend the borderlands and the borders of the often mentioned Polish kingdom from the attacks and raids of our rivals and enemies even to the detriment of their own property and at their own cost.

If an enemy of our kingdom should in any way encroach on our kingdom and if it should fall on our knights to undertake a battle against them within the borders of our kingdom, then they will receive a reward only for the vassalage; but should they be obliged to do the same beyond our borders, then we promise to give the appropriate compensation for the losses, if such – God forbid – should occur and for the vassalage.

§ 7. All the prisoners captured by our knights within our borders or within the area of the aforementioned kingdom we will keep exclusively in our own hands so as to be able to estimate the value of such prisoners.

§ 8. We further pledge that should the appropriate situation arise and should there be an urgent need for the organisation of an attack in the future against the hostile raids of our enemies and rivals, it will be our duty to give or divide the money for our knights, namely five marks for each spear. If it should occur with the passage of time that in the course of two years from the time of making the aforementioned payment they do not move off on the expedition, then those knights will be completely freed from the obligation of repaying the money and from service on account of having received the aforementioned money.

If, however, within these two years we move off on the expedition and cross with this expedition the borders of our kingdom, then the aforementioned knights will similarly be freed from the obligation of repaying the money and from service on account of having received these sums.

§ 9. We further pledge in the name of the aforementioned famous sons of ours that, as one of them with God's mercy will be chosen as king and will take over the sceptre in the Polish kingdom, he will not mint money in the Polish kingdom from any precious metal whatsoever without the agreement and separate permission of the prelates and the barons, just as we did not wish to mint such coins without their agreement and permission, and we did not mint them.

§ 10. Apart from this, we release for ever all the peasants together and each separately on the properties of all of our landowners from all payments, rents and taxes, compulsory labour, the provision of horses for postal services, service, hard work, paying rent in grain, with the exception of two grosze of the ordinary Polish money being in common circulation in the Polish kingdom.

These two grosze each peasant of the aforementioned landowners will be obliged in the future to pay each year for each field possessed even if it is possessed by more persons and that from the feast of St Michael until the feast of St Nicholas, with the exception of all village leaders and their assistants, whom we propose to free completely from this payment of two grosze, also millers, innkeepers and gardeners, who do not have and do not cultivate fields, that is either an area of 30 morgens or whole fields of 48 morgens or half-fields.

If, however, any of the aforementioned millers or innkeepers or gardeners were to cultivate a whole field, then they would be similarly obliged to pay us two grosze, if it were a half-field, then they would pay one grosz of the aforementioned money. To pay

this sum of two grosze, they had obliged themselves voluntarily at another time before the most distinguished ruler, Lord Ludwik, King of Hungary and Poland.

§ 11. If, however, some village were to neglect the payment of this sum in the designated time, then our collector, whom we will appoint to collect the due sum, will have complete authorisation to confiscate from this village one ox for failure to pay the sum and this with no hope of restitution. If, however, within fourteen days from the confiscation of this ox, this village or any other does not pay the said money, then our collector should in a similar way, without hope of restitution, confiscate and remove two oxen.

The aforementioned collector of the said money may not demand anything and may not take an official document but despite this should acknowledge in writing that the peasants have paid the due sum.

§ 12. As concerns the old towns and the new ones that have been founded during our reign, we issue the order that if any citizen or townsman lives in the town with his wife, children and servants and either himself or through his gardener or farmer cultivates fields, he shall not be obliged to pay the aforementioned sum or "hoeing tax" but if he should live outside the town or city, then he will pay the said "hoeing tax" as if he lived in the country, even though he states that he comes under the authority and jurisdiction of the town or city, or incurs with them costs.

§ 13. We further pledge that in no region of the whole of our Polish kingdom do we intend to establish royal judges or in any way whatsoever choose their deputies.

§ 14. Apart from this, we pledge that all the articles and clauses not tainted by the error of falsity and included in the privileges granted to churches, landowners and towns by our predecessors, the most distinguished rulers, Lords Kazimierz and Ludwik, and all other kings and princes, former rightful masters of the Polish kingdom, particularly those clauses which have regard for our benefit and profit and the often mentioned Polish kingdom and its inhabitants, will be permanently and inviolably upheld by us for all times and adhered to.

§ 15. We further pledge that, in the towns, villages and domains, manors and farmsteads of churches, the nobility and our landowners, we will not cause any discomfort as a result of our stopovers, raids or oblige anyone to make preparations.

If, however, by chance on account of benefit or necessity it falls on us to make a stopover in the estates, towns, castles or manors of the church or the nobility, then we will ensure that nothing is taken by force or by violence and we will not allow anything to be taken in any way other than by buying with our own money everything that we may need.

§ 16. Next we pledge and guarantee that we will not imprison for misdemeanours or faults any landowner possessing land property and we will not issue an arrest order against him and we will not punish him at all if the court in a judicious way does not prove his guilt and if the judges of the region in which the landowner lives do not deliver him into our hands or those of our starostes. An exception to this,

however, will be a man who is caught stealing or committing any other public crime, such as for example arson, murder with malice aforethought, violation of maids and maidens, ravaging and looting villages and similarly those who do not want to pay the necessary bail as appropriate to the greatness of the misdemeanour or fault.

We will not confiscate the goods and possessions of anyone unless duly authorised judges present him to us as a man condemned by the court

§ 17. We further pledge that we will not neglect to offer compensation to any landowner seeking redress and asking for a separation of his and our goods and legacies.

§ 18. We also promise that all of our lands in the Polish kingdom including the lands of Ruś, with the exception of the oats duty, which to the end of our life will only be paid by Ruś, will be made equal under one law and codex common to all lands and with this document we make them all equal by joining and uniting them.

§ 19. Further bearing in mind that our aforementioned landowners and inhabitants of our kingdom out of their kind disposition towards our majesty often themselves limited the privileges granted to them by ourselves and by our predecessors, we hereby restore to those privileges received from us, our predecessors, kings and princes, the rightful and real masters of the aforementioned Polish kingdom, their original state and we renew, repair, guarantee and confirm them with the force of this document while declaring that they shall forever retain their permanence.

§ 20. Furthermore, should any landowners or other inhabitants of the aforementioned Polish kingdom during conflicts in court wish to reach agreement in any case, we will free them from any fines due to us or to judges and their deputies, voivodes and castellans.

§ 21. We further pledge that we will not allow anyone to collect fines from the nobility, which might have been imposed on them by a court, but we shall collect them personally or through our starostes or officials and the fines collected will be used in accordance with our wishes.

§ 22. Further, all the inhabitants of the lands of Kujawy and Dobrzyn who used to give us duties in oats will be obliged to pay them to us only for ten years, after the passing of which time they will be freed completely from these oats duties.

§ 23. Further, landed writers, appointed to the office of scribes, ought always to take their place in court in person and not make use of deputies or assistant scribes, wherever this is possible; otherwise they would be able to have deputies, who should, however, be presented as deputies to the barons and judges of those lands in which they hold office; they must also enjoy a good reputation and have the approval of the barons and judges. If this does not take place, we will have to entrust these duties to others, more suitable and diligent. Apart from important reasons, no trivial reason will be able to excuse the absence of these scribes.

This document is authorised by the attachment of the seal of our majesty. This was given in Jedlno on the Saturday before the Sunday known as “Invocabit” [namely 4 March] in the year of Our Lord 1430 in the presence of...

Nota bibliograficzna:

Volumina Legum, opr. J. Ohryzki, t. 1, Petersburg 1859, s. 40-42; Joannis Dlugossii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Liber 11: 1413-1430, ed. C. Baczkowski et al., textum recensuit Danuta Turkowska, comment. confecit Stanislaus A. Sroka, Varsaviae 2000, s. 276-282; *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, zebrał i opracował J. Sawicki, t. 1, cz. 1, Warszawa 1952, s. 88-92; Jana Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Księga 11: 1413-1430, kom. red. Stanisław Gawęda et al., oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska i Maria Kowalczyk, przekł. z łac. Julia Mrukówna; red. tomu i koment. S. Gawęda, Warszawa 1985, s. 289-297; S. Kutrzeba, *Przywilej jedlnieński z r. 1430 i nadanie prawa polskiego na Rusi*, w: *Księga ku uczczeniu Bolesława Ulanowskiego*, Kraków 1911; T. Silnicki, *Prawo elekcji królów w dobie Jagiellońskiej*, Lwów 1913; E. Małczyńska, *Rola polityczna królowej Zofii Holszańskiej na tle walki stronnictw w Polsce w latach 1422-1434*, Lwów 1936; O. Halecki, *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1, Kraków 1919; J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław Jagiełło*, Wrocław 1992; J. Sperka, *Zjazd sieradzki z 1432 roku a sprawa następstwa tronu polskiego po Władysławie Jagielle*, w: *Średniowiecze polskie i powszechne*, red. I. Panic, J. Sperka, t. 2, Katowice 2002, s. 185-196; *Idee europejskie w tradycji prawno-państwowej Rzeczypospolitej Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, przygot. i oprac. red. Krzysztof Budziło, Adam Jankiewicz, Hubert Wajs, Warszawa 2004.

VI
KONSTYTUCJA SEJMU RADOMSKIEGO
Z 1505 ROKU

**De litteris super bona regalia
Ammissis innouandis.**

Quod si ad bona regalia ammissas diceret, ac de ammissis infra annum, a perditione litterarum computandum, euidēs ac legitimus testimonius seu prestatōe nō fecerit, quā prestatōe corā capitaneo, et palatino sue terre faciat, ille anno post ammissas litteras decurso, nō obtinebit renouationē, neq; probationis viam habiturus erit perpetuo. Probationē vō ammissarum litterarum, faciet corā regia maiestate.

Tras sup bona regalia amittates corā palatino. Et capitaneo de ammissis p. testabitur infra annū q̄ decurso nisi prestatibit carebit innouatione.

E finit statuta sua Alexander Rex, que Pięetrikouie anno et die superscriptis decreuerat, presentibus prelatiis spiritualibus et secularibus in titulo eorundem statutorum superscriptis.

Continuat processum suum Alexander Rex in communi statutorum privilegio Sic ergo inscribit hic sua: Radomienſi cōuentio nis: decreta que sic incipiunt.

Radomiensem autem conventionē

Rex Alexander rex, Anno domini Millesimo quingentesimo quinto habuimus, et celebrauimus que copso, Anno p̄ dominica Conductus Pasce per nos indicta, p̄pter consiliarios Lithuanie ac Prussie terrarum expectatos in testimonio p̄ntius scriptos Aliosq; magne importantie euentus, vsq; ad dies sabbati post octauas sacratissimi Corporis christi continua ta fuit, In eaq; Reuerendissimis et reuerendis in christo patribus, ac Magnificis venerabilibus Generosis et Nobilibus prelatiis et Baronibus consiliariis nostris, ac terrarum nunciis In fine privilegij istius communis scriptis moderatib; et p̄sentientib; n̄ras scripsim; p̄stitutiones infrascriptas

p̄ iii

KONSTYTUCJA SEJMU RADOMSKIEGO Z 1505 ROKU

Śmierć króla Kazimierza Jagiellończyka w 1492 r. oznaczała zerwanie unii personalnej polsko-litewskiej, gdyż rządy w Koronie objął Jan I Olbracht, a wielkim księciem litewskim został jego brat Aleksander. Państwo, które pozostawił po sobie Kazimierz Jagiellończyk, obejmowało olbrzymie obszary od wybrzeży Bałtyku do Mołdawii. Napięcia polityczne związane z dążeniami Iwana Srogiego zmierzającymi do zjednoczenia ziem ruskich oraz nieudana wyprawa mołdawska (1497 r.) doprowadziły do zawarcia tzw. unii wileńskiej w 1499 r., na mocy której Korona i Wielkie Księstwo Litewskie przyrzekły udzielać sobie wzajemnie pomocy zbrojnej oraz dokonać wspólnego wyboru przyszłego władcy. W 1501 r. zmarł król Jan Olbracht, a nowym władcą został jego brat Aleksander. W następstwie wewnętrznych napięć nowy król wydał przywilej mielnicki 25 października 1501 r., który przekazywał ciężar władzy w państwie polsko-litewskim w ręce senatu. Takie decyzje wzbudziły żywy sprzeciw wśród szlachty. Jego rezultatem były obrady sejmiku radomskiego w 1505 r. Zapropionowane na nim reformy państwa zostały poprzedzone tzw. szlacheckim ruchem egzekucyjnym, nawołującym do obrony praworządności, potwierdzenia wszystkich wcześniejszych przywilejów, przestrzegania zasad nietykalności osobistej i majątkowej szlachty, zasady parlamentaryzmu i elekcyjności tronu.

Sejm walny został zwołany w Radomiu w początkach 1505 r. Poprzedziły go sejmiki prowincjonalne, obradujące w początkach lutego tegoż roku oraz zaproszenie wystosowane do Litwinów 25 lutego w Brześciu Litewskim, zredagowane przez kanclerza Jana Łaskiego. Sejmiki udzieliły posłom nieograniczonych pełnomocnictw (*plena et non limitata potestas*), co znacznie ułatwiło prowadzenie obrad. Sejm obradował od 30 marca do 31 maja (lub do początków czerwca) 1505 r. Wybór centralnie położonego miejsca obrad (Radom) podyktowany był ułatwieniem dla przybycia posłów z Korony i Litwy. W założeniach króla i jego stronników sejm miał przede wszystkim zająć się uporządkowaniem spraw związanych z unią polsko-litewską i jej dalszym funkcjonowaniem.

Główne postanowienie przywileju radomskiego skupiało się na sformułowaniu, że „odtąd na przyszłe, wieczne czasy nic nowego (*nihil novi*) stanowione być nie ma przez nas i naszych następców bez wspólnej zgody senatorów i posłów ziemskich, co by było z ujmą i ku uciążeniu Rzeczypospolitej oraz z czyjąkolwiek szkodą i krzywdą prywatną, tudzież zmierzało ku odmianie prawa ogólnego i wolności publicznej”. W praktyce oznaczało to współdecy-

dowanie o sprawach państwa przez króla, senatorów (dawna rada królewska) oraz izbę poselską (wybieraną przez szlachtę). Ponadto, sejm określał ponownie charakter związku między Koroną i Litwą, stwierdzając, że odtąd państwa te „jednoczą i łączą się w jedno niepodzielne jednolite ciało tak, aby powstał jeden naród, jeden lud, jeden braterski związek, a także wspólne rady”.

Przywilej radomski i konstytucja „*nihil novi*” uznać można za fundament ustrojowy państwa polsko-litewskiego, który później zostały kontynuowany podczas sejmu lubelskiego (1569 r.) i po przyjęciu konfederacji warszawskiej i artykułów henrykowskich (1573 r.).

Jedną z najważniejszych decyzji tego sejmu była zgoda króla Aleksandra Jagiellończyka na wydanie drukiem postanowień sejmu, co miało przyczynić do upowszechnienia prawa i znajomości konstytucji sejmowych wśród szlachty polsko-litewskiej. Ten zbiór praw, przygotowany przez kanclerza Jana Łaskiego, ukazał się jako *Commune incliti Poloniae Regni privilegium*, lepiej znany jako tzw. Statut Łaskiego (wydane w oficynie Jana Hallera w Krakowie w 1506 r.). Zawierał on zbiór wszystkich aktów prawnych przyjętych od czasów Kazimierza Wielkiego, i walenie przyczynił się do upowszechnienia znajomości prawa w Rzeczypospolitej. Księga ta zawiera rycinę przedstawiającą sejm walny z wizerunkami herbowymi Korony, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Wołoszczyzny, Prus Królewskich, Wielkiego Mistrza Krzyżackiego i księstwa Słupskiego umieszczonymi nad tronem króla.

W praktyce postanowienia sejmu radomskiego, a szczególnie zasada *nihil novi*, oznaczała ugruntowanie pozycji dwuizbowego parlamentu w systemie politycznym państwa polsko-litewskiego. Od tego momentu parlament, a zwłaszcza jego niższa izba – izba poselska, uzyskały prawa współdecydowania i współstanowienia prawa w państwie. Sejm (senat i izba poselska), który po raz pierwszy ukonstytuował się w 1493 r., stał się tym samym jednym z filarów ustroju, obok monarchii. Szlachta przyjęła na siebie obowiązek współdecydowania o obliczu państwa, co prowadziło do wytworzenia się poczucia swego „obywatelstwa szlacheckiego”. Funkcjonowanie sejmu zależało od sprawnego współdziałania (*consensus*) króla, rady królewskiej (senatu) i posłów ziemskich (*nuntii terrarum*). W skład senatu przed zawarciem unii lubelskiej w 1569 r. wchodził arcybiskupi (2) i biskupi (7) Kościoła katolickiego, wojewodowie (17), kasztelanowie więksi (17) i mniejsi (49) i ministrowie (5), zaś w izbie poselskiej zasiadało ok. 90 wybieranych przedstawicieli szlachty.

Prawna wymowa tej konstytucji oznaczała całkowite odrzucenie postanowień mielnickich z 1501 r., a państwo polsko-litewskie przekształciło się z monarchii oligarchicznej w nowożytną monarchię parlamentarną. Pełniejsze zjednoczenie monarchii jagiellońskiej było w początkach XVI w. niemożliwe, głównie z powodu oporu możnych litewsko-ruskich. W obradach sejmu radomskiego brali udział tylko ci członkowie rady wielkowskażęcej, którzy popierali

idee bliższego powiązania polsko-litewskiego. Filarem państwa polsko-litewskiego stawał się ustrój demokracji parlamentarnej (już nie unia personalna), a opublikowanie Statutu przez kanclerza Jana Łaskiego miało przyczynić się do budowy ładu, sprawiedliwości i praworządności nowej Rzeczypospolitej.

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst na podstawie: B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa w tekstach źródłowych*, Warszawa – Poznań 1992, nr 38, s. 69;

Z obszernego tekstu łacińskiego konstytucji sejmowej w podręcznikach historii i prawa cytowany jest najczęściej fragment, zawierający najważniejszą i najbardziej przełomową sentencję.

[1] O niemożności stanowienia konstytucji bez zgody senatorów i posłów ziemskich

Ponieważ prawa ogólne i ustawy państwa dotyczą nie pojedynczego człowieka, lecz ogółu narodu, przeto na tym walnym sejmie radomskim wraz z wszystkimi królestwa naszego prałatami, senatorami, panami i posłami ziemskimi za słuszne i sprawiedliwe uznaliśmy jako też postanowiliśmy, że odtąd na przyszłe, wieczne czasy nic nowego (*nihil novi*) stanowione być nie ma przez nas i naszych następców bez wspólnej zgody senatorów i posłów ziemskich, co by było z ujmą i ku uciążeniu Rzeczypospolitej oraz z czyjąkolwiek szkodą i krzywdą prywatną, tudzież zmierzało ku odmianie prawa ogólnego i wolności publicznej.

[2] O nowych ustawach wprowadzanych w życie poprzez urzędowe ogłoszenie (*per proclamationem*)

Aby przez nieznaną nową ustawę nikt nie uważał się za oszukanego, gdyby cokolwiek działało się przeciw ustawie, która nie została podana do wiadomości ogółu, zdecydowaliśmy, pragnąc we wszystkich postanowieniach naszych postępować w sposób nie budzący wątpliwości (*plane*), żeby nikt nie był zobowiązany do przestrzegania nowej ustawy, jeśli uprzednio nie zostanie ona urzędowo ogłoszona.

Tekst oryginalny

Volumina Constitutionum, t. 1: 1493-1549, vol. 1: 1493-1526, do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 1996, s. 138;

Jeden z podstawowych dokumentów prawnych, określających relacje między królem i szlachtą zebraną na sejmie, był wielokrotnie wydawany i omawiany. Znalazł się już w najstarszym wydaniu praw Rzeczypospolitej.

Alexandri Regis Decreta in Cimitiis Radomiensibus Anno 1505

Radomiensem autem conventionem, Nos Alexander Rex, anno 1505 habuimus et celebravimus quae eo ipso anno pro Dominica Conductus Paschae [30 III] per nos indicta, propter consiliarios Lithuaniae ac Prussiae terrarum expectatos in testimonio praesentium scriptos, aliosque magnae importantiae eventus, usque ad diem sabbathi post Octavam Sacratissimi Corporis Christi [31 V] continuata fuit, in eaque reverendissimis et reverendis in Christo patnbus ac magnificis, venerabilibus, generosis et nobilibus, praelatis et baronibus consiliariis nostris ac terrarum nuntiis in fine privilegii istius communis scriptis moderantibus et consentientibus, nostras scripsimus constitutiones infra scriptas.

[1] De non faciendis constitutionibus sine consensu consiliariorum et nuntiorum terrestrium.

Quoniam iura communia et constitutiones publicae non unum, sed communem populum afficiunt, itaque in hac Radomiensi conventionem cum universis Regni nostri praelatis, consiliariis, baronibus et nuntiis terrarum, aequum et rationabile censuimus ac etiam statuimus, ut deinceps futuris temporibus perpetuis, nihil novi constitui debeat per nos et successores nostros sine communi consiliariorum et nuntiorum terrestrium consensu, quod fieret in praeiudicium gravamenque Reipublicae, et damnum atque incommodum cuiuslibet privatum, ad innovationemque iuris communis et publicae libertatis.

[2] De constitutionibus novis per proclamationes publicandis

Ne per ignoratam constitutionem novam, quispiam colludi videatur, dum quispiam fieret contra constitutionem, quae ad cognitionem non esset deducta communem, idcirco in constitutionibus nostris plane procedere cupientes decernimus, quod nullus obligatus erit ad novam constitutionem servandam, nisi ipsa primum per proclamationem in Regno publicetur.

Tekst przekładu w języku angielskim

Wyjątkowość tego aktu prawnego w skali europejskiej spowodowała, że był on często już wielokrotnie przekładany na język angielski. Dodatkowym impulsem do jego rozpowszechnienia była przypadająca w 2005 r. okrągła rocznica jej uchwalenia.

Tekst na podstawie broszurki wydanej przez Trybunał Konstytucyjny

Constitutions of the Sejm in Radom in 1505

[1] On not passing laws without the consensus of senators and land deputies

Since general laws and public acts apply not to a single person but to the whole nation, therefore at this general Sejm in Radom, together with all prelates, councils and land deputies of our Kingdom, we have found it right and justified, as well as decided that from now on nothing new (*nihil novi*) may be decided by us and our successors, without a common consensus of senators and land deputies, that would be detrimental or burdensome to the Commonwealth and harmful to anyone or that would alter the general law and public freedom.

[2] On new laws introduced upon official proclamation (*per proclamationem*)

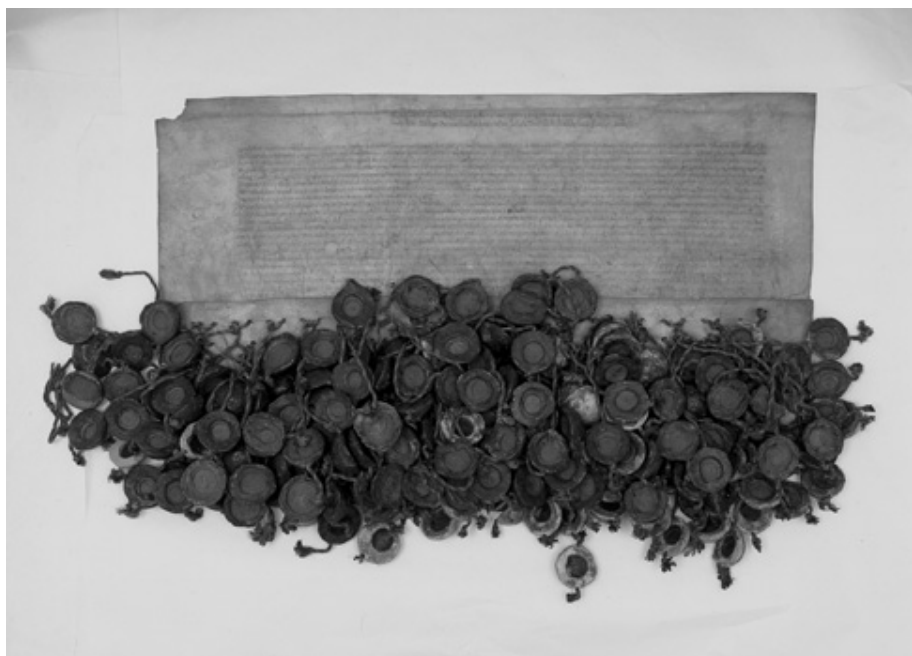
So as upon the ignorance of the new law no persons considered themselves deceived, should there appear any action against the new law prior to proclaiming it to the general public, we decided, wishing all our decisions be passed in an unquestionable manner, for no person to be obliged to observe the new law before it is officially proclaimed.

Nota bibliograficzna:

F. Papée, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1949; B. Miodońska, *Przedstawienie państwa polskiego w Statucie Łaskiego z r. 1506*, Folia Historiae Artium, t. 5 (1968), s. 19-68; W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506-1540*, Warszawa 1980; L. Sobolewski, W. Uruszczak, *Artykuły mielnickie z roku 1501*, Czasopismo Prawno-Historyczne, t. 42 (1990), z. 1-2, s. 31-61; tegoż, *Sejm walny wszystkich państw naszych". Konstytucja nihil novi i sejm w Radomiu w 1505 roku*, Radom 2005; *Idee europejskie w tradycji prawnopaiństwowej Rzeczypospolitej Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, przygot. i oprac. red. Krzysztof Budziło, Adam Jankiewicz, Hubert Wajs, Warszawa 2004; *Nihil novi. Z dorobku sejmku radomskiego 1505 roku*, cz. 1: *Wstęp historyczny* (A. Szymanek), cz. 2: *Materiały źródłowe* (tłumaczył H. Wójtowicz), Radom 2005; W. Uruszczak, *Konstytucja*

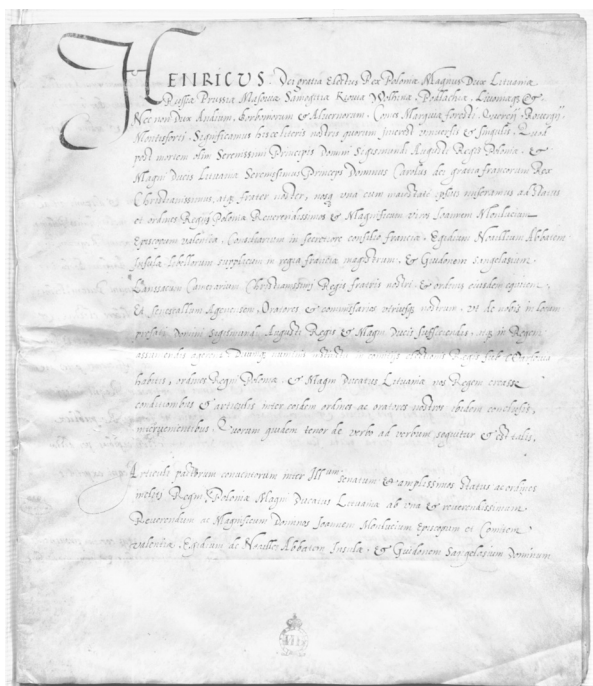
Nihil novi z 1505 r. i jej znaczenie, [w:] W pięćsetlecie Konstytucji Nihil Novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce, pod red. A. Ajnenkiela, Warszawa 2006, s. 11-26; J. Wojtczak-Szyszkowski, *Terminologia prawnicza Konstytucji nihil novi*, [w:] W pięćsetlecie Konstytucji Nihil Novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce, pod red. A. Ajnenkiela, Warszawa 2006, s. 27-31.

VII
AKT KONFEDERACJI WARSZAWSKIEJ
ORAZ ARTYKUŁY HENRYKOWSKIE
Z 1573 ROKU



Akt konfederacji warszawskiej z 28 stycznia 1573 roku

Miejsce przechowywania: Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 4467.



Artykuły henrykowskie z 1573 roku

Miejsce przechowywania: Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 4468.

AKT KONFEDERACJI WARSZAWSKIEJ ORAZ ARTYKUŁY HENRYKOWSKIE Z 1573 ROKU

W następstwie zawarcia Unii Lubelskiej 1 lipca 1569 r. zmieniło się państwo polsko-litewskie – połączone unią personalną Jagiellonów stało się Rzeczpospolitą. Rządzona przez króla Zygmunta Augusta obejmowała ok. 800.000 km kw. i składała się dwóch różnych, ale równoprawnych członów – Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przyłączenie Ukrainy do Korony znacznie zmniejszyło obszar Wielkiego Księstwa, ale włączyło ją bezpośrednio w politykę wzdłuż wschodniej granicy. Nowego władcę miały wybierać „oba narody”, reprezentowane przez wspólny sejm. W jego skład wchodziło 113 senatorów z Korony i 27 litewskich oraz 114 posłów koronnych i 48 litewskich.

Tworzony po śmierci ostatniego króla z dynastii Jagiellonów nowy ustrój państwa, opierał się na dorobku prawnym minionych pokoleń, ale musiał odpowiadać na wyzwania chwili. Od samego początku istnienia unii polsko-litewskiej państwo było wieloetniczne i wieloreligijne, a dominującą rolę polityczną ogrywała szlachta, zyskując liczne przywileje bez względu na jej religijne powiązania. Podział na sferę wpływów katolickich i prawosławnych został w drugiej ćwierci XVI w. pogłębiony na skutek rozwoju wyznań protestanckich. Rzeczpospolita była wówczas domem dla wielu.

Po śmierci króla Zygmunta Augusta 7 lipca 1572 r. prymas wydał uniwersał, w którym ogłosił tę wiadomość. Zebrana na sejmikach szlachta zawiązała konfederacje w województwach, które miały zagwarantować zachowanie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Powołano wówczas także tzw. sądy kapturowe (sądy grodzkie powiększone o deputatów szlacheckich). Spór o kompetencje między Janem Firlejem, marszałkiem wielkim koronnym, a Jakubem Uchańskim, prymasem i arcybiskupem gnieźnieńskim, wygrał ten drugi, gdyż posiadał prawo wyznaczania terminów sejmu konwokacyjnego, elekcyjnego i koronnego, zostając interreksem. Taki właśnie sejm konwokacyjny (zjazd generalny), w którym mógł uczestniczyć *de facto* każdy szlachcic, zwołany został w dniach 6-29 stycznia 1573 r. w Warszawie na Zamku Królewskim. Jego zadaniem było wyznaczenie czasu i miejsca elekcji nowego władcy. Z inicjatywy posłów wielkopolskich, Jana Firleja, marszałka wielkiego koronnego i możnego rodu Zborowskich (głównie Piotra Zborowskiego, wojewody sandomierskiego) podjęto prace na przygotowaniu tekstu konfederacji. Na czele komisji sejmowej stanął Stanisław Karnkowski, wówczas biskup kujawski, choć tekst deklaracji przygotowali głównie protestanci. Mimo sprzeciwu nuncjusza papieskiego Franciszka Commendone'ego sejm przyjął większością głosów akt konfederacji. Po jej przyjęciu prymas Jakub Uchański chciał

złożyć pisemny sprzeciw do urzędu grodzkiego w Warszawie, lecz nie został on przyjęty. Udał się wówczas do Sochaczewa i tamże 3 lutego 1573 r. złożył swoją protestację.

Kolejny akt prawny, tzw. artykuły henrykowskie, został opracowany podczas sejmiku elekcyjnego w Kamieniu pod Warszawą w 1573 r. Posłowie francuscy podpisali je 12 maja 1573 r. Tekst został następnie zatwierdzony przez ówczesnego króla Francji Karola IX i jego brata Henryka Walezy 10 września 1573 r. podczas uroczystości w katedrze Notre Dame w Paryżu. Po przybyciu do Rzeczypospolitej Henryk Walezy nie przyjął ich na sejmie koronacyjnym w 1574 r.

Akt konfederacji warszawskiej zawierał potwierdzenie przywilejów, jakimi cieszyła się szlachta w Rzeczypospolitej oraz zobowiązanie, że nikt nie będzie narzucał wiary innemu siłą, a gdyby władza zwierzchnia próbowała to robić, inicjując prześladowania religijne, to wtedy wszyscy sygnatariusze konfederacji mieli wspólnie się temu przeciwstawić. Akt konfederacji nie określał wyraźnie, jakie wyznanie mógł wyznawać szlachcic. Zawarta w 1570 r. tzw. ugoda sandomierska obejmowała trzy najliczniejsze wyznania reformowane w Rzeczypospolitej (luteranie, kalwiniści i bracia czescy). Z pewnością konfederacja warszawska dotyczyła wszystkich wyznań chrześcijańskich, a mniej więcej połowa jej sygnatariuszy była wyznania katolickiego. Akt konfederacji gwarantował różnowiercom równy dostęp do urzędów, godności w państwie i nadań, a władcy zabraniał ingerować w sprawę wiary i sumienia szlachty.

Artykuły henrykowskie, nazwane tak od imienia pierwszego elekcyjnego władcy Henryka Walezy (1573-1574), powstały podczas pierwszego bezkrólewia i wynikały z rozwoju prawa i wcześniejszej praktyki legislacyjnej w państwie polsko-litewskim, kiedy nowego władcę wybierano w ramach dynastii jagiellońskiej. Akt ten gwarantował podstawowe prawa Rzeczypospolitej, w tym 1) nienaruszalność wolnej elekcji władcy przez ogół szlachty (*viritem*), 2) zasady pokoju religijnego wypracowane w akcie konfederacji warszawskiej, 3) współdecydowanie o sprawach państwa przez króla, senat i sejm, 4) kompetencje ustawodawcze spoczywały w gestii sejmiku, 5) prawo do wypowiedzenia posłuszeństwa królowi przez szlachtę, jeśli ten złamałby prawo, 6) powołanie senatorów-rezydentów, będących ciałem doradczym króla.

Przyjęcie artykułów henrykowskich było wyrazem przekonania, że podczas nieobecności króla pełnia władzy ustawodawczej przeszła w ręce posłów i senatorów.

W wielu państwach Europy zachodniej wydawane były edykty tolerancyjne, które zazwyczaj kończyły prowadzone tam wojny, a ich postanowienia opierały się na koncepcji, że władca pozwalał określonym wyznaniom na większą lub mniejszą swobodę sprawowania kultu religijnego. Konfederacja

warszawska różniła się zdecydowanie od tych aktów prawnych, gdyż nie była dokumentem kończącym jakąś wojnę religijną w Rzeczypospolitej (takiej *de facto* nigdy nie było), a ponadto sama szlachta gwarantowała sobie wzajemnie określone prawa i przywileje w drodze kompromisu.

W lutym i marcu 1573 r. tekst konfederacji był dyskutowany na sejmikach pokonwokacyjnych, które zasadniczo przyjęły go bez zastrzeżeń (oprócz sejmiku województwa mazowieckiego). Ostateczny los konfederacji został przesądzony podczas obrad sejmu elekcyjnego, który obradował od 3 kwietnia do 15 maja we wsi Kamień (Kamionek) pod Warszawą (obecnie dzielnica Pragi). Szlachta przyjęła tekst konfederacji, a pod dokumentem pergaminowym przywieszono ponad 200 pieczęci (obecnie przechowywany w AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych sygn. 4467).

Henryk Walezy ratyfikował akt konfederacji warszawskiej i tzw. artykuły henrykowskie 21 lutego 1574 r. w Krakowie, lecz odmówił ich potwierdzenia po koronacji. Wymowa tego dokumentu była zgoła odmienna od intencji, jakie przyświecały organizatorom nocy św. Bartłomieja w Paryżu (z 23 na 24 sierpnia 1572 r.), do których należał Henryk Walezy. Po ucieczce króla z Krakowa w czerwcu 1574 r. szlachta Rzeczypospolitej wybrała Stefana Batorego na króla, który uroczyście zatwierdził oba dokumenty. W 1576 r. przyjęte zostały jako konstytucje sejmowe, co ponownie zatwierdził król Stefan Batory. Wydane zostały drukiem w 1579 r. w zbiorze konstytucji sejmowych. Kolejni królowie elekcyjni, począwszy od Zygmunta III Wazy potwierdzali artykuły henrykowskie w formie generalnej confirmacji praw. Od panowania króla Władysława IV Wazy artykuły henrykowskie były włączane do *pacta conventa*.

Każdy wybierany władca Rzeczypospolitej musiał zatwierdzać akt konfederacji, który został wpisany do artykułów henrykowskich, będących swoistego rodzaju proto-konstytucją Rzeczypospolitej. Zagwarantowana swoboda wyznania własnej religii wpływała także na inne dziedziny życia publicznego, głównie kulturę, później nazwaną sarmacką.

Wkrótce po przyjęciu konfederacji przygotowano jej przekład francuski dla króla-elekta. Tłumaczenie na język ruski zostało włączone do III Statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego, wydanego w Wilnie w 1588 r. (k. 73-74v), a w początkach XVII w. ukazał się jej przekład na język niemiecki.

Akt konfederacji warszawskiej został wpisany 16 października 2003 r. na listę programu „Pamięć świata”, prowadzonego przez UNESCO.

Postanowienia artykułów henrykowskich wynikały z praktyki parlamentarnej Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVI w., kiedy sejm obradował niemal permanentnie, a działacze ruchu egzekucyjnego wpływali na kształt stanowionego prawa. Sejm zwoływany był corocznie i obradował nieraz przez kilka miesięcy. Artykuły henrykowskie ograniczały zwoływanie sejmu zwykłego (ordynaryjnego). Mógł on obradować raz na dwa lata przez sześć

tygodni, co znacznie zawężyło praktyczną możliwość oddziaływania szlachty na bieg spraw państwowych. Limitacje te wpłynęły na spadek pozycji sejmu i sprawność jego funkcjonowania. Brak zgody (*liberum veto*) na przedłużenie obrad sejmowych doprowadziło do jego zerwania w 1652 r.

Mimo, że oba akty prawne wywoływały żywe dyskusje już od momentu ich uchwalenia, a także długo potem wśród historyków, to bez wątpienia są niekwestionowanym świadectwem tego, że Rzeczpospolita wybrała wówczas odmienną drogę rozwoju ustrojowo-kulturowego, niż inne państwa europejskie.

KONFEDERACJA GENERALNA WARSZAWSKA Z 28 STYCZNIA 1573 R.

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: *Konfederacja warszawska 1573 roku wielka karta polskiej tolerancji*, opr. M. Korolko, J. Tazbir, Warszawa 1980;

Confoederatio Generalis Varsoviensis

My Rady Koronne, duchowne i świeckie, i rycerstwo wszystko, i stany insze jednej a nierozdzielnej Rzeczypospolitej z Wielkiej i z Małej Polski, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Kijowa, Wołynia, Podlasza, z Ziemie Ruskiej, Pruskiej, Pomorskiej, Żmudzkiej, Inflanckiej i miasta koronne.

Oznajmujemy wszystkim wobec komu należy, ad perpetuam rei memoriam, iż pod tym niebezpiecznym czasem, bez króla pana zwierzchniego mieszkając, staraliśmy się o to wszyscy pilnie na zjeździe warszawskim, jako byśmy przykładem przodków swych sami między sobą pokój, sprawiedliwość, porządek i obronę Rzeczypospolitej zatrzymać i zachować mogli. Przetoż statecznym, jednostajnym zezwoleniem i świętym przyrzeczeniem sobie to wszyscy spoinie, imieniem wszystkiej Rzeczypospolitej, obiecujemy i obowieszujemy się pod wiara, poczciwością i sumnieniem naszym.

Naprzód żadnego rozerwania między sobą nie czynić, ani dismembracyi żadnej dopuścić, jako w jednej, nierozdzielnej Rzeczypospolitej, ani jedna część bez drugiej pana sobie obierać, ani factione privata z inszym narabiać. Ale podług miejsca i czasu tu naznaczonego zjechać się do gromady koronnej i spoinie a spokojnie ten akt electionis podług wolej Bożej do skutku słusznego przywieść. A inaczej na żadnej pana nie pozwalać, jedno z takowa pewna a mianowita umowa: iż nam pierwszej prawa wszystkie, przywileje i wolności nasze, które są i które mu podamy post electionem, poprzysiąc ma.

A mianowicie to poprzysiąc: pokój pospolity między rozerwanymi i różnymi ludźmi w wierze i w nabożeństwie zachowywać i nas za granicę koronna nigdy nie ciągnąć żadnym obyczajem ani prośbą królewską swą, ani solutio-
ne quinque marcarum super hastam, ani ruszenia pospolitego bez uchwały sejmowej czynić.

Przeżoż powstać przeciwko każdemu takiemu obiecujemy, ktoby albo miejsca i czasy inne do elekcyi sobie obierał i składał, albo tumultować na elekcyi chciał, abo lud służebny *privatim* przyjmował, albo elekcyi onej zgodnie od wszystkich *conclusae* sprzeciwiać się śmiał.

A iż w Rzeczypospolitej naszej jest *dissidium* niemale in *causa religionis christianae*, zabiegając temu, aby się z tej przyczyny między ludźmi sedycja jaka szkodliwa nie wszczęła, którą po inszych królestwach jaśnie widzimy, obiecujemy to sobie spółnie, *pro nobis et successoribus nostris in perpetuum, sub vinculo iuramenti, fide, honore et conscientiis nostris*, iż którzy jesteśmy *dissidentes de religione*, pokój między sobą zachować, a dla różnej wiary i odmiany w Kościołach krwi nie przelewać, ani się penować *confiscatione bonorum*, poczwiością, *carceribus et exilio*, i zwierzchności żadnej ani urzędowi do takowego progressu żadnym sposobem nie pomagać. I owszem, gdzie by ja kto przelewać chciał, *ex ista causa* zastawiać się o to wszyscy będziemy powinni, choćby też za pretekstem dekretu albo za postępkiem jakim sadowym kto to czynić chciał.

Wszakże przez tę konfederacją naszą zwierzchności żadnej nad poddany-
mi ich, tak panów duchownych, jako i świeckich, nie derogujemy i posłuszeń-
stwa żadnego poddanych przeciwko panom ich nie psujemy. I owszem, jeśliby takowa licencyja, gdzie była *sub praetextu religionis*, tedy jako zawsze było, będzie wolno i teraz każdemu panu poddanego swego nieposłusznego tam in *spiritualibus*, *quam in saecularibus* podług rozumienia swego skarać.

Aby wszystka *beneficia iuris patronatus Regii praelaturarum, ecclesiarum*, jako arcybiskupstw, biskupstw i inszych wszelakich *beneficii* były dawane nie inszym, jedno Rzymskiego Kościoła klerykom, *indigenis Polonis iuxta statutum*; a *beneficia kościołów greckich* ludziom tejże greckiej wiary dawane być mają.

A iż to do pokojów wiele należy, aby dyferencyje inter status hamowane były, a między stanem duchownym i świeckim jest niemala *differentia de rebus politicis temporalibus*, obiecujemy wszystkie te między sobą componere na blisko przyszłym sejmie *electionis*.

Sprawiedliwości porządek taki w mocy zachowujemy, jaki sobie które województwo doma spółnie postanowiło, albo jeszcze postanowi zgodnie, także i około obrony potrzebnej zaników pogranicznych.

Któżkolwiek się komu o pewny dług zapisał i do grodu firma *inscriptione* odpowiadać się poddał dobrowolnie, bądź przed śmiercią, albo już i po śmierci królewskiej, takowy każdy podług zapisu swego niechaj *progressum*

iuris usitatum cierpi. A panowie starostowie będą powinni vigore huius generalis confederationis, sine omni dilatione iuxta usitatam formam sądzić, odprawować i egzekwować takowe kauzy, oprócz tych województw, które sobie formam sprawiedliwości i egzekucyi specialem postanowili sub interregno abo jeszcze postanowić mają.

Inscriptiones wszelakie et resignationes bonorum perpetuas coram authenticis actis factas et fiendas sub interregno, spornym tej konfederacyi zezwoleniem umacniamy, aby sub interregno, począwszy od dnia śmierci królewskiej, nikomu in progressibus iuris fatalia albo praescriptio nie szkodziła na potem do sprawiedliwości jego.

Także którzy mieli terminum brania pieniędzy na przeszłe Gody abo na Nowe Lato, abo na jaki czas już przeszły, ci wszyscy aby byli powinni brać swe pieniądze na pierwsze sady, dali Pan Bóg po obraniu nowego króla, albo na pierwsze leżenie ksiąg.

Obiecujemy też to sobie, że na elekcyją naznaczoną jadąc, i na miejscu będący, i do domu się rozjeżdżając, gwałtu żadnego ludziom sami między sobą czynić nie będziemy.

Te wszystkie rzeczy obiecuję sobie i na potomki swe chować statecznie i trzymać sub fide, honore et conscientiis nostris. A kto by się temu sprzeciwiać chciał i pokój a porządek pospolity psować, contra talem omnes consurgemus in eius destructionem.

A dla lepszej pewności tych wszystkich opisanych rzeczy przyłożyliśmy pieczęci swe do tego i rękoma własnymi podpisali.

Actum Varschoviae in Conventione Regni Generali, vigesima octava Mensis Ianuarii, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Tertio.

Tekst przekładu w języku angielskim

The General Confederation of Warsaw, 28 January 1573

Confoederatio Generalis Varsoviensis

We, the Crown Councils, spiritual and temporal, and all the knights and the other states of the one and indivisible Commonwealth from Wielkopolska and Małopolska, the Grand Duchy of Lithuania, Kiev, Wołyń, Podlasie, the lands of Ruś, Prusy, Pomorze, Żmudź, Inflanty and the crown towns.

We hereby declare to all whom this concerns, *ad perpetuam rei memoriam*, that in this dangerous time, without a king and sovereign lord in residence, we have tried to assemble everybody urgently at this convention in Warsaw, following the examples of our predecessors, to guarantee among us that the peace, justice, order and the defence

of the Commonwealth be maintained and upheld. With this stately and uniform permission, all together and cohesively, in the name of the whole Commonwealth, we do so promise and pledge on our faith, good nature and conscience.

Firstly, we will not cause any breaches among ourselves or allow for any dismemberment as in the one and indivisible Commonwealth, neither will one part choose without the other nor make *factione privata* with any other. But in this appointed place and time we will gather in a crown assembly and cohesively and calmly effect the act of election in accordance with God's will until we reach a satisfactory conclusion. Also, we will not allow any lord to make a certain agreement of appointment until the first rights, privileges and freedoms of ours, which we have and which we will present *post electionem*, be sworn to.

And it is to this that he must swear: common peace between divided and diverse people in faith and in religious rites must be maintained and we must never be drawn outside crown boundaries by any custom or royal request and he must never summon a levee en masse or *solutione quinque marcarum super hastam* without a resolution of the seym.

Further, we promise to rise against every one who chooses and appoints for himself a different time and place for the election or who wants to raise a tumult at the election or accept his subjects *privatim* or who dares to stand against all the rightful *conclusae* of this election.

And since in the Commonwealth there is considerable *dissidium in causa religionis christianae*, we will prevent this so that for this reason no harmful sedition between people should arise, which we can see in other kingdoms, and we promise this together, *pro nobis et successoribus nostris in perpetuum, sub vinculo iuramenti, fide, honore et conscientiis nostris*; although some of us are *dissidentes de religione*, peace between us will be maintained and for various faiths and differences in the Churches no blood shall be spilt and we will not punish *confiscatione bonorum*, with kind heart, *carceribus et exilio*, and we will not help any sovereignty or office to undertake such a process. And also, should anyone wish to shed blood somewhere, *ex ista causa*, all of us should stand against it, even if on the pretext of a decree or through some legal ploy, as anyone wishes

After all, through this our confederation, we are not derogating any sovereignty over the subjects of these lords, whether spiritual or temporal, and we are not hindering the obedience of these subjects to their lords. And furthermore in the case of such licence, where it is *sub praetextu religionis*, every lord, just as always was the case, will still be free to punish his disobedient subject *tam in spiritualibus, quam in saecularibus* according to his own judgement.

In order for all *beneficia iuris patronatus Regii praelaturarum, ecclesiasticarum*, as archbishoprics, bishoprics and all other benefits were not given to others except to the clerics of the Roman Catholic Church, *indigenis Polonis iuxta statutum*; so benefits to the churches of Greek people of their Greek faith are to be given.

As peace depends on so many things and because the differences *inter status* must be limited and because between the spiritual and temporal states there is a considerable *differentia de rebus politicis temporalibus*, we promise to *componere* all of these among ourselves at the next seym after the elections.

We will maintain in force such an order of justice as each voivodeship jointly established or will jointly establish, also in the matter of the necessary defence of the losses in the borderlands.

Whoever incurred a certain debt to someone and who voluntarily submitted himself to the town *firma inscriptione*, whether before the death or even just after the death of the king, let each one suffer in accordance with his registration *progressum iuris usitatum*. And the lord starostes should judge *vigore huius generalis confederationis, sine omni dilatione iuxta usitatam formam* and dismiss and execute such causes, apart from those voivodeships which in the form of justice and special execution decided or will decide *sub interregno*.

All contested *Inscriptiones et resignationes bonorum perpetuas coram authenticis actis factas et fiendas sub interregno* by the permission of this confederation we do strengthen, so that *sub interregno*, beginning on the day of the death of the king, no one *in progressibus iuris fatalia sed praescriptio* will suffer in terms of justice thereafter.

Also, those who had a time set for taking money for a past Wedding or for the New Summer or for some time already past, all of these should take their money for the first judgement after the election of the new king, God willing, or for the first opening of the accounts.

We also promise ourselves that in going to the appointed election and being at the place and then departing for home we will not do any violence to any people among ourselves.

All of these things we promise each other and swear on the lives of our descendants to uphold and maintain *sub fide, honore et conscientiis nostris*. And anyone who wishes to oppose this and harm the common law and order *contra talem omnes consurgemus in eius destructionem*.

And for the greater certainty of all the things written here, we have placed our seals on it and signed it with our own hands.

Actum Varschoviae in Conventione Regni Generali, vigesima octava Mensis Ianuarii, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Tertio.

ARTYKUŁY HENRYKOWSKIE

Tekst przekładu w języku polskim

Na podstawie: Zdzisław Kaczmarczyk, *Artykuły Henrykowskie*, Poznań 1946, s. 3-17 (Biblioteka Źródeł Historycznych 1);

Polski przekład Artykułów henrykowskich powstał w momencie, kiedy dyskutowane były poszczególne punkty tychże. Warto podkreślić, iż język polski wypracował wówczas już taką terminologię prawniczą, która umożliwiła precyzyjny opis reguł prawnych rządzących państwem. Podobne uwagi odnoszą się do aktu konfederacji warszawskiej.

(...)

Henryk, z Bożej łaski król Polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki pan, tudzież andegawski, Burbonu i Alvernii książę etc. Wiadomo czynimy mniejszym pismem, komu o tym wiedzieć należy, wszystkim w ogóle i każdemu z osobna, radom, senatorom, szlachcie i Stanom Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, Rusi Prus, Mazowsza, Żmudzi, Wołynia, Podlasia i innych posiadłości.

(1) Iż za żywota naszego my i potomkowie nasi, królowie polscy i ciż, wielkie książęta Litewskie, Ruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Kijowskie, Wołyńskie, Inflanckie i innych państw nie mamy mianować ani obierać jakiego, składać żadnym sposobem ani kształtem wymyślonym króla, na państwo sukcesora naszego sadzać, a to dlatego, aby zawdy wiecznymi czasy po zejściu naszym i potomków naszych wolne obieranie zostało wszem stanom koronnym; dla czego i tytułu dziedzica używać nie mamy ani potomkowie nasi, królowie polscy.

(2) A iż w tej zacnej koronie narodu polskiego i litewskiego ruskiego, inflanckiego i innych nie mało jest różnowierstwa, przestrzegając na potem jakich sedycji tumultu, z tej przyczyny rozerwania albo niezgody w religii, warowali to sobie niektórzy obywatele korony konfederacją osobliwą, że w tej mierze w sprawie religii mają być w pokoju zachowani, którą my obiecujemy trzymać w pokoju czasy wiecznymi.

(3) A w sprawach koronnych, które się dotyczyć będą osoby naszej i dostojęstwa naszego, poselstw do krajów cudzych wysyłanych i cudzych także poselstw słuchania i odprowadzania, wojsk jakich albo żołnierzy zbierania albo przyjmowania, my i potomkowie nasi nic zaczynać i czynić nie mamy bez rady rad koronnych obojga narodu, spraw sejmowi należących w niczym nie naruszając; a wszakoż te poselstwa, które by się Rzeczypospolitej nie dotyczyły a mogły być wedle ich czasów i potrzeb odprowadzane, tedy mamy

i będziemy mogli zawsze odprawować, za wiadomością panów rad koronnych obojga narodu, którzy przy nas mieszkać będą.

(4) O wojnie albo ruszeniu pospolitym nic zaczynać nie mamy mimo pozwolenie sejmowe wszech stanów, ani za granice koronne obojga narodu rycerstwa koronnego wojennym obyczajem wywodzić żadnym obyczajem ani prośbą naszą królewską, ani płaceniem pięciu grzywien od włóczni, my i potomkowie nasi królowie polscy nie mamy i słowem naszym królewskim przyrzekamy. Wszakże jeśli byśmy za uchwałą sejmową ruszenie pospolite uczynili, jednak nie dłużej dźierać mamy poddanych naszych na miejscu tam, kędy im wiciami ostatecznymi, to jest listy wojennymi czas i miejsce naznaczymy, jeno dwie niedzieli. A jeśli byśmy za pozwoleniem wszech stanów za granice poddane swe wywieść chcieli, a oni nam tego dobrowolnie pozwolili, tedy na każdego z osobna jezdnego żadnej osoby nie wyjmując, tamże szlachcica pieszego wojnie służyć powinno. powinniśmy im dać niż się z granicy ruszymy popłaci grzywien. A nie mamy ich dłużej trzymać na żołdzie tych pięciu grzywien jedno ćwierć roku, rozdziału żadnego na części wojsk tak wielkiego jak małego, między nimi nie czyniąc. A jeśli byśmy ich do dwu niedziel nie ruszyli za granicę, tedy przy nas dłużej trwać nie będą powinni. A czasu wojny powinni będziemy potrzeby wszystkie kosztem swym odprawować, jako działa, prochy, puszkarze, draby i straż wszelką.

(...)

(6) Co się też przytrafić może, iż między tak wiele senatorów sentencje, zdania i rozumienia mogą być różne i nie na wszem zawdy zgodne w sprawach wszelakich, przeto my i potomkowie nasi władzą swą nic konkludować nie mamy, ale się co pilniej starać, abyśmy wszystkie do jednej przywieść mogli, uważając wszystkie wywody i które by się z prawem i wolnościami pospolitymi i z większym pożytkiem Rzeczypospolitej pokazały, a które by prawom i wolnościom i swobodom wszystkim państwom nadanym przeciwne nie byli. A jeśli byśmy ich do jednej a zgodnej sentencji przewieść nie mogli, tedy przy tych konkluzja nasza zostawać ma, którzy by się najbliżej ku wolnościom, prawom, zwyczajom, wedle praw każdej ziemi i dobrego Rzeczypospolitej składali, oprócz spraw sejmowych, które się zwykłym obyczajem z wiadomością i przyzwoleniem wszech stanów odprawować mają.

(7) Gdyż to jest rzecz pewna i dostateczna, iż sama osoba królewska tak wielkich państw królestwa tego wszystkim sprawom zdołać nie może, za czym by w nieład, w niebezpieczeństwo Korona przyjsć mogła;

przeto ustawiamy i za wieczne prawo mieć chcemy, aby każdego sejmu walnego naznaczeni i mianowani byli z rad koronnych osób 16 tak z Polski jako i z Litwy i innych państw do Korony należących, z wiadomością wszech stanów, ku innym urzędnikom koronnym polskim i litewskim. którzy by u nas ustawicznie byli przestrzegając osoby dostojęństwa naszego i wolności pospolitej, bez której rady i wiadomości nic my i potomkowie nasi czynić nie mamy ani będziemy mo-

gli w sprawach potocznych (nie wzruszając nic sejmowych); a ci panowie będą powinni przestrzegać, aby we wszystkich sprawach nic się nie działo przeciw powadze naszej i przeciw prawu pospolitemu, z czego będą potem powinni sprawę dawać na sejmie walnym blisko przyszłym; a wszakże każdemu z panów Rad, senatorów, przyjechać do nas ilekroć który zraczy, obecnie mieszkać wolno ma być, i do tej sprawy i do każdej innej jako Rady przypuszczamy, i owszem radzić i wiedzieć powinni będą; także ci deputaci nic przed żadnym z tych mieć nie będą więcej, okrom tego, że już oni do czasu swego obecnie pewnie będą mieszkać przy nas nic nie zachowując zwyczaju starego opisowania listy naszymi do Rad nieobecnych, gdy się co takiego przytrafi.

(8) Naznaczenie tych senatorów na sejmie ma być zaraz osób 16, na każde pół roku cztery: jeden z biskupów, drugi z wojewodów a dwa z kasztelanów; a ma iść kolejاً jako w radzie siedzą. A jeśli który swej kolei dostać nie chciał albo przez jaką prawną przeszkodę nie mógł, aby się zaraz tamże na sejmie opowiedział, a inszy z porządku na jego miejsce naznaczonym był. A d mają mieć opatrzenie ze skarbu naszego i potomków naszych: inni biskupi z ruskich krajów i świeckiego stanu senatorowie każdy na swe półroka po pięćset złotych; a panowie duchowni krajów polskich tego nie potrzebują, gdyż są dobrze opatrzeni.

(9) Sejm walny koronny we dwie lecie najdalej być ma składan, a gdzie by tego była pilna a gwałtowna potrzeba Rzeczypospolitej, tedy za radą panów Rad obojga państwa jako czas i potrzeba Rzeczypospolitej przynosić będzie, powinni go składać będziemy, a dłużej go dzierżyć nie mamy, najdalej do sześciu niedziel. A przed takowymi sejmami w Polsce, wedle zwyczaju, a Litwie wedle statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego sejmiki powiatowe być mają, jako w Kole i w Korczynie sejmik sławny bywa, także w Litwie i w Wołkowisku główny sejmik być ma; na które sejmiki przez posły swe potrzeby przypadłe zwykłym obyczajem oznajmiać mają.

(...)

(11) Urzędy koronne obojga narodu w całe zachowane być mają. także i dworskich urzędów mieszać i zatłumiać nie mamy; ale owszem ludziom statecznym, godnym i zasłużonym obojga narodu a nie obcym, gdybykolwiek wakowały, powinni będą dawać.

(12) Aby wątpliwość żadna około gruntów szlacheckich nie była, wolne zawdy ze wszemi pożytkami, które by się kolwiek na ich grunciech pokazały, też i kruszce wszelakie i okna solowe zostawiać mają, i my i potomkowie nasi przekazywać im nie mamy wolnego używania wiecznymi czasy.

(13) Także obiecujemy, iż wykładów nie przypuszczamy ani wywodów żadnych z prawa obcego, aby daniny przodków naszych prawem dziedzicznym nadanych miały być jako nic poczytane, tylko na których by stało mianowicie, że są nadane prawem feudalnym.

(14) Starostowie pograniczni i sądowi zamków i miast głównych, także i miasta główne, które starostów nie mają, przysięgać królestwu i królowi mają; w czasie bezkrólewia zamków i miast spuszczać nie mają ku szkodzie Rzeczypospolitej, i nikomu innemu, jeno królowi wolnie za zezwoleniem wszech obranemu i koronowanemu pod utraceniem gardł, pocziwości i majątności.

(...)

(16) Sprawiedliwość pospolitą sądową kraje Korony Polskiej niektóre sobie zezwoliły ujmując ją z osoby królewskiej; czego my im pozwalamy i hamować nie mamy z tym dokładem, iż innym, którzy by chcieli u siebie postanowić wolno być ma zawdy, a poprawa ma być wolna za wspólnym ich zezwoleniem. I jeśliby się im zasię ją na osobę królewską włożyć zdało, tedy ją powinni będziem na się włożyć my i potomkowie nasi. Także też panowie radni, wszystkie stany Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziemi Kijowskiej, Podolskiej, Wołyńskiej, Jarosławskiej, Braclawskiej, które się sądzą prawem litewskim, tymże sposobem postanowili je do sejmu przyszłego na koronację nasze złożonego, spraw swych poprawić. a obyczaj sprawiedliwości między sobą postanowić, i jako się oni między sobą postanowią i na co się większa część tych, którzy się prawem litewskim sądzą, to my wszystko przy koronacji naszej poprzysiąc powinni będziemy, i na potem także spraw swych i sądów poprawować im zawdy wolno będzie.

(17) Osobliwie to warujemy, iż podatków ani poborów żadnych w imionach naszych królewskich i rad duchownych, także cel nowych miast naszych w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim i we wszystkich ziemiach naszych do Korony należących składać i postanawiać nie mamy, bez zezwolenia wszech stanów na sejmie walnym; ani też monopola rzeczy tych, które z państw koronnych tak polskich jako litewskich pochodzą, ustawiać i dopuszczać nie mamy.

(18) A iż na małżeństwie naszym wiele Rzeczypospolitej należy, tedy obiecujemy i przyrzekamy za się i za potomki nasze, króle polskie, nigdy nie stanowić ani przedsiębrać około małżeństw naszych mimo wiadomości i przyzwolenia Rad Koronnych obojga narodu, a okrom takich przyczyn, które Pismem i słowem Bożym są wyrażone, żadnych okazji do mieszkania pewnego w małżeństwie albo do rozwodu szukać sobie nie będziemy.

(...)

(21) A jeślibyśmy (czego Boże uchowaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycjom wykroczyli albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojga narodu od posłuszeństwa i wiary nam powinnyj wolne czyniemy i panowania.

Stanowiono i pisano to wszystko przez Rady Koronne obojga narodu, rycerstwo i stany wszech państw do Korony należących, na sejmie elekcyjnym pospolitym pod Warszawą, przy wsi Kamieniu, dnia dwunastego miesiąca maja roku Bożego 1573.

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: Zdzisław Kaczmarczyk, *Artykuły Henrykowskie*, Poznań 1946, s. 3-18 (Biblioteka Źródeł Historycznych 1)

Tekst łaciński wydany na podstawie dwóch aktów, szybko doczekał się przekładów na języki obce. Ustrój ówczesnej Rzeczypospolitej żywo interesował kręgi myślicieli politycznych i społecznych, także w Europie, dla których język łaciński pozostawał głównym nośnikiem wymiany myśli.

Henricus, dei gratia electus rex Poloniiae, Magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Kijoviae, Voliniae, Podlachiae, Livoniaeque nec non dux Andium, Borboniorum et Alvernorum, etc., significamus tenore presentium, quorum interest, universis et singulis; quoniam consilium ac senatores, omnesque nobiles et Status regni Poloniae atque Magni ducatus Littnaniae, (Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Woliniae, Podlachiae et aliorum dominiorum), atque aliorum dominiorum ad regnum pertinentium id sibi praecipue apud Nos comtum esse voluerunt, quod etiam Nos sancimus atque pro lege et jure publico habere velumus;

(1) Quod tempore vitae nostrae Nos et successores nostri reges Poloniae, iidemque Magni duces Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, Voliniae, Podlachiae, et aliorum dominiorum, (quia) non debemus nominare, eligere aut electionem indidere, vel quemcumque alium modum tentare instituendi et designandi Domini sive regis successoris nostri, idque ob eam causam ut post decessum nostrum et successorum nostrorum libera et illaesa electio regis statibus et ordinibus regni maneat; quam ob rem neque titulo haeredis, regibus Poloniae antehac solito, Nos aut successores nostri posthac utemur.

(2) Quoniam vero inter amplissimi regni Poloniae atque Magni ducatus Lithuaniae, aliorumque dominiorum ad regnum pertinentium, incolas in religionis negotio est quoddam dissidium, ne ex hac occasione aliquando, (quod absit), seditio vel tumultus aliqualis oriatur, caverunt sibi nonnulli incolae ejusdem regni, confoederatione singulari inter se facta, ut hoc nomine dissidii, scilicet religionis, pax illis servetur, quod etiam Nos illis spondemus, atque confoederationem ipsam juxta ejus contenta perpetuis temporibus Nos servaturos promittamus.

(3) In negotiis vero Reipublicae, personam atque dignitatem nostram attinentibus, utpote in expediendis ad externos principes legationibus ac ipsis vicissim ab eisdem audiendis, in conscribendis item adversus aliquem regni hostem militibus, nihil Nos unquam, neque Serenissimos successores nostros absque consilio et consensu

dominorum utriusque gentis consiliariorum, attenturos utique res et negotia comitiis regni publicis attinentia, propterea nihil perturbantes, utique eas legationes, quae non multum ad Rempublicam spectarent, ac pro ratione temporum et necessitate rerum expediri poscentur, tales omnes (semper) Nobis expedire licebit, cum consiliariis nostris, qui tum praesentes Nobis adfuerint.

(4) De bello seu expeditione illius publica seu generali, nihil Nos autoritate propria absque consensu omnium regni Ordinum statuere posse, neque in ipsa expeditione exercitum extra fines regni, sive petitione nostra regia, sive solutione quinque marcarum super hastam, sive etiam quavis alia ratione educere debere, pro Nobis et Serenissimis successoribus nostris verbo nostro regio promittimus. Quando vero ex decreto comitiorum publico expeditionem bellicam generalem fecerimus, utique non diutius quam duobus septimanis in loco tali expeditioni atque illius congregationi ultimis restium literis per nos assignato, subditos nostros detinebimus. Quod si autem, consentientibus omnibus Ordinibus, extra fines regni subditos nostros educere vellemus, atque illi ipsi ad id libere consentirent, tum unicuique illorum, nemine excepto, tam equiti quam pediti, ad expeditionem generalem bellicam de iure communi obligato, debemus numerare quinque marcas pecuniae, antequam fines regni exiverint. Et hoc tali stipendio non diutius eos in militia detinebimus, tantum in unum quartale anni. Exercitum autem hunc non dividemus in partes tam magnas quam parvas. Quod si autem intra duarum septimanarum spatium ultra fines regni non fuerint a Nobis ducti, utique diutius per Nos detineri non poterunt, sed licebit illis ad sua libere reverti. Tempore autem bellicae expeditionis generalis omnes sumptus ad rem bellicam necessarios, puta tormenta bellica, pulverem tonnentarium, jaculatores, custodes, speculatores, pedites, et alia id genus, quae usus belli poscet, nostris pecuniis, providere debemus.

(...)

(6) Saepenumero etiam evenire solet, ut in tanta multitudine senatorum, qualem regnum istud habet, sententias in publicis deliberationibus variari discordesque fieri contingat; Nos itaque pro Nobis atque Serenissimis successoribus nostris verbo regio pollicemur, nihil Nos unquam privato consilio et autoritate nostra in tam variantibus consiliis conclusuros, sed in modis omnibus curaturos, omnium rationes diligenti iudicio perpendendo, ut ad unam reduci possint sententiam; quod si fieri nequiverit, quod legibus, libertatibus, ac commodo denique Reipublicae magis consentaneum videbitur, in id Nos voto et sententia nostra esse assensuros, comitialibus negotiis in hac parte nihil detrahendo, quae more solito ex omnium Ordinum consensu expedienda erunt.

(7) Quoniam facile non est pro regni hujus amplitudine, unum omnibus negotiis sufficere posse, providentes id, ne Respublica gravibus implicetur difficultatibus, perpetuo servandum statuimus, ut in quibuscumque comitiis regni generalibus sexdecim personae ex Ordine senatorio tam regni Poloniae, quam Magni ducatus Lithuaniae, aliorumque dominiorum ad regnum pertinentium, ex communi omnium Ordinum

consensu eligantur, et aliis officialibus regni polonicis et lithuanicis adjudantur, dignitatem Majestatis nostrae atque communem libertatem procuraturi, absque quorum scitu et consilio nihil Nos et Serenissitni successores nostri in communibus Reipublicae negotiis comitali generali conventui reservandis statuemus. Qui quidem senatores omnia decenter, decore et cum dignitate Majestatis nostrae fieri curabunt, in futuris comitiis ex omnibus actis suis et nostris Reipublicae rationem daturi. Nihilominus tamen caeteris quoque senatoribus semper erit liberum et venire ad nostram curiam et quoad placuerit, manere, quinimo omnium consiliorum participes esse debebunt nec quiquam praerogativae deputati illi supra hos habebunt, nisi quod praefixum sibi ad regiam nostram manendi tempus continuare tenebuntur, Non praetermitteremus tamen propter id morem illum antiquitus observatum, ut, si quod hujusmodi acciderit, quod caeteros quoque absentes consiliarios scire interesset, ad eos per literas nostras Nos deferemus.

(8) Deputari autem illi sexdecim consiliarii debent in comitiis regni generalibus pro quolibet anni dimidio personae quatuor; ex episcopis unus, ex palatinis unus, ex castellanis vero duo; quae quidem deputatio secundum eum ordinem, qui in dicendis votis observatur, procedere debet. Si vero aliquis, quem ordo attigerit, deputari noluerit, vel per legale aliquod impedimentum non potuerit, ibidem in comitiis sortitioni suae renuntiare debet, ut in ejus locum alius ex ordine. necessario sufficiatur. Provisio autem his consiliariis deputatis ex fisco nostro atque Serenissimorum successorum nostrorum talis esse debet; episcopis terrarum Russiae singulis quingenti floreni ad dimidiam anni partem, secularibus itidem, Episcopi vero in regno episcopatus suos habentes, minime hac provisione indigere videntur, cum satis amplis facultatibus atque redditibus sint dotati.

(9) Comititia regni generalia biennio ad summum semper Nobis erunt indicenda; exigente tamen Reipublicae necessitate et consensu dominorum consiliariorum accedente, secundum Reipublicae rationes, et saepius indici ac celebrari poterunt. Non diutius tamen conventum generalem tenebimus, nisi per sex septimanarum spatium. Ante comitia vero in regno secundum morem antiquitus receptum, in Magno autem ducatu Lithuaniae (in Wolkowiska) secundum ejus statuta, conventiones sive comitia particularia celebrari debent, sicut in regno Poloniae in Kolo et in Korczyn, sic etiam in Lithuania in Wolkowyska, ad quae quidem comitia particularia sive conventiones ea omnia, quae necessaria erunt, significabimus.

(...)

(11) Officia vero regni publica utriusque gentis integre in sua autoritate retinebimus, similiter et officia curiae non supprimemus neque suffocabimus, sed ea ipsa officia, cum vacaverint, hominibus utriusque gentis idoneis, de Republica bene meritis et non extraneis, distribuemus.

(12) Volentes etiam tollere omnem ambiguitatem de fundis privatorum, maxime nobilium atque ecclesiasticorum hominum, eos omnes una cum ipsis fructibus, sive etiam metallis et fodinibus quibusvis quarumvis minerarum, etiam salis, in eis

reptarum, dominis ac possessoribus suis liberos relinquimus, absque omni nostro et omnium successorum nostrorum prohibitione et impedimento.

(13) Simul promittimus nullas interpretationes aut deductiones ex jure externo Nos esse admissuros de bonis haereditario jure quibuslibet personis per antecessores nostros donatis, ut minime pro feudalibus nostris regis bonis censi debeant, praeterquam ea, quae disertis verbis in eorum privilegiis esse feudalibus, perscriberentur.

(14) Capitanei, sive praefecti, tam finitimi, quam intra regnum in principalioribus castris existentes, similiter etiam civitatum principalium praefecti, sacramentali juramento regi atque regno obligari debent, nulli se tempore interregni concedita sibi loca tradituros, nisi cui ab omnibus regni (Poloniae) incolis secundum jura liberae electionis in regem electus fuerit et coronatus, sub amissione bonorum, honorum, et vitae.

(...)

(16) Formam publicorum judiciorum quaedam provinciae unanimiter sibi constituerunt, regiam nostram personam ex ea liberantes; quod quidem Nos illis concedimus cum hac cautione, ut caeteris quoque provinciis (id) liberam atque integrum semper sit similem quoque, si velint judiciorum formam sibi constituere; correctio autem horum iudiciorum (cuiusdam provinciae) communi omnium consensu accedente, libera semper esse debet. Quod si visum eis iuerit, haec eadem judicia in personam nostram rursus imponere, suscipere ea tenebimur Nos et Serenissimi successores nostri. Similiter etiam consilarii caeterique etiam omnes ducatus Lithuaniae atque terrarum Voliniae, Kijoviae, Braclaviae Ordines, qui legibus ac juribus Magni ducatus Lithuaniae utuntur, ante futura coronationis nostrae comitia, formam atque modum judiciorum invenire, et correcturam quandam legum suarum facere constituerunt. Quaecumque itaque unanimiter inter se constituerint, ea omnia Nos illis in futuris nostrae coronationis comitiis sacramento juramenti confirmare tenebimur. Et posthac semper licebit eis eandem judiciorum formam caeterosque iurum defectus corrigere.

(17) Maxime vero id cautum esse volumus, nullas Nos contributiones in bonis nostris regalibus, spiritualium senatorum, novorum vectigalium in civitatibus nostris, tam in regno quam etiam aliis dominiis ad regnum pertinentibus, absque omnium ordinum consensu laudaturos et instituturos; neque etiam monopolia ulla rerum earum, quae sive ex regni Poloniae sive Magno ducatu Lithuaniae extra dominia regni evehantur instituturos aut institui permissuros.

(18) (Et) Quoniam matrimonium nostrum ad rem quoque publicam magna ex parte pertinere videtur, promittimus verbo nostro regio pro Nobis et Serenissimis successoribus nostris, nihil Nos unquam, in hoc negotio absque consilio totius senatus tractaturos, nec alias ulla causas praeter has, quae verbo Dei expressae sunt, ad dissolvendum matrimonii sacramentum quaesituros.

(...)

(21) Quod si vero, (quod absit), contra leges, libertates, articulos aut conditiones, a Nobis commissum et non impletum quid fuerit, omnes regni incolas utriusque gentis a debita Nobis obedientia et fide liberos pronunciamus.

Haec omnia, constituta sunt per senatores et universos regni Poloniae atque Magni ducatus Lithuaniae aliorumque dominiorum ad regnum pertinentium, Ordines atque Status, in comitiis generalibus electionis sub Varsavia ad villam Kamien, die 12 maii, anno 1573.

Tekst przekładu w języku angielskim

On the basis of: Zdzisław Kaczmarczyk, *Artykuły Henrykowskie* ["The Henrician Articles"], Poznań 1946, pp. 3-17 (Biblioteka Źródeł Historycznych 1) [Library of Historical Sources 1];

(...)

Henryk, by the Grace of God King of Poland, Grand-Duke of Lithuania, Ruś, Prusy, Mazowsze, Żmudź and Duke of Anjou, Bourbon and Auvergne etc. We bring this document to the attention of all those who should be cognisant of it, all together and each separately, the council, the senators, the nobility and the State of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, Ruś, Prusy, Mazowsze, Żmudź, Wołyń, Podlasie and other possessions.

(1) Until the end of our life, we and our descendants, Polish kings and grand-dukes of Lithuania, Ruś, Mazowsze, Żmudź, Kiev, Wołyń, Inflanty and other states will not nominate or in other way choose in any shape or form that may come to mind a king to be imposed as a successor on the state, so that for all time after our death and the deaths of our descendants a free choice be left to all the states of Poland and neither we nor our descendants will use the title of heir to the kings of Poland.

(2) Since, in this worthy commonwealth of the nations of Poland, Lithuania, Ruś, Inflanty and others, there is no shortage of people of other faiths, which might in time lead to the sedition of the populace caused by a schism or disagreement in religious matters, which has been guarded against by certain citizens of the commonwealth of the confederation, in this measure in the matter of religion, peace must be maintained, which we intend to keep to the end of our time.

(3) In the case of matters of the crown, which might concern our person and our eminence, the sending of envoys to other countries or the hearing or dismissal of envoys from other countries, the summoning or receiving of armies or of soldiers, we and our descendants will not initiate or do anything without the advice of the crown councils of both nations and we will not interfere in matters belonging to the seym; but those envoys which do not concern the Commonwealth and which can be

dismissed according to the time and the need we will and always will dismiss with the acquiescence of the lords of the crown councils of both nations who will be residing near us at that time.

(4) In the case of war or a levee en masse, we will not initiate anything without the permission of the seyms of all states, or send to war beyond the borders of the commonwealth of both nations knights of the royal army either by custom or by royal request, or pay five marks per spear; this we and our descendants, Polish kings, will not do and we so pledge with our royal word. If, however, we were, on the basis of a resolution by the seym, to raise a levee en masse, we will not keep our subjects in the place where they have been called to arms, that is the time and place appointed by letters of war, for longer than two Sundays. If we were, with the permission of all states, to send our subjects beyond our borders and they agreed voluntarily then for each and every mounted knight, without exception, and also each nobleman on foot who should serve the war, we should pay them the marks before we cross the border. And we will not keep them on the army pay of five marks more than one quarter of the year and no division of the army shall be made into smaller or larger parts between them. If we were not to cross the border before the passing of two Sundays, then they will not be kept by us for longer. For the duration of the war, we will cover all the costs of the war by ourselves, including cannons, gunpowder, gunners, infantrymen and all the guards.

(...)

(6) What may also occur is that, among so many senators, opinions, thoughts and understanding may differ and not always be in agreement in all matters, so we and our descendants will not conclude any matter with our might but will make diligent efforts to make sure we all come to the same conclusion, after considering all speeches, and ensure that these conclusions do not do detriment to the rights and freedoms of the people and that they are of benefit to the Commonwealth and that they are not contrary to the rights and freedoms and liberties of all the states. If we cannot come to one agreed opinion, then our conclusion will be the one that is closest to the freedoms, rights and customs in accordance with the laws of each land and the good of the Commonwealth, apart from seym matters, which should be discharged in accordance with common custom and the cognisance and permission of all states.

(7) Since it is a certain and sufficient matter that the person of the king of such great states of the kingdom cannot deal alone with all these matters, which could lead the Crown into disorder or danger;

We hereby establish and wish to have as a permanent right that from each general seym there should be nominated and appointed from the crown councils 16 persons from each of Poland, Lithuania and the other states belonging to the Commonwealth, with the cognisance of all states and other Polish and Lithuanian crown officials, who are constantly with us guarding the person of our majesty and common freedom, without whose advice and knowledge neither we nor our descendants cannot and will

not be able to do anything in common matters (not affecting seym matters); and these lords will guarantee that in all matters nothing will be done against our gravity and against common law, about which they should later report at a general seym to those who attend; should any of the lords of the councils, senators, come to us any number of times, they shall be able to reside here for this matter and for any other which comes before the council and they shall offer advice and should know; also the deputies shall have nothing more before any of them apart from the fact that they will reside near us until their time, retaining nothing of the old custom of writing our letters to the absent councils, whenever such an event should take place.

(8) The appointment of these senators at the seym shall affect 16 persons, for each half-year, four: one from the bishops, a second from the voivodes and two from the castellans, in the order in which they sit in the council. If someone did not want to take his turn or if there was some legal impediment preventing him from so doing, he should state so at the sitting of the seym so that someone else from the order should be appointed in his place. And they shall receive remuneration from the treasury belonging to us and to our descendants: other bishops from the lands of Ruś and senators of a lay state for their half-year should receive five hundred złotych, while the spiritual lords of Polish lands do not need this as they are well supplied.

(9) The general seym of the crown should be summoned not less than in two years and where there exists an urgent and sudden need of the Commonwealth, then on the advice of the lords of the council of both states we shall convene it as the time and the needs of the Commonwealth dictate but we will not extend the sitting beyond six Sundays. Before such seyms in Poland, in accordance with custom, and in Lithuania, in accordance with the statute of the Grand-Duke of Lithuania, there should be summoned poviat seyms, as happens in the famous seyms of Koło and Korczyń, and also in Lithuania and in Wołkowysk there shall be a main seym; at these seyms through the deputies, in accordance with custom, there shall be a presentation of their needs.

(...)

(11) The crown offices of both nations are to be preserved in their entirety and we will not interfere in or suppress court offices; but they shall be given to stately persons, worthy and deserving from both nations and not to foreigners, when these offices fall vacant.

(12) So that there will be no doubts whatsoever about the lands of the nobility, which have always been free with all the resources therein, which may ever be found in them, including all precious metals and salt windows, we and our descendants give them to the nobility for free usage for time eternal.

(13) We also promise that we will not conduct any lectures or draw arguments from foreign laws so that the legacies of our ancestors by virtue of our inheritance law be understood as given in fief, but shall make it clear that they have been given in accordance with feudal law.

(14) The starostes of border and court castles and main towns, and those main towns that do not have starostes, shall pledge to the king and the kingdom that at a time of interregnum they shall not bequeath the castles and the towns to the detriment of the Commonwealth and to no one else but to the king duly appointed and crowned by the will of all, on pain of loss of life, friendship and fortune.

(...)

(16) Some countries of the Polish Crown took the justice of the common courts from our royal person, which we allow them to do and we do not intend to hinder this with the proviso that others who wish to establish the same for themselves will always be free to do so and that this improvement will freely be done with their mutual consent. If they should manage to do this with our royal person then we and our descendants do freely consent. So should the lord councillors, all the states of the Grand Duchy of Lithuania and of the lands of Kiev, Podole, Wołyń, Jarosław, Braclaw, which are subject to Lithuanian law, in this way establish their matters at the next seym gathered for our coronation and establish the custom of justice among themselves; and whatever they decide among themselves and what the majority of those subject to Lithuanian law agree to, to this we will pledge our support at our coronation and they will then be able to take these matters and these courts freely into their own hands forever.

(17) We personally guarantee that we will not introduce or raise any taxes and levies on behalf of our royal and spiritual councils, or tolls on our new towns in Poland and the Grand Duchy of Lithuania and in all our lands belonging to our crown without the permission of all the states in the general seym, or establish or allow for any monopolies on goods which originate from our crown lands, such as Poland or Lithuania.

(18) Since on our marriage much depends in the Commonwealth, we here promise and pledge in our own name and in that of our descendants, kings of Poland, never to establish or undertake any actions concerning our marriage apart from with the cognisance and permission of the crown councils of both nations. Apart from such causes as are permitted by and expressed in the Holy Bible and the Word of God, we will not seek opportunity for ourselves not to live in the state of marriage or to divorce.

(...)

(21) And if we should (God forbid) transgress against all the laws, freedoms, articles and conditions or not fulfil them, then we will make the crown citizens of both nations free of their subservience and the faith that they owe us and we will free them from our rule.

This all, constituted and written by the Crown Councils of both nations, the knights and the states of all the nations belonging to the Crown, at the common election seym

near Warsaw, in the village of Kamień, on the twelfth day of the month of May in the year of Our Lord 1573.

Nota bibliograficzna:

E. Noailles, *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, vol. 1-3, Paris 1867; W. Budka, *Kto podpisał Konfederację Warszawską 1573 r.*, *Reformacja w Polsce*, T. 1 (1924), nr 4, s. 314-319; J. Siemieński, „Rebus” w *Konfederacji Warszawskiej 1573*, Warszawa 1927; J. Siemieński, *Drugi akt Konfederacji Warszawskiej 1573. Przyczynek archiwalny do historii ustroju Polski*, Kraków 1930; S. Płaza, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572-1574)*, Kraków 1969; J. Tazbir, *Dzieje polskiej tolerancji*, Warszawa 1973; A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwóch ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, Wrocław 1974; M. Korolko, *Klejnot swobodnego sumienia. Polemika wokół Konfederacji warszawskiej w latach 1573-1658*, Warszawa 1974; M. Serwański, *Henryk III Walezy w Polsce. Stosunki polsko-francuskie w latach 1566-1576*, Kraków 1976; T. Wyrwa, *Le pensée politique polonaise à l'époque de l'humanisme et de la Renaissance*, Paris 1978; Stanisław Salmonowicz, *Konfederacja warszawska 1573*, Warszawa 1985; S. Grzybowski, *Henryk Walezy*, Wrocław 1985; W. Uruszcak, *System władzy w Polsce ostatnich Jagiellonów (1506-1572)*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 38 (1986), z. 2, s. 41-62; *Idee europejskie w tradycji prawno-państwowej Rzeczypospolitej Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, przygot. i oprac. red. Krzysztof Budziło, Adam Jankiewicz, Hubert Wajs, Warszawa 2004.

VIII
POKÓJ WESTFALSKI
Z 1648 ROKU

POKÓJ WESTFALSKI Z 1648 ROKU

Wojna trzydziestoletnia, choć często traktowana jako wyznaniowa, gdyż rozpoczęła się w Czechach w związku z austriacką kontrreformacją, wkrótce przekształciła się w międzynarodowy konflikt polityczny. Władający w Rzeszy Habsburgowie: Ferdynand II (1619–1637) a następnie jego syn Ferdynand III (1637–1657) dążyli do wzmocnienia władzy cesarskiej i silniejszego związania polityki Rzeszy z interesami monarchii austriacko-hiszpańskiej. Francja króla Ludwika XIII (1610–1643) przeciwstawiała się wszelkim próbom zjednoczenia Habsburgów, Szwecja zaś postanowiła zbrojnie przeciwdziałać planom umocnienia ich potęgi nad Bałtykiem. Po latach wyniszczającego konfliktu strony uznały konieczność podjęcia rokowań pokojowych. Przyczyniła się do tego śmierć głównych wodzów: króla szwedzkiego Gustawa Adolfa w 1632 r. i Wallensteina w 1634 r. oraz wyczerpanie sił materialnych i ludzkich a także niepokoje wewnętrzne tak w Rzeszy, jak i we Francji (a również w niezaangażowanej w ten konflikt Anglii). Szacuje się, że na terenach objętych wojną zaludnienie zmniejszyło się nawet o 2/3, zaś ludność Rzeszy z 20 mln na początku wojny zmalała do 12 mln w połowie XVII w. Choć Cesarstwo jeszcze w 1641 r. rozpoczęło w Hamburgu nieformalne rozmowy z Francuzami i Szwedami to jednak śmierć kardynała Richelieu w 1642 r., a w następnym roku śmierć króla Ludwika XIII opóźniły rozpoczęcie negocjacji. Pełnomocnicy stron rokowali od końca 1644 r. Obradowano w dwóch oddzielnych zespołach zbierających się w dwóch miastach westfalskich: w Osnabrück ze Szwecją, czyli z państwami luteranскими zaś w Münster z Francją, czyli z katolikami. Był to pierwszy kongresem międzynarodowym, brało w nim udział 148 delegatów (111 delegatów z państw niemieckich i 37 z państw pozostałych).

Traktat składał się z trzech zasadniczych części. Dwie pierwsze obejmowały oddzielne układy Cesarza z Francją, Szwecją i ich sojusznikami. Część trzecia regulowała kwestie religijne, stosunek stanów Rzeszy do Cesarza, politykę zagraniczną Cesarza i Rzeszy.

Traktat został potępiony 26 listopada przez papieża Innocentego X (1644-1655) bullą *Zelo Dominus Dei* i uznany za nieważny. Nie przeszkodziło to, aby nuncjusz papieski Fabio Chigi, aktywny podczas obrad kongresu w Münster, został następcą papieża jako Aleksander VII (1655-1667).

Pokój podpisany w Münster i Osnabrück, kładł podwaliny pod przyszły układ sił politycznych w Rzeszy Niemieckiej – pogłębiając od dawna postępujący jej rozkład. Wszystkie terytoria Rzeszy uzyskały pełną władzę (suwe-

renność) z prawem zawierania przymierzy z innymi państwami (z zastrzeżeniem, iż takie przymierze nie może być skierowane przeciw Cesarzowi). Uznano też, że poszczególne państwa są państwami o różnych religiach, a w przyszłym Sejmie Rzeszy miały istnieć odrębne ciała ewangelickie i katolickie (*Corpus Evangelicorum* i *Corpus Catholicorum*), co eliminowało Cesarza z pozycji rozstrzygającej w kwestiach wyznaniowych. Z państw niemieckich najwięcej zyskała Brandenburgia (część Pomorza Zachodniego, nabytki w Nadrenii oraz Magdeburg i Halberstadt). Francja otrzymała dostęp do prawego brzegu Renu w górnej i dolnej Alzacji oraz biskupstw Metz, Toul i Verdun, a Szwecja Pomorze Przednie – na zachód od dolnego biegu Odry ze Szczecinem oraz Wismar i zsekularyzowane terytoria biskupstw bremeńskiego i verdeńskiego. Szwecja kontrolowała ujścia Odry, Łaby i Wezery. Tak Francja, jak i Szwecja były gwarantami pokoju oraz wolności niemieckich. Uznano też niepodległość Niderlandów (Republiki Zjednoczonych Prowincji, wraz z jej posiadłościami w Indiach Wschodnich i Zachodnich) i Szwajcarii. Traktat ten nie regulował jednak wielu ważnych problemów i nie zapobiegł dalszym konfliktom (m. in. Francji z Hiszpanią, walkę zakończył dopiero traktat pirenejski z 1659 r. oraz walkom o *dominium maris Baltici* – pokój w Oliwie 1660 r., którego gwarantem był król francuski; tu znów najwięcej zyskała Brandenburgia: poprzez ratyfikację traktatów welawsko-bydgoskich elektor uzyskał pełne prawa suwerenne w Prusach Książęcych).

W sferze prawa międzynarodowego ten zbiór dwustronnych umów potwierdzonych przez władców, tworzył *constitutio Westphalica* – zestaw norm określających, kto jest suwerennym władcą w Europie i jakie przysługują mu prerogatywy. Ta suwerenność przyznana elektorom niweczyła dotychczasową jedność Cesarstwa i jego hegemonię tak kościelną jak i polityczną. Dzięki rozbiciu uniwersalnej jedności Cesarstwa i Papiestwa, każdy władca mógł dbać o swoje własne interesy, kierować się *raison d'État*. W sumie dawało to pewnego typu gwarancję także wolności religijnej i stanowiło pierwszy krok w stronę ochrony praw podstawowych.

Traktat odnawiał postanowienia pokoju z Augsburga (1555), z tym, że oprócz wyznania katolickiego i protestanckiego (luteranckiego) objęto nim jeszcze trzecie wyznanie ewangelicko-reformowane – kalwińskie. Oznaczało to, iż wyznawcom tych trzech konfesji chrześcijańskich przysługiwały identyczne prawa; żadne z wyznań nie było uprzywilejowane. Pozostawała zasada, *cuius regio eius religio*, ale z ograniczeniami i odniesieniem do stanu z 1624 r. oraz wyjątkami (prawo wyznaniowe dla mniejszości, zmiana wyznania przez poddanego dawała mu prawo do emigracji bez konfiskaty dóbr, a zmian wyznania władcy nie zmuszała poddanych do przyjęcia jego nowego wyznania). Chociaż nietolerancja pozostawała zasadą panowania Habsburgów w ich krajach dziedzicznych, to jednak traktat przyznawał Szwecji i państwom protestanckim Rzeszy prawo do opieki nad protestantami i to nie tylko nad szlach-

tą, lecz także nad jej poddanymi w Dolnej Austrii i na Śląsku. Widocznym śladem tego są „kościół pokoju” (*die Friedenskirche*) wzniesione w latach 60. XVII w. poza obrębem murów miejskich z materiałów nietrwałych: drewna, gliny i słomy w Świdnicy, Jaworze i Głogowie (nie zachował się).

Na traktat składają się zasadnicze dwa dokumenty:

- *Instrumentum Pacis Osnabrugensis* (IPO) – traktat zawarty między cesarstwem a Szwecją (luteranami) – mający 17 artykułów (numerowanych cyframi rzymskimi), z których V i VII dotyczą praw religijnych.
- *Instrumentum Pacis Monasteriensis* (IPM) – traktat zawarty między cesarstwem a Francją (katolikami) – mający 120 paragrafów, które zawierają powtórzenia warunków z IPO oraz (§§ 69-91) sprawy szczegółowe, jak ustąpienie Alzacji i Sundgau na rzecz Francji.

Numeracja pochodzi z wydawnictwa: *Die Westfälischen Friedenverträge vom 24. October 1648. Text und Übersetzungen (Acta Pacis Westphalicae. Supplementa electronica, 1)*, 2004. Krytyczne wydanie traktatu pod adresem:

<http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/indexen.html>

Tekst przekładu w języku polskim

Art. V

28. [Art. V,28 IPO ← § 47 IPM] Wolne rycerstwo Rzeszy wszyscy poszczególni jego członkowie wraz ze swymi poddanymi, lennami i allodiami, o ile przypadkiem w jakichś miejscach nie okażą się poddanymi innych stanów z racji kwalifikacji dóbr lub z uwagi na charakter terytorium, mają na mocy Pokoju religijnego i mniejszego traktatu to samo stanowisko w zakresie praw religijnych i korzyści stąd płynących, które przysługuje wyżej wspomnianym elektorom, książętom i stanom, i nie wolno przeszkadzać ani niepokoić go w tych prawach pod żadnym pozorem, a ci, których niepokojono, mają wszyscy uzyskać przywrócenie do pierwotnego stanu.

30. [Art. V,30 IPO ← § 47 IPM]. Wreszcie, co się tyczy hrabiów, baronów, szlachty, wasali, miast, fundacji, klasztorów, gmin i poddanych bezpośrednich stanów Rzeszy, czy to duchownych czy świeckich, skoro tego rodzaju bezpośrednim stanom przysługuje z tytułu praw zwierzchnich na podstawie ogólnej praktyki stosowanej w całej Rzeszy prawo decydowania o przy należności religijnej poddanych, a nieco wcześniej Pokój religijny dał poddanym takich stanów możliwość emigracji, jeżeli nie zgadzają się z religią władcy terytorium, ponadto zaś gwoili utrzymania większej zgody między stanami zastrzeżono, że nie wolno nikomu przeciągać obcych poddanych na swoją wiarę religijną, lub w tym celu brać ich w obronę względnie patronować im

z jakiegokolwiek powodu, przeto postanowiono zgodnie, że stany obu religii będą nadal tego przestrzegać i że nie należy przeszkadzać żadnemu stanowi w wykonywaniu prawa, które mu przysługuje w sprawie religii z tytułu zwierzchnictwa terytorialnego.

Art. VIII

1. [Art. VIII,1 IPO = § 62 IPM] By zaś zapobiec powstaniu w państwie sporów w przyszłości, wszyscy i każdy z osobna elektorowie, książęta i stany Cesarstwa Rzymskiego na mocy niniejszego traktatu winni być tak ustalenia i utwierdzeni w swoich dawnych prawach, prerogatywach, wolnościach, przywilejach, w wolnym wykonywaniu praw zwierzchnich, zarówno w sprawach kościelnych, jak i świeckich, we włościach, regaliach i w posiadaniu tego wszystkiego, by w samej rzeczy nikt nie mógł ani nie śmiał ich niepokoić pod żadnym pretekstem.

2. [Art. VIII,2 IPO = § 63 IPM] Winni oni korzystać bez przeszkody z prawa głosowania we wszystkich obradach nad sprawami Rzeszy, zwłaszcza gdy trzeba będzie stanowić lub objaśniać ustawy, zdecydować o wojnie, nałożyć podatki, uchwalić pobór lub kwaterunek żołnierzy, zbudować w ogólnym interesie nowe twierdze w obrębie terytoriów stanowych względnie stare wzmocnić załogą, zawrzeć pokój lub przymierze oraz załatwić inne tego rodzaju sprawy. Żadna z tych spraw ani żadna podobna nie może być załatwiona ani przyjęta, jak tylko na drodze wolnego głosowania i zgody wszystkich stanów Rzeszy w Sejmie. Osobliwie zaś poszczególnym stanom winno przysługiwać wieczyście wolne prawo zawierania przymierzy między sobą i zagranicą dla własnej obrony i bezpieczeństwa; w ten sposób mianowicie, by tego rodzaju przymierza nie były zwrócone przeciw cesarzowi, Rzeszy i jej ogólnemu pokojowi ani też zwłaszcza przeciwko niniejszemu traktatowi i by nie naruszały w niczym przysięgi, jaka obowiązuje każdego wobec cesarza i Rzeszy.

3. [Art. VIII,3 IPO = § 64 IPM] Sejmy Rzeszy zaś winny odbywać się: w sześć miesięcy od daty ratyfikacji pokoju, potem zaś ilekroć tego będzie wymagać ogólna potrzeba lub korzyść. Na najbliższym sejmie należy przede wszystkim naprawić uchybienia dawnych sejmów, naradzić się i podjąć uchwały za wspólną zgodą stanów w sprawie ułożenia zasad obioru królów rzymskich i stałej kapitulacji wyborczej cesarza, w sprawie sposobu postępowania, jaki należy zachować przy ogłaszaniu tego lub innego stanu jako stanu Rzeszy na miejsce dawnego sposobu opisanego inaczej w ustawach Rzeszy w sprawie przywrócenia okręgów, wznowienia matrykuły Rzeszy, zniesienia egzemplcji stanowych, obniżenia i ulg w podatkach Rzeszy, w sprawie reformy policji i wymiaru sprawiedliwości, taksy opłat w Sądzie Komory, w sprawie prawidłowego kreowania i na pożytek państwa zwyczajnych posłów; w sprawie przepisowych funkcji dyrektorów w urzędach kolegialnych Rzeszy i w innych podobnych sprawach, których tu nie można było załatwić.

4. [Art. VIII,4 IPO = § 65 IPM] Wolnym miastom Rzeszy przysługuje na równi z innymi stanami Rzeszy decydujący głos zarówno na walnych, jak partykularnych sejmach; winny one zachować w pełni i nietknięte regalia, podatki roczne, przychody, wolności, przywileje dające im prawo konfiskowania i zbierania podatków i związane z tym korzyści oraz inne prawa uzyskane legalnie od cesarza i Rzeszy lub nabyte przez długoletnie używanie przed tą zawieruchą a następnie posiadanie i wykonywanie wraz z wszelkiego rodzaju sądownictwem w obrębie murów i na terytorium (należącym do miasta); przy tym znosi się, unieważnia i zabrania na przyszłość tego wszystkiego, co na drodze represji, aresztów, zamknięcia dróg i innych aktów przesądzających, czy to podczas wojny pod jakimkolwiek pretekstem wyrosło jako przeciwnictwo i siłą własną aż dotąd zagrażało, czy to następnie mogło wyrosnąć i zagrażać, skoro zabrakło sprawiedliwego porządku prawa i egzekucji. Zresztą wszystkie chwalebne zwyczaje oraz ustawy i prawa zasadnicze Świętego Cesarstwa Rzymskiego winny być przestrzegane w przyszłości skrupulatnie po usunięciu wszystkich nieporządków, które wkradły się na skutek zła wojennych czasów.

Art. X

1. [Art. X,1 IPO # IPM] Następnie, ponieważ Najjaśniejsza Królowa Szwecji domagała się odszkodowania z powodu (opuszczenia) miejscowości zajmowanych (przez Szwecję) w tej wojnie i załatwienia tego w sposób odpowiedni na podstawie pokoju publicznego odnawianego w Rzeszy, przeto Majestat Cesarski za zgodą szczególnie zainteresowanych elektorów, książąt i stanów Cesarstwa i na mocy niniejszej umowy odstępuje Najjaśniejszej Królowej Szwecji i przyszłym jej dziedzicom i następcom królom [...] i królestwu Szwecji następujące korzyści pełnym prawem na wieczyste i bezpośrednie lenno Rzeszy.

2. [Art. X,2 IPO # IPM] Najpierw całe Pomorze Przednie, zwane potocznie Vor-Pommern, razem z wyspą Rugią, zawarte w tych granicach, które były określone za panowania ostatnich książąt pomorskich; razem z odłączonym od Pomorza Tylnego Szczecinem, Gardźcem, Dąbiem, Goleniowem i wyspą Wolin, łącznie z przepływającą Odrą i morzem, zwanym potocznie *das frische Haff*, z jego trzema ujściami Pianą, Swiną i Dziwną i z przylegającą po drugiej stronie (Dziwnej) ziemią poczynszy od terytorium królewskiego aż do Morza Bałtyckiego, w takiej szerokości wybrzeża wschodniego, o której przyjaźnie będzie zdecydowane przez komisarzy królewskich i elektorskich w porozumieniu dotyczącym granic i podziału.

3. [Art. X,3 IPO # IPM] Wymienione księstwa Pomorza i Rugii – łącznie z przynależnymi korzyściami i miejscowościami oraz wszystkimi i poszczególnymi terytoriami, okręgami, miastami, grodami, twierdzami, osadami, wsiami, ludźmi, rzekami, wyspami, jeziorami, wybrzeżami, portami, przy-

staniami, starymi podatkami i dochodami oraz jakimikolwiek innymi dobrami kościelnymi i świeckimi, a także tytułami, godnościami, zaszczytami, zwolnieniami, prerogatywami i pozostałymi wszystkimi i poszczególnymi prawami kościelnymi i świeckimi oraz przywilejami, które poprzedni książęta Pomorza posiadali, którymi gospodarowali i zarządzali — ma od dnia dzisiejszego na zawsze należeć do Majestatu Królewskiego i Królestwa Szwecji, jako dziedziczne lenno ma być posiadane i wolno użytkowane oraz bez przeszkód gwałtownych wykorzystywane.

4. [Art. X,4 IPO # IPM] Jakikolwiek też prawo przysługiwało dotąd książętom Pomorza Przedniego w dziedzinie znoszenia prelatur i prebend kapituły kamieńskiej, niech ma je na przyszłość wieczyście Majestat Królewski i Królestwo Szwecji, z władzą ich znoszenia i wzbogacania skarbu książęcego dochodami, po usunięciu nowych kanoników i kapituł cokolwiek zaś przysługiwało książętom Pomorza Tylnego, ma należeć do uprawnień pana elektora brandenburskiego, razem z całym biskupstwem kamieńskim i jego ziemiami, prawami i godnościami, jak to niżej pełniej jest wyrażone. Tytułów i insygniów Pomorza niech używają wspólnie tak dom królewski, jak brandenburski według zwyczaju stosowanego między dawniejszymi książętami Pomorza, mianowicie po stronie królewskiej wieczyście, po brandenburskiej zaś tak długo, póki nie wygaśnie linia potomków męskich; powyższe jednak nie dotyczy księstwa Rugii ani jakiegokolwiek roszczenia z tytułu wymienione go prawa w stosunku do miejscowości odstąpionych Królestwu Szwecji. Z wygaśnięciem męskiej linii domu brandenburskiego nikt, poza Szwecją, nie ma cieszyć się tytułami i insygniami pomorskimi; wtedy także i Pomorze Tyłne zjednoczone razem z przednim oraz całym biskupstwem i kapitułą kamieńską, łącznie z wszystkimi prawami i ekspektatywami poprzedników na zawsze będą należały do królów i Królestwa Szwecji, które jednak tymczasem ma się cieszyć nadzieją sukcesji i inwestytury; z tym że za złożenie hołdu (władcy szwedzcy) mają również poręczyć dotychczasowe zwyczaje stanom i poddanym wspomnianych miejsc.

5. [Art. X,5 IPO # IPM]. Pan elektor brandenburski i wszyscy pozostali zainteresowani uwolnią stany, urzędników i poddanych poszczególnych wymienionych miejsc od więzów i przysiąg, którymi dotąd byli związani z nimi i ich domami, i zezwolą im na złożenie hołdu i okazanie podległości Majestatowi Królewskiemu i Królestwu Szwecji według z dawna stosowanego zwyczaju, aby w ten sposób Szwecja weszła w pełne i słuszne ich posiadanie, na podstawie zrzeczenia się (przez Brandenburgię) wszelkich pretensji do tych (terytoriów) obecnie i na zawsze; zatwierdzą też to za siebie i swych następców stosownym dokumentem.

9. [Art. X,9 IPO # IPM]. [...] ze względu na wszystkie powyższe godności i lenna cesarz z Rzeszą włącza Najjaśniejszą Królowę i dziedziców Królestwa Szwecji w poczet bezpośrednich stanów cesarstwa, tak że na sejmy cesarstwa

wśród innych stanów Rzeszy powinni być zapraszani także i królowie Szwecji na podstawie tytułów książąt Bremy, Verden i Pomorza, jako też księcia Rugii i pana Wyszomierza; w czasie zaś obrad sejmu Rzeszy zostało im przyznane piąte miejsce w ławie świeckiej kolegium książąt, zgodnie ze stanowiskiem i porządkiem przysługującym właśnie z racji głosu Bremy, z tytułu zaś Verden i Pomorza według pozycji z dawna należnej poprzednim posiadaczom.

Art. XI

5. [Art. XI,5 IPO # IPM] Wspomnianemu Panu Elektorowi (Brandenburskiemu) i jego dziedzicom ustąpi cesarz i cesarstwo, jako wieczyste lenno, biskupstwo kamieńskie, na podstawie tego samego prawa i zwyczaju, jak to zostało określone wyżej w stosunku do biskupstw Halberstadt i Minden, ale z tą jednak różnicą, że na terenie biskupstwa kamieńskiego przysługiwać ma Panu Elektorowi w pełni władza znoszenia kanonii po śmierci obecnych kanoników i w ten sposób z biegiem czasu włączenie i wcielenie całego biskupstwa do Pomorza Tylnego. [...]

12. [Art. XI,12 IPO # IPM] Majestat Królewski Szwecji odstąpi także Panu Elektorowi w imieniu własnym i swoich następców, dziedziców i krewnych męskich: najpierw pozostałe Pomorze Tylnie ze wszystkimi przynależnościami, dobrami, prawami świeckimi i kościelnymi, z pełnym prawem zarówno gdy chodzi o własność użytkową, jak i zwierzchnią; następnie Kołobrzeg z całym biskupstwem kamieńskim i wszystkimi uprawnieniami, jakie dotąd posiadali książęta Pomorza Tylnego w zakresie znoszenia prelatur i prebend kapituły kamieńskiej; tak jednak, aby zostały nietknięte prawa Królewskiego Majestatu Szwecji, a stanom i poddanym w odnośnych połaciach Pomorza Tylnego i biskupstwa kamieńskiego zarezerwowane należne im: wolność, dobra, prawa i przywileje zgodnie z dokumentami wymienionymi między zainteresowanymi (z których winny cieszyć się także stany i poddani wspomnianego biskupstwa, gdyby im istotnie zostały nadane), z wolnością praktykowania religii reformowanej zgodnie z nie zmienionym augsburskim wyznaniem wiary, bez jakiegokolwiek prześladowania po wieczne czasy [...]

Wiek XVI-XVIII w źródłach, ed. Stanisław Bogusław Lenard, Melania Sobańska-Bondaruk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 241-247.

Tekst oryginalny

[przy numeracji artykułów w tekście umieszczono symbole IPO – z tekstu łacińskiego *Instrumentum Pacis Osnabrugensis*, a w nawiasach podano odpowiedniki w *Instrumentum Pacis Monasteriensis* – IPM]

Die Westfälischen Friedenverträge vom 24. October 1648. Text und Übersetzungen (Acta Pacis Westphalicae. Supplementa electronica. 1) Krytyczne wydanie traktatu pod adresem: <http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/indexen.html>

Art. V

28. [Art. V,28 IPO ← § 47 IPM] Libera et immediata Imperii nobilitas omniaque et singula eius membra una cum subditis et bonis suis feudalibus et allodialibus, nisi forte in quibusdam locis ratione bonorum et respectu territorii vel domicilii aliis statibus reperiantur subiecti, vigore pacis religiosae et praesentis conventionis in iuribus religionem concernentibus et beneficiis inde promanantibus idem ius habeant, quod supradictis electoribus, principibus et statibus competit, nec in iis sub quocunque praetextu impediuntur aut turbentur, turbati vero omnes omnino in integrum restituantur.

30. [Art. V,30 IPO ← § 47 IPM] Quantum deinde ad comites, barones, nobiles, vasallos, civitates, foundationes, monasteria, commendas, communitates et subditos statibus Imperii immediatis sive ecclesiasticis sive secularibus subiectos pertinet, cum eiusmodi statibus immediatis cum iure territorii et superioritatis ex communi per totum Imperium hactenus usitata praxi etiam ius reformandi exercitium religionis competat ac dudum in pace religionis talium statuum subditis, si a religione domini territorii dissentiant, beneficium emigrandi concessum, insuper maioris concordiae inter status conservandae causa cautum fuerit, quod nemo alienos subditos ad suam religionem pertrahere eave causa in defensionem aut protectionem suscipere illisve ulla ratione patrocinari debeat, conventum est hoc idem porro quoque ab utriusque religionis statibus observari nullique statui immediato ius, quod ipsi ratione territorii et superioritatis in negotio religionis competit, impediri oportere.

Art. VIII

1. [Art. VIII,1 IPO = § 62 IPM] Ut autem provisum sit, ne posthac in statu politico controversiae suboriantur, omnes et singuli electores, principes et status Imperii Romani in antiquis suis iuribus, praerogativis, libertate, privilegiis, libero iuris territorialis tam in ecclesiasticis quam politicis exercitio, ditionibus, regalibus horumque omnium possessione vigore huius transactionis ita stabiliti firmatique sunt, ut a nullo unquam sub quocunque praetextu de facto turbari possint vel debeant.

2. [Art. VIII,2 IPO = § 63 IPM] Gaudeant sine contradictione iure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, praesertim ubi leges ferendae vel interpretandae, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus aut hospitaliones militum instituendae, nova munimenta intra statuum ditiones extruenda nomine publico veterave firmanda praesidiis nec non ubi pax aut foedera facienda aliave eiusmodi negotia peragenda fuerint. Nihil horum aut quicquam simile posthac unquam fiat vel admittatur nisi de comitali liberoque omnium Imperii statuum suffragio et consensu. Cumprimis vero ius faciendi inter se et cum exteris foedera pro sua cuiusque

conservatione ac securitate singulis statibus perpetuo liberum esto, ita tamen, ne eiusmodi foedera sint contra Imperatorem et Imperium pacemque eius publicam vel hanc inprimis transactionem fiantque salvo per omnia iuramento, quo quisque Imperatori et Imperio obstrictus est.

3. [Art. VIII,3 IPO = § 64 IPM] Habeantur autem comitia Imperii intra sex menses a dato ratificatae pacis, postea vero, quoties id publica utilitas aut necessitas postulaverit. In proximis vero comitiis emendentur inprimis anteriorum conventuum defectus, ac tum quoque de electione Romanorum regum, certa constantique Caesarea capitulatione concipienda, de modo et ordine in declarando uno vel altero statu in bannum Imperii praeter eum, qui alias in constitutionibus Imperii descriptus est, tenendo, redintegrandis circulis, renovanda matricula, reducendis statibus exemptis, moderatione et remissione Imperii collectarum, reformatione politiae et iustitiae, taxae sportularum in iudicio camerali, ordinariis deputatis ad modum et utilitatem reipublicae rite formandis, legitimo munere directorum in Imperii collegiis et similibus negotiis, quae hic expediri nequiverant, ex communi statuum consensu agatur et statuatur.

4. [Art. VIII,4 IPO = § 65 IPM] Tam in universalibus vero quam particularibus diaetis liberis Imperii civitatibus non minus quam caeteris statibus Imperii competat votum decisivum, iisque rata et intacta maneant regalia, vectigalia, redditus annui, libertates, privilegia confiscandi, collectandi et inde dependentia aliaque iura ab Imperatore et Imperio legitime impetrata vel longo usu ante hos motus obtenta, possessa et exercita cum omnimoda iurisdictione intra muros et in territorio, cassatis, annullatis et in futurum prohibitis iis, quae per repressalias, arresta, viarum occlusiones et alios actus praeiudiciales sive durante bello quocunque praetextu in contrarium facta et propria autoritate hucusque attentata sunt sive dehinc nullo praecedente legitimo iuris et executionis ordine fieri attentarive poterunt. De caetero omnes laudabiles consuetudines et Sacri Romani Imperii constitutiones et leges fundamentales inposterum religiose servantur sublatis omnibus, quae bellicorum temporum iniuria irrepserant, confusionibus.

Art. X

1. [Art. X,1 IPO # IPM] Porro quoniam serenissima regina Sueciae postulaverat, ut sibi pro locorum hoc bello occupatorum restitutione satisfieret pacique publicae in Imperio restaurandae condigne prospiceretur, ideo Caesarea maiestas de consensu electorum, principum et statuum Imperii, cumprimis interessatorum, vigoreque praesentis transactionis concedit eidem serenissimae reginae et futuris eius haeredibus ac successoribus regibus regnoque Sueciae sequentes ditiones pleno iure in perpetuum et immediatum Imperii feudum:

2. [Art. X,2 IPO # IPM] Primo: Totam Pomeraniam Citeriorem vulgo *Vorpommern* dictam una cum insula Rugia iis finibus contentas, quibus sub ultimis Pomeraniae ducibus descriptae fuerant; ad haec e Pomerania Ulteriori Stetinum, Gartz, Dam, Golnau et insulam Wollin una cum interlabente Odera et mari vulgo *das frische Haff*

vocato suisque tribus ostiis Peine, Swine et Diwenow atque adiacente utrinque terra ab initio territorii regii usque in mare Balthicum ea latitudine littoris orientalis, de qua inter regios et electorales commissarios circa exactiorem limitum et caeterorum minutiorum definitionem amicabiliter convenietur.

3. [Art. X,3 IPO # IPM] Hunc ducatum Pomeraniae Rugiaeque principatum una cum ditionibus locisque annexis omnibusque et singulis ad ea pertinentibus territoriis, praefecturis, urbibus, castellis, oppidis, vicis, pagis, hominibus, feudis, fluminibus, insulis, lacubus, littoribus, portubus, stationibus, antiquis vectigalibus et redditibus et quibuscunque aliis ecclesiasticis ac secularibus bonis nec non titulis, dignitatibus, praeeminentis, immunitatibus et praerogativis caeterisque omnibus ac singulis ecclesiasticis et secularibus iuribus ac privilegiis, quibus antecessores Pomeraniae duces ea habuerant, incoluerant et rexerant, regia maiestas regnumque Sueciae ab hoc die in perpetuum pro haereditario feudo habeat, possideat iisque libere utatur et inviolabiliter fruatur.

4. [Art. X,4 IPO # IPM] Quicquid etiam iuris in collatione praelaturarum et praebendarum capituli Camminensis antehac habuerant duces Pomeraniae Citerioris, habeat imposterum regia maiestas regnumque Sueciae perpetuo cum potestate eas extinguendi redditusque mensae ducali post modernorum canonicorum et capitularium decessum applicandi. Quicquid autem Ulterioris Pomeraniae ducibus competierat, competat domino electori Brandenburgico una cum integro episcopatu Camminensi eiusque territoriis, iuribus et dignitatibus, prout infra pluribus explicatur [cf. Art. XI,5 IPO].

Titulis et insigniis Pomeraniae tam regia domus quam Brandenburgica promiscue utantur more inter priores Pomeraniae duces usitato, regia quidem perpetuo, Brandenburgica vero, quamdiu ullus e linea masculina superfuerit, absque tamen Rugiae principatu omnique alia praetensione ullius iuris in loca regno Sueciae cessa. Deficiente vero linea masculina domus Brandenburgicae omnes praeter Sueciam alii titulis et insigniis Pomeranicis abstinebunt, atque tunc quoque Ulterior Pomerania tota cum Citeriori Pomerania totoque episcopatu et integro capitulo Camminensi adeoque omnibus antecessorum iuribus et expectantiis consolidata ad solos reges regnumque Sueciae perpetuo pertinebunt spe interim successionis et investitura simultanea gavisuros, ita ut etiam ordinibus subditisque dictorum locorum pro homagii praestatione solito more caveant.

5. [Art. X,5 IPO # IPM] Dominus elector Brandenburgicus caeterique omnes interessati exsolvunt ordines, officiales et subditos singulorum supradictorum locorum vinculis et sacramentis, quibus hucusque sibi suisque domibus obstricti fuerant, eosque ad homagium et obsequia regiae maiestati regnoque Sueciae more solito praestandum remittunt atque ita Sueciam in plena iustaque eorum possessione constituunt renunciantes omnibus in ea praetensionibus ex nunc in perpetuum, idque pro se suisque posteris peculiari diplomate hic confirmabunt.

9. [Art. X,9 IPO # IPM] [...]: Ratione supradictarum omnium ditionum feudorumque Imperator cum Imperio cooptat serenissimam reginam regnique Sueciae

successores in immediatum Imperii statum, ita ut ad Imperii comitia inter alios Imperii status regina quoque regesque Sueciae sub titulo ducis Bremensis, Verdensis et Pomeraniae ut et Rugiae principis dominique Wismariae citari debeant, assignata eis sessione in conventibus Imperialibus in collegio principum scamno seculari loco quinto, voto quidem Bremensi hoc ipso loco et ordine, Verdensi vero et Pomerano ordine antiquitus prioribus possessoribus competenti explicando.

Art. XI

5. [Art. XI,5 IPO # IPM] Dicto domino electori et successoribus suis episcopatus quoque Camminensis in feudum perpetuum ab Imperatore et Imperio concedatur eodem plane iure et modo ut supra de episcopatu Halberstadiensi et Mindano dispositum est, sed cum hoc tamen discrimine, ut in episcopatu Camminensi integrum sit domino electori canonicatus post decessum praesentium canonicorum extinguere atque sic successu temporis totum episcopatum Ulteriori Pomeraniae adiungere seu incorporare.

12. [Art. XI,12 IPO # IPM] Regia quoque maiestas Sueciae restituat domino electori pro se et successoribus suis, haeredibus atque agnatis masculis primo reliquam Pomeraniam Ulteriorem cum omnibus appertinentiis, bonis et iuribus secularibus et ecclesiasticis pleno iure tam quoad dominium utile quam directum; deinde Colbergam cum toto episcopatu Camminensi omni iure, quod Ulterioris Pomeraniae duces hucusque habuerunt in collatione praelaturarum et praebendarum capituli Camminensis, ita tamen, ut salva maneant iura regiae maiestati Sueciae supra concessa atque ordinibus et subditis in restitutis partibus Ulterioris Pomeraniae episcopatuque Camminensi competentem eorum libertatem, bona, iura et privilegia secundum tenorem literarum reversalium (quibus etiam ordines et subditi dicti episcopatus gaudere debent, ac si iis directe datae essent) cum libero Augustanae confessionis exercitio iuxta invariata Augustanam confessionem absque ulla perturbatione perpetim fruendo circa homagii renovationem et praestationem omni meliori modo confirmet et conservet.

Przekład w języku angielskim

Art. V

[Art. V,28 IPO ← § 47 IPM] With regard to the free Nobility, who hold immediately of the Empire, and all and singular their Members, with their Subjects, and feudal and allodial Goods and possessions (if it be not found that they are subject in some Places to other States upon the account of certain Goods, and for a Territory or Dwelling-Place) they shall by virtue of the Peace of Religion, and of the present Convention, have the same Right in matters of Religion, and in the Advantages arising

form thence, with the Electors, Princes and States of the Empire; nor shall they be hinder'd or troubled therein more than they, upon any pretence whatsoever, and all such who have been molested, shall be entirely restor'd.

[Art. V,30 IPO ← § 47 IPM] As to what concerns the Counts, Barons, Nobles, Vassals, Towns, Foundations, Monasteries, Commendams, Communities and Subjects, holding of the States depending immediately upon the Empire, Ecclesiastical or Secular (as it belongs to those States holding immediately of the Empire to have the Right of reforming Religion, together with the Right of the Territory and Superiority, according to the common Practice hitherto in use thro the whole Empire; and it having been formerly agreed in the Peace of Religion, that the Subjects of such States, as were not of the Religion of the Lord of the Territory, might have leave to change their Habitation) it was moreover ordain'd, in order to preserve a more perfect Concord among the States, That no Person should entice to his Religion the Subjects of others, nor receive them into Safeguard and Protection on that account, or support them in any manner whatsoever. It is also agreed, that the same thing shall be observ'd by the States of the one and the other Religion, and that no immediate State shall be troubled in the right which belongs to it, by reason of any Superiority it may have in matters of Religion;

Art. VIII

[Art. VIII,1 IPO = § 62 IPM] And in order to prevent for the future all Differences in the Political State, all and every the Electors, Princes, and States of the Roman Empire shall be so establish'd and confirm'd in their antient Rights, Prerogatives, Liberties, Privileges, free Exercise of their Territorial Right, as well in Spirituals and Temporals, Seigneuries, Regalian Rights, and in the possession of all these things, by virtue of the present Transaction, that they may not be molested at any time in any manner, under any pretext whatsoever.

[Art. VIII,2 IPO = § 63 IPM] That they enjoy without contradiction the Right of Suffrage in all Deliberations touching the Affairs of the Empire, especially in the matter of interpreting Laws, resolving upon a War, imposing Taxes, ordering Levies and quartering of Soldiers, building for the publick Use new Fortresses in the Lands of the States, and reinforcing old Garisons, making of Peace and Alliances, and treating of other such-like Affairs; so that none of those or the like things shall be done or receiv'd afterwards, without the Advice and Consent of a free Assembly of all the States of the Empire : That, above all, each of the Estates of the Empire shall freely and for ever enjoy the Right of making Alliances among themselves, or with Foreigners, for the Preservation and Security of every one of them: provided nevertheless that these Alliances be neither against the Emperor nor the Empire, nor the publick Peace, nor against this Transaction especially; and that they be made without prejudice in every respect to the Oath whereby every one of them is bound to the Emperor and the Empire.

[Art. VIII,3 IPO = § 64 IPM] That the States of the Empire assemble within the space of six Months, counting from the Date of the Ratification of the Peace, and

after that as often as the publick Interest and Necessity shall require; That in the first Dyet they correct especially the Faults of preceding Assemblies; and moreover, that they treat and regulate the Election of King of the Romans, the Imperial Capitulation, which ought to be reduc'd to Terms that cannot be chang'd, the Manner and Order that ought to be observ'd in putting one or more of the States under the Bann of the Empire, besides what has been formerly declar'd in the Imperial Constitutions; That they treat there also of the Re-establishment of the Circles, of the Renewal of the Matricula, of the means of inserting in it the Names of such as have been taken out, of moderating and lowering the Taxes of the Empire, of the Reformation of the Policy, and Law of the Fees that are paid to the Imperial Chamber, of the best manner of forming and instructing the ordinary Deputies according to the Necessity and Advantage of the Commonwealth, of the true Business and Duty of the Directors of the Colleges of the Empire, and of other such-like Affairs which cannot be specify'd here.

[Art. VIII,4 IPO = § 65 IPM] That the free Towns of the Empire have a decisive Voice in the general and particular Dyets, as well as the other States of the Empire; and that their Regalian Rights, annual Revenues, the Liberties and Privileges of Confiscation, and imposing of Duties, may not be touch'd or meddled with, nor any thing that depends thereupon, nor any other Rights which they have legally obtain'd of the Emperor and the Empire, or which they have possess'd and exercis'd by a long Usage before these Troubles, with an entire Jurisdiction within the Inclosure of their Walls and Territories; whatsoever has been hitherto done or attempted to the contrary by Reprisals, Arrests, stopping up of Passages, and other prejudicial Acts, by private Authority during the War, upon any pretext whatsoever, or which may afterwards be done or executed without any pretended Formality of Law, remaining for that effect void and null, and forbidden for the future. For the rest, all the laudable Customs, Constitutions, and fundamental Laws of the Empire, shall for the future be strictly kept and observ'd, and all the Confusions and Disorders that have crept in during the War, shall be remov'd.

Art. X

[Art. X,1 IPO # IPM] Next, the most Serene Queen of Sweden having demanded Satisfaction to be made her for the Restitution which she is oblig'd to make of the Places by her occupy'd during this War, and that lawful means might be provided for re-establishing publick Peace in the Empire; his Imperial Majesty for that effect, with the Consent of the Electors, Princes, and States of the Empire, and particularly of those concern'd, yields to the said most Serene Queen, her Heirs and Successors, by virtue of the present Transaction, the following Provinces, in full Right and perpetual and immediate Fief of the Empire.

[Art. X,2 IPO # IPM] All the hither Pomerania, commonly call'd Vor-Pommeren, together with the Isle of Rugen, included in the Limits wherein they were bounded under the last Dukes of Pomerania. Besides, in further Pomerania, the Towns of Stetin, Garts, Dam, Golnau, and the Isle of Wolin, with the River Oder, and the Arm of the

Sea commonly call'd the Frischchauff [!]. Likewise the three Mouths of Peine, Swine, and Divenow, and the adjacent Land on both sides, beginning at the Royal Territory, and reaching to the Baltick Sea, in such an Extent on the Eastern Bank, as shall be amicably agreed betwixt the Royal and Electoral Commissioners, who shall be nam'd for the more exact Regulation of the Limits and the other Particulars.

[Art. X,3 IPO # IPM] Her Majesty and the Kingdom of Sweden shall hold and possess from henceforth and for ever, in hereditary Fief, the said Dutchy of Pomerania, and the Principality of Rugen, and shall enjoy and make use of them freely and inviolably, together with the Domains and Places annex'd, and all the Territories, Bailliages, Towns, Castles, Burghs, Villages, Hamlets, Fiefs, Rivers, Isles, Lakes, Banks, Ports, Roads, antient Tolls and Revenues, and all other Goods whatsoever Ecclesiastical and Secular; as also the Titles, Dignities, Immunities, Preeminencies and Prerogatives, and all the other Rights and Privileges, Ecclesiastical and Secular, in the same manner that the former Dukes of Pomerania had, possess'd, and govern'd them.

[Art. X,4 IPO # IPM] Her Royal Majesty and the Kingdom of Sweden shall also have for the future for ever all the Right which the Dukes of hither Pomerania had in the Collation of the Dignities and Prebendaries of the Chapter of Camin, with power to extinguish them, and incorporate them into the Ducal Domain after the Death of the present Prebends: but as to what of these belong'd to the Dukes of further Pomerania, that shall remain to the Elector of Brandenburg, with the entire Bishoprick of Camin, its Lands, Duties and Dignities, as shall be more amply explain'd afterwards.

The Royal Family of Sweden, and the Electoral Family of Brandenburg, shall use the Titles, Dignities and Arms of Pomerania, without any distinction, as the former Dukes of Pomerania us'd them; the Royal Family for ever, and that of Brandenburg so long as there shall remain any Descendants of the Male Line: but yet the Family of Brandenburg must not lay any claim to the Principality of Rugen, nor to any other Right upon the Places yielded to the Crown of Sweden. But the Male Line of the Family of Brandenburg coming to fail, all others except Sweden shall abstain from taking the Titles and Arms of Pomerania; and then also the whole further Pomerania, together with the hither Pomerania, and the whole Bishoprick, and entire Chapter of Camin, together with all the Rights and Dependencies of the former Possessors that shall be united thereto, shall for ever belong to the Kings and Crown of Sweden only, who in the mean time shall enjoy the Benefits of an apparent Succession and simultaneous Investiture, so that they shall be oblig'd to give the accusom'd Assurance to the States and Subjects of the said Places for the Performance of Homage.

[Art. X,5 IPO # IPM] The Elector of Brandenburg, and all others concern'd, discharge the States, Officers and Subjects of all the said Places of the Tyes and Oaths by which they have hitherto been engag'd to him and those of his Family, and remit them for the future to pay their Homage and Services in the accusom'd manner to her Majesty and the Crown of Sweden. And thus they constitute, for that effect, the Crown of Sweden in full Power and Possession of the things abovesaid, renouncing from

henceforth and for ever all the Pretensions which they had thereto; which they will here confirm for them and their Descendants by a particular Act.

[Art. X,9 IPO # IPM] The Emperor and the Empire do receive, upon the account of all the foresaid Provinces and Fiefs, for an immediate State of the Empire, the most Serene Queen and her Successors to the Crown of Sweden, so that the foresaid Queen and the said Kings shall from henceforth be call'd to the Imperial Dyets with the other States of the Empire, under the Title of Dukes of Bremen, Werden, and Pomerania, as well as under that of Princes of Rugen, and Lords of Wismar; and there shall be assign'd them a Seat in the Imperial Assemblies in the College of Princes upon the Bench of the Seculars in the fifth place, viz. for Bremen, in that same place and Order; but for that of Werden and Pomerania, the Places shall be regulated according to the antient Order of the former Predecessors.

Art. XI

[Art. XI,5 IPO # IPM] In like manner the Bishoprick of Camin shall be yielded and given over by the Emperor and the Empire to the foresaid Elector and his Successors, with the same Rights and in the same manner as the Bishopricks of Halberstadt and Minden have been dispos'd of above; with this difference only, That in the Bishoprick of Camin the foresaid Elector shall be at liberty to extinguish all the Canonicates, after the death of the present Canons, and thus to add and incorporate in the time the whole Bishoprick with further Pomerania.

[Art. XI,12 IPO # IPM] Her Majesty of Sweden shall also restore to the foresaid Elector, for him, his Successors, Heirs and Relations Male by the Father's side; in the first place the rest of the further Pomerania, with all its Appurtenances, Goods, Ecclesiastical and Secular Rights in full Property, as well for the Dominium utile, as for the Dominium directum. In the second place, the City of Colberg, with the whole Bishoprick of Camin, and the whole Right which the Dukes of the further Pomerania formerly had in the Collation of Dignities and Prebendships of the Chapter of Camin; but so that the said Rights granted above to her Majesty of Sweden, shall entirely remain to her, and that the said Elector shall confirm and preserve, in the best manner possible, to the States and Subjects in the restor'd part of the further Pomerania, and in the Bishoprick of Camin, at the renewing and paying of Homage, their competent Liberty, and their Goods, Rights and Privileges, to enjoy them perpetually without any Trouble, according to the Tenor of the Reversal Letters (which the States and Subjects of the said Bishoprick are likewise to enjoy, as if they had been directly granted to them) with the free Exercise of the Confession of Augsburg, in so far as it has not been chang'd.

Nota bibliograficzna:

1648 paix de westphalie L'art, la guerre et la paix, Ed. Thuillier J., Klincksieck: Paris, 2000; A. Blin, 1648, *La Paix de Westphalie: Ou la naissance de l'Europe politique moderne*, Les Éditions Complexe Paris, 2006; F. Bosbach, *Die Kosten des Westfälischen Friedenkongresses: eine strukturgeschichtliche Untersuchung*, Münster: Aschen-dorff, 1984; W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 1981; C. Gantet, *La paix de Westphalie (1648): une histoire sociale, XVIIe-XVIIIe siècles*, Paris: Belin, 2001; H. Langer, *The Thirty Year's War*. Poole, England: Blandford Press, 1980; G. Schmidt, *Der Dreissigjährige Krieg*, München: Beck, 1995; S. Salmanowicz, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań 1987; M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec 1648–1789*, Warszawa 1976.

IX
HABEAS CORPUS ACT
Z 1679 ROKU

¶ Roy le vult.

¶ Le Baillie aux Seigneurs
A ceste lettre vraye, les amendements, les
seigneurs sont amonés.

Whereas great damages have been
done by divers of the knights and other officers to
whose custody any of the King's subjects have
been committed for criminal or supposed
criminal matters in making returns of
writts of Habeas Corpus to their directors by
standing out in defiance and giving Habeas Corpus
for such and some times more and by other default
to answer their yielding obedience to such writts
contrary to their duty and the honour and
of the Lord, whereby many of the King's
subjects have been and still are kept in
detention in prison in such cases where by
they are liable to their great charges
and vexation for the prevention whereof
and the more speedy relief of all prisoners
imprisoned for any such criminal or supposed
criminal matters **Be it enacted** by the King
most Excellent Majesty with the advice
and consent of the Lords Spiritual and
Temporal and Commons in this present
Parliament assembled and by the authority
thereof that whosoever any person or persons
shall bring any Habeas Corpus directed unto
any Sheriff or Sheriffs Gaoler Minister or
other person whatsoever for any person
detained in his or their custody and the same
writt shall be served upon the said Officer or
off at the Gaol or prison with any of the under-
officers under the great or deputy of the said
Gaol or prison that the said Officer or

Habeas Corpus Act z 1679 roku

Miejsce przechowywania: Parliamentary Archives (UK),
HL/PO/PU/1/1679/31C2n3

HABEAS CORPUS ACT Z 1679 ROKU

W maju 1660 r. król Karol II (1660–1685) wylądował w Dover. Wcześniej został uznany przez Parlament królem angielskim od ścięcia swego ojca Karola I (1625–1649), czyli od stycznia 1649 r. Wydawało się, że dzięki bezkrwawej restauracji Stuartów do królestwa powróci wreszcie spokój po chaosie ostatnich lat wojny domowej i rządów Lorda Protektora Olivera Cromwella (+1658). Walka Korony z Parlamentem, choć początkowo nic tego nie zapowiadało miała w końcu doprowadzić do *glorious revolution* (wspaniałej rewolucji) i zwycięstwa Parlamentu, po ucieczce syna i następcy Karola II – Jakuba II w 1688 r. Pierwszy parlament Karola II obradował przez 18 lat (do lutego 1679 r.), po czym król go rozwiązał. W maju 1679 r. nowy Parlament w trakcie walki z królem uchwalił – przygotowany jeszcze przez poprzedni parlament jako projekt *Habeat corpus capti in prisona* – zakaz ograniczania nakazu *Habeas corpus* jakimkolwiek zastrzeżeniem (*Habeas Corpus Act*). Król najpierw odroczył obrady Parlamentu, a w lipcu go rozwiązał. Jak już wspomniano, początki *Habeas corpus* są znacznie starsze niż ten osiemnastowieczny akt – średniowieczne, może nawet anglo-saskie. Pierwsze zastosowanie odnotowano w 1305 r., lecz są także wzmianki o stosowaniu takiego nakazu poprzedzającym wystawienie *Magna carta* w 1215 r. Pierwotnie w takich nakazach chodziło o doprowadzenie świadka, by nie wstrzymywać procedury sądowej zwłaszcza w procesach o długi, lecz z biegiem czasu stał się on sposobem ochrony jednostki przed arbitralnym przetrzymywaniem przez państwo. Wynikało to z artykułu 39 *Wielkiej karty* i należało do angielskiego prawa zwyczajowego (*common law*), jednak królowie często wprowadzali różne wyjątki i zawieszali *Habeas corpus*.

Habeas corpus to pierwsze słowa średniowiecznego, pisemnego nakazu sądowego kierowanego do władzy, która dokonała aresztowania jakiejś osoby, wzywającego tę władzę do postawienia zatrzymanego przed sądem, aby to sąd mógł stwierdzić legalność jej zatrzymania. Rozstrzygnięcie sądu dotyczy jedynie legalności samego faktu, nie zaś winy lub jej braku. W przypadku, gdy sąd orzekał nielegalność zatrzymania, więzionego należało uwolnić.

Istota tego prawa sprowadza się do zagwarantowania podstawowej zasady, że bezprawne zatrzymanie może zostać zaskarżone dzięki bezpośredniemu zwróceniu się do sądu (sędziego). Zasada ta odnosiła się do wszystkich aresztowanych, niezależnie od ich stanu. W ciągu 24 godzin aresztowany miał się zapoznać ze stawianymi mu zarzutami i nie mógł być przetrzymywany w więzieniu przed rozprawą sądową dłużej niż 3 do 20 dni, w zależności od

odległości więzienia od miejsca sądu. Było to niezwykle istotne, gdyż ówczesny proces wyglądał inaczej niż obecny, procedura opierała się na mającej charakter religijny przysiędze, a nie na krytycznej analizie oskarżeń i zeznań. A stosowanie później często zawieszanie *Habeas corpus* oznaczało arbitralne aresztowania i więzienia. Akt zawieszono w 1695 r., podczas spisków zwolenników wypędzonego króla Jakuba II, ponownie w 1723 r., w 1794 r. (na 8 lat w związku z rewolucją francuską), czy w 1817 r. Zasada ta znana jest także w innych krajach anglosaskich i tam też bywa „zawieszana” tak np. postąpił prezydent Abraham Lincoln podczas Wojny Domowej.

Tekst przekładu w języku polskim

Habeas Corpus Act

I. Zwarzywszy, że szeryfowie, strażnicy więzienni i inni funkcjonariusze, którym powierzono dozór nad poddanymi królewskimi, zatrzymywanymi z powodu spraw karnych lub za takich uznanych, dopuszczali się zaniedbań w zakresie szybkiej realizacji nakazów *Habeas Corpus* kierowanych do nich, sprzeciwiając się wymienionym nakazom wysyłamy po raz drugi, trzeci lub wielokrotny co więcej, działań zmuszających do uchylenia się od ich przestrzegania, co jest sprzeczne zarówno z obowiązkami urzędnika, jak i ze znanymi prawami tego kraju i na skutek czego liczni poddani królewscy zostali, a w przyszłości mogliby zostać na długo przetrzymywani w więzieniu, ku ich wielkiej uciążliwości i cierpieniom, i to w przypadkach, gdy zgodnie z prawem mogliby odzyskać wolność za kaucją.

II. Dla zapobieżenia tego rodzaju stanowi rzeczy i spiesznej pomocy wszystkim uwięzionym z powodu jakichś spraw karnych lub za takie podawanych niech będzie postanowione [...] że ilekroć jakakolwiek osoba czy osoby przyniosą nakaz *Habeas Corpus* skierowany do jakiegoś szeryfa czy szeryfów, strażnika więziennego, niższego urzędnika czy innej osoby, wystawiony dla kogoś, kto znajduje się pod jego opieką lub ich strażą i wymieniony nakaz zostanie przedłożony wspomnianemu urzędnikowi lub pozostawiony w więzieniu u jakiegokolwiek niższego funkcjonariusza, dozorczy lub ich zastępcy, urzędnik ów czy urzędnicy powinni w terminie trzech dni licząc od złożenia owego nakazu (chyba że aresztowanie, o które chodzi, nastąpiło z powodu zdrady stanu lub ciężkiej zbrodni, co zostało w sposób jasny i wyraźny podane w nakazie aresztowania), po otrzymaniu zapłaty kosztów transportu aresztanta – ustalonych przez sędziego, który ów nakaz wydał i potwierdził, w wysokości nie przekraczającej dwunastu pensów za milę – i zapewnienia popartego własną (więźnia) gwarancją pokrycia wydatków związanych z po-

nowym przywiezieniem do więzienia, w razie gdyby sąd lub sędzia, przed którym zgodnie z prawdziwą intencją tej ustawy został postawiony, zdecydował umieszczenie zatrzymanego w areszcie śledczym oraz przyrzeczenia, iż nie ucieknie w czasie podróży – sporządzić dla nakazu właściwy protokół i dostarczyć lub spowodować dostarczenie osoby zatrzymanej lub aresztowanej przez Lorda Kanclerza albo aktualnego Lorda Strażnika Wielkiej Pieczęci Anglii albo sędziów czy baronów tego sądu z którego wspomniany nakaz został wysłany albo przed taką inną osobą lub osoby, przed którymi zgodnie z poleceniem zawartym w nakazie sprawa ta ma być rozstrzygnięta. Winni też ci urzędnicy jednocześnie przedstawić tam powody zatrzymywania lub aresztowania więźnia. (Termin trzydniowy obowiązuje we wszystkich przypadkach, chyba że miejsce przebywania aresztowanego będzie oddalone o ponad 20 mil od miejscowości, w której rezyduje lub będzie rezydował właściwy sąd lub osoba. W razie oddalenia w granicach od 20 do 100 mil więzień winien być dostarczony w terminie 10 dni, a jeżeli odległość wynosi ponad 100 mil, w okresie 20 dni, a nie dłużej, licząc od złożenia nakazu *Habeas Corpus*. [...])

III. Aby zaś żaden szeryf, strażnik lub inny urzędnik nie mógł udawać, że nie jest mu znane znaczenie takiego nakazu, niech będzie ustanowione, [...] że wszystkie takie nakazy oznaczane będą w ten sposób „per statutum tricesimo primo Caroli secundi regis” i będą podpisane przez tego, kto je wydał. Jeżeli przeto jakaś osoba czy osoby są lub będą, jak to wyżej zostało powiedziane, aresztowane lub uwięzione z powodu jakiegoś przestępstwa – za wyjątkiem zdrady stanu lub ciężkiej zbrodni, co powinno być jasno wyrażone w nakazie zatrzymania – to w zgodzie z prawem dozwolone jest i będzie w odniesieniu do nich, nawet w czasie wakacji i poza normalnymi terminami (inaczej niż w stosunku do skazańców i odbywających karę wymierzoną w drodze legalnego procesu) składanie odwołań i skarg do Lorda Kanclerza, Lorda Strażnika lub kogokolwiek z sędziów Jego Majestatu czy to (pochodzących) z jednej czy z drugiej Ławy, czy to do baronów Eksczekieru, dorównujących stopniem wymienionym wyżej sędziom. Wspomniany zaś Lord Kanclerz [...] albo ktokolwiek z nich na podstawie wglądu w kopię lub kopie nakazu lub nakazów aresztowania czy uwięzienia albo inaczej na podstawie przysięgi złożonej na okoliczność, że osoba lub osoby, pod których strażą znajduje się przetrzymywany lub więziony człowiek, odmówiła ujawnienia tego odpisu czy odpisów, mają niniejszym władzę i obowiązek na pisemny wniosek złożony przez aresztowanego lub kogokolwiek działającego na jego, jej czy ich korzyść, poświadczony i podpisany przez dwóch świadków obecnych w sprawie, przyznać i udzielić nakazu *Habeas Corpus*, pod pieczęcią takiego sądu, którego są jednym z sędziów. Nakaz ten będzie skierowany do urzędnika lub urzędników, pod których strażą przebywa więzień. Następnie powrócić ma bezpośrednio przed wspomnianego Lorda Kanclerza, Lorda Strażnika lub takiego sędziego, barona lub jakiegoś innego sędziego równego stopniem

z poprzednimi. Do obowiązków zaś służbowych urzędnika lub urzędników, którzy mają straż nad osobą uwięzionego i przetrzymywanego człowieka, należy dostarczenie takiego więźnia czy więźniów w przewidzianych wyżej terminach przed wspomnianego Lorda Kanclerza, Lorda Strażnika lub takich sędziów, baronów lub jednego z nich, jak to zostało podane w samym nakazie. Gdyby zaś był nieobecny właściwy sędzia, przed któregośkolwiek z nich. (Z więźniem) dostarczony winien być także sam nakaz oraz podane prawdziwe powody przetrzymania i uwięzienia. Następnie w ciągu dwóch dni od dostarczenia przed nich osoby aresztowanej, wspomniany Lord Kanclerz czy Lord Strażnik [...] zwolnią rzeczzonego aresztanta z więzienia biorąc od niego lub od nich zapewnienie oraz kaucję lub kaucje w wysokości odpowiadającej ich uznaniu, kierującym się względem na osobę, o którą chodzi i na rodzaj przestępstwa. (Zwalniany czy zwalniani winni dać zapewnienie), że pojawią się w Sądzie Ławy Królewskiej w najbliższym terminie albo na następnym posiedzeniu sądu przysięgłych, na następnej sesji lub na generalnym opróżnieniu więzienia przez załatwienie wszystkich zaległych spraw (i to w określonym) hrabstwie, mieście lub miejscu, w zależności od tego gdzie się zobowiązano, popełniono przestępstwo lub w sądzie właściwym ze względu na rodzaj sprawy. Następnie wspomniany nakaz wraz z jego zwrotną częścią będzie potwierdzony a wymieniona wyżej kaucja czy kaucje przekazane do sądu, w którym nastąpić ma zgłoszenie się. (Procedura ta nie za zastosowania), jeżeli przed wspomnianym Lordem Kanclerzem albo Lordem Strażnikiem [...] wyjdzie na jaw, że aresztant został osadzony w więzieniu na podstawie legalnego procesu, rozkazu lub nakazu, podpisanego i opieczętowanego ręką i pieczęcią któregośkolwiek ze wspomnianych sędziów lub baronów albo jakiegoś sędziego czy sędziów pokoju za takie występkę czy przestępstwa, w przypadku których zgodnie z prawem więźniowi nie przysługuje kaucja.

IV. Zawsze niech będzie zastrzeżone i postanowione, że jeżeli jakaś osoba z własnej winy zaniedba złożenia prośby o zwolnienie z więzienia w drodze *Habeas Corpus* w ciągu dwóch normalnych terminów sądowych, to nie będzie jej przysługiwało skorzystanie z niniejszej ustawy w okresie wakacji.

V. Dalej niech będzie ustanowione przez autorytet wyżej wymienionej władzy, że jeżeli jakkolwiek urzędnik lub urzędnicy [...] będą zaniedbywać się lub uchylać w zakresie sporządzania wspomnianego protokołu mającego być zwróconym z nakazem, albo (nie dopilnują) dostarczenia osoby lub osób, więźnia lub więźniów stosownie do polecenia rzeczzonego nakazu w przewidzianych okresach czasu, albo na żądanie więźnia lub osoby działającej w jego interesie będą uchylać się od wydawania, albo w czasie nie przekraczającym sześciu godzin od wyrażenia żądania nie wydadzą domagającej się osobie wiarygodne kopii nakazu czy nakazów aresztowania i zatrzymania więźnia, który to odpis mają bez trudności obowiązek wydać – to wszyscy

i każdy z osobna strażnicy i dozorczy więzień i inne osoby, pod których strażą więzień jest trzymany, zapłacą za pierwsze tego rodzaju wykroczenie 100 funtów tytułem grzywny do rąk więźnia lub strony poszkodowanej, za drugim zaś wykroczeniem 200 funtów; będą też i są (uznani) za niezdolnych do zastrzymywania i sprawowania swego urzędu. Wymienione grzywny uzyska więzień lub strona pokrzywdzona czy jej egzekutorzy (testamentu) lub zarządcy (masy spadkowej) w drodze powództwa o zwrot długów, skargi, pisemnego zażalenia lub oskarżenia skierowanego przeciwko takim przestępcom, ich egzekutorom i zarządcom. (Roszczenia tego rodzaju dochodzone będą) przed jakimkolwiek królewskim sądem w Westminster, przy czym w postępowaniu nie dopuści się i nie zezwoli na posługiwanie się wykrętem, protekcją, przywilejem, działaniem z rozkazu, współprzysiężnikami lub wstrzymywaniem procesu w drodze *Non volt ulterius prosequi* czy w jeszcze inny sposób. Także tylko najwyżej raz możliwe będzie polubowne załatwienie sprawy. Na udowodnienie zaś pierwszego tego rodzaju przestępstwa wystarczy jakiekolwiek uzyskanie (wolności od sądu) czy wyrok wydany na prośbę jakiegoś pokrzywdzonego; każda zaś późniejsza korzyść i wyrok na skargę pokrzywdzonego po pierwszym wyroku będzie dostatecznym powodem dla uznania urzędnika czy urzędników za winnych drugiego przestępstwa ukarania ich w granicach przewidzianych kar. [...]

VI. W celu zaś uniknięcia niesprawiedliwej udręki wynikającej z powtórnego zatrzymania za to samo przestępstwo: niech będzie ustanowione przez autorytet wyżej wymienionej władzy, że żadna osoba czy osoby, które zostaną zwolnione lub odzyskają wolność na podstawie *Habeas Corpus*, nie mogą być w przyszłości powtórnie uwięzione lub aresztowane za to samo przestępstwo przez kogokolwiek, jak tylko na podstawie zarządzenia sądu, w którym zobowiązali się stawić lub, który jest właściwy ze względu na rodzaj sprawy. Gdyby zaś ktoś dobrowolnie działał wbrew niniejszej ustawie przez powtarzane aresztowania czy zatrzymania za to samo przestępstwo lub za podejrzenie o nie, jakiegokolwiek osoby lub osób zwolnionych i wolnych, jak to wyżej powiedziano, albo też świadomie udzielał pomocy i poparcia w podobnych przypadkach — podlega zarówno on czy oni utracie na rzecz więźnia lub strony poszkodowanej sumy 500 funtów; żadne zaś najróżniejsze wykręty czy modyfikacje w rozkazie czy rozkazach zatrzymania, mimo ich zastosowania, nie będą mogły spowodować zwrotu (wspomnianej sumy), jak to wyżej zostało powiedziane.

VII. [...] że (postanowienia niniejszego) aktu nie dotyczą zwalniania z więzienia osoby zatrzymanej z powodu długu, innego działania lub procesu w jakiejś sprawie cywilnej, lecz że osoba zwolniona z zatrzymania z powodu sprawy karnej będzie zgodnie z prawem zamknięta ze względu na taką inną sprawę (cywilną). [...]
(...)

IX. A jeżeli jakaś osoba lub osoby poddane tego królestwa, będą zamknięte w jakimś więzieniu lub areszcie przez jakiegokolwiek urzędnika lub urzędników w sprawie kryminalnej czy za taką uznawaną – to nie mogą być przenoszone z wspomnianego więzienia czy aresztu pod straż jakiegoś innego urzędnika czy urzędników inaczej, jak tylko na podstawie nakazu *Habeas Corpus* czy innego prawomocnego nakazu; wydania więźnia konstablowi lub inne mu niższemu urzędnikowi celem przeniesienia go do więzienia gminnego, umieszczenia osoby zatrzymanej w jakimś gminnym domu pracy czy poprawy przez jakiegoś sędziego przysięgłego czy sędziego pokoju; przetransportowania więźnia z jednego więzienia na inne miejsce w granicach tego samego hrabstwa, w przypadku gdy więzień przenoszony jest z jednego więzienia na inne miejsce w związku ze zgodnym z prawem biegiem jego czy jej procesu; w razie nagłego pożaru, choroby lub innej konieczności. Jeżeli zaś jakaś osoba lub osoby zechcą, w przypadku podobnych posunięć (urzędników), w związku z takimi sprzecznymi z niniejszym aktem przenosinami wysłać, pod pisywać lub kontrasygnować jakiś nakaz lub nakazy, mogą taki rozkaz czy rozkazy swobodnie czynić, podpisywać i kontrasygnować a urzędnikowi czy urzędnikom nakazuje się ich przestrzeganie i wykonywanie, pod rygorem narażenia się na cierpienia i straty (przewidziane) odpowiednio dla (winnych) popełnienia (opisanego wyżej przestępstwa) za pierwszym i drugim razem. Pokrzywdzeni dochodzić będą swych roszczeń w wspomniany wyżej sposób.

X. [...] Każdy zaś więzień lub więźniowie może mieć i ma prawo do starania się i uzyskania *Habeas Corpus* dla siebie zarówno od Wysokiego Sądu Kanclerskiego czy Sądu Eksczekieru, jak i od Sądu Ławy Królewskiej czy Sądu Spraw Pospolitych, czy od któregośkolwiek z nich. A gdyby wspomniany Lord Kanclerz lub Lord Strażnik lub jakikolwiek sędzia lub sędziowie, baron lub baronowie, będący aktualnie w tym samym stopniu, lub ze wspomnianych wyżej sądów, w okresie wakacji, na podstawie odpisu lub odpisów nakazów uwięzienia lub aresztowania lub na podstawie przysięgi złożonej na okoliczność odmowy wydania takich kopii, jak to wyżej zostało powiedziane, odmówią wydania jakiegoś nakazu *Habeas Corpus*, którego udzielenia domaga się niniejsza ustawa, aby mógł być przedłożony (w więzieniu) – podlegają utracie każdy z osobna na korzyść więźnia lub strony pokrzywdzonej sumy 500 funtów, która ma być dochodzona na wyżej podany sposób.

XI. [...] *Habeas Corpus*, zgodny z rzeczywistym zamiarem i intencją niniejszej ustawy, może być kierowany i odsyłany do jakiegokolwiek palatynatu królestwa, do pięciu portów (Haetings, Romney, Hythe, Dover, Sandwicz)* albo innych uprzywilejowanych miejscowości na terenie królestwa Anglii, dominium Walii albo miasta Beverick-upon-Tweed i wyspy Jersey lub Guernesey, niezależnie od jakichkolwiek różnic w prawie czy w praktyce.

(...)

Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, opr. B. Leśniewski i J. Walachowich, Poznań 1975, s. 110-115.

W tłumaczeniu zmieniono słowo „ryt” (z ang. *writ of ...*) na „nakaz”.

Tekst oryginalny

Habeas Corpus Act

31 Car. 2, c. 2 , 27 May 1679

Whereas great delays have been used by sheriffs, gaolers and other officers, to whose custody any of the King's subjects have been committed for criminal or supposed criminal matters, in making returns of writs of habeas corpus to them directed, by standing out an alias and pluries habeas corpus, and sometimes more, and by other shifts to avoid their yielding obedience to such writs, contrary to their duty and the known laws of the land, whereby many of the King's subjects have been and hereafter may be long detained in prison, in such cases where by law they are bailable, to their great charges and vexation:

II. For the prevention whereof, and the more speedy relief of all persons imprisoned for any such criminal or supposed criminal matters; (2) be it enacted by the King's most excellent majesty, by and with the advice and consent of the lords spiritual and temporal, and commons, in this present parliament assembled, and by the authority thereof, That whensoever any person or persons shall bring any *habeas corpus* directed unto any sheriff or sheriffs, gaoler, minister or other person whatsoever, for any person in his or her custody, and the said writ shall be served upon the said officer, or left at the gaol or prison with any of the under-officers, under-keepers or deputy of the said officers or keepers, that the said officer or officers, his or their under-officers, under-keepers or deputies, shall within three days after the service thereof as aforesaid (unless the commitment aforesaid were for treason or felony, plainly and specially expressed in the warrant of commitment) upon payment or tender of the charges of bringing the said prisoner, to be ascertained by the judge or court that awarded the same, and endorsed upon the said writ, not exceeding twelve pence *per* mile, and upon security given by his own bond to pay the charges of carrying back the prisoner, if he shall be remanded by the court or judge to which he shall be brought according to the true intent of this present act, and that he will not make any escape by the way, make return of such writ; (3) and bring or cause to be brought the body of the party so committed or restrained, unto or before the lord chancellor, or lord keeper of the great seal of *England* for the time being, or the judges or barons of the said court from whence the said writ shall issue, or unto and before such other person or persons

before whom the said writ is made returnable, according to the command thereof; (4) and shall then likewise certify the true causes of his detainer or imprisonment, unless the commitment of the said party be in any place beyond the distance of twenty miles from the place or places where such court or person is or shall be residing; and if beyond the distance of twenty miles, and not above one hundred miles, then within the space of ten days, and if beyond the distance of one hundred miles, then within the space of twenty days, after such delivery aforesaid, and not longer.

III. And to the intent that no sheriff, gaoler or other officer may pretend ignorance of the import of any such writ; (2) be it enacted by the authority aforesaid, That all such writs shall be marked in this manner, *Per statutum tricesimo primo Caroli secundi Regis*, and shall be signed by the person that awards the same; (3) and if any person or persons shall be or stand committed or detained as aforesaid, for any crime, unless for felony or treason plainly expressed in the warrant of commitment, in the vacation-time, and out of term, it shall and may be lawful to and for the person or persons so committed or detained (other than persons convict or in execution by legal process) or any one on his or their behalf, to appeal or complain to the lord chancellor or lord keeper, or any one of his Majesty's justices, either of the one bench or of the other, or the barons of the exchequer of the degree of the coif; (4) and the said lord chancellor, lord keeper, justices or barons or any of them, upon view of the copy or copies of the warrant or warrants of commitment and detainer, or otherwise upon oath made that such copy or copies were denied to be given by such person or persons in whose custody the prisoner or prisoners is or are detained, are hereby authorized and required, upon request made in writing by such person or persons, or any on his, her or their behalf, attested and subscribed by two witnesses who were present at the delivery of the same, to award and grant an *habeas corpus* under the seal of such court whereof he shall then be one of the judges, (5) to be directed to the officer or officers in whose custody the party so committed or detained shall be, returnable *immediate* before the said lord chancellor or lord keeper, or such justice, baron or any other justice or baron of the degree of the coif of any of the said courts; (6) and upon service thereof as aforesaid, the officer or officers, his or their under-officer or under-officers, under-keeper or under-keepers, or their deputy, in whose custody the party is so committed or detained, shall within the times respectively before limited, bring such prisoner or prisoners before the said lord chancellor or lord keeper, or such justices, barons or one of them, before whom the said writ is made returnable, and in case of his absence before any other of them, with the return of such writ, and the true causes of the commitment and detainer; (7) and thereupon within two days after the party shall be brought before them, the said lord chancellor or lord keeper, or such justice or baron before whom the prisoner shall be brought as aforesaid, shall discharge the said prisoner from his imprisonment, taking his or their recognizance, with one or more surety or sureties, in any sum according to their discretions, having regard to the quality of the prisoner and nature of the offence, for his or their appearance in the court of King's bench the term following, or at the

next assizes, sessions or general gaol-delivery of and for such county, city or place where the commitment was, or where the offence was committed, or in such other court where the said offence is properly cognizable, as the case shall require, and then shall certify the said writ with the return thereof, and the said recognizance or recognizances into the said court where such appearance is to be made; (8) unless it shall appear unto the said lord chancellor or lord keeper, or justice or justices, or baron or barons, that the party so committed is detained upon a legal process, order or warrant, out of some court that hath jurisdiction of criminal matters, or by some warrant signed and sealed with the hand and seal of any of the said justices or barons, or some justice or justices of the peace, for such matters or offences for the which by the law the prisoner is not bailable.

IV. Provided always, and be it enacted, That if any person shall have wilfully neglected by the space of two whole terms after his imprisonment, to pray a *habeas corpus* for his enlargement, such person so wilfully neglecting shall not have any *habeas corpus* to be granted in vacation-time, in pursuance of this act.

V. And be it further enacted by the authority aforesaid, That if any officer or officers, his or their under-officer or under-officers, under-keeper or under-keepers, or deputy, shall neglect or refuse to make the returns aforesaid, or to bring the body or bodies of the prisoner or prisoners according to the command of the said writ, within the respective times aforesaid, or upon demand made by the prisoner or person in his behalf, shall refuse to deliver, or within the space of six hours after demand shall not deliver, to the person so demanding, a true copy of the warrant or warrants of commitment and detainer of such prisoner, which he and they are hereby required to deliver accordingly, all and every the head gaolers and keepers of such prisons, and such other person in whose custody the prisoner shall be detained, shall for the first offence forfeit to the prisoner or party grieved the sum of one hundred pounds; (2) and for the second offence the sum of two hundred pounds, and shall and is hereby made incapable to hold or execute his said office; (3) the said penalties to be recovered by the prisoner or party grieved, his executors or administrators, against such offender, his executors or administrators, by any action of debt, suit, bill, plaint or information, in any of the King's courts at *Westminster*, wherein no essoin, protection, privilege, injunction, wager of law, or stay of prosecution by *Non vult ulterius prosecute*, or otherwise, shall be admitted or allowed, or any more than one imparlance; (4) and any recovery or judgment at the suit of any party grieved, shall be a sufficient conviction for the first offence; and any after recovery or judgment at the suit of a party grieved for any offence after the first judgment, shall be a sufficient conviction to bring the officers or person within the said penalty for the second offence.

VI. And for the prevention of unjust vexation by reiterated commitments for the same offence; (2) be it enacted by the authority aforesaid, That no person or persons which shall be delivered or set at large upon any *habeas corpus*, shall at any time hereafter be again imprisoned or committed for the same offence by any

person or persons whatsoever, other than by the legal order and process of such court wherein he or they shall be bound by recognizance to appear, or other court having jurisdiction of the cause; (3) and if any other person or persons shall knowingly contrary to this act recommit or imprison, or knowingly procure or cause to be recommitted or imprisoned, for the same offence or pretended offence, any person or persons delivered or set at large as aforesaid, or be knowingly aiding or assisting therein, then he or they shall forfeit to the prisoner or party grieved the sum of five hundred pounds; any colourable pretence or variation in the warrant or warrants of commitment notwithstanding, to be recovered as aforesaid.

VII. Provided always, and be it further enacted, That if any person or persons shall be committed for high treason or felony, plainly and specially expressed in the warrant of commitment, upon his prayer or petition in open court the first week of the term, or first day of the sessions of *oyer* and *terminer* or general gaol-delivery, to be brought to his trial, shall not be indicted some time in the next term, sessions of *oyer* and *terminer* or general gaol-delivery, after such commitment; it shall and may be lawful to and for the judges of the court of King's bench and justices of *oyer* and *terminer* or general gaol-delivery, and they are hereby required, upon motion to them made in open court the last day of the term, sessions or gaol-delivery, either by the prisoner or any one in his behalf, to set at liberty the prisoner upon bail, unless it appear to the judges and justices upon oath made, that the witnesses for the King could not be produced the same term, sessions or general gaol-delivery; (2) and if any person or persons committed as aforesaid, upon his prayer or petition in open court the first week of the term or first day of the sessions of *oyer* and *terminer* and general gaol-delivery, to be brought to his trial, shall not be indicted and tried the second term, sessions of *oyer* and *terminer* or general gaol-delivery, after his commitment, or upon his trial shall be acquitted, he shall be discharged from his imprisonment.

VIII. Provided always, That nothing in this act shall extend to discharge out of prison any person charged in debt, or other action, or with process in any civil cause, but that after he shall be discharged of his imprisonment for such his criminal offence, he shall be kept in custody according to the law, for such other suit.

IX. Provided always, and be it enacted by the authority aforesaid, That if any person or persons, subjects of this realm, shall be committed to any prison or in custody of any officer or officers whatsoever, for any criminal or supposed criminal matter, that the said person shall not be removed from the said prison and custody into the custody of any other officer or officers; (2) unless it be by *habeas corpus* or some other legal writ; or where the prisoner is delivered to the constable or other inferior officer to carry such prisoner to some common gaol; (3) or where any person is sent by order of any judge or assize or justice of the peace, to any common workhouse or house of correction; (4) or where the prisoner is removed from one prison or place to another within the same county, in order to his or her trial or discharge in due course of law; (5) or in case of sudden fire or infection, or other necessity; (6) and if any person or

persons shall after such commitment aforesaid make out and sign, or countersign any warrant or warrants for such removal aforesaid, contrary to this act; as well he that makes or signs, or countersigns such warrant or warrants, as the officer or officers that obey or execute the same, shall suffer and incur the pains and forfeitures in this act before mentioned, both for the first and second offence respectively, to be recovered in manner aforesaid by the party grieved.

X. Provided also, and be it further enacted by the authority aforesaid, That it shall and may be lawful to and for any prisoner and prisoners as aforesaid, to move and obtain his or their *habeas corpus* as well out of the high court of chancery or court of exchequer, as out of the courts of King's bench or common pleas, or either of them; (2) and if the said lord chancellor or lord keeper, or any judge or judges, baron or barons for the time being, of the degree of the coif, of any of the courts aforesaid, in the vacation time, upon view of the copy or copies of the warrant or warrants of commitment or detainer, or upon oath made that such copy or copies were denied as aforesaid, shall deny any writ of *habeas corpus* by this act required to be granted, being moved for as aforesaid, they shall severally forfeit to the prisoner or party grieved the sum of five hundred pounds, to be recovered in manner aforesaid.

XI. And be it declared and enacted by the authority aforesaid, That an *habeas corpus* according to the true intent and meaning of this act, may be directed and run into any county palatine, the cinque-ports, or other privileged places within the kingdom of *England*, dominion of *Wales*, or town of *Berwick upon Tweed*, and the islands of *Jersey* or *Guernsey*; any law or usage to the contrary notwithstanding.

Za: *The Founders' Constitution*, Volume 3, Article 1, Section 9, Clause 2, document 2 http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/a1_9_2s2.html
The University of Chicago Press

Nota bibliograficzna

W. C. Abbott, *The Long Parliament of Charles II*, [w:] *The English Historical Review*, Vol. 21, No. 81 (Jan., 1906), pp. 21-56; Vol. 21, No. 82 (Apr., 1906), pp. 254-285; C.C. Crawford, *The Suspension of the Habeas Corpus Act and the Revolution of 1689*, [w:] *The English Historical Review* Vol. 30, 1915, p. 613; T. Harris, *Restoration: Charles II and his kingdoms, 1660–1685*. London: Allen Lane 2005; J. Z. Kędzierski, *Dzieje Anglii 1485 - 1939*, Wrocław 1986; W. Konopczyński, *Dzieje parlamentaryzmu angielskiego*, Warszawa 1923; J. Miller, *Restoration England: the reign of Charles II*. London: Longman. 1985; A. H. van der Veen, *De Engelsche Habeas Corpus Act. Dissertation*, Leiden 1878.

X
KARTA PRAW STANU WIRGINIA
Z 1776 ROKU

KARTA PRAW STANU WIRGINIA Z 1776 ROKU

Wirginia wraz z Massachusetts znajdowały się w czołówce amerykańskiego ruchu niepodległościowego. Po zmuszeniu jesienią 1775 r. przedstawiciela królewskiego rządu – gubernatora Lorda Dunmore do wycofania się z kolonii patrioci zwołali 6 maja konwencję. To właśnie zgromadzenie odbywające się w Williamsburgu dało początek ostatecznemu ogłoszeniu niepodległości przez 13 kolonii. Na konwencji dyskutowano tylko nad sposobem proklamacji niepodległości, czy ona ma to zrobić pierwsza, czy też czekać na proklamację Kongresu. Ostatecznie 15 maja przeważała pierwsza opcja, za którą opowiadał się adwokat Edmund Pendleton. Rezolucję wysłano do Filadelfii, gdzie dotarła 27 maja, a dyskusję nad tym projektem przeprowadzono 7 czerwca. Tymczasem w Williamsburgu powołano komisję, która miała opracować kartę praw (*bill*) i Konstytucję nowo powstałej republiki. Pierwszy szkic Karty powstał w połowie maja, z końca tego miesiąca pochodził projekt komisji, w której był także James Madison – to on położył nacisk na zagwarantowanie wolności wyznawania religii (sekcja 16); zaś wersja ostateczna — z czerwca. Autorem szkiców i ostatecznego tekstu Karty i Konstytucji, które powstały w ciągu 6 tygodni, był pułkownik George Mason; później po 15 latach niektóre jego sformułowania znajdują się w *US Bill of Rights* (poprawkach do konstytucji). Po burzliwych dyskusjach i wielu poprawkach Karta została uchwalona jednomyślnie 11 czerwca 1776 r., na trzy tygodnie przed Deklaracją Niepodległości. Konstytucja stanu Wirginia została przyjęta 28 czerwca 1776 r.

Pomysł uchwalenia kart praw chwycił i do końca 1776 r. pięć dalszych stanów ogłosiło podobne deklaracje. Lecz to Mason był autorem tego pierwszego amerykańskiego aktu, który ograniczał władzę rządu i wzmacniał prawa jednostki.

Tekst przekładu w języku polskim

USTAWA O PRAWACH WIRGINII z 12 VI 1776 r.

Deklaracja praw sporządzona przez przedstawicieli dobrego ludu Wirginii zgromadzonych na pełnej i wolnej konwencji; które to prawa mają należeć do nich i ich potomstwa, jako podstawa i fundament rządu.

(Niniejszym ogłasza się co następuje)

1. Że wszyscy ludzie z natury są równi, wolni i niezależni, i posiadają pewne przyrodzone prawa, z których, gdy wchodzi w ramy organizmu publicznego, nie mogą zrezygnować w drodze żadnej umowy, która prowadziłaby do pozbawienia lub wyzucia z tych praw ich potomnych; (do praw tych) w szczególności, (zalicza się) korzystanie z życia i wolności, także w znaczeniu zdobywania i posiadania własności, oraz do dążenia i osiągania szczęścia i bezpieczeństwa.

2. Że cała władza spoczywa w narodzie i w konsekwencji pochodzi od narodu; że urzędnicy są zaufanymi i sługami narodu, mogącymi każdej chwili przed nim odpowiadać.

3. Że rząd jest i powinien być ustanawiany dla powszechnego dobra, korzyści i bezpieczeństwa ludzi, narodu lub społeczeństwa; z wszystkich, różnych rodzajów i form rządu, ta jest najlepsza, która jest zdolna zapewnić najwyższy stopień szczęścia i bezpieczeństwa, i jest najskuteczniej zabezpieczona przed niebezpieczeństwem złego zarządzania; również, kiedy jakiś rząd znajduje się w kolizji lub sprzeczności z niniejszymi postanowieniami, większość społeczeństwa ma niewątpliwe, niepozbawialne i nie wzruszone prawo do poczynienia reform, dokonania zmiany lub obalenia go, w taki sposób, jaki zostanie uznany za najbardziej odpowiedni dla dobra publicznego.

4. Że żaden człowiek czy grupa ludzi nie są uprawnieni do otrzymywania od społeczeństwa wyłącznych lub oddzielnych korzyści czy przywilejów, jak tylko ze względu na służby publiczne, które nie będąc zbywalnymi, nigdy nie mogą uczynić urzędów administracyjnych, organów prawodawczych czy sądowych dziedzicznymi.

5. Że państwowa władza ustawodawcza i wykonawcza winny być oddzielone i odróżniane od sądowej, że członkowie dwóch pierwszych (władz) mogą być zwolnieni od uciążliwości, wynikającej z odczuwania i brania udziału w obciążeniach narodu, winni oni być po oznaczonym okresie kadencji zredukowani do poprzednio zajmowanego miejsca w społeczeństwie, powrócić do grona osób, z których na początku byli wzięci, zaś opróżnione miejsca winny być obsadzone w drodze kolejnych, ustalonych i regularnych wyborów, w których wszyscy lub jakaś część (ustępujących) członków władz, może być powtórnie wybierana lub niewyberana, w zależności od postanowień ustaw.

6. Że wybory osób, które pełnić mają funkcje reprezentantów narodu w zgromadzeniu, winny być wolne; i że wszyscy mający dostateczne rozeznanie we wspólnym interesie powszechnym i należący do gminy mają prawo wyborcze i nie mogą być opodatkowani lub wyzuci ze swego mienia dla celów publicznych bez własnej zgody lub wybranych reprezentantów ani też związani przez jakieś prawo wydane dla dobra publicznego, w którego jednak uchwaleniu nie uczestniczyli w podobny sposób.

7. Że wszelka władza suspendowania ustaw lub zawieszania ich egzekucji pod jakimkolwiek autorytetem bez zgody reprezentantów narodu jest szkodziła dla ich praw i nie powinna być wykonywana.

8. Że we wszystkich podstawowych i kryminalnych sprawach człowiek ma prawo żądać podania istotnej przyczyny postawienia go w stan oskarżenia, być skonfrontowanym z oskarżycielami i dowodami, powoływać dowody świadczące na jego korzyść i domagać się szybkiego zbadania (sprawy) przez bezstronny sąd dwunastu mężów pochodzących z jego okolicy, bez którego jednomyślnej zgody nie może być uznany winnym; nikt też nie może być zmuszony do składania zeznań przeciwko samemu sobie; żaden człowiek również nie może być pozbawiony wolności inaczej jak na podstawie prawa krajowego czy orzeczenia równych mu.

9. Że nie powinny być pobierane wygórowane kaucje ani nakładane zbyt wysokie grzywny czy wymierzane okrutne i bezużyteczne kary.

10. Że ogólne upoważnienia, z mocy których urzędnik lub funkcjonariusze mogłyby dokonywać rewizji w podejrzanych miejscach bez jawnego podania powodu lub stosować areszt wobec osoby czy osób nie wymienionych imiennie, lub przeciwko którym nie sprecyzowano szczegółowo zarzutów lub nie zebrano wystarczających dowodów, są uciążliwe i niebezpieczne – i jako takie nie po winny być wydawane.

11. Że w sprawach dotyczących własności i w sprawach między ludźmi stary sąd przysięgłych jest najlepszy spośród wszelkich innych i powinien być szanowany.

12. Że wolność prasy jest jednym z wielkich bastionów wolności i nie może być nigdy ograniczona, gdyż oznaczałoby to wprowadzenie rządów despotycznych.

13. Że dobrze zorganizowana milicja złożona z ludzi wziętych z narodu i wyszkolonych w posługiwaniu się bronią stanowi właściwą, naturalną i bezpieczną obronę wolnego państwa; że należy wystrzegać się utrzymywania stałej a w czasie pokoju, jako niebezpiecznej dla wolności, że we wszystkich przypadkach siły zbrojne winny być ściśle podporządkowane władzom cywilnym, które nimi dysponują.

14. Że naród ma prawo do jednolitego rządu – przeto w obszarach podległych rządowi Wirginii nie może powstać czy być ustanowiony żaden rząd separatystyczny lub od niego niezależny.

15. Że żaden wolny rząd czy błogosławieństwo wolności nie mogą być zachowane dla jakiegoś narodu inaczej, jak tylko w drodze usilnego trzymania się sprawiedliwości, umiaru, powściągliwości, oszczędności i cnoty oraz przez ustawiczne postępowanie w zgodzie z podstawowymi zasadami.

16. Że religia czy obowiązek, jaki winniśmy wobec naszego Stwórcy i sposób jego manifestowania może być regulowany tylko z uzasadnionych przyczyn i zgodnie z przekonaniami, nie zaś w drodze siły i gwałtu; dlatego też

wszyscy ludzie są równouprawnieni w zakresie wolnego wyznawania religii zgodnie z nakazami sumienia; wzajemnym obowiązkiem wszystkich jest również praktykowanie chrześcijańskiej wyrozumiałości, miłości i miłosierdzia w stosunku do każdego.

Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, opr. B. Leśniewski i J. Walachowicz, Poznań 1975, s. 128-130.

Tekst oryginalny

Virginia Bill of Rights; June 12, 1776

A declaration of rights made by the representatives of the good people of Virginia, assembled in full and free convention; which rights do pertain to them and their posterity, as the basis and foundation of government.

1. That all men are by nature equally free and independent, and have certain inherent rights, of which, when they enter into a state of society, they cannot, by any compact, deprive or divest their posterity, namely, the enjoyment of life and liberty, with the means of acquiring and possessing property, and pursuing and obtaining happiness and safety.

2. That all power is vested in, and consequently derived from, the people; that magistrates are their trustees and servants, and at all times amenable to them.

3. That government is, or ought to be, instituted for the common benefit, protection, and security of the people, nation, or community; of all the various modes and forms of government, that is best which is capable of producing the greatest degree of happiness and safety, and is most effectually secured against the danger of maladministration; and that, when any government shall be found inadequate or contrary to these purposes, a majority of the community hath an indubitable, inalienable, and infeasible right to reform, alter, or abolish it, in such manner as shall be judged most conducive to the public weal.

4. That no man, or set of men, are entitled to exclusive or separate emoluments or privileges from the community, but in consideration of public services; which, not being descendible, neither ought the offices of magistrate, legislator, or judge to be hereditary

3. That the legislative and executive powers of the State should be separate and distinct from the judiciary; and that the members of the two first may be restrained from oppression, by feeling and participating the burdens of the people, they should, at fixed periods, be reduced to a private station, return into that body from which they were originally taken, and the vacancies be supplied by frequent, certain, and regular elections, in which all, or any part of the former members, to be again eligible, or ineligible, as the laws shall direct.

6. That elections of members to serve as representatives of the people, in assembly, ought to be free; and that all men, having sufficient evidence of permanent common interest with, and attachment to, the community, have the right of suffrage, and cannot be taxed or deprived of their property for public uses, without their own consent, or that of their representatives so elected, nor bound by any law to which they have not, in like manner, assembled, for the public good.

7. That all power of suspending laws, or the execution of laws, by any authority, without consent of the representatives of the people, is injurious to their rights, and ought not to be exercised.

8. That in all capital or criminal prosecutions a man hath a right to demand the cause and nature of his accusation, to be confronted with the accusers and witnesses, to call for evidence in his favor, and to a speedy trial by an impartial jury of twelve men of his vicinage, without whose unanimous consent he cannot be found guilty; nor can he be compelled to give evidence against himself; that no man be deprived of his liberty, except by the law of the land or the judgment of his peers.

9. That excessive bail ought not to be required, nor excessive fines imposed, nor cruel and unusual punishments inflicted.

10. That general warrants, whereby an officer or messenger may be commanded to search suspected places without evidence of a fact committed, or to seize any person or persons not named, or whose offence is not particularly described and supported by evidence, are grievous and oppressive, and ought not to be granted.

11. That in controversies respecting property, and in suits between man and man, the ancient trial by jury is preferable to any other, and ought to be held sacred.

12. That the freedom of the press is one of the great bulwarks of liberty, and can never be restrained but by despotic governments.

13. That a well-regulated militia, composed of the body of the people, trained to arms, is the proper, natural, and safe defence of a free State; that standing armies, in time of peace, should be avoided, as dangerous to liberty; and that in all cases the military should be under strict subordination to, and governed by, the civil power.

14. That the people have a right to uniform government; and, therefore, that no government separate from, or independent of the government of Virginia, ought to be erected or established within the limits thereof.

15. That no free government, or the blessings of liberty, can be preserved to any people, but by a firm adherence to justice, moderation, temperance, frugality, and virtue, and by frequent recurrence to fundamental principles.

16. That religion, or the duty which we owe to our Creator, and the manner of discharging it, can be directed only by reason and conviction, not by force or violence; and therefore all men are equally entitled to the free exercise of religion, according to the dictates of conscience; and that it is the mutual duty of all to practice Christian forbearance, love, and charity towards each other.

Nota bibliograficzna:

J. R. Alden, *The American Revolution, 1775-1783*, New York 1962; Z. Libiszowski, *Tomasz Jefferson*, Wrocław 1984; W. Osiatyński, *Wizje Stanów Zjednoczonych w pismach Ojców Założycieli*, Warszawa 1977; I. Rusinowa, *Geneza Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1974; J. R. Alden, *The American Revolution, 1775-1783*, New York 1962; C. L. Becker, *The Declaration of Independence. A Study in the History of Political Thought*, New York 1956; Ch. A. Beard i M. R. Beard, *Rozwój cywilizacji amerykańskiej*, Warszawa 1961; J. P. Boyd, *The Declaration of Independence*, Princeton 1945; H. B. Grigsby, *Virginia Convention of 1776*, Richmond 1885; C. L. Lingly, *Transition in Virginia from Colony to Commonwealth*, New York 1910; Z. Libiszowski, *Tomasz Jefferson*, Wrocław 1984; W. Osiatyński, *Wizje Stanów Zjednoczonych w pismach Ojców Założycieli*, Warszawa 1977; M. D. Peterson, *Thomas Jefferson and the New Nation, a Biography*, New York, Oxford University Press 1970; K. M. Rowland, *The Life of George Mason, 1725-1792*, New York, 1892; I. Rusinowa, *Geneza Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1974.

XI
DEKLARACJA NIEPODLEGŁOŚCI
STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI
Z 1776 ROKU

The unanimous Declaration of the thirteen united States of America.

[illegible][illegible]

Deklaracja niepodległości Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1776 roku
Miejsce przechowywania: The U.S. National Archives and Records Administration,
Washington

DEKLARACJA NIEPODLEGŁOŚCI STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI Z 1776 ROKU

Obradujący od 10 maja 1775 r. w Filadelfii II Kongres Kontynentalny (pierwszy obradował tu od września do października 1774 r.), w którym zasiadali przedstawiciele 13 kolonii traktowany był przez Wielką Brytanię jako organ samostanowczy. Wśród kilkudziesięciu reprezentantów nie było jeszcze sprecyzowanej idei niepodległości; część to byli separatyści, lecz także sporą grupę stanowili zwolennicy umiarkowanych kroków. Dopiero odrzucenie przez króla Jerzego III (1760–1820) i rząd brytyjski opracowanej przez ugodowca Johna Dickinsona, adwokata z Filadelfii na I Kongresie *Petycji Gałązki Oliwnej* (*Olive Branch Petition*); rozwój sytuacji na froncie i ogłoszenie stanu wojennego, a przede wszystkim publikacja anonimowej broszury Thomasa Paine *Zdrowy rozsądek* (*Common Sense*) przyczynił się łącznie do wzrostu nastrojów niepodległościowych. T. Paine nawoływał w niej do obalenia despotycznego monarchy, zerwania więzów z metropolią i utworzenia republiki, bo tylko system republikański może zapewnić sprawiedliwość społeczną i dalszy przyszły rozwój. Wiosną 1776 r. z różnych stron zaczęły napływać do Kongresu w Filadelfii rezolucje domagające się proklamowania niepodległości. Pierwszy, w kwietniu, takie pełnomocnictwo otrzymał delegat Karoliny Północnej. W końcu maja swoją rezolucję domagającą się natychmiastowego proklamowania niepodległości przesłała do Kongresu konwencja stanu Wirginia. Wówczas Kongres wyłonił komisję, w której skład weszli: John Adams (z Massachusetts), Benjamin Franklin (z Pensylwanii), Tomasz Jefferson (z Wirginii), Robert Livingston (Nowy Jork) i Roger Sherman (Connecticut). W trwającej od pierwszego Kongresu wymianie deklaracji, apeli a także pamfletów i polemik przygotowanie kolejnego tekstu nie wydawało się aż tak istotne. 11 czerwca zdecydowano powierzyć autorstwo mniej zaangażowanemu w działania na forum Kongresu, a zręcznemu literacko przedstawicielowi stanu Wirginii Tomaszowi Jeffersonowi. Tekst *Deklaracji* naszkicował on w drugiej i trzeciej dekadzie czerwca 1776 r., po 28 czerwca pozostali członkowie wnieśli do jego tekstu tylko nieliczne poprawki. Od 1 lipca dyskutowano nad tym dokumentem w Kongresie. Dnia 2 lipca Kongres stwierdził, „że połączone Kolonie są i mają słuszne prawo być wolnymi i niepodległymi państwami; że zwolnione są one z wszelkich zobowiązań w stosunku do Korony Brytyjskiej i że wszelkie powiązania polityczne między nami a państwem Wielkiej Brytanii są i powinny być całkowicie zniesione”. To sformułowanie Kongresmani wprowadzili do ostatniego ustępu jeffersonowskiego tekstu. W trakcie debaty nad tekstem dokonano jednak pewnych skreśleń; na żądanie delegatów z Południa usunięto fragment dotyczący nie-

wolnictwa. Dwa dni później, 4 lipca został uchwalony ostateczny projekt dokumentu: 12 głosów było za, a jeden delegat z Nowego Jorku wstrzymujący; proklamowano go 8 lipca. *Deklarację* – przepisana na pergaminie – podpisali, co trwało do 2 sierpnia, wszyscy członkowie Kongresu (56 podpisów).

W założeniu *Deklaracja* to miał być manifest nie tyle proklamujący niepodległość, co uzasadniający ją przed opinią światową i własnego społeczeństwa. Jak później pisał o niej sam Jefferson: „miała być ona wyrazem amerykańskiej świadomości [*the American mind*]”. Tekst *Deklaracji* składał się z trzech części. Pierwsza przedstawia racje moralne powziętych postanowień i zawiera pewne prawdy oczywiste powtórzone za *Second Treatise on Government* angielskiego filozofa Johna Locke: Wszyscy ludzie są równi z urodzenia; mają przyrodzone prawo do życia, wolności i dążenia do szczęścia, którego ich nikt nie może pozbawić. Celem władzy jest zabezpieczenie tych przyrodzonych praw. Rząd czerpie swój mandat ze zgody rządzących. Jeżeli jednak rząd nie realizuje tych zasad i celów, ludzie mają prawo zmienić formę rządu na taką, która zabezpieczy ich szczęście i bezpieczeństwo. W części drugiej koloniści wyliczyli krzywdy doznane od angielskiego króla Jerzego III, zaś w części trzeciej stwierdzono, iż te krzywdy i niedotrzymanie warunków umowy rządu z rządzonymi zmusiły kolonistów do ogłoszenia niepodległości, o czym świadczy także sam tytuł dokumentu mówiący o zjednoczonych stanach (państwach).

Deklaracja jest jednym z najbardziej otaczanych czcią narodowych symboli wolności. Zasady w niej zawarte oparte na teorii prawa natury i naturalnym prawie człowieka nie służyły tylko oderwaniu od Wielkiej Brytanii 13 kolonii leżących po drugiej stronie Oceanu Atlantyckiego między jego brzegiem a górami Appalachami. Wytyczyły one społeczeństwu amerykańskiemu przyszłość i kształt jego państwa, umacniały jego jedność, torując drogę przyszłym (za 11 lat) rozwiązaniom konstytucyjnym. Oddziaływały też na Stary Kontynent, gdyż podobne myśli o wolności i równości przyświecały autorom Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela; choć oni jeffersonowskie dążenie do szczęścia i prawo do ubiegania się o osobiste sukcesy ograniczyli do prawa własności. Te idee Ojców Założycieli trafiły także do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ.

Tekst przekładu w języku polskim

Jednomyślna Deklaracja złożona przez przedstawicieli Stanów Zjednoczonych Ameryki na Generalnym Kongresie.

Ileć w skutku biegu wypadków koniecznym się staje dla jakiegoś narodu, by zerwał więzy polityczne łączące go z innym narodem i zajął wśród potęg ziemskich oddzielne i równorzędne stanowisko, do którego upoważniają go prawa natury i jej Bóg, to właściwy respekt wymaga, aby naród ten podał powody, które zmusiły go do oderwania się.

Uważamy następujące prawdy za oczywiste: że wszyscy ludzie stworzeni są równymi, że Stwórca obdarzył ich pewnymi nienaruszalnymi prawami, że w skład tych praw wchodzi życie, wolność i swoboda ubiegania się o szczęście, że celem zabezpieczenia tych praw wyłonione zostały wśród ludzi rządy, których sprawiedliwa władza wywodzi się ze zgody rządzonych, że jeżeli kiedykolwiek jakakolwiek forma rządu uniemożliwiałaby osiągnięcie tych celów, to naród ma prawo taki rząd zmienić lub obalić i powołać nowy, którego podwalinami będą takie zasady i taka organizacja władzy, jakie wydadzą się narodowi najbardziej sprzyjające dla szczęścia i bezpieczeństwa. Roztropność, rzecz jasna, będzie dyktowała, że rządu trwałego nie należy zmieniać dla przyczyn błahych i przemijających, doświadczenie zaś wykazało też, że ludzie wolą raczej ścierpieć wszelkie zło, które jest do zniesienia, aniżeli prostować swoje ścieżki przez unicestwienie form, do których są przyzwyczajeni. Kiedy jednak długi szereg nadużyć i uzurpacji, zmierzających stale w tym samym kierunku, zdradza zamiar wprowadzenia władzy absolutnej i despotycznej, to słusznym i ludzkim prawem, i obowiązkiem jest odrzucenie takiego rządu oraz stworzenie nowej straży dla własnego przyszłego bezpieczeństwa. Taką właśnie cierpliwość wykazały Kolonie, lecz taka właśnie konieczność zmusza je teraz do zmiany dotychczasowego sposobu rządzenia. Historia rządów obecnego króla Wielkiej Brytanii to historia stale powtarzających się krzywd i uzurpacji, które wszystkie miały na celu ustanowienie absolutnej tyranii nad tymi Stanami. Bezstronnemu światu udowodnią to przedstawione fakty: król odmówił swej zgody na prawa najbardziej istotne i konieczne dla dobra publicznego; zabronił swoim gubernatorom ustanawiać prawa wymagające niezwłocznego stosowania, a nabierające obowiązującej mocy dopiero wtedy, gdy uzyskają jego zgodę. Sam jednak niegodziwie to zaniedbywał; zabronił wydawania wszelkich innych zarządzeń służących wielkiemu skupiskom ludzi, dopóki ludzie ci nie zrezygnują ze swego prawa przedstawicielstwa w ciele ustawodawczym, prawa dla nich nieoszacowanego, a groźnego tylko dla tyranów; zwoływał ciała ustawodawcze nie tam, gdzie zwykle się zbierały, lecz w miejscu niewygodnym i odległym od archiwów, w których przetrzymuje się protokoły publiczne, po to tylko, by móc wymóc na nich zgodę na swe pociągnięcia; ciągle rozwiązywał izby przedstawicielskie za to, iż przeciwstawiały się z męską stanowczością jego zakusom na prawa ludu; po takim rozwiązaniu przedstawicielstw nie zezwalał on długi czas na dokonanie wyboru następnych, przez co władza ustawodawcza, której zniszczyć nic nie zdoła,

wracała w ręce szerokich rzesz ludu, aby ją sprawował, kraj zaś jednocześnie wystawiony był na wszelkie niebezpieczeństwa najazdu z zewnątrz jak i na rozterki wewnętrzne; starał się on nie dopuścić do zaludnienia tych Stanów i w tym celu przeciwstawił się naturalizacji cudzoziemców, zabraniając wprowadzenia nowych ustaw zachęcających do imigracji oraz ustanawiając trudniejsze warunki dla nowego zawłaszczania ziemi; utrudniał on wykonanie sprawiedliwości, odmawiając swej zgody na prawa ustanawiające władze sądowe; uzależnił naszych sędziów wyłącznie od swej woli, jeśli chodzi o sprawowanie ich urzędów, wysokość ich pensji i jej wypłatę; utworzył całą masę nowych urzędów i nasłał tutaj szarańczę nowych urzędników, aby nękali nasz lud i zjadali jego zasoby; utrzymywał wśród nas w czasie pokoju stałe wojska, bez zgody naszej władzy ustawodawczej; uczynił wojsko niezależnym i wyższym od władzy obywatelskiej; połączywszy się z innymi starał się podporządkować nas obcemu sądownictwu, którego nie uznaje nasza konstytucja i które nie zostało zatwierdzone przez nasze prawo; wyraził swą zgodę na bezprawne ustawy o kwaterowaniu dużych jednostek zbrojnych wojsk pomiędzy nami; o osłanianiu ich przy pomocy śmiechu wartych procesów od jakiegokolwiek kary za morderstwa, jakich dopuściliby się na mieszkańcach tych Stanów; o przecięciu naszego handlu ze wszystkimi częściami świata; o narzucaniu na nas podatków bez naszej zgody; o pozbawieniu nas w wielu wypadkach dobrodziejstwa sądów przysięgłych; o wywożeniu nas za morza celem sądenia tam za rzekome przestępstwa obrazy; o zniesieniu wolnego systemu praw angielskich w sąsiedniej prowincji i ustaleniu tam arbitralnego rządu, o powiększeniu jej terytorium po to, aby stała się ona równocześnie przykładem i dogodnym narzędziem wprowadzania tych samych absolutnych rządów w tych Koloniach; o odbieraniu nam naszych swobód, znoszeniu najbardziej cennych dla nas praw i zmienianiu w sposób zasadniczy formy naszych rządów; o zawieszaniu naszych własnych ciał ustawodawczych i o tym, że obce sądy posiadają prawo wydawania ustaw dla nas we wszelkich wypadkach; zrzekł się tutaj, ogłaszając, iż jesteśmy wyjęci spod jego opieki i rozpoczął wojnę przeciwko nam; splądrował nasze morza, zniszczył nasze wybrzeża, spalił miasta i zgładził wielu ludzi; równocześnie przerzucił tutaj wielkie armie obcych najmitów, aby dokończyły dzieła śmierci, spustoszenia i tyranii już rozpoczętego wśród okrucieństw i perfidii, które ledwie dadzą się porównać z najbardziej barbarzyńskimi czasami, a które całkowicie niegodne są głowy cywilizowanego narodu; zmuszał on naszych obywateli wziętych do niewoli na otwartym morzu do skierowania broni przeciwko własnemu krajowi, do tego, by stali się katami swoich przyjaciół i braci albo też by padli sami z ich rąk; wzniecał on wewnętrzną rebelię wśród nas i starał się nasłać na mieszkańców naszych kresów bezlitosnych dzikich Indian, których znaną taktyką jest mordowanie ludzi bez względu na wiek, płeć i stan.

W każdej fazie naszego uciemnienia składaliśmy w jak najpokorniejszy sposób prośby o naprawianie krzywd naszych. Jedyną odpowiedzią na nasze petycje były zwykle ponowne krzywdy. Król, którego tyrański charakter wystąpił wyraźnie poprzez każdy z tych aktów, nie godzien jest, aby być władcą wolnego narodu. Brytyjscy nasi bracia nie mogą skarżyć się, iż nie zwracaliśmy się do nich.

Uprzedzaliśmy ich od czasu do czasu o tym, że ich ustawodawstwo próbuje w sposób nieuzasadniony rozciągnąć swą władzę sądową na Stany Zjednoczone.

Przypominaliśmy im o okolicznościach, w jakich emigrowaliśmy i osiedliliśmy się tu, odwoływaliśmy się do ich wrodzonej sprawiedliwości i wielkoduszności i zaklinaliśmy ich na węzły naszego pokrewieństwa, aby potępili te nieprawości, które nieuchronnie muszą przerwać istniejący między nami związek i stosunki wzajemne. Jednakże oni również głusi byli na głos sprawiedliwości i pobratymstwa. Dlatego musimy pogodzić się z koniecznością naszego odseparowania się od nich i traktowania ich podobnie jak pozostałe ludy: jako wrogów w czasie wojny, a przyjaciół w czasie pokoju.

Dlatego my, przedstawiciele Stanów Zjednoczonych Ameryki zebrani na Kongresie Ogólnym, odwołując się do Najwyższego Sędziego Świata, uroczystie ogłaszamy i oświadczamy w imieniu wszystkich ludzi dobrej woli tych Kolonii, że połączone Kolonie są i mają słuszne prawo być wolnymi i niepodległymi państwami; że zwolnione są one z wszelkich zobowiązań w stosunku do Korony Brytyjskiej i że wszelkie powiązania polityczne między nami a państwem Wielkiej Brytanii są i powinny być całkowicie zniesione, oraz że jako wolne i niepodległe kraje mają one pełne prawo wypowiedzania wojny, zawierania pokoju, wstępowania w sojusze, nawiązywania stosunków handlowych i czynienia wszystkiego, do czego mają prawo państwa niezależne. Zobowiązujemy się jeden przed drugim naszym życiem, naszymi posiadłościami i świętym naszym honorem do podtrzymania niniejszej Deklaracji, mając niezłomną wiarę w pomoc boskiej Opatrzności.

Tekst polski opublikowany w: *Mysł amerykańskiego Oświecenia*, tłum. St. Skrodzka, Warszawa 1964, s. 139–143.

Tekst oryginalny

IN CONGRESS, July 4, 1776.

The unanimous Declaration of the thirteen united States of America,

When in the Course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, and to assume among the powers of the earth, the separate and equal station to which the Laws of Nature and of Nature's God entitle them, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impel them to the separation.

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness. That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed. That whenever any Form of Government becomes destructive of these ends, it is the Right of the People to alter or to abolish it, and to institute new Government, laying its foundation on such principles and organizing its powers in such form, as to them shall seem most likely to effect their Safety and Happiness. Prudence, indeed, will dictate that Governments long established should not be changed for light and transient causes; and accordingly all experience hath shewn, that mankind are more disposed to suffer, while evils are sufferable, than to right themselves by abolishing the forms to which they are accustomed. But when a long train of abuses and usurpations, pursuing invariably the same Object evinces a design to reduce them under absolute Despotism, it is their right, it is their duty, to throw off such Government, and to provide new Guards for their future security. Such has been the patient sufferance of these Colonies; and such is now the necessity which constrains them to alter their former Systems of Government. The history of the present King of Great Britain is a history of repeated injuries and usurpations, all having in direct object the establishment of an absolute Tyranny over these States. To prove this, let Facts be submitted to a candid world.

He has refused his Assent to Laws, the most wholesome and necessary for the public good.

He has forbidden his Governors to pass Laws of immediate and pressing importance, unless suspended in their operation till his Assent should be obtained; and when so suspended, he has utterly neglected to attend to them.

He has refused to pass other Laws for the accommodation of large districts of people, unless those people would relinquish the right of Representation in the Legislature, a right inestimable to them and formidable to tyrants only.

He has called together legislative bodies at places unusual, uncomfortable, and distant from the depository of their public Records, for the sole purpose of fatiguing them into compliance with his measures.

He has dissolved Representative Houses repeatedly, for opposing with manly firmness his invasions on the rights of the people.

He has refused for a long time, after such dissolutions, to cause others to be elected; whereby the Legislative powers, incapable of Annihilation, have returned to the People at large for their exercise; the State remaining in the mean time exposed to all the dangers of invasion from without, and convulsions within.

He has endeavoured to prevent the population of these States; for that purpose obstructing the Laws for Naturalization of Foreigners; refusing to pass others to encourage their migrations hither, and raising the conditions of new Appropriations of Lands.

He has obstructed the Administration of Justice, by refusing his Assent to Laws for establishing Judiciary powers.

He has made Judges dependent on his Will alone, for the tenure of their offices, and the amount and payment of their salaries.

He has erected a multitude of New Offices, and sent hither swarms of Officers to harrass our people, and eat out their substance.

He has kept among us, in times of peace, Standing Armies without the Consent of our legislatures. He has affected to render the Military independent of and superior to the Civil power.

He has combined with others to subject us to a jurisdiction foreign to our constitution, and unacknowledged by our laws; giving his Assent to their Acts of pretended Legislation:

For Quartering large bodies of armed troops among us:

For protecting them, by a mock Trial, from punishment for any Murders which they should commit on the Inhabitants of these States:

For cutting off our Trade with all parts of the world:

For imposing Taxes on us without our Consent:

For depriving us in many cases, of the benefits of Trial by Jury:

For transporting us beyond Seas to be tried for pretended offences

For abolishing the free System of English Laws in a neighbouring Province, establishing therein an Arbitrary government, and enlarging its Boundaries so as to render it at

once an example and fit instrument for introducing the same absolute rule into these Colonies:

For taking away our Charters, abolishing our most valuable Laws, and altering fundamentally the Forms of our Governments:

For suspending our own Legislatures, and declaring themselves invested with power to legislate for us in all cases whatsoever.

He has abdicated Government here, by declaring us out of his Protection and waging War against us.

He has plundered our seas, ravaged our Coasts, burnt our towns, and destroyed the lives of our people.

He is at this time transporting large Armies of foreign Mercenaries to compleat the works of death, desolation and tyranny, already begun with circumstances of Cruelty & perfidy scarcely paralleled in the most barbarous ages, and totally unworthy the Head of a civilized nation.

He has constrained our fellow Citizens taken Captive on the high Seas to bear Arms against their Country, to become the executioners of their friends and Brethren, or to fall themselves by their Hands.

He has excited domestic insurrections amongst us, and has endeavoured to bring on the inhabitants of our frontiers, the merciless Indian Savages, whose known rule of warfare, is an undistinguished destruction of all ages, sexes and conditions.

In every stage of these Oppressions We have Petitioned for Redress in the most humble terms: Our repeated Petitions have been answered only by repeated injury. A Prince whose character is thus marked by every act which may define a Tyrant, is unfit to be the ruler of a free people.

Nor have We been wanting in attentions to our Brittish brethren. We have warned them from time to time of attempts by their legislature to extend an unwarrantable jurisdiction over us. We have reminded them of the circumstances of our emigration and settlement here. We have appealed to their native justice and magnanimity, and we have conjured them by the ties of our common kindred to disavow these usurpations, which, would inevitably interrupt our connections and correspondence. They too have been deaf to the voice of justice and of consanguinity. We must, therefore, acquiesce in the necessity, which denounces our Separation, and hold them, as we hold the rest of mankind, Enemies in War, in Peace Friends.

We, therefore, the Representatives of the united States of America, in General Congress, Assembled, appealing to the Supreme Judge of the world for the rectitude of our intentions, do, in the Name, and by Authority of the good People of these Colonies, solemnly publish and declare, That these United Colonies are, and of Right

ought to be Free and Independent States; that they are Absolved from all Allegiance to the British Crown, and that all political connection between them and the State of Great Britain, is and ought to be totally dissolved; and that as Free and Independent States, they have full Power to levy War, conclude Peace, contract Alliances, establish Commerce, and to do all other Acts and Things which Independent States may of right do. And for the support of this Declaration, with a firm reliance on the protection of divine Providence, we mutually pledge to each other our Lives, our Fortunes and our sacred Honor.

American Historical Documents, ed. Harold C. Syrett, New York 1967, s. 81-85

Nota bibliograficzna:

J. R. Alden, *The American Revolution, 1775-1783*, New York 1962; C. L. Becker, *The Declaration of Independence. A Study in the History of Political Thought*, New York 1956; Ch. A. Beard i M. R. Beard, *Rozwój cywilizacji amerykańskiej*, Warszawa 1961; J. P. Boyd, *The Declaration of Independence*, Princeton 1945; H. B. Grigsby, *Virginia Convention of 1776*, Richmond 1885; C. L. Lingly, *Transition in Virginia from Colony to Commonwealth*, New York 1910; Z. Libiszowski, *Tomasz Jefferson*, Wrocław 1984; W. Osiatyński, *Wizje Stanów Zjednoczonych w pismach Ojców Założycieli*, Warszawa 1977; M. D. Petron, *Thomas Jefferson and the New Nation, a Biography*, New York, Oxford University Press 1970; K. M. Rowland, *The Life of George Mason, 1725-1792*, New York, 1892; I. Rusinowa, *Geneza Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1974.

XII
DEKLARACJA
PRAW CZŁOWIEKA I OBYWATELA
Z 1789 ROKU



Déposé aux archives
Nationales, le 15 76
99
Reg. a. vol. 102
n. 456

D É C R E T
DE L'ASSEMBLÉE NATIONALE.

Du trois Septembre 1791.

La Constitution
française.

Declaration des
droits de l'homme et du Citoyen.

Les Représentans du Peuple Français,
constitués en Assemblée Nationale, considérant
que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de
l'homme sont les seules causes des malheurs publics
et de la corruption des Gouvernemens, ont résolu
d'exposer, dans une Déclaration solennelle, les droits
naturels, inaliénables et sacrés de l'homme, afin
que cette Déclaration, constamment présente à tous les
Membres du Corps Social, leur rappelle sans
cesse leurs droits et leurs devoirs; afin que les
Actes du pouvoir législatif et ceux du pouvoir

Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela

Miejsce przechowywania: Centre Historique des Archives Nationales AE/I/10/n1

DEKLARACJA PRAW CZŁOWIEKA I OBYWATELA Z 1789 ROKU

Gdy 5 maja 1789 r., w trzy dni po prezentacji Ludwikowi XVI (1774–1792) „królowi Francji z łaski Boga”, 1165 deputowanych do Stanów Generalnych zgromadziło się w Wersalu, wydawało się, że ich zadanie ma się ograniczyć się do uregulowania spraw podatkowych (zarządzenia deficytowi finansów państwa i złagodzenia podatków). Deputowanych mogli wybierać wszyscy Francuzi, którzy ukończyli 25 lat. Wybrano po około 300 deputowanych z dwóch stanów duchowieństwa i szlachty oraz około 600 ze stanu trzeciego – w zasadzie nie byli to ani rzemieślnicy czy robotnicy, ani też chłopci, lecz grupa wykształconych mieszczan, przede wszystkim prawników. (Stąd często wyrażany pogląd, o „rewolucji adwokatów”). Dopiero po miesiącu (17 czerwca) stan trzeci odniósł swe pierwsze zwycięstwo doprowadzając na wniosek księdza E. J. Sieyèsa, autora słynnej broszury *Qu'est-ce que la Tiers État?* (Czym jest stan trzeci?), do przekształcenia Stanów w Zgromadzenie Narodowe; w trzy dni później 600 deputowanych zgromadzonych na sali Gré w Półkę przysięga, że nie rozejdą się dopóki nie ustanowią konstytucji królestwa. Do Zgromadzenia, za zgodą króla dołączają przedstawiciele pozostałych dwóch stanów, a 9 lipca Zgromadzenie przekształca się w Konstytuante. Zburzenie Bastylii (14 lipca) i fala buntów chłopskich, co wywołało konsternację zebranych, skłoniło zaniepokojone Zgromadzenie do dalszych kroków reformatorskich, 4 sierpnia ogłoszono zniesienie praw feudalnych. Likwidacja *ancien régime* wytworzyła swoistą pustkę, nowa sytuacja wymagała uchwalenia konstytucji – nadania nowej formy społeczeństwu i rządowi. Nadszedł czas do skodyfikowania wszystkich zwycięstw, i przystąpiono do pracy nad *Deklaracją praw człowieka i obywatela*. Była to praca całego Zgromadzenia Narodowego, trwała od lipca, na podstawie projektu jednej z jego komisji (biur). *Deklaracja*, to wyraz pewnych idei, rzeczywistą zmianę miała usankcjonować konstytucja, nad którą równolegle pracowano, to wokół projektów konstytucyjnych toczyły się najgorętsze spory, przed wszystkim o miejsce i rolę króla w państwie. Król Ludwik XVI zaakceptował *Deklarację* 5 października, gdy został zmuszony przez tłum do opuszczenia Wersalu i przybycia do Paryża (do Tuileries). Za królem podąża też Konstytuanta. Na Konstytucję, tworzącą monarchię konstytucyjną, Francja musiała poczekać do 3 września 1791 r. Król zgodził się zaakceptować Konstytucję w całości (nie miał prawa nic w niej zmienić), choć wielu mu to odradzało. Za odrzuceniem tej konstytucji opowiadał się także brytyjski konserwatysta E. Burke, autor *Reflections on the French Revolution* (Refleksji o rewolucji francuskiej - 1790). Ludwik XVI złożył na nią przysięgę (13 września) nie dając w ten sposób pretekstu do detronizacji, zaś 30 września

Konstytuanta zakończyła swe działania, lecz przed rozwiązaniem się przyjęto uchwałę, że jej członkowie nie mogą być ponownie wybrani. Konstytucja z 1791 r. zgodnie z przepowiedniami M. Robespierre'a nie przetrwała jednego roku, obaliła ją ludowa insurekcja ludu paryskiego z 10 sierpnia 1792 r. Król został uwięziony i ścięty (21 stycznia 1793 r.). Także kolejna konstytucja (24 czerwca 1793 r.), tzw. Konstytucja roku I nigdy nie weszła w życie.

W trakcie Rewolucji Francuskiej uchwalano jeszcze dwie odmienne wersje *Deklaracji* w 1793 i 1795 r., lecz ta pierwsza z 1789 r. uznawana jest za podstawową. Tekst *Deklaracji* w wersji z 1789 r. wszedł jako wstęp do konstytucji Republiki 3 września 1791 r. oraz do kolejnych konstytucji z 1852, 1946 i do obecnej Konstytucji V Republiki z 1958 r.

Tekst *Deklaracji* składał się z preambuły i 17 artykułów stanowiących, iż wszyscy ludzie rodzą się i pozostają równymi wobec prawa; różnice społeczne mogą być oparte tylko na pożytku ogółu. Wpisano w nią wszystkie podstawowe prawa, których narodowi odmawiał *ancien régime*: prawo do wolności, w tym do wolności fiskalnej, a także słowa i prasy, do równości, do własności. Celem wszelkiego stowarzyszenia politycznego jest zachowanie przyrodzonych i niepodlegających przedawnieniu praw człowieka. Tymi prawami są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi. Zasada wszelkiej władzy tkwi w suwerennym narodzie. Wolność polega na możliwości czynienia wszystkiego, co nie szkodzi innym. Wszystko, co nie jest zakazane przez prawo, nie może być zabronione. Żaden człowiek nie może być oskarżony, aresztowany lub więziony, prócz wypadków określonych przez prawo i z zachowaniem przepisanych przez nie form. Ci, którzy wywołują, wydają, wykonują lub każą wykonywać rozkazy samowolne, mają być karani.

Konstytucja z 1791 r. sankcjonowała wiele wcześniejszych reform Konstytuanty, i choć była dalszą próbą wcielenia w życie myśli Oświecenia, nie w pełni zgadzała się z zasadami głoszonymi przez jego przedstawicieli, a także z poprzedzającą ją *Deklaracją*. Tworzyła monarchię konstytucyjną, a nie republikę demokratyczną. Powszechnym prawem do głosowania, w myśl zasady księdza E. J. Sieyès'a, że obywatelami są tylko płacący podatki, obdarzono 'obywateli czynnych', od których podatek to, co najmniej wynagrodzenie za 3 dni pracy. Prawo wyborcze, niezgodnie z jednym z zasadniczych haseł rewolucji francuskiej – hasłem *Egalité* – uzyskało więc niespełna 20% mieszkańców Francji. Podobnie do amerykańskiej *Deklaracji niepodległości*, lecz niekonsekwentnie do wspomnianej zasady, pominięto też problem niewolnictwa. Władzę ustawodawczą oddano w ręce liczącego 754 deputowanych Zgromadzenia Prawodawczego. Król, wyposażony w prawo weta zawieszającego był częścią władzy wykonawczej, którą sprawował przez sześciu ministrów odpowiedzialnych przed Zgromadzeniem Prawodawczym.

Deklaracja z 1789 r. (wraz z dekretami z 4 i 11 sierpnia znoszącymi ustrój feudalny) oznaczała koniec *ancien régime* i początek nowej ery, w której „ludzie rodzą się i pozostają wolnymi i równymi w prawach”. *Deklaracja* została wpisana na listę Pamięci Świata UNESCO.

Konstytucja z 1791 r. była pierwszą na kontynencie europejskim konstytucją, znoszącą podział społeczeństwa na stany. Jednak wprowadzenie cenzusu majątkowego w prawie wyborczym stawiało pod znakiem zapytania jej demokratyczny charakter, tak wyraźnie zaznaczony w *Deklaracji*.

Tekst przekładu w języku polskim

Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r.

Przedstawiciele Ludu Francuskiego, ukonstytuowani w Zgromadzenie Narodowe, uważając, że nieznajomość, zapomnienie i lekceważenie Praw Człowieka są jedynymi przyczynami nieszczęść publicznych i nadużyć rządów, postanowili przedstawić w uroczystej Deklaracji naturalne, niezbywalne i święte prawa Człowieka w celu, aby ta Deklaracja stale obecna wśród członków społeczeństwa, przypominała im nieustannie ich prawa i obowiązki, aby akty Władzy Ustawodawczej i Wykonawczej mogły być w każdej chwili porównywane z celem każdej instytucji państwowej i były dzięki temu bardziej szanowane; aby żądania obywateli oparte odtąd na zasadach prostych i niewątpliwych były ukierunkowane zawsze na utrzymanie Konstytucji i szczęścia ogólnego.

Wobec powyższego, Zgromadzenie Narodowe uznaje i deklaruje, w obecności i pod auspicjami Istoty Najwyższej, następujące prawa Człowieka i Obywatela.

Art. 1.

Ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w swych prawach. Zróżnicowania społeczne mogą być oparte wyłącznie na pożytku powszechnym.

Ar. 2.

Celem każdej organizacji politycznej jest zachowanie naturalnych i nieprzedawnialnych praw człowieka. Prawami tymi są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi.

Art. 3.

Źródło wszelkiego zwierzchnictwa spoczywa całkowicie w Narodzie. Żadne ciało, żadna jednostka nie może wykonywać władzy, która nie pochodzi wyraźnie od Narodu.

Art. 4.

Wolność polega na możliwości czynienia wszystkiego, co nie szkodzi drugiemu; w ten sposób wykonywanie praw naturalnych każdego człowieka nie ma innych granic niż te, które zapewniają korzystanie z takich samych praw innym członkom społeczeństwa. Granice te może określać tylko ustawa.

Art. 5.

Ustawa może zabraniać tylko takiego postępowania, które szkodzi Społeczeństwu. Wszystko, co nie jest zabronione przez ustawę, nie może być zakazane i nikt nie może być zmuszony do czynienia tego czego ustawa nie nakazuje.

Art. 6.

Ustawa jest wyrazem woli powszechnej. Wszyscy Obywatele mają prawo brać osobiście lub za pośrednictwem swych przedstawicieli udział w jej tworzeniu. Powinna ona być jednakowa dla wszystkich, zarówno kiedy broni jak też kiedy karze. Wszyscy obywatele są równi wobec prawa i mają równy dostęp do wszystkich godności, stanowisk i funkcji publicznych, zależnie od ich uzdolnień i z zachowaniem tylko takich różnic, które wynikają z ich cnót i talentów.

Art. 7.

Nikt nie może być oskarżony, zatrzymany ani więziony bez podstaw prawnych określonych w ustawie i z zachowaniem form przez nią wskazanych. Ci, którzy oddziałują, wydają, wykonują lub zlecają wykonanie rozkazów arbitralnych, winni być ukarani; lecz każdy obywatel wezwany lub zatrzymany na podstawie ustawy winien natychmiast okazać posłuszeństwo; stawiając opór staje się winnym.

Art. 8.

Ustawa może ustanawiać tylko takie kary, które są oczywiście i ściśle niezbędne, nikt nie może być karany inaczej jak tylko na podstawie ustawy uchwalonej i ogłoszonej przed popełnieniem przestępstwa i legalnie stosowanej.

Art. 9.

Każdy człowiek jest uważany za niewinnego aż do momentu, gdy zostanie uznany winnym. Jeżeli konieczne okaże się jego zatrzymanie, każde zastoso-

wanie rygorów, które nie są niezbędne dla zabezpieczenia jego osoby, winno być surowo karane przez ustawę.

Art. 10.

Nikt nie powinien być niepokojony z powodu swoich przekonań, także religijnych, pod warunkiem że ich wyrażanie nie zakłóca porządku publicznego ustanowionego na podstawie ustawy.

Art. 11.

Swobodne wyrażanie myśli i poglądów jest jednym z najcenniejszych praw Człowieka: każdemu Obywatelowi przysługuje, więc wolność słowa, pisma i druku, a odpowiada tylko za nadużycie tej wolności w przypadkach określonych w ustawie.

Art. 12.

Zagwarantowanie praw Człowieka i Obywatela wymaga istnienia publicznej siły zbrojnej: siła ta jest więc ustanowiona w interesie wszystkich, a nie tylko dla wygody tych, którym została powierzona.

Art. 13.

W celu utrzymania publicznej siły zbrojnej oraz dla pokrycia wydatków administracji niezbędny jest podatek powszechny. Powinien on być równo rozłożony na wszystkich Obywateli stosownie do ich możliwości.

Art. 14.

Wszyscy Obywatele mają prawo stwierdzać, osobiście lub za pośrednictwem swych przedstawicieli, niezbędność podatku publicznego, wyrażania nań zgody w sposób swobodny, czuwania nad jego wykorzystaniem, ustalania jego wysokości, podstawy wymiaru, sposobu pobierania i czasu trwania.

Art. 15.

Spółceństwo ma prawo żądać sprawozdania z działalności od każdego urzędnika publicznego.

Art. 16.

Spółceństwo, w którym nie ma gwarancji poszanowania praw ani ustanowienia podziału władz nie ma Konstytucji.

Art. 17.

Własność jest prawem nietykalnym i świętym, nikt nie może być go pozbawiony, z wyjątkiem przypadku, gdy wymaga tego konieczność publiczna

prawnie uznana, ale pod warunkiem słusznego i wypłaconego z góry odszkodowania.

Wiek XVI-XVIII w źródłach, ed. Stanisław Bogusław Lenard, Melania Sobańska-Bondaruk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 487.

Tekst oryginalny

Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen du 26 août 1789

Les Représentants du Peuple Français, constitués en Assemblée Nationale, considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de l'Homme sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des Gouvernements, ont résolu d'exposer, dans une Déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de l'Homme, afin que cette Déclaration, constamment présente à tous les Membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs ; afin que leurs actes du pouvoir législatif, et ceux du pouvoir exécutif, pouvant être à chaque instant comparés avec le but de toute institution politique, en soient plus respectés; afin que les réclamations des citoyens, fondées désormais sur des principes simples et incontestables, tournent toujours au maintien de la Constitution et au bonheur de tous.

En conséquence, l'Assemblée Nationale reconnaît et déclare, en présence et sous les auspices de l'Etre suprême, les droits suivants de l'Homme et du Citoyen.

Art. 1.

Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

Art. 2.

Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'Homme. Ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté, et la résistance à l'oppression.

Art. 3.

Le principe de toute Souveraineté réside essentiellement dans la Nation. Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.

Art. 4.

La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui : ainsi, l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres Membres de la Société la jouissance de ces mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la Loi.

Art. 5.

La Loi n'a le droit de défendre que les actions nuisibles à la Société. Tout ce qui n'est pas défendu par la Loi ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elle n'ordonne pas.

Art. 6.

La Loi est l'expression de la volonté générale. Tous les Citoyens ont droit de concourir personnellement, ou par leurs Représentants, à sa formation. Elle doit être la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse. Tous les Citoyens étant égaux à ses yeux sont également admissibles à toutes dignités, places et emplois publics, selon leur capacité, et sans autre distinction que celle de leurs vertus et de leurs talents.

Art. 7.

Nul homme ne peut être accusé, arrêté ni détenu que dans les cas déterminés par la Loi, et selon les formes qu'elle a prescrites. Ceux qui sollicitent, expédient, exécutent ou font exécuter des ordres arbitraires, doivent être punis; mais tout citoyen appelé ou saisi en vertu de la Loi doit obéir à l'instant: il se rend coupable par la résistance.

Art. 8.

La Loi ne doit établir que des peines strictement et évidemment nécessaires, et nul ne peut être puni qu'en vertu d'une Loi établie et promulguée antérieurement au délit, et légalement appliquée.

Art. 9.

Tout homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi.

Art. 10.

Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la Loi.

Art. 11.

La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'Homme : tout Citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la Loi.

Art. 12.

La garantie des droits de l'Homme et du Citoyen nécessite une force publique: cette force est donc instituée pour l'avantage de tous, et non pour l'utilité particulière de ceux auxquels elle est confiée.

Art. 13.

Pour l'entretien de la force publique, et pour les dépenses d'administration, une contribution commune est indispensable : elle doit être également répartie entre tous les citoyens, en raison de leurs facultés.

Art. 14.

Tous les Citoyens ont le droit de constater, par eux-mêmes ou par leurs représentants, la nécessité de la contribution publique, de la consentir librement, d'en suivre l'emploi, et d'en déterminer la quotité, l'assiette, le recouvrement et la durée.

Art. 15.

La Société a le droit de demander compte à tout Agent public de son administration.

Art. 16.

Toute Société dans laquelle la garantie des Droits n'est pas assurée, ni la séparation des Pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution.

Art. 17.

La propriété étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé, si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

E. Blum, *La Declaration des droits de l'homme et du citoyen*, text with commentary (Paris, 1902);

Tekst przekładu w języku angielskim

Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (1789)

Preamble

The representatives of the French people, formed into a National Assembly, considering ignorance, forgetfulness or contempt of the rights of man to be the only causes of public misfortunes and the corruption of Governments, have resolved

to set forth, in a solemn Declaration, the natural, unalienable and sacred rights of man, to the end that this Declaration, constantly present to all members of the body politic, may remind them unceasingly of their rights and their duties; to the end that the acts of the legislative power and those of the executive power, since they may be continually compared with the aim of every political institution, may thereby be the more respected; to the end that the demands of the citizens, founded henceforth on simple and uncontestable principles, may always be directed toward the maintenance of the Constitution and the happiness of all.

In consequence whereof, the National Assembly recognizes and declares, in the presence and under the auspices of the Supreme Being, the following Rights of Man and of the Citizen.

Art. 1.

Men are born and remain free and equal in rights. Social distinctions may be based only on considerations of the common good.

Art. 2.

The aim of every political association is the preservation of the natural and imprescriptible rights of man. These rights are Liberty, Property, Safety and Resistance to Oppression.

Art. 3.

The source of all sovereignty lies essentially in the Nation. No corporate body, no individual may exercise any authority that does not expressly emanate from it.

Art. 4.

Liberty consists in being able to do anything that does not harm others: thus, the exercise of the natural rights of every man has no bounds other than those that ensure to the other members of society the enjoyment of these same rights. These bounds may be determined only by Law.

Art. 5.

The Law has the right to forbid only those actions that are injurious to society. Nothing that is not forbidden by Law may be hindered, and no one may be compelled to do what the Law does not ordain.

Art. 6.

The Law is the expression of the general will. All citizens have the right to take part, personally or through their representatives, in its making. It must be the same for all, whether it protects or punishes. All citizens, being equal in its eyes, shall be equally eligible to all high offices, public positions and employments, according to their ability, and without other distinction than that of their virtues and talents.

Art. 7.

No man may be accused, arrested or detained except in the cases determined by the Law, and following the procedure that it has prescribed. Those who solicit, expedite, carry out, or cause to be carried out arbitrary orders must be punished; but any citizen summoned or apprehended by virtue of the Law, must give instant obedience; resistance makes him guilty.

Art. 8.

The Law must prescribe only the punishments that are strictly and evidently necessary; and no one may be punished except by virtue of a Law drawn up and promulgated before the offense is committed, and legally applied.

Art. 9.

As every man is presumed innocent until he has been declared guilty, if it should be considered necessary to arrest him, any undue harshness that is not required to secure his person must be severely curbed by Law.

Art. 10.

No one may be disturbed on account of his opinions, even religious ones, as long as the manifestation of such opinions does not interfere with the established Law and Order.

Art. 11.

The free communication of ideas and of opinions is one of the most precious rights of man. Any citizen may therefore speak, write and publish freely, except what is tantamount to the abuse of this liberty in the cases determined by Law.

Art. 12.

To guarantee the Rights of Man and of the Citizen a public force is necessary; this force is therefore established for the benefit of all, and not for the particular use of those to whom it is entrusted.

Art. 13.

For the maintenance of the public force, and for administrative expenses, a general tax is indispensable; it must be equally distributed among all citizens, in proportion to their ability to pay.

Art. 14.

All citizens have the right to ascertain, by themselves, or through their representatives, the need for a public tax, to consent to it freely, to watch over its use, and to determine its proportion, basis, collection and duration.

Art. 15.

Society has the right to ask a public official for an accounting of his administration.

Art. 16.

Any society in which no provision is made for guaranteeing rights or for the separation of powers, has no Constitution.

Art. 17.

Since the right to Property is inviolable and sacred, no one may be deprived thereof, unless public necessity, legally ascertained, obviously requires it, and just and prior indemnity has been paid.

Notka bibliograficzna:

J. Bainville, *Dzieje Francji*, Warszawa 1946; J. Baszkiewicz, *Ludwik XVI*, Wrocław 1983; J. Baszkiewicz, *Maksymilian Robespierre*, Wrocław 1976; F. Furet, D. Richet, *La Révolution*, t. I, Paris 1965; G. Lefebvre, Georges. *La Révolution Française*, Paris 1951; S. Meller, *Pożegnanie z Rewolucją*, Chotomów 1991; A. Soboul, *Historie de la Révolution française*, t. I –II, Paris 1962; J. Tulard, J.- F. Fayard, A. Fierro, *Histoire et dictionnaire de la Révolution française 1789-1799*, Éditions Robert Laffont, Bouquins, Paris, 1987.

XIII
USTAWA RZĄDOWA
Z 3 MAJA 1791 ROKU

Ustawa Rządowa.

W Imię Boga w Trojcy Świętej Jedynego.
 Stanisław August z Bożej Łaski y Woli Narodu
 Król Polski Wielki Książę Litewski, Ruskie,
 Pruskie, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski Wołyński
 Podolski, Podlaski, Inflancki Smoleński, Siemierski
 y Czerniechowski wraz z Stanami Skonfederowanemi
 w liczbie podwojney Naród Polski reprezentującemi

Uznając, iż los Nasz rozryszkich do ugruntowania y uwydatnienia
 Konstytucyi Narodowej iedynie zależy, sługom dowiadczaniem pozna-
 rzyć zadawione Książu Naszemu rady, a chcąc korzystać z pomocy
 y iakiegosię Europa angażuje, y z tej dogorywiającej chwili, która Nas
 samym sobie, wróciła, wolni do hanbiących Obcy przeciwny naszów
 cenią, wroży nad życie, nad szczęśliwość woli, istnienia politycznego,
 niepodległości zewnętrznej y wolności wewnętrznej Narodu, którego los
 w ręce nasze jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na
 rodziczkność współczesnych y przyszłych pokoleń zastąpić, mimo prze-
 szkód, które w Nas namierzono sprawować mogą, dla dobra powse-
 chnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia Ojczyzny Naszej y
 iey granic z największą statowia ducha niniejszą Konstytucją zachwa-
 łamy, y tę całkowicie, za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopokity
 Naród w czasie Prawem przepisany wyraża, Wola, wolcia, nie,
 uznał potrzeby odmienienia w niej iakiego Artykułu. Do której
 to Konstytucyi, dalsze Ustawy Nymu terażniejszego we wszystkich
 stosować się mają.

I.

Religia państwa.

Religia Narodowa, państwa jest y będzie, Wiara Święta Rzym-
 ska, Katolicka, ze wszystkimi iey prawami; Przypicie do Wiary
 państwa, iakiegokolwiek, Wyznania, jest zabronione; pod karą Apo-
 stazy. Że nas tak sama Wiara Święta przykarzuje Nam kochać bli-
 znich Naszych, przeto wszystkim ludziom iakiegokolwiek, bóg wyznania

USTAWA RZĄDOWA Z 3 MAJA 1791 ROKU

Panowanie ostatniego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764–1795) od dziesięcioleci wzbudza wśród historyków spory o jego ocenę. Bez wątplenia jednak podjęto wówczas śmiało projekty reform wewnętrznych, świadczących o swoistym „odrodzeniu w upadku” państwa. Zapoczątkowane jeszcze w epoce saskiej przemiany w sferze kultury i oświaty stworzyły podwaliny pod przyszłe wielostronne reformy i szybki rozwój ekonomiczno-społeczny. Dla przykładu, ludność Warszawy wzrosła w tym okresie z 20.000 do ponad 100.000 mieszkańców.

Już przy wyborze nowego króla w 1764 r. wprowadzono pierwsze zmiany ustrojowe (Komisja Skarbowa i Komisja Wojskowa dla Korony i Litwy). By zastrzymać pomyślne dla państwa przemiany trzy sąsiednie mocarstwa, po zdławieniu konfederacji barskiej (1768–1772), dokonały I rozbioru Rzeczypospolitej (1772 r.). Sejm ratyfikujący I rozbiór powołał do życia Komisję Edukacji Narodowej oraz Radę Nieustającą (*Consilium Permanens*), będącą namiastką rządu. Choć miała być narzędziem nacisków na króla, doszło do porozumienia z władcą i niekiedy owocnej współpracy. Wybierani w tajnym głosowaniu na posiedzeniu obu izb sejmowych członkowie Rady Nieustającej (18 z senatu i 18 z sejmu) pracowali w ramach pięciu departamentów: Interesów Cudzoziemskich, Dobrego Porządku (policji), Wojska, Sprawiedliwości i Skarbu. Kilkanaście lat funkcjonowania Rady Nieustającej przyniosło wiele pozytywnych przemian w życiu gospodarczym Rzeczypospolitej, lecz nieprzychylnie nastawienie sejmu hamowało dalsze zmiany. W 1780 r. odrzucił on projekt kodyfikacji prawa opracowany przez Andrzeja Zamoyskiego.

Po wybuchu wojny rosyjsko-tureckiej w 1787 r. caryca Katarzyna II zmuszona była na wycofanie wojsk rosyjskich z Rzeczypospolitej i zgodziła się na zwołanie parlamentu, szukając w ten sposób sojusznika. Sejm, później nazwany Wielkim, zebrał się w Warszawie 6 października 1788 r. Zawierania polityczne umożliwiły na przeprowadzenie kilku reform, w tym zwiększono liczbę wojska do 100.000 (w rzeczywistości tylko do 60.000) żołnierzy i wprowadzono nowe zasady poboru podatków. W styczniu 1789 r. rozwiązano Radę Nieustającą, będącą symbolem rosyjskich wpływów. W listopadzie 1789 r. zorganizowana została przez burmistrza Warszawy Jana Dekerta tzw. czarna procesja, w której blisko 300 delegatów z 141 miast królewskich domagało się polepszenia położenia mieszczan w Rzeczypospolitej. Powołano wówczas „Deputację do Miast Naszych Królewskich”, która miała przygotować projekt nowych rozwiązań prawnych. Na sejmie cały czas ścierały się wpływy tzw. stronnictwa hetmańskiego (prorosyjskiego), dworskiego (królewskiego) i patriotycznego, co uniemożliwiło szersze przyjęcie nowych uchwał.

Po wyborach nowych posłów w listopadzie 1790 r. podjęto decyzję o ich dokooptowaniu do poprzedniego parlamentu. Powiększony sejm w składzie 354 posłów i 155 senatorów zebrał się po raz pierwszy 16 grudnia 1790 r. Pierwszą ważną uchwałą było „Prawo o sejmikach” uchwalone 24 marca 1791 r, na mocy którego szlachta „gołota” (bez majątku) została pozbawiona możliwości uczestnictwa w obradach sejmikowych. Dnia 17 kwietnia 1791 r. przyjęto „Ustawę o miastach”, która nadawała mieszczanom z miast królewskich prawa obywatelskie równe szlachcie (nietykalność osobistą i majątkową, prawo do posiadania ziemi i sprawowania urzędów).

Najważniejszym jednak osiągnięciem Sejmu Wielkiego była „Ustawa Rządowa”, lepiej znana jako Konstytucja 3 Maja. W pracach nad jej tekstem brali wydatny udział Hugo Kołłątaj, Stanisław Małachowski, Ignacy Potocki i Scipione Piattoli (sekretarz królewski). Uchwalono ją po burzliwej debacie przy zastosowaniu uproszczonej procedury (w pierwszym czytaniu) przy obecnych zaledwie 182 posłach i senatorach.

W 1791 r. „Ustawa Rządowa” była drukowana co najmniej 13 razy, a wkrótce przetłumaczona została na język niemiecki, francuski, angielski i włoski.

W tekście Konstytucji 3 Maja (*Ustawy Rządowej*) nie uwzględniono prawnych relacji między Koroną a Wielkim Księstwem Litewskim. Wydaje się, że Rzeczpospolita zachowała federacyjny charakter przy silnej centralizacji administracji państwowej. Jako uzupełnienie Konstytucji 3 Maja traktować można wydane 20 października 1791 r. Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Akt ten składa się z preambuły i pięciu punktów. Po odwołaniu się do unii między Koroną a Wielkim Księstwem Litewskim oraz Konstytucji 3 Maja, przedstawione zostały w poszczególnych punktach zasady powoływania ministerialnych urzędników oraz kompetencje poszczególnych urzędów. W Komisji Wojskowej i Skarbowej Litwa i Korona miały posiadać równą liczbę przedstawicieli, zaś w Komisji Policji 2/3 komisarzy miało pochodzić z Korony, a 1/3 z Litwy. Inne postanowienia dotyczyły zakresu działalności sądów i Komisji Skarbowej w Wielkim Księstwie Litewskim. Wszystkie gwarancje zapisane w Zaręczeniu Wzajemnym miały stać się „artykułami aktu unii” Obojga Narodów.

„Ustawa Rządowa” składa się z preambuły i 11 rozdziałów i jest bodaj najbardziej zwięzłym tego rodzaju aktem w dziejach polskiego konstytucjonalizmu.

Konstytucja 3 Maja wprowadzała trójpodział władzy w Rzeczypospolitej, a jej źródła doszukiwała się w „społeczności ludzkiej” i „woli narodu”. Zniosła Radę Nieustającą i powołała na jej miejsce Straż Praw jako organ władzy wykonawczej (o podobnej strukturze). Należało do niej pięciu ministrów, prymas (przewodniczył Komisji Edukacji Narodowej) i marszałek sejmu. Król musiał uzyskać kontrasygnatę odpowiedniego ministra pod rozporzą-

dzeniami. Zamiast wolnej elekcji wprowadzała dziedzictwo tronu, ofiarowanego saskiej dynastii Wettynów. Jako religię panującą uznawała wyznanie rzymskokatolickie. Szlachcie zapewniała „pierwszeństwo w życiu prywatnym i publicznym”, mieszczanom gwarantowała prawa uzyskane we wcześniejszej ustawie o miastach, a chłopów brała pod „opiekę prawa i rządu krajowego”. Sejm miał być wybierany na dwuletnią kadencję. Składał się z izby poselskiej (204 posłów szlacheckich, nieskrępowanych instrukcjami sejmikowymi) i 24 plenipotentów miast. Senat złożony był z 102 wojewodów i kasztelanów, 30 biskupów i ministrów rządu. Uchwały podejmowane były większością głosów w głosowaniu jawnym lub tajnym.

Konstytucja 3 Maja 1791 r. była bez wątpienia największym osiągnięciem Sejmu Wielkiego, najdłuższego i najliczniejszego zgromadzenia posłów i senatorów w dziejach Rzeczypospolitej. Druga ustawa zasadnicza na świecie (po konstytucji amerykańskiej z 1787 r.), a pierwsza w Europie (przed konstytucją francuską z września 1791 r.) była wyrazem świadomości politycznej i obywatelskiej elit państwa w momencie jego głębokiego kryzysu.

Opór części posłów wobec nowego prawa oraz zdecydowana postawa państw zaborczych uniemożliwiła pełne i całkowite wprowadzenie jej postanowień w życie. Po zawiązaniu konfederacji targowickiej (14 maja 1792 r.) na ziemi Rzeczypospolitej wkroczył (18 maja) 100.000 korpus armii rosyjskiej. Dnia 29 maja 1792 r. Sejm Wielki zawiesił obrady, a w obronie niepodległości państwa rozgorzała wojna.

W czerwcu 1793 r. zwołany został do Grodna ostatni sejm Pierwszej Rzeczypospolitej. Przyjął on warunki II rozbioru, zawiesił formalnie „Ustawę Rządową” i przywrócił tzw. prawa kardynalne oraz Radę Nieustającą. Insurrekcja w 1794 r. pod wodzą Tadeusza Kościuszki była ostatnią próbą ratowania już prawie nieistniejącego państwa. W 1795 r. Rosja, Prusy i Austria dokonały III rozbioru Rzeczypospolitej. Losy mieszkańców dawnej Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego potoczyły się w XIX w. pod wieloma względami odmiennie. Dziś jednak osiągnięcia Sejmu Wielkiego z „Ustawą Rządową” z 3 Maja 1791 r. przyjmowane jest jako chlubne dziedzictwo przeszłości nie tylko przez Polaków, ale także przez inne nowoczesne państwa, wyrosłe na gruzach dawnej Rzeczypospolitej.

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: *Konstytucja 3 maja 1791. 1791 Gegužės 3-osios Konstitucija. The Constitution of May 3, 1791*, Warszawa 2001, s. 55-72.

Wydany z okazji kolejnej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja tekst tego aktu prawnego w polskim oryginale oraz w angielskim i litewskim przekła-

dzie, odwoływał się do wcześniejszych opracowań. Dzięki takiej formie publikacji akt Konstytucji Rzeczypospolitej stał się dostępnym znacznie szerszemu gronu odbiorców, wykraczającemu poza granice państwa, którego konstytucja miała dotyczyć.

Preambuła

W imię Boga w Trójcy Świętej jedynego. Stanisław August z Bożej łaski i woli narodu król Polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki, kijowski, wołyński, podolski, podlaski, inflancki, smoleński, siedziński i czernichowski, wraz z stanami skonfederowanymi w liczbie podwójnej naród polski reprezentującymi.

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długim doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w nasze ręce jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namietności sprawować mogą, dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia Ojczyzny naszej i jej granic, z największą stałością ducha niniejszą konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki by naród w czasie prawem przewidzianym wyraźną wolą nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to konstytucji dalsze ustawy sejmu teraźniejszego we wszystkim stosować się mają.

I. Religia panująca

Religią narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkimi jej prawami; przejście od wiary panującej jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karą apostazji. Że zaś ta sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom jakiegokolwiek bądź wyznania pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy. I dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich podług ustaw krajowych gwarantujemy.

II. Szlachta ziemianie

Szanując pamięć przodków naszych jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszelkie swobody, wolności, prerogatywy pierwszeństwa w życiu prywatnym i publicznym najuroczyściej zapewniamy, szczególnie zaś

prawa, statuta i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Jagiełły i Witolda brata jego, wielkiego księcia litewskiego, nie mniej od Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, od Jana Alberta, Aleksandra i Zygmunta Pierwszego braci, od Zygmunta Augusta, ostatniego z linii jagiellońskiej, sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy i za niewzruszone uznajemy. Godność stanu szlacheckiego w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa, gdziekolwiek używanym, przyznajemy. Wszelką szlachtę równymi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług Ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równości używania przywilejów i prerogatyw stanowi szlacheckiemu służących. Nade wszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej, tak jak od wieków każdemu służyły, świętobliwe nienaruszenie zachowanie mieć chcemy i zachowujemy; zaręczając najuroczyściej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek żadnej odmiany lub ekscencji w prawie nie dopuścimy; owszem, najwyższa władza krajowa i rząd przez nią ustanowiony żadnych pretensji pod pretekstem *iurium regalium* i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich bądź w części, bądź w całości rościć sobie nie będzie. Dla czego bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność komukolwiek z prawa przynależną jako prawdziwy społeczności węzeł, jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy i aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy.

Szlachtę za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej konstytucji uznajemy. Każdego szlachcica cnotcie, obywatelstwu i honorowi jej świętości do szanowania, jej trwałości do strzeżenia poruczymy jako jedyną twierdzę Ojczyzny i swobód naszych.

III. Miasta mieszczenie

Prawo na teraźniejszym sejmie zapadłe pod tytułem Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej w zupełności utrzymane mieć chcemy i za część niniejszej konstytucji deklarujemy, jako prawo wolnej szlachcie polskiej dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej Ojczyzny nową, prawdziwą i skuteczną dające siłę.

IV. Chłopi włościanie

Lud rolniczy, spod którego ręki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejszą kraju siłę, tak przez sprawiedliwość, ludzkość i obowiązki chrześcijańskie, jako i przez własny nasz interes dobrze rozumiany, pod opiekę prawa i rządu krajowego przyjmujemy, stanowiąc: iż odtąd jakiebykolwiek swobody, nadania lub umowy dziedzice z włościanami dóbr swoich autentycznie ułożyli, czyli by te

swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkańcem zrobione, będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek podług rzetelnego znaczenia, warunków i opisu zawartego w takowych nadaniach i umowach pod opiekę rządu krajowego podający układy takowe i wynikające z nich obowiązki przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte, nie tylko jego samego, ale i następców jego lub prawa nabywców tak wiązać będą, że ich nigdy samowolnie odmieniać nie będą mocni. Nawzajem włościanie jakiegokolwiek bądź majątności od dobrowolnych umów, przyjętych nadań i z nimi złączonych powinności usuwać się inaczej nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takimi warunkami, jak w opisach tychże umów postanowione mieli, które czy na wieczność, czyli do czasu przyjęte, ściśle ich obowiązywać będą. Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich pożytkach od włościan im należących, a chcąc jak najskuteczniej zachęcić pomnożenie ludności krajowej, ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi tak nowo przybywających, jak i tych którzy by pierwaj z kraju oddaliwszy się, teraz do Ojczyzny powrócić chcieli, tak dalece, iż każdy człowiek do państw Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego jak i gdzie chce, wolny jest czynić umowy na osiadłość, roboczną lub czynsz, jak i dopóki się umówi, wolny jest osiadać w mieście lub na wsiach, wolny jest mieszkać w Polsce lub do kraju, do którego zechce, powrócić, uczyniwszy zadosyć obowiązkom, które dobrowolnie na siebie przyjął.

V. Rząd, czyli oznaczenie władz publicznych

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelska i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest: władza prawodawcza w Stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży i władza sądownicza w jurysdykcjach na ten koniec ustanowionych lub ustanowić się mających.

VI. Sejm, czyli władza prawodawcza

Sejm czyli Stany zgromadzone na dwie izby dzielić się będą: na izbę poselską i na izbę senatorską pod prezydencją króla.

Izba poselska jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego będzie świątynią prawodawstwa. Przeto w izbie poselskiej najpierw decydowane będą wszystkie projekta.

I-mo co do praw ogólnych, to jest konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materiach propozycje

do tronu województwom, ziemiom i powiatom do roztrząśnienia podane, a przez instrukcje do izby przychodzące, najpierw do decyzji wzięte być mają.

2-do co do uchwał sejmowych, to jest poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągania długu publicznego, nobilitacji i innych nagród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych ordynaryjnych i ekstraordynaryjnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacji traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów i umów do prawa narodów ściągających się, kwitowanie magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń, głównym narodowym potrzebom odpowiadających, w których to materiałach propozycje od tronu prosto do izby poselskiej przychodzić mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą.

Izby senatorskiej, złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać votum swoje, drugi raz paritatem rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swojego do tejże izby, obowiązkiem jest: 1-mo Każde prawo, które po przejściu formalnym w izbie poselskiej do senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjąć lub wstrzymać do dalszej narodu deliberacji opisaną w prawie większością głosów; przyjęcie moc i świętość prawa nadawać będzie; wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmku, na którym gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszone od senatu przyjętym być musi. 2-do Każdą uchwałę sejmową w materiałach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi przesłać natychmiast powinna, wraz z tą izbą poselską większością głosów decydować, a złączona izb obydwóch większość według prawa opisana będzie wyrokiem i wolą Stanów.

Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w obiektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w Straży, bądź w komisji, *votum decisivum* w sejmie nie będą mieli i tylko zasiadać wtenczas w senacie mają dla dania eksplikacji na żądanie sejmku.

Sejm zawsze gotowym będzie. Prawodawczy i ordynaryjny rozpoczynać się ma co dwa lata, trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy, w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko materii, do której zwołanym będzie lub o potrzebie po czasie zwołania przypadłej. Prawo żadne na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowione było, znoszonym być nie może. Komplet sejmku składać się będzie z liczb osób niższym prawem opisanej, tak w izbie poselskiej, jako i w izbie senatorskiej.

Prawo o sejmikach, na terażniejszym sejmie ustanowione, jako najistotniejszą zasadę wolności obywatelskiej uroczyście zabezpieczamy.

Jak zaś prawodawstwo sprawowane być może przez wszystkich i naród wyręcza się w tej mierze przez reprezentantów, czyli posłów swoich dobrowolnie wybranych, przeto stanowimy, iż posłowie na sejmikach obrani w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach podług niniejszej konstytucji uważani być mają jako reprezentanci całego narodu, będąc składem ufności powszechnej.

Wszystko i wszędzie większością głosów udecydowane być powinno. Przeto liberum veto, konfederacje wszelkiego gatunku i sejmy konfederackie jako duchowi niniejszej konstytucji przeciwnie, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy.

Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucji narodowej, z drugiej uznając potrzebę wydoskonalenia onej po doświadczeniu jej skutków co do pomyślności publicznej, porę i czas rewizji i poprawy konstytucji co lat dwadzieścia pięć naznaczamy, chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstraordynaryjnym podług osobnego o nim prawa opisu.

VII. Król, władza wykonawcza

Żaden rząd najdoskonalszy bez dzielnej władzy wykonawczej stać nie może. Szczęśliwość narodów od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania zależy. Doświadczenie nauczyło, że zaniedbanie tej części rządu nieszczęściami nappełniło Polskę. Zawarowawszy przeto wolnemu narodowi polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą oraz wybierania urzędników do magistratur, władzę najwyższego wykonywania praw królowi i radzie jego oddajemy, która to rada Strażą Praw zwać się będzie.

Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia ściśle jest obowiązana. Tam czynna z siebie będzie, gdzie prawa pozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru egzekucji, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich magistratur, moc przynaglenia nieposłuszne i zaniedbujące swe obowiązki magistratury w jej ręku zostawiamy.

Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić ani tłumaczyć, podatków i poborów pod jakimkolwiek imieniem nakładać, długów publicznych zaciągać, rozkładu dochodów skarbowych przez sejm zrobionego odmieniać, wojny wydawać, pokoju ani traktatu i żadnego aktu dyplomatycznego *definitive* zawierać. Wolno jej tylko będzie tymczasowe z zagranicznymi prowadzić negocjacje oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju wynikające potrzeby załatwiać, o których najbliższemu zgromadzeniu sejmowemu donieść winna.

Tron polski elekcyjnym przez familie mieć na zawsze chcemy i stanowimy. Doznane klęski bezkrólewów, periodycznie rząd wywracających, powinność ubezpieczenia losu każdego mieszkańca ziemi polskiej i zamknięcia na zawsze drogi wpływom mocarstw zagranicznych, pamięć świetności i szczęścia Ojczyzny naszej za czasów familii ciągle panujących, potrzeba odwrócenia od ambicji tronu i możnych Polaków, zwrócenia do jednomyślnego wolności narodowej pielęgnowania wskazały roztropności naszej oddanie tronu polskiego prawem następstwa. Stanowimy przeto, iż po życiu, jakiego nam dobroć boska pozwoli, elektor dzisiejszy saski w Polsce królować będzie. Dynastia przyszłych królów polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta, dzisiejszego elektora saskiego, którego sukcesorom *de lumbis* z płci męskiej tron polski przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po ojcu na tron następować ma. Gdyby zaś dzisiejszy elektor saski nie miał potomstwa płci męskiej, tedy mąż przez elektora za zgodą Stanów zgromadzonych córce jego obrany zaczynać ma linie następstwa płci męskiej do tronu polskiego. Dla czego Marię Augustę Nepomucenę, córkę elektora, za infantkę polską deklarujemy, zachowując przy narodzie prawo, żadnej preskrypcji podpadać nie mogące, wybrania do tronu drugiego domu po wygaśnięciu pierwszego.

Każdy król, wstępując na tron, wykona przysięgę Bogu i narodowi na zachowanie konstytucji niniejszej, na *pacta conventa*, które ułożone będą z dzisiejszym elektorem saskim jako przeznaczonym do tronu i które tak jak dawne wiązać go będą.

Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego; nic sam przez się nie czyniący, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może; nie samowładcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucja niniejsza być uznaje i deklaruje. Dochody tak jak będą w paktach konwentach opisane i prerogatywy tronowi właściwe, niniejszą konstytucją dla przyszłego elekta zawarowane, tkniętymi być nie będą mogły.

Wszystkie akta publiczne, trybunały, sądy, magistratury, monety, stemple pod królewskim iść powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie *ius agratiandi* na śmierć wskazanych prócz *in criminibus status*. Do króla rozporządzenie najwyższe siłami zbrojnym krajowymi w czasie wojny i mianowanie komendantów wojska należeć będzie, z wolą atoli ich odmianą za wolą narodu. Patentować oficerów i mianować urzędników podług prawa niniejszego opisu, nominować biskupów i senatorów podług opisu tegoż prawa oraz ministrów jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej jego będzie obowiązkiem.

Straż, czyli rada królewska, do dozoru całości i egzekucji praw królowi oddana, składać się będzie: *1-mo* z prymasa jako głowy duchowieństwa polskiego i jako prezesa Komisji Edukacyjnej, mogącego być wyręczonym w Straży Praw przez pierwszego *ex ordine* biskupa, którzy rezolucji podpisywać nie mogą; *2-do* z pięciu ministrów, to jest ministra policji, ministra pieczęci, ministra *belli*, ministra skarbu, ministra pieczęci do spraw zagranicznych; *3-tio* z dwóch sekretarzy, z których jeden protokół Straży, drugi protokół spraw zagranicznych trzymać będą, obydwaj bez votum decydującego.

Następca tronu z małoletności wyszedłszy i przysięgę na konstytucję wykonawszy, na wszystkich Straży posiedzeniach, lecz bez głosu, przytomnym być może.

Marszałek sejmowy, jako na dwa lata wybrany, wchodzić będzie w liczbę zasiadających w Straży bez wdawania się w jej rezolucje, jedynie dla zwołania sejmu gotowego w takim zdarzeniu: gdyby on uznał w przypadkach koniecznego zwołania sejmu gotowego wymagających rzetelną potrzebę, a król go zwołać wzbraniał się; tedy tenże marszałek do posłów i senatorów wydać powinien listy okólne, zwołując onych na sejm gotowy i powody zwołania tego wyrażając. Przypadki zaś do koniecznego zwołania sejmu są tylko następujące: *1-mo* w gwałtownej potrzebie do prawa narodu ściągającej się, a szczególnie w przypadku wojny ościennej, *2-do* w przypadku wewnętrznego zamieszania grożącego rewolucją kraju lub kolizją między magistraturami, *3-tio* w widocznym powszechnego głodu niebezpieczeństwie, *4-to* w osierociłym stanie Ojczyzny przez śmierć króla lub w niebezpiecznej jego chorobie. Wszystkie rezolucje w Straży roztrząsane będą przez skład wyżej wspomniany. Decyzja królewska po wysłuchaniu wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonaniu prawa wola. Przeto każda ze Straży rezolucja pod imieniem królewskim i z podpisem ręki jego wychodzić będzie. Powinna jednak być podpisana także przez jednego z ministrów zasiadających w Straży i tak podpisana do posłuszeństwa wiązać będzie, i dopełniona być ma przez komisje lub przez jakiekolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczególnie materiach, które wyraźnie niniejszym prawem wyłączone nie są. W przypadku, gdyby żaden z ministrów zasiadających decyzji podpisać nie chciał, król odstąpi od tej decyzji, a gdyby przy niej upierał się, marszałek sejmowy w tym przypadku upraszać się będzie o zwołanie sejmu gotowego; i jeżeli król opóźniać będzie zwołanie, marszałek to wykonać powinien.

Jako nominowanie wszystkich ministrów, tak i wezwanie z nich jednego od każdego administracji wydziału do rady swojej, czyli Straży, króla jest prawem. Wezwanie to ministra do zasiadania w Straży na dwa lata będzie z wol-

nym onego nadal przez króla potwierdzeniem Ministrowie do Straży wezwani w komisjach zasiadać nie mają.

W przypadku zaś, gdyby większość dwóch trzecich części wotów sekretnych obydwóch izb złączonych na sejmie ministra bądź w Straży, bądź w urzędzie odmiany żądała, król natychmiast na jego miejsce innego nominować powinien.

Chcąc, aby Straż Praw narodowych była do ścisłej odpowiedzi narodowi za wszelkie onych przestępstwa, stanowimy, iż gdy ministrowie będą oskarżeni, przez deputację do egzaminowania ich czynności wyznaczoną, o przestępstwo prawa, odpowiadać mają z osób i majątków swoich. W wszelkich takowych oskarżeniach Stany zgromadzone prostą większością wotów izb złączonych odesłać obwinionych ministrów mają do sądów sejmowych po sprawiedliwe i wyrównujące przestępstwu ich ukaranie, lub przy dowiedzionej niewinności od sprawy i kary uwolnienie.

Dla porządnego władzy wykonawczej dopełnienia ustanawiamy oddzielne komisje mające związek ze Strażą i obowiązane do posłuszeństwa tejże Straży. Komisarze do nich wybierani będą przez sejm dla sprawowania urzędów swoich w przeciągu czasu prawem opisanego. Komisje te są: *1-mo* Edukacji, *2-do* Policji, *3-tio* Wojska, *4-to* Skarbu.

Komisje porządkowe wojewódzkie, na tym sejmie ustanowione, równie do dozoru Straży należące, odbierać będą rozkazy przez wyżej wspomniane pośrednicze komisje *respective* co do obiektów każdej z nich władzy i obowiązków.

VIII. Władza sądownicza

Władza sądownicza nie może być wykonywana ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla, lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna zaś być tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu.

1-mo Ustanawiamy przeto sąd pierwszej instancji dla każdego województwa, ziemi i powiatu, do których sędziowie wybierani będą na sejmikach. Sądy pierwszej instancji będą zawsze gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują. Od tych sądów iść będzie apelacja na trybunały główne, dla każdej prowincji być mające, złożone równie z osób na sejmikach wybranych. I te sądy, tak pierwszej, jako i ostatniej instancji będą sądami ziemiańskimi dla szlachty i wszystkich właścicieli ziemskich z kimkolwiek *in causis iuris et facti*.

2-do Jurysdykcje zaś sądowe wszystkim miastom, podług prawa sejmu terazniejszego o miastach wolnych królewskich, zabezpieczamy.

3-tio Sądy referendarskie, dla każdej prowincji osobne, mieć chcemy w sprawach włościan wolnych dawnymi prawami sądowi temu poddanych.

4-to Sądy zadworne asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zachowujemy.

5-to Komisje wykonawcze będą miały sądy w sprawach do swej administracji należących.

6-to Oprócz sądów w sprawach cywilnych i kryminalnych dla wszystkich stanów będzie sąd najwyższy sejmowy zwany, do którego przy otwarciu każdego sejmu obrane będą osoby. Do tego sądu należeć będą występki przeciwko narodowi i królowi, czyli *crimina status*.

Nowy kodeks praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisać rozkazujemy.

IX. Regencja

Straż będzie oraz regencja, mająca na czele królową albo w jej nieprzytomności prymasa. W tych trzech tylko przypadkach miejsce mieć może regencja: 1-mo w czasie małoletności króla, 2-do w czasie niemocy trwale pomieszanie zmysłów sprawującej, 3-tio w przypadku gdyby król był wzięty na wojnie. Małoletność trwać tylko będzie do lat 18 zupełnych; a niemoc względem trwałego pomieszanego zmysłów deklarowana być nie może tylko przez sejm gotowy większością wotów trzech części przeciwko czwartej izb złączonych. W tych przeto trzech przypadkach prymas korony polskiej sejm natychmiast zwołać powinien, a gdyby prymas tę powinność zwłóczył, marszałek sejmowy listy okólne do posłów i senatorów wyda. Sejm gotowy urządzi kolej zasiadania ministrów w regencji i królową do zastąpienia króla w obowiązkach jego umocuje. A gdy król w pierwszym przypadku z małoletności wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powróci, regencja rachunek z czynności swoich oddać mu powinna i odpowiadać narodowi za czas swego urzędowania, tak jak jest przepisano o Straży na każdym ordynaryjnym sejmie, z osób i majątków swoich.

X. Edukacja dzieci królewskich

Synowie królewscy, których do następstwa tronu konstytucja przeznacza, są pierwszymi dziećmi Ojczyzny, przeto baczność o dobre ich wychowanie do narodu należy, bez uwłoczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rządu królewskiego sam król z Strażą i wyznaczonym od Stanów dozorcą eduka-

cji królewiców wychowaniem ich zatrudniać się będzie. Za rządu regencji też z wspomnianym dozorcą edukację ich powierzoną mieć sobie będzie. W obydwóch przypadkach dozorca od Stanów wyznaczony donosić winien na każdym ordynaryjnym sejmie o edukacji i postępku królewiców. Komisji zaś Edukacyjnej powinnością będzie podać układ instrukcji i edukacji synów królewskich do potwierdzenia sejmowi, a to, aby jednostajnie w wychowaniu ich prawidła wpajały ciągle i wcześniej w umysły przyszłych następców tronu religię, miłość cnoty, Ojczyzny, wolności i konstytucji krajowej.

XI. Siła zbrojna narodowa

Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych. Wojsko nic innego nie jest tylko wyciągnięta siła obronna i porządkowana z ogólnej siły narodu. Naród winien wojsku swemu nagrodę i poważanie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej, słowem winno być jego najsilniejszą tarczą. Aby przeznaczenia tego dopełniło nieomylnie, powinno zostawać ciągle pod posłuszeństwem władzy wykonawczej stosownie do opisów prawa, powinno wykonać przysięgę na wierność narodowi i królowi, i na obronę konstytucji narodowej. Użyte być więc wojsko narodowe może na ogólną krajową obronę, na strzeżenie fortec i granic, lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucji jego nie był posłusznym.

Tekst przekładu w języku angielskim

Tekst na podstawie: *Konstytucja 3 maja 1791. 1791 Gegužės 3-osios Konstitucija. The Constitution of May 3, 1791*, Warszawa 2001, s. 201-217

LAW ON GOVERNMENT

In the name of God, one in the Holy Trinity! Stanislaus Augustus, by the grace of God, and the will of the Nation, King of Poland, Grand Duke of Lithuania, Russia, Prussia, Masovia, Samogitia, &c. &c. &c. together with the Confederate States assembled in double number to represent the Polish nation.

Persuaded that our common fate depends entirely upon the establishing and rendering perfect a national constitution; convinced by a long train of experience of many defects in our government, and willing to profit by the present circumstances of Europe, and by the favorable moment which has restored us to ourselves; free from the

disgraceful shackles of foreign influence; prizing more than life, and every personal happiness, the political existence, external independence, and internal liberty of the nation, whose care is entrusted to us; desirous, moreover, to deserve the blessing and gratitude, not only of our contemporaries, but also of future generations; in spite of the obstacles caused by passion and for the sake of the public good, for securing our liberty, and maintaining our Fatherland and our possessions; with spiritual zeal and firmness, we do solemnly establish the present Constitution, which we declare wholly inviolable in every part, till such period as shall be prescribed by law, when the nation, if it should think fit, and deem it necessary, may alter by its express will such articles therein as shall be found inadequate. And this present Constitution shall be the standard of all laws and statutes for the future Diets.

I. The DOMINANT NATIONAL RELIGION

The Holy Roman-Catholic Faith, with all its privileges and immunities, shall be the dominant national religion. The changing of it for any other faith is forbidden under the penalties of apostasy: but as the same holy religion commands us to love our neighbors, we therefore owe to all people of whatever persuasion, peace in matters of faith, and the protection of government; consequently we assure, to all persuasions and religions, freedom and liberty, according to the laws of the country, and in all dominions of the Republic.

II. NOBILITY, OR THE EQUESTRIAN ORDER

Revering the memory of our ancestors with gratitude, as the first founders of our liberties, it is but just to acknowledge, in a most solemn manner, that all the preeminence and prerogatives of liberty, both in public and private life, should be insured to this order; especially laws, statutes, and privileges, granted to this order by Casmir the Great, Lewis of Hungary, Ladislaus Jagellon, and his brother Wittoldus, Grand Duke of Lithuania; also by Ladislaus and Casimirus, both Jagellons; by John Albertus, Alexander, Sigismundus the First, and Sigismundus Augustus (the last of the Jagellonic dynasty) are by the present act renewed, confirmed, and declared to be inviolable.

We acknowledge the rank of the noble Equestrian order in Poland to be equal to all degrees of nobility wherever used – all persons of that order to be equal among themselves, not only in the eligibility to all posts of honour, trust, or emolument, but in the enjoyment of all privileges and prerogatives appertaining to the said order: and in particular, we preserve and guarantee to every individual thereof personal liberty and security and security of territorial and moveable property, as they were formerly enjoyed; nor shall we even suffer the least encroachment on either by the Supreme national power (on which the present form of government is established), under any pretext whatsoever, contrary to private rights, either in part, or in the whole; consequently we regard the preservation of personal security and property, as by law ascertained, to be a tie of society, and the very essence of civil liberty, which ought

to be considered and respected for ever. It is in this order that we repose the defence of our liberties and the present constitution: it is to their virtue, valour, honour, and patriotism, we recommend its dignity to venerate, and its stability to defend, as the only bulwark of our liberty and existence.

III. TOWNS AND CITIZENS

The law made by the present Diet, entitled, “Our Royal Free Towns Within the Dominions of the Republic,” we mean to consider as a part of the present constitution, and promise to maintain it as a new, additional, true, and effectual support, of our common liberties, and our mutual defence.

IV. PEASANTS AND VILLAGERS

This agricultural class of people, the most numerous in the nation, consequently forming the most considerable part of its force, from whose hands flows the source of our riches, we receive under the protection of national law and government, from the motives of justice, humanity, Christianity, and our own interest well understood: enacting, that whatever liberties, grants, and conventions, between the proprietors and villagers, either individually or collectively, may be allowed in future, and entered authentically into; such agreements, according to their true meaning, shall import mutual and reciprocal obligations, binding not only the present contracting parties, but even their successors by inheritance or acquisition — so far that it shall not be in the power of either party to alter at pleasure such contracts, importing grants on one side, and voluntary promise of duties, labour, or payments on the other, according to the manner and conditions therein expressed, whether they are to last perpetually, or for a fixed period. Thus having insured to the proprietors every advantage they have a right to from their villagers, and willing to encourage most effectually the augmentation of the population of our country, we publish and proclaim a perfect and entire liberty to all people, either who may be newly coming to settle, or those who, having emigrated, would return to their native country; and we declare most solemnly, that any person coming into Poland, from whatever part of the world, or returning from abroad, as soon as he sets his foot on the territory of the Republic, becomes free and at liberty to exercise his industry, wherever and in whatever manner he pleases, to settle either in towns or villages, to farm and rent lands and houses, on tenures and contracts, for as long a term as may be agreed on; with liberty to remain, or to remove, after having fulfilled the obligations he may have voluntarily entered into.

V. FORM OF GOVERNMENT, OR THE DEFINITION OF PUBLIC POWERS

All power in civil society should be derived from the will of the people, its end and object being the preservation and integrity of the State, the civil liberty, and the good order of society, on an equal scale, and on a lasting foundation. Three distinct powers shall compose the government of the Polish nation, according to the present constitution; viz.

- 1st. Legislative power in the States assembled.
- 2d. Executive power in the King and the Council of Guardians.
- 3d. Judicial power in the Jurisdictions existing, or to be established.

VI. THE DIET, OR THE LEGISLATIVE POWER

The Diet, or the Assembly of Estates, shall be divided into two Houses; viz. the House of Deputies, and the House of Senate, where the King is to preside. The former being the representative and central point of Supreme national authority, shall possess the pre-eminence in the Legislature; therefore, all bills are to be decided first in this House.

1st. All General Laws, viz. constitutional, civil, criminal, and perpetual taxes; concerning which matters, the King is to issue his propositions by the circular letters sent before the Dietines to every palatinate and to every district for deliberation, which coming before the House with the opinion expressed in the instructions given to their representatives, shall be taken the first for decision.

2d. Particular Laws, viz. temporal taxes; regulations of the mint; contracting public debts; creating nobles, and other casual recompenses; reparation of public expences, both ordinary and extraordinary; concerning war; peace; ratification of treaties, both political and commercial; all diplomatic acts and conventions relative to the laws of nations; examining and acquitting different executive departments, and familiar subjects arising from the accidental exigencies and circumstances of the State; in which the propositions, coming directly from the Throne into the House of Deputies, are to have preference in discussion before the private bills.

In regard to the House of Senate, it is to consist of Bishops, Palatines, Castellans, and Ministers, under the presidency of the King, who shall have but one vote, and the casting voice in case of parity, which he may give either personally, or by a message to the House. Its power and duty shall be,

1st. Every General Law that passes formally through the House of Deputies is to be sent immediately to this, which is either accepted, or suspended till farther national deliberation, by a majority of votes, as prescribed by law. If accepted, it becomes a law in all its force; if suspended, it shall be resumed at the next Diet; and if it is then agreed to again by the House of Deputies, the Senate must submit to it.

2d. Every Particular Law or Statute of the Diet in matters above specified, as soon as it has been determined by the House of Deputies, and sent up to the Senate, the votes of both Houses shall be jointly computed, and the majority, as described by law, shall be considered as a decree and the will of the Estates.

Those Senators and Ministers who, from their share in executive power, are accountable to the Republic, cannot have an active voice in the Diet, but may be present in order to give necessary explanations to the States.

These ordinary legislative Diets shall have their uninterrupted existence, and be always ready to meet; renewable every two years. The length of sessions shall be determined

by the law concerning Diets. If convened out of ordinary session upon some urgent occasion, they shall only deliberate on the subject which occasioned such a call, or on circumstances which may arise out of it.

No law or statute enacted by such ordinary Diet can be altered or annulled by the same.

The compliment of the Diet shall be composed of the number of persons in both Houses, to be determined hereafter.

The law concerning the Dietines, or primary elections, as established by the present Diet, shall be regarded as a most essential foundation of civil liberty.

As the legislative power cannot be performed by all and because the nation works through its representatives, therefore the deputies elected by the Dietines will be recognized as the representatives of the whole nation in whom the trust of the nation will be vested.

The majority of votes shall decide every thing, and everywhere; therefore we abolish, and utterly annihilate, liberum veto, all sorts of confederacies and confederate Diets, as contrary to the spirit of the present constitution, as undermining the government, and as being ruinous to society.

Willing to prevent, on one hand, violent and frequent changes in the national constitution, yet, considering on the other, the necessity of perfecting it, after experiencing its effects on public prosperity, we determine the period of every twenty-five years for an Extraordinary Constitutional Diet, to be held purposely for the revision and such alterations of the constitution as may be found requisite; which Diet shall be circumscribed by a separate law hereafter.

VII. THE KING, OR EXECUTIVE POWER

The most perfect government cannot exist or last without an effectual executive power. The happiness of the nation depends on just laws, but the good effects of laws flow only from their execution. Experience has taught us that the neglecting this essential part of government has overwhelmed Poland with disasters.

Having, therefore, secured to the free Polish nation the right of enacting laws for themselves, the supreme inspection over the executive power, and the choice of their magistrates, we entrust to the King, and his Council, the power of executing the laws.

This Council shall be called Straz, or the Council of Guardians.

The duty of such executive power shall be to watch over the laws, and to see them strictly executed according to their import, even by the means of public force, should it be necessary.

All departments and magistracies are bound to obey its directions. To this power we leave the right of controlling such as are refractory, or of punishing such as are negligent in the execution of their respective offices.

This executive power cannot assume the right of making laws, or of their interpretation. It is expressly forbidden to contract public debts; to alter the repartition of the national income, as fixed by the Diet; to declare war; to conclude definitively any

treaty, or any diplomatic act; it is only allowed to carry on negotiations with foreign Courts, and facilitate temporary occurrences, always with reference to the Diet.

The Crown of Poland we declare to be elective in regard to families, and it is settled so for ever.

Having experienced the fatal effects of interregna, periodically subverting government, and being desirous of preventing for ever all foreign influence, as well as of insuring to every citizen a perfect tranquillity, we have, from prudent motives, resolved to adopt hereditary succession to our Throne: therefore we enact and declare, that, after the expiration of our life, according to the gracious will of the Almighty, the present Elector of Saxony shall reign over Poland.

The dynasty of future Kings of Poland shall begin in the person of Frederic Augustus, Elector of Saxony, with the right of inheritance to the Crown to his male descendants. The eldest son of the reigning King is to succeed his father; and in case the present Elector of Saxony has no male issue, a husband chosen by him (with the consent and approbation of the Republic) for his daughter, shall begin the said dynasty. Hence we declare the Princess Mary-Augusta Nepomucena, only daughter of the Elector of Saxony, to be Infanta of Poland.

We reserve to the nation, however, the right of electing to the Throne any other house or family, after the extinction of the first.

Every King, on his accession to the Throne, shall take a solemn oath to God and the Nation, to support the present constitution, to fulfil the *pacta conventa*, which will be settled with the present Elector of Saxony, as appointed to the Crown, and which shall bind him in the same manner as former ones.

The King's person is sacred and inviolable; as no act can proceed immediately from him, he cannot be in any manner responsible to the nation; he is not an absolute monarch, but the father and the head of the people; his revenues, as fixed by the *pacta conventa*, shall be sacredly preserved. All public acts, the acts of magistracies, and the coin of the kingdom, shall bear his name.

The King, who ought to possess every power of doing good, shall have the right of pardoning those that are condemned to death, except the crimes be against the state.

In time of war he shall have the supreme command of the national forces – he may appoint the commanders of the army, however, by the will of the States. It shall be his province to patentee officers in the army, and other dignitaries, consonant to the regulations hereafter to be expressed, to appoint Bishops, Senators, and Ministers, as members of the executive power.

The King's Council of Guardians is to consist, 1 st. Of the Primate, as the head of the Clergy, and the President of the Commission of Education, or the first Bishop in Ordine.

2d. Of five Ministers, viz. the Minister of Police, Minister of Justice, Minister of War, Minister of Finances, and Minister for the Foreign Affairs. 3d. Of two Secretaries to keep the Protocols, one for the Council, another for the Foreign Department; both, however, without decisive vote.

The hereditary Prince coming of age, and having taken the oath to preserve the constitution, may assist at all sessions of the Council, but shall have no vote therein.

The Marshal of the Diet, being chosen for two years, has also a right to sit in this Council, without taking any share in its resolves; for the end only to call together the Diet, always existing, in the following case: Should he deem, from the emergencies hereunder specified, the convocation of the Diet absolutely necessary, and the King refusing to do it, the Marshal is bound to issue his circular letters to all Deputies and Senators, adducing real motives for such meeting.

The cases demanding such convocation of the Diet are the following:

1st. In a pressing necessity concerning the law of nations, and particularly in case of a neighboring war.

2d. In case of an internal commotion, menacing with the revolution of the country, or of a collision between Magistratures.

3d. In an evident danger of general famine.

4th. In the orphan state of the country, by demise of the King, or in case of the King's dangerous illness.

All the resolutions of the Council will be taken by the Guardians assembled respectively to the rules above mentioned.

The King's opinion, after that of every Member in the Council has been heard, shall decisively prevail.

Every resolution of this Council shall be issued under the King's signature, countersigned by one of the Ministers sitting therein; and thus signed, shall be obeyed by all executive departments, except in cases expressly exempted by the present constitution.

Should all the Members refuse their countersign to any resolution, the King is obliged to forego his opinion; but if he should persist in it, the Marshal of the Diet may demand the convocation of the Diet; and if the King will not, the Marshal himself shall send his circular letters as above.

The King nominates the Ministers and appoints them for two years to his Council of Guardians.

Ministers composing this Council cannot be employed at the same time in any other commission or department.

If it should happen that two-thirds of secret votes in both Houses demand the changing of any person, either in the Council, or any executive department, the King is bound to nominate another.

Willing that the Council of Guardians should be responsible to the nation for their actions, we decree that, when these Ministers are denounced and accused before the Diet (by the special Committee appointed for examining their proceedings) of any transgression of positive law, they are answerable with their persons and fortunes.

Such impeachments being determined by a simple majority of votes, collected jointly from both Houses, shall be tried immediately by the Diet Tribunal, where the

accused are to receive their final judgment and punishment, if found guilty; or to be honourably acquitted, on sufficient proof of innocence.

In order to form a necessary organization of the executive power, we establish hereby separate commissions, connected with the above Council, and subjected to obey its ordinations. The commissars will be elected by the Diet for time prescribed by the laws.

These commissions are, 1st. of Education; 2d. of Police; 3d. of War; 4th. of Treasury.

It is through the medium of these four departments that all the particular orderly commissions, as established by the present Diet, in every palatinate and district, shall depend on, and receive all orders from, the Council of Guardians, in their respective duties and occurrences.

VIII. JUDICIAL POWER

As judicial power is incompatible with the legislative, nor can be administered by the King, therefore tribunals and magistratures ought to be established and elected. It ought to have local existence, that every citizen should know where to seek justice, and every transgressor can discern the hand of national government. We establish, therefore,

1 st. Primary Courts of Justice for each palatinate and district, composed of Judges chosen at the Dietine, which are always to be ready to administer justice. From these Courts appeals are allowed to the high tribunals, erected one for each of three provinces, in which the Kingdom is divided. Those Courts, both primary and final, shall be for the class of nobles, or equestrian order, and all the proprietors of landed property.

2dly. We determine separate Courts and Jurisdictions for the free royal towns, according to the law fixed by the present Diet.

3dly. Each province shall have a Court of Referendaries for the trial of causes relating to the peasantry, who are all hereby declared free, and in the same manner as those who were so before.

4thly. Courts, curial and assessorial, tribunals for Courland, and relational, are hereby confirmed.

5thly. Executive commissions shall have judicial power in the matters relative to their administration.

6thly. Besides all these civil and criminal Courts, there shall be one supreme general tribunal for all the classes, called the Diet Tribunal or Court, composed of persons chosen at the opening of every Diet. This tribunal is to try all the persons accused of crimes against the State.

Lastly, we shall appoint a Committee for the forming a civil and criminal code of laws, by persons whom the Diet shall elect for that purpose.

IX. REGENCY

The same Council of Inspection is to compose the Regency, with the Queen at their head, or, in her absence, with the Primate of the kingdom. The Regency may take place

only, 1st. During the King's minority. 2d. In case of the King's settled alienation of reason. 3d. In case of the King's being made a prisoner of war.

Minority is to be considered till eighteen years are completed, and the malady must be declared in the existing Diet by the plurality of three-fourths of votes of both combined Houses against one-fourth.

When the King comes of age, or recovers his health, or returns from captivity, the Regency shall cease, and shall be accountable to him, and responsible to the nation in their persons and fortunes, for their actions during their office.

X. EDUCATION OF THE KING'S CHILDREN

The King's sons, being designed successors to the Crown, are the first children of the country. Thence the care of their proper education, without encroaching, however, on the right of their parents, devolves naturally upon the nation.

During the King's life, the King himself, with the Council, and a Tutor, appointed by the States, shall superintend the education of the Princes.

In time of a Regency, it shall be intrusted with this direction, jointly with the above-mentioned Tutor.

In both cases this Tutor, named by the States, is to make his report before each ordinary Diet of the education and progress of the Princes. The Commission, or Board of Education, is obliged to bring before the Diet, for the approbation, an instruction or plan for the education of the Princes, founded on religion, love of virtue, of country, of liberty, and the constitution.

XI. NATIONAL FORCE, OR THE ARMY

The nation is bound to preserve its possessions against invasion; therefore all inhabitants are natural defenders of their country and its liberties.

The army is only an extract of defensive regular force, from the general mass of national strength.

The nation owes to the army reward and respect, because of its devoting itself wholly for the defence of the country.

The army owes to the nation, to guard the frontiers against enemies, and to maintain public tranquillity within: in a word, it ought to be the strongest shield in the nation.

That these ends may be fully answered, the army should ever remain under the subordination and obedience to the executive power; it shall therefore take an oath, according to law, of fidelity to the nation, and to the King, and to maintain the national constitution. This national force, therefore, shall be employed for the general defence of the country, for garrisoning fortresses, guarding frontiers, and assisting the civil power in the execution of the law against those that are refractory.

Nota bibliograficzna:

K. Bartoszewicz, *Konstytucja 3 Maja. Kronika dni kwietniowych i majowych w roku 1791*, Warszawa 1906; W. Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, t. 2, Warszawa 1936; B. Leśniodorski, *Dzieła Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Studium historyczno-prawne*, Wrocław 1951; Emanuel Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1966; Jacek Jędruch, *Constitutions, Elections and Legislatures of Poland, 1493-1993*, New York 1998. Joseph Kasperek, *The Constitutions of Poland and of the United States. Kinships and Genealogy*, Miami 1980; J. Malec, *Problem stosunku Polski do Litwy w dobie Sejmu Wielkiego (1788-1792)*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 34 (1982), z. 1, s. 31-39; Jerzy Łojek, *Geneza i obalenie konstytucji 3 maja. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej 1787-1792*, Lublin 1986; tegoż, *Ku naprawie Rzeczypospolitej. Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1988; Emanuel Rostworowski, *Maj 1791-Maj 1792: Rok monarchii konstytucyjnej*, Warszawa 1985; Juliusz Bardach, *Konstytucja 3 Maja a unia polsko-litewska*, *Przegląd Historyczny*, t. 82 (1991), z. 3-4, s. 383-385; tegoż, *Konstytucja 3 Maja a Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów 1791 roku*, *Studia Iuridica*, t. 24 (1992), s. 15-20; *Konstytucja 3 maja 1791. 1791 Gegužės 3-osios Konstitucija. The Constitution of May 3, 1791. Wprowadzenie naukowe* Juliusz Bardach, Warszawa 2001; *Idee europejskie w tradycji prawno-państwowej Rzeczypospolitej Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, przygot. i oprac. red. Krzysztof Budziło, Adam Jankiewicz, Hubert Wajs, Warszawa 2004; Marek Wrede, *Sejm i dawna Rzeczpospolita. Momenty dziejowe*, Warszawa 2005.

XIV
DEKRET KONWENCJI NARODOWEJ
ZNOSZĄCY NIEWOLNICTWO
WE WSZYSTKICH KOLONIACH
Z 1794 ROKU

Esklavage dans les Colonies françaises (abolition d')

D É C R E T
D E L A
CONVENTION NATIONALE.

N° 1161.

*Du 4^e jour de Pluviôse, au Nom de la République Française,
une & indivisible.*

*Qui abolit l'Eslavage des Nègres dans
les Colonies.*

LA CONVENTION NATIONALE déclare que l'esclavage des Nègres dans toutes les Colonies est aboli; en conséquence elle décide que tous les hommes, sans distinction de couleur, domiciliés dans les Colonies, sont citoyens Français, & jouissent de tous les droits accordés par la constitution.

Elle renvoie au comité de salut public, pour lui faire incessamment un rapport sur les mesures à prendre pour assurer l'exécution du présent décret.

Vu par les sections. Signé ARLES, CHARRIER & E. MIGNON.

*Collecté au Collège, par nous président & secrétaires de la
Convention nationale. A Paris, le 20 Germinal, au Nom de
la République Française, une & indivisible. Signé ARLES,
présent; A. M. BARRIOT, MIGNON, CH. FORTIER &
PICHARD, secrétaires.*

AFFIRMÉ DE LA RÉPUBLIQUE, le Comité exécutif provisoire



*Francuska deklaracja o zniesieniu niewolnictwa w koloniach
i zakazie handlu niewolnikami z 1794 roku*

DEKRET KONWENCJI NARODOWEJ ZNOSZĄCY NIEWOLNICTWO WE WSZYSTKICH KOLONIACH Z 1794 ROKU

Atlantycki handel niewolnikami z Afryki rozpoczęli Portugalczycy w połowie XV w. (od ok. 1440.), głównie w celu dostarczenia siły roboczej dla plantacji cukru na Maderze i Wyspie Św. Tomasza. Aż do drugiej połowy XVI w. handel niewolnikami był stosunkowo nieznaczny, zwłaszcza gdy się go porówna z następnymi stuleciami. Od XVII w. jednak, gdy plantacje cukru w Brazylii zaczęły obejmować coraz to większe obszary i przynosić znaczne dochody, zapotrzebowanie na robotników z Afryki zwiększyło się znacząco. Także na Karaibach zaczęto produkować cukier. Pod koniec tego stulecia do produkcji tytoniu w Wirginii i Maryland zaczęto coraz częściej używać niewolników. W ciągu XVII w. wywieziono z Afryki blisko 1,9 mln ludzi. W następnym stuleciu pracę niewolniczą wykorzystywano na całym obszarze Nowego Świata, przywożąc tam ok. 6 mln mieszkańców Afryki. Niewolnicy, jeżeli przeżyli drogę, po przybyciu na miejsce mogli przeżyć 5-6 lat. Niewolnicy to nie ludzie, dla ich właściciela byli „ruchomościami”, tak to określał artykuł 44 edyktu z 1685 r. (*Code noir*) wydanego dla kolonii francuskich. W tym samym czasie (1688 r.) *The Community of Friends* założona przez Kwaków z Pensylwanii sformułuje po raz pierwsze głos sprzeciwu wobec handlowania ludźmi. W sto lat później również Kwakrzy założyli *Pennsylvania Abolition Society*, które odniosło pierwsze sukcesy: zakaz handlu dziećmi i kobietami w ciąży oraz rozdzielania rodzin poprzez sprzedaż (1780 r.). Tymczasem w Europie przedstawiciele Oświecenia także podnieśli ten problem: Montesquieu ocenił niewolnictwo jako sprzeczne z naturą, podobnie Encyklopedyści. W 1788 r., na rok przed zwołaniem Stanów Generalnych przez króla Ludwika XVI, Jean-Pierre Brissot, po powrocie z Londynu, pod wpływem brytyjskiego abolicjonisty T. Clarksona, założył w Paryżu *Société des Amis des Noirs*. Wśród jego członków znaleźli się przedstawiciele arystokracji, którzy już wkrótce zasłyną w Zgromadzeniu Narodowym, m.in.: markiz de Condorcet, markiz de La Fayette, hrabia de Mirabeau. Rewolucja francuska, a zwłaszcza *Deklaracja praw człowieka i obywatela* zdawała się umożliwić rozwiązanie problemu niewolnictwa. Okazję do tego stworzył bunt Mulatów i wolnych Murzynów na San Domingo jesienią 1790 r. Mieszkało tam około 40 tys. kolonistów i 450 tys. niewolników. Konstytuanta jednak, bojąc się utraty kolonii, w maju 1791 r., mimo stanowczego oporu M. Robespierre’a pozbawiła praw politycznych wolną ludność kolorową. Ustawy dotyczące kolonii mogły być uchwalane jedynie na wniosek zgromadzenia białych kolonistów. Nie uspokoiło to nastrojów na San Domingo, gdzie 22 sierpnia wybuchło

kolejne powstanie. Lecz Konstytucja z 1791 r., podobnie do amerykańskiej *Deklaracji niepodległości*, nie dostrzegła problemu niewolnictwa. Dopiero w zupełnie innej sytuacji politycznej, w okresie szalejącego terroru Komitetu Ocalenia Publicznego, już po rozwiązaniu *Société des Amis des Noirs* w 1793 r., komisarz Francji na San Domingo Sonthonax zniósł na wyspie niewolnictwo, a Konwencja Narodowa na wniosek G.-J. Dantona i J.-F. Delacroix'a 4 lutego 1794 r., spodziewając się rychłej utraty tej wyspy i interencji brytyjskiej lub hiszpańskiej rozszerzyło to prawo na wszystkie kolonie francuskie. Nie był to bynajmniej koniec walki, gdyż w 1802 r. (20 maja) niewolnictwo zostało przywrócone w koloniach francuskich.

Tekst przekładu w języku polskim

Dekret Konwencji Narodowej z dnia 4 lutego 1794 r. znoszący niewolnictwo we wszystkich koloniach

Konwencja Narodowa deklaruje zniesienie niewolnictwa Murzynów we wszystkich koloniach, w konsekwencji postanawia się, że wszyscy ludzie, bez rozróżniania koloru [skóry] mieszkający w koloniach są obywatelami francuskimi i będą cieszyć się pełnią praw zagwarantowanych w konstytucji.

Konwencja zwraca się do Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego o przygotowanie tak szybko jak tylko będzie to możliwe raportu odnośnie środków, które należy podjąć, aby zapewnić wykonanie obecnego dekretu.

Tekst oryginalny

Décret de la Convention nationale

La Convention nationale déclare que l'esclavage des Nègres dans toutes les colonies est aboli; en conséquence, elle décrète que tous les hommes, sans distinction de couleur, domiciliés dans les colonies, sont citoyens français, et jouiront de tous les droits assurés par la constitution.

Elle renvoie au comité de salut public pour lui faire incessamment un rapport sur les mesures à prendre pour l'exécution du présent décret.

Tekst przekładu w języku angielskim

Decree of the National Convention of 4 February 1794, Abolishing Slavery in all the Colonies

The National Convention declares the abolition of Negro slavery in all the colonies; in consequence it decrees that all men, without distinction of color, residing in the colonies are French citizens and will enjoy all the rights assured by the constitution.

It asks the Committee of Public Safety to make a report as soon as possible on the measures that should be taken to assure the execution of the present decree.

Źródło: *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, ed. Lynn Hunt, Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1996, 115-116.

Nota bibliograficzna:

J. Baszkiewicz, *Maksymilian Robespierre*, Wrocław 1976; Jean-Pierre Biondi, *François Zuccarelli, 16 pluviôse an II: les colonies de la revolution*, Denoël 1989; Daniel P. Resnick, *The Societe des Amis des Noirs and the Abolition of Slavery* [in] *French Historical Studies*, Vol. 7, No. 4 (Autumn, 1972), pp. 558-569; J. Tulard, J.- F. Fayard, A. Fierro, *Histoire et dictionnaire de la Révolution française 1789-1799*, Éditions Robert Laffont, Bouquins, Paris, 1987.

XV

**DEKLARACJA PARLAMENTU ANGIELSKIEGO
O ZAKAZIE HANDLU NIEWOLNIKAMI
Z 1807 ROKU**

DEKLARACJA PARLAMENTU ANGIELSKIEGO O ZAKAZIE HANDLU NIEWOLNIKAMI Z 1807 ROKU

Początku handlu niewolnikami w Anglii (później w Zjednoczonym Królestwie) datować można na rok 1562, kiedy John Hawkins za panowania królowej Elżbiety I przeprowadził pierwszą taką wyprawę handlową do Afryki. Z czasem handel niewolnikami między Afryką a koloniami w Ameryce Północnej stał się bardzo intratnym przedsięwzięciem, a na przestrzeni dziesięcioleci setki tysięcy osób zostało siłą przewiezionych przez handlarzy.

W Nowym Świecie tamtejsze elity nie zawsze akceptowały taki proceder. W 1775 r. zostało założone w koloniach angielskich w Ameryce Północnej Towarzystwo na rzecz Zniesienia Niewolnictwa. Jednym z czołowych działaczy na rzecz polepszenia położenia niewolników był Thomas Jefferson (1743–1826), późniejszy prezydent USA. Sam będąc posiadaczem znacznego majątku w Wirginii i wielu niewolników, zaproponował przyjęcie ustawy przez parlament stanowy Wirginii o zniesieniu niewolnictwa, co zostało jednak odrzucone. Potępienie niewolnictwa zapisane zostało przez niego w projekcie Deklaracji Niepodległości, lecz fragment został wykreślony. W trakcie wojny o niepodległość (1775–1783) stan Vermont przyjął stanową konstytucję (1777 r.), znoszącą tamże niewolnictwo, a konstytucja USA z 1787 r. zezwoliła na uregulowanie kwestii niewolnictwa przez poszczególne stany. Większość południowych stanów zachowała jednak niewolnictwa, a po zakończeniu wojny ponownie ożywił się handel niewolnikami z Afryki.

Wydarzenia na kontynencie amerykańskim były impulsem dla grupy kwaków angielskich, którzy w 1783 r. wystosowali do parlamentu brytyjskiego petycję domagając się zniesienia niewolnictwa. W 1787 r. ukazało się w Londynie pierwsze wydanie książki, napisanej przez dawnego afrykańskiego niewolnika – Quobna Ottobah Cugoano, zatytułowane „Thoughts and Sentiments on the Evil and Wicked Traffic of the Slavery and Commerce of the Human Species”, w której opisywał nieludzkie warunki handlu niewolnikami i wzywał do jego zniesienia. Dzieło to przyczyniło się do popularyzacji haseł abolicjonistów.

Dnia 4 lutego 1794 r. francuski Konwent wydał dekret, na mocy którego zniósł niewolnictwa w koloniach francuskich, jednak 20 maja 1802 r. zostało ono przywrócone. Niezdecydowanie Francji widoczne było w podejściu o kwestii niewolnictwa na Haiti (wówczas San Domingo, Saint Dominigue), gdzie doszło do największego powstania niewolników przeciwko białym.

Wśród grup społecznych w Anglii, które nalegały w początkach XIX w. na zakazanie handlu niewolnikami, byli kwakrzy i inne radykalne wyzna-

nia chrześcijańskie, które ze względów religijnych odrzucały niewolnictwo. W ich opinii utrzymywanie niewolnictwa było niemoralne i hańbiło rodzaj ludzki. Na początku XIX w. ok. 35-40 miejsc w parlamencie brytyjskim było przez nich obsadzonych, co dawało im możliwość prowadzenia kampanii za zniesieniem niewolnictwa na arenie politycznej. Przywódcą parlamentarnej grupy był William Wilberforce. Wydarzenia na Haiti, zwycięstwa w walkach z armią francuską i powstanie rządu stworzonego przez dawnych niewolników w 1804 r. zwiększały liczbę zwolenników ruchu abolicjonistów w Anglii.

Parlament Zjednoczonego Królestwa przyjął 25 marca 1807 uchwałę o zniesienie handlu niewolnikami (*An Act for the Abolition of the Slave Trade*).

Z prawnego punktu widzenia wymowa aktu jest jednoznaczna – ustawa parlamentu zakazywała kupowania, przewożenia i sprzedawania niewolników w granicach monarchii brytyjskiej, ale *de facto* nie znosiła samego niewolnictwa. Taki akt prawny (*Slavery Abolition Act*) został przyjęty dopiero w 1833 r.

Warto podkreślić, że w marcu 1807 r. zarówno parlament brytyjski, jak i amerykański wprowadziły zakaz handlu niewolnikami. Uchwała brytyjska obowiązywała od 1 maja 1807 r. zaś amerykańska od 1 stycznia 1808 r. Wkrótce władze angielskie ogłosiły, że wszystkie statki przewożące niewolników z Afryki będą traktowane jako statki pirackie, a ich załogi karane za złamanie prawa. Starania amerykańskie były nakreślone na mniejszą skalę, gdyż południowe stany nadal formalnie zachowywały niewolnictwo.

Według ostatnich badań władze brytyjskie uwolniły między 1808 a 1860 r. około 150.000 afrykańskich niewolników przewożonych na statkach na szlaku transatlantyckim, a niekiedy także interweniowały przeciwko lokalnym (afrykańskim) władcom (np. w Lagos), którzy czerpali korzyści z handlu niewolnikami. Podczas obrad Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. władze brytyjskie nalegały na Hiszpanię, Portugalie, Francję i Holandię, by przyjęły podobne do brytyjskiego prawo i zniosły handel niewolnikami w swych koloniach (co wcześniej zrobiła np. Dania). Kraje Półwyspu Iberyjskiego (Hiszpania i Portugalia) uzyskały jednak zgodę na utrzymanie tego handlu, tłumacząc to koniecznością uzupełnienia rezerw siły roboczej. Porozumienie w tej sprawie zawarł 23 września 1817 r. rząd Wielkiej Brytanii z Hiszpanią, na mocy którego Hiszpania przyrzekła zakończyć handel niewolnikami na północ od równika natychmiast, a na południe dopiero w 1820 r. Nadal jednak rozwijał się handel niewolnikami na szlaku między Afryką a Brazylią. W późniejszych latach władze brytyjskie podejmowały kroki przeciwko arabskiemu handlowi niewolnikami, szczególnie na Zanzibarze (targ niewolników zamknięto w 1873 r.). Powstanie imperium brytyjskiego w XIX w., które obejmowało znaczne obszary kuli ziemskiej i rozpowszechnienie brytyjskiego prawodawstwa, spowodowało znaczne ograniczenie handlu niewolnikami i samego niewolnictwa.

Brazylia, jako ostatni kraj na półkuli zachodniej, zniósła niewolnictwo w 1888 r. i formalnie wyzwoliła niewolników. Społeczne i kulturowe skutki handlu niewolnikami widoczne były jeszcze w XX w. w wielu krajach na świecie (także w brytyjskim Commonwealth). By temu przeciwdziałać 25 września 1926 r. podpisana została w Genewie konwencja w sprawie niewolnictwa, która zakazała handlu niewolnikami. Podobne akty przyjęte były także w drugiej połowie XX w., lecz problem niewolnictwa nadal pozostaje w wielu krajach nierozwiązany.

Tekst przekładu w języku polskim

Akt o zniesieniu handlu niewolnikami

I. Obydwie Izby Parlamentu z osobna postanowiły mocą swych rezolucji z dziesiątego i dwudziestego czwartego czerwca roku tysiąc osiemset szóstego, przez względy tamże wspomniane, iż podejmą wszelkie skuteczne środki na rzecz zniesienia handlu afrykańskimi niewolnikami w taki sposób i w takim czasie, jaki uzna się za wskazany, ponieważ jest to właściwe ze względu na wszelkie racje wspomniane w wymienionych rezolucjach, aby proceder ów został niezwłocznie zniesiony, zakazany i uznany za bezprawny.

Z dniem 1 maja 1807 roku, handel niewolnikami zostaje zniesiony.

Kara za wymianę lub nabycie niewolników, etc. wynosi 100 funtów za każdego niewolnika.

Najjaśniejsza Królewska Wysokość postanawia za radą i zgodą Lordów duchownych, świeckich i Gminu zgromadzonych w obecnym Parlamencie i z ich upoważnienia, że po pierwszym maja 1807 roku, handel afrykańskimi niewolnikami oraz wszystkie rodzaje handlu i wymiany w postaci nabywania, sprzedaży, handlu wymiennego, przekazywania niewolników lub osób, które mają być sprzedane, przewożone, wykorzystywane lub wprowadzone do obrotu jako niewolnicy, praktykowane lub prowadzone przez, ze strony, w stosunku do jakiegokolwiek strony wybrzeża czy krajów Afryki, zostają całkowicie zniesione, zakazane i uznane za bezprawne; oraz że każdy rodzaj handlu – czy w postaci nabywania, sprzedaży, handlu wymiennego czy przekazania lub na mocy jakiegokolwiek kontraktu czy umowy – odnoszący się do jakichkolwiek niewolników lub osób, co do których istnieje zamiar wykorzystywania ich lub wprowadzenia do obrotu jako niewolników, prowadzony

w celu przewożenia i wywożenia owych niewolników lub osób, które są przewożone lub wywożone, bezpośrednio lub drogą morską lub w jakikolwiek inny sposób, bezpośrednio lub pośrednio z Afryki lub z innej wyspy, kraju, terytorium czy miejsca w Indiach Zachodnich, lub w innej części Ameryki, nie znajdującej się pod panowaniem, we własności lub w posiadaniu Jego Królewskiej Wysokości, na jakąkolwiek wyspę, do jakiegokolwiek kraju, terytorium czy miejsca, jest niniejszym zniesiony, zakazany i uznany za bezprawny. I jeśli którykolwiek z poddanych Jego Królewskiej Wysokości lub jakakolwiek osoba lub osoby zamieszkujące na terenie Zjednoczonego Królestwa lub na terenie którejkolwiek z wysp, kolonii, dominiów i terytoriów do Zjednoczonego Królestwa przynależących lub znajdujących się we własności lub w posiadaniu Najjaśniejszego Króla, od wspomnianego dnia, będzie osobiście lub poprzez swoich pośredników czy przedstawicieli lub w inny sposób, handlował, wymieniał, nabywał, sprzedawał, przekazywał jakiegokolwiek niewolnika lub niewolników lub jakąkolwiek osobę lub osoby, co do których istnieje zamiar sprzedaży, przewożenia, wykorzystywania lub wprowadzania do obrotu jako niewolników wbrew zakazom niniejszego Aktu, to wówczas osoba lub osoby dopuszczające się takiego przestępstwa będą poddane karze grzywny w postaci stu funtów brytyjskich za każdego niewolnika, który zostanie nabyty, sprzedany, wymieniony, przewieziony lub którego obejmować będzie wspomniany kontrakt lub umowa. Połowa tej sumy zostanie oddana na użytek Jego Królewskiej Wysokości, jego Dziedziców i Następców, a połowa zostanie oddana na użytek każdej osoby, która dokona ujęcia, skazania i ścigania za powyższe przestępstwo.

Okręty wyposażone w tym Królestwie lub w Koloniach, etc. używane do handlu niewolnikami ulegną konfiskacie.

II. Postanawia się dalej, że od pierwszego maja 1807 roku, bezprawnym będzie, aby jakikolwiek z poddanych Jego Królewskiej Wysokości, lub jakakolwiek osoba lub osoby, zamieszkujące na terenie Zjednoczonego Królestwa lub którejkolwiek z wysp, kolonii, dominiów czy terytoriów doń przynależących lub znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości wyposażały, zaciągały załogę, kierowały statkiem czy starały się o wyposażenie, zaciągnięcie załogi i kierowanie statkiem lub w jakikolwiek inny sposób przedsięwzięły kroki w celu wyposażania, zaciągania załogi czy kierowania jakimkolwiek statkiem czy okrętem w celu pomagania lub trudnienia się procederem handlu afrykańskimi niewolnikami lub uczestniczyły w jakimkolwiek działaniu, handlu czy przedsięwzięciu niniejszym Aktem zakazanym i uznany za bezprawne, a każdy statek czy okręt, który, poczynszy od wspomnianego dnia, zostanie wyposażony, obsadzony załogą, kierowany, używany przez jakiegokolwiek poddanego lub poddanych, osobę lub osoby,

w swoim imieniu lub przez udzielenie pomocy czy przedsięwzięciu kroków w jakimkolwiek z wyżej wymienionych celów, tym Aktem zakazanych, będzie skonfiskowany razem z wszystkimi łodziami, bronią, sprzętem, oprzyrządowaniem i meblami, zostanie również zajęty, jak postanowiono w niniejszym Akcie.

Zabrania się osobom przewożenia jako niewolników mieszkańców Afryki, Indii Zachodnich czy Ameryki z jednego miejsca na drugie, lub podejmowania kroków w celu ich otrzymania etc.

Okręty używane do takiego przewozu etc. ulegną konfiskacie wraz z własnością w postaci niewolników.

Właściciele etc. tychże mają zapłacić grzywnę w wysokości 100 funtów za każdego niewolnika.

III. Postanawia się także, że od pierwszego maja 1807 roku, bezprawnym będzie, by jakikolwiek z poddanych Jego Królewskiej Wysokości lub jakakolwiek osoba lub osoby przebywające na terenie Zjednoczonego Królestwa lub którejkolwiek z wysp, kolonii, dominiów czy terytoriów doń przynależących lub znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości, przewoziły, wywoziły lub świadomie i dobrowolnie dostarczały, pomagały lub wspierały w przewożeniu lub wywożeniu jako niewolników w celu sprzedania, przewiezienia, wykorzystania lub wprowadzenia do obrotu kogokolwiek z poddanych lub mieszkańców Afryki, lub wysp, krajów, terytoriów lub jakichkolwiek miejsc na terenie Indii Zachodnich czy Ameryki nie należących lub nie znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości, czy to bezpośrednio czy też przez przeokrętowanie lub pośrednio z Afryki, lub wysp, krajów, terytoriów wyżej wymienionych do jakichkolwiek innych wysp, krajów, terytoriów lub miejsc, oraz że bezprawnym będzie, by jakikolwiek z poddanych Jego Królewskiej Wysokości, lub jakakolwiek osoba lub osoby przebywające na terenie Zjednoczonego Królestwa lub którejkolwiek z wysp, kolonii, dominiów czy terytoriów doń przynależących lub znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości świadomie i dobrowolnie przyjmowały, przetrzymywały, przechowywały na pokładzie lub pomagały, wspierały czy przedsięwzięły kroki w celu przyjmowania, przetrzymywania, przechowywania na pokładzie jakiegokolwiek statku lub okrętu kogokolwiek ze wskazanych wyżej poddanych lub mieszkańców w celu wspomnianego wywiezienia lub przemieszczenia takiej osoby lub jej sprzedania, przeniesienia, wykorzystania lub wprowadzenia do obrotu jako niewolnika w jakimkolwiek miejscu lub kraju; a jeśli ktokolwiek z poddanych lub mieszkańców Afryki, lub wysp, krajów, terytoriów lub jakichkolwiek miejsc na terenie Indii

Zachodnich czy Ameryki nie należących lub nie znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Mości będzie, począwszy od wspomnianego dnia, w bezprawny sposób przewożony lub wywożony, przetrzymywany, przechowywany, przeokrętowany lub przyjęty na pokład statku lub okrętu, będącego w całości lub w części przedmiotem własności lub użytkowania kogokolwiek z poddanych Jego Królewskiej Wysokości lub osób przebywających na terenie dominiów lub kolonii należących lub znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości, dla wspomnianych wyżej bezprawnych celów, w sprzeczności z mocą i skutkiem, prawdziwym zamysłem i znaczeniem zakazów zawartych w niniejszym Akcie, tedy każdy taki statek lub okręt, na którym taka osoba lub osoby byłyby bezprawnie przetrzymywane, przechowywane, przeokrętowane lub przyjęte na pokład dla jakichkolwiek wspomnianych bezprawnych celów, zostanie skonfiskowany wraz z wszystkimi łodziami, bronią, sprzętem, oprzyrządowaniem i meblami, a także konfiskacie ulegnie wszelka własność lub rzekoma własność w postaci niewolników lub mieszkańców Afryki bezprawnie przetrzymywanych, przechowywanych, przeokrętowanych lub przyjętych na pokład, zostanie również zajęty, jak postanowiono w niniejszym Akcie; i każdy poddany Jego Królewskiej Wysokości lub osoba przebywająca na terenie Zjednoczonego Królestwa lub którejkolwiek z wysp, kolonii, dominiów czy terytoriów doń przynależących lub znajdujących się we własności lub posiadaniu Jego Królewskiej Wysokości, który, jako właściciel, współwłaściciel, osoba frachtująca statek, nadawca ładunku, pośrednik lub przedstawiciel, kapitan, oficer pokładowy, nadzorca ładunku, lekarz pokładowy, będzie bezprawnie wywoził lub przewoził, przetrzymywał, przechowywał, przeokrętowywał lub przyjmował na podład lub wspierał w przedsięwzięciu kroków w celu wywożenia, przewożenia, przetrzymywania, przechowywania, przeokrętowywania lub przyjmowania na pokład dla którejkolwiek z bezprawnych celów wspomnianych powyżej, tedy każdy taki poddany lub mieszkaniec Afryki lub którejkolwiek z wysp, kraju, terytorium miejsca, nie znajdującego się na terenie dominium, w posiadaniu lub we własności Jego Królewskiej Mości, zostanie ukarany grzywną i zapłaci za każdego niewolnika lub osobę w bezprawny sposób wywiezioną, przewiezioną, przetrzymowaną, przechowywaną, przeokrętowaną lub przyjętą na pokład, sumę stu funtów brytyjskich, z której jedna część zostanie przekazana do użytku Jego Królewskiej Mości, a druga część do użytku jakiejkolwiek osoby, która dokona ujęcia, skazania i ścigania za powyższe przestępstwo.

Poddani Afryki etc. bezprawnie wywiezieni i przywiezieni do którejkolwiek z kolonii brytyjskich etc. jako niewolnicy ulegną konfiskacie na rzecz Jego Królewskiej Wysokości.

IV. Postanawia się dalej, iż każdy taki poddany lub mieszkaniec Afryki lub którejkolwiek z wysp, kraju, terytorium, miejsca, nie znajdującego się na terenie dominium, w posiadaniu lub we własności Jego Królewskiej Wysokości, który kiedykolwiek od wspomnianego powyżej dnia, został bezprawnie wywieziony lub przewieziony z Afryki lub z którejkolwiek z wysp, krajów, terytoriów lub miejsc w Indiach Zachodnich lub w Ameryce, nie znajdujących się na terenie dominium, we własności lub w posiadaniu Jego Królewskiej Wysokości, wbrew któremukolwiek z zakazów lub postanowień zawartych w niniejszym Akcie, zostanie wywieziony lub przywieziony na którąkolwiek z wysp, kolonii, plantacji lub terytoriów, znajdujących się pod panowaniem, w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości, a tam zostanie sprzedany jako niewolnik lub niewolnicy, lub umieszczony, uwięziony i zniewolony, tedy taki poddany lub mieszkaniec, poddani lub mieszkańcy, w tak bezprawny sposób wywiezieni lub przywiezieni, zostaną zajęci, jako konfiskata na rzecz Jego Królewskiej Wysokości, przez taką osobę lub osoby, w takich sądach, w taki sposób i w takiej formie, w jakiej podlegają zajęciu wszelkie inne dobra czy towary bezprawnie przewożone na ową wyspę, kolonię, plantację czy terytorium, które podlegają zajęciu i konfiskacie, mocą któregośkolwiek Aktu czy Aktów Parlamentu, które obecnie obowiązują i normują żeglugę i handel w koloniach i plantacjach Jego Królewskiej Wysokości i będzie, po jego lub ich konfiskacie, przedmiotem działań według postanowień tu przedstawionych.

Ubezpieczenia transakcji dotyczących handlu niewolnikami uznane zostają za bezprawne. Kara wynosi sto funtów oraz potrójną sumę premii ubezpieczeniowej.

V. Postanawia się dalej, że od wspomnianego dnia, 1 maja 1807 roku, wszystkie ubezpieczenia jakiegokolwiek rodzaju, odnoszące się do jakiegokolwiek handlu, wymiany, przewożenia, wywożenia, przeokrętowania czy innych transakcji zakazanych niniejszym Aktem, zostaną również zakazane i uznane za bezprawne; i jeśli którykolwiek z poddanych Jego Królewskiej Wysokości lub jakakolwiek osoba lub osoby zamieszkujące na terenie Zjednoczonego Królestwa lub na terenie wysp, kolonii, dominiów czy terytoriów doń przynależących lub znajdujących się w posiadaniu lub własności Jego Królewskiej Wysokości, świadomie i dobrowolnie podpisze, dokona, lub nakłoni do podpisania, dokonania takich bezprawnych ubezpieczeń lub ubezpieczenia, tedy będzie on lub oni ukarani grzywną i zapłacą za każde takie przestępstwo sumę stu funtów za każde takie ubezpieczenie, a także potrójną sumę wypłaconą lub ustaloną w umowie jako wypłatę w ramach którejkolwiek z takich ubezpieczeń, z czego jedna część tej sumy oddana zostanie do użytku Jego Królewskiej Wysokości, Jego Dziedziców i Następców, a druga

część oddana będzie do użytku każdej osoby, która dokona ujęcia, skazania i ścigania za powyższe przestępstwo.

Akt nie obejmuje handlu niewolników, przywiezionych z Afryki okrętami, które opuściły Wielką Brytanię 1 maja 1807 i wcześniej, a które dotarły do Indii Zachodnich do dnia 1 marca 1808, etc.

VI. To, co zostało zawarte w niniejszym akcie nie będzie obejmować lub nie będzie interpretowane lub uznawane za obejmujące, zakazujące lub uznające za bezprawną wymianę lub handel poprzez nabywanie, sprzedaż, handel wymienny lub przekazanie, wywożenie lub przewożenie w celu sprzedaży, przekazania, wykorzystywania lub wprowadzania do obiegu jako niewolników lub przetrzymywania czy przechowywania w celu takiego wywiezienia lub przewiezienia któregośkolwiek niewolnika, wywiezionego lub przewiezionego z Afryki na jakimkolwiek statku czy okręcie, który 1 maja 1807 roku lub wcześniej, zgodnie z obecnie obowiązującym prawem, dotyczącym załogowania i kierowania jakimkolwiek takim statkiem czy okrętem, opuści Wielką Brytanię; nie zostanie również unieważnione jakiekolwiek zawarte ubezpieczenie, jeśliby niewolnicy, w ten sposób wywożeni, dotarli do Indii Zachodnich 1 maja 1807 roku lub wcześniej, o ile nie uniemożliwi tego przejęcie okrętu, jego utrata na rzecz wroga lub przez inną nieuniknioną konieczność, czego wykazanie należeć będzie do strony sądzonej.

Niewolnicy pojmani jako łup wojenny lub pochwyceni jako konfiskata ulegną zajęciu jako nagroda lub konfiskata na rzecz Króla, w celu położenia kresu ich zniewolenia, mogą zostać zwerbowani do armii, etc.

VII. Ponieważ może się zdarzyć, że w trakcie trwania obecnych lub przyszłych wojen, statki lub okręty mogą zostać zajęte i przetrzymywane jako łup, ze znajdującymi się na pokładzie niewolnikami lub Afrykanami, przewożonymi i przetrzymywanymi jako niewolnicy, którzy mogą zostać ujęci lub znalezieni i w ten sposób mogą znaleźć się w posiadaniu wrogów Jego Królewskiej Wysokości lub w inny sposób podlegając konfiskacie jako łup wojenny, tedy konieczne jest, aby zarządzić, w jaki sposób należy traktować i rozporządzać takimi niewolnikami lub Afrykanami; ponieważ jest również konieczne, aby zarządzić i postanowić w kwestii traktowania i rozporządzenia jakimikolwiek niewolnikami czy Afrykanami, przewożonymi, wywożonymi, wprowadzanymi w obrót jako niewolnicy, którzy będą bezprawnie przewożeni lub wywożeni wbrew wszystkim zakazom tu wyłożonym, lub którymkolwiek z tych zakazów, i zostaną później znalezieni na pokładzie jakiegokolwiek statku lub okrętu podpadającego pod zajęcie w świetle niniejszego Aktu lub któregośkolwiek z Aktów Parlamentu, uchwalonego w celu ograniczenia i zakazu handlu afrykańskimi niewolnikami, lub będą gdzieś indziej prawnie przejęci

jako konfiskata na mocy tego lub innych takich Aktów Parlamentu, o których tu wspomniano; należy w tym celu zwrócić uwagę osób dokonujących zajęcia niewolników, konfiskatorów i ścigających; postanawia się, by wszyscy niewolnicy i wszyscy Afrykanie traktowani, przemieszczani, przetrzymywani lub więzieni jako niewolnicy, którzy począwszy od pierwszego dnia maja zostaliby ujęci albo wzięci jako łup wojenny, lub którzy podlegaliby zajęciu na podstawie niniejszego lub innego Aktu Parlamentu, wydanego w celu ograniczenia lub zakazania handlu afrykańskimi niewolnikami, wyłącznie w celu ujęcia, ścigania i skazania w ramach łupu lub konfiskaty, byli traktowani i osądzeni jako niewolnicy i jako własność, w taki sam sposób, w jaki dotąd traktowano i osądzano niewolników murzyńskich, zajętych jako łup wojenny lub w ramach kary za jakiegokolwiek przestępstwa przeciw prawom o handlu i żegludze, tedy niech i oni będą uznani za łup wojenny lub za ujętych dla wyłącznego użytku Jego Wysokości, Jego Dziedziców i Następców wyłącznie w celu pozbawienia własności, praw, tytułów lub interesów istniejących uprzednio, a mogących następnie stanowić podstawę roszczeń do takich niewolników lub Afrykanów w ten sposób ujętych, ściganych i skazanych; ci jednak nie mogą być w żadnym razie przeznaczeni do sprzedaży, rozporządzenia lub traktowania jako niewolnicy ze strony Jego Wysokości, Jego Dziedziców i Następców lub ze strony jakiegokolwiek osoby czy osób zgłaszających roszczenia lub będących adresatami roszczeń w związku z Jego Wysokością, Jego Dziedzicami i Następcami lub na podstawie jakiegokolwiek wyroku: niech pozostanie na zawsze prawem Jego Wysokości, Jego Dziedziców i Następców oraz urzędników, cywilnych i wojskowych, jacy ogólnym lub szczególnym rozporządzeniem królewskim zostaną powołani i upoważnieni do przyjęcia, ochrony i troski wobec Afrykanów, którzy znaleźliby się w takiej sytuacji, by wprowadzono ich do lądowej lub morskiej służby Jego Wysokości jako żołnierzy, żeglarzy lub marynarzy lub zobowiązano ich, choćby nie byli pełnoletnimi, do przyuczenia rzemiosła na czas nie przekraczający czternastu lat u takiej osoby lub osób, w takim miejscu i w takich warunkach oraz na takich zasadach, jakie Jego Królewska Wysokość uzna za właściwe i swym ogólnym lub szczególnym rozporządzeniem w tym celu wskaże i wyznaczy; każda zaś umowa o oddaniu do terminu sporządzona i wykonana przez jakąkolwiek osobę lub osoby w tym celu wyznaczone rozporządzeniem na czas nie przekraczający lat czternastu, będzie miała taką samą moc i skuteczność, jak gdyby stroną dokonującą jej jako przyuczony do rzemiosła była osoba dorosła i kierująca się właściwym rozeznaniem; każdy zaś Afrykanin w opisany wyżej sposób wprowadzony w służbę lądową lub morską Jego Wysokości jako żołnierz, żeglarz lub marynarz niech będzie pod wszelkimi względami traktowany tak, jak gdyby dobrowolnie sam oddał się w tę służbę.

Za ujęcie takich niewolników wypłacone zostaną nagrody odpowiednio do postanowień przepisów Aktu 45 G.3. c.72. § 5.

VIII. Postanawia się także, że gdy niewolnicy lub Afrykanie wzięci jako łup wojenny przez okręt Jego Królewskiej Wysokości lub przez upoważniony okręt kaperski zostaną zgodnie z powyższymi postanowieniami przekazani do użytku Jego Królewskiej Wysokości, wówczas tym, którzy ich złapią Skarbnik Marynarki Królewskiej wypłaci nagrodę, jaką wypłaca się obecnie na podstawie Aktu Parlamentu, podjętego w czterdziestym piątym roku panowania Jego Królewskiej Wysokości, a zatytułowanego „Akt ku zachęce żeglarzy w celu lepszego i bardziej skutecznego wyposażenia Marynarki Jego Królewskiej Wysokości w załogi podczas obecnej wojny”, która to nagroda, wskazana w rozporządzeniu Jego Wysokości, Jego Dziedziców i Następców nie przekroczy sumy czterdziestu brytyjskich funtów za mężczyznę, trzydziestu funtów za kobietę albo dziesięciu funtów za każde dziecko lub osobę, która nie przekroczyła czternastego roku życia, którzy zostaliby ujęci i oddani w dobrym zdrowiu do właściwego urzędnika lub urzędników, cywilnych i wojskowych, jacy wskazanym wyżej rozporządzeniem królewskim zostaną powołani do przyjęcia, ochrony i troski wobec tychże; nagrody te zostaną rozdzielone pomiędzy oficerów, żeglarzy, marynarzy i żołnierzy z okrętów wojennych Jego Królewskiej Wysokości lub z wynajmowanych uzbrojonych okrętów, w sposób, formie i proporcji, jaką wyznacza proklamacja Jego Królewskiej Wysokości odnośnie gwarantowania rozdziału nagród, która została już ogłoszona lub która zostanie ogłoszona dla tego celu oraz pomiędzy właścicieli, oficerów, żeglarzy każdego prywatnego statku lub okrętu wojennego w taki sposób i według takiej proporcji, jaką wskaże pisemna umowa, którą w tym celu zawarli.

Zaświadczenia uprawniające do nagrody.

IX. Postanawia się dalej, że aby osoby dokonujące zajęcia niewolników miały prawo otrzymać wspomnianą nagrodę pieniężną, ilość mężczyzn, kobiet i dzieci ujętych w ten sposób, skazanych i przekazanych, powinna zostać udowodniona przed członkami Komisji Marynarki Jego Królewskiej Wysokości przez przedstawienie, w zamian za przysięgi i zaświadczenia przepisane omawianym Aktem dotyczącym nagrody, prawnie poświadczonej kopii wyroku lub dekretu o konfiskacie, tym samym wyraźnego dowodu potwierdzającego ilość mężczyzn, kobiet i dzieci, w ten sposób ujętych i skonfiskowanych; a także, przez przedstawienie poświadczenia podpisanego przez oficera lub oficerów, wojskowych lub cywilnych, wyznaczonych we wcześniej wspomniany sposób, którzy przyjęli taką samą ilość mężczyzn, kobiet i dzieci, mających być przedmiotem rozporządzenia wspomnianych rozkazów i przepisów Jego Wysokości, które to poświadczenie będzie tę ilość potwierdzać.

Roszczenie do nagrody będzie rozstrzygane przez sędziego admiralicji.

X. Postanowia się także, że ilekroć powstaną wątpliwości co do tego, czy strona lub strony domagające się takiej nagrody są do niej uprawnione, zostaną one rozstrzygnięte przez sędziego Wysokiego Sądu Admiralicji lub sędziego jakiegokolwiek Sądu Admiralicji, od których decyzji można się odwoływać do lordowskich członków Komisji Apelacji do Spraw Nagród.

Przy konfiskacie niewolników w przypadku naruszenia niniejszego Aktu, osoba skarżąca otrzyma 13 funtów za mężczyznę, 10 funtów za kobietę i 3 funty za dziecko etc.

XI. Postanawia się dalej, że jeśli przy, dokonanej w wyżej wspomniany sposób, konfiskacie na użytek Jego Królewskiej Wysokości, Jego Dziedziców i Następców jakiegokolwiek niewolnika czy Afrykanina, ujętego i uznanego za skonfiskowanego w ramach jakiegokolwiek naruszenia niniejszego Aktu, lub jakiegokolwiek innego Aktu Parlamentu uchwalonego w celu ograniczenia lub zakazu handlu afrykańskimi niewolnikami (z wyjątkiem przypadku zajęć dokonanych na morzu przez dowódców lub oficerów statków lub okrętów Jego Królewskiej Wysokości lub w przypadku wojny), osobie skarżącej, która dokona powiadomienia i sądownie doprowadzi do konfiskaty owych niewolników, zostanie wypłacona suma trzynastu funtów brytyjskich za każdego mężczyznę, dziesięciu funtów za każdą kobietę i trzech funtów za każde dziecko lub osobę w wieku poniżej czternastu lat, którzy zostaliby ujęci i oddani w dobrym zdrowiu do właściwego urzędnika lub urzędników, cywilnych i wojskowych, jacy wskazanym wyżej rozporządzeniem królewskim zostaną powołani do przyjęcia, ochrony i troski wobec tychże, a także takie same kwoty zostaną przekazane do użytku gubernatora lub naczelnego dowódcy którejkolwiek kolonii lub plantacji, w której ujęcie zostało dokonane; wszelako w przypadkach, gdyby ujęcie takiego dokonali na morzu dowódcy lub oficerowie statków lub okrętów wojennych Jego Królewskiej Wysokości, za konfiskatę na mocy tego Aktu lub jakiegokolwiek innego Aktu Parlamentu uchwalonego w celu ograniczenia lub zniesienia handlu afrykańskimi niewolnikami, dowódcy lub oficerowie, którzy w ten sposób dokonają oskarżenia, powiadomienia i sądownie doprowadzą do konfiskaty owych niewolników, zostanie wypłacona suma dwudziestu funtów za każdego ujętego i przekazanego w ten sposób mężczyznę, piętnastu funtów za kobietę oraz suma pięciu funtów za dziecko lub osobę poniżej czternastego roku życia, na zasadach takiego rozdziału nagród za omawiane zajęcia dokonane na morzu, jaki Jego Królewska Mość, Jego Dziedzice i Następcy uznają za właściwy w świetle postanowienia jakiejkolwiek rady w tym celu powołanej; w celu otrzymania pieniędzy, jako nagrody za ujęcie i ściganie przestępstw

przeciwko temu Aktowi lub jakimkolwiek innym Aktom Parlamentu, uchwalonym w celu ograniczenia handlu afrykańskimi niewolnikami, urzędnik lub urzędnicy, cywilni lub wojskowi, powołani w wyżej wspomniany sposób do otrzymania, chronienia i otoczenia opieką niewolników lub Afrykanów, którzy zostali w ten sposób skonfiskowani lub przekazani, otrzymają, po konfiskacie i otrzymaniu tychże, poświadczenia na rzecz gubernatora lub strony dokonującej ujęcia, skarżenia i występowania na drogę sądową lub tylko to ostatnie (jak może się zdarzyć) skierowane do lordowskich członków komisji Skarbu Jego Królewskiej Wysokości; którzy, po przedstawieniu im każdego takiego poświadczenia oraz autentycznej, właściwie poświadczonej, kopii wyroku stanowiącego o konfiskacie tychże niewolników lub Afrykanów na użytek Jego Królewskiej Wysokości, oraz pokwitowania podpisanego przez takiego urzędnika lub urzędników powołanych w wyżej wymieniony sposób, precyzującego, że owi niewolnicy lub Afrykanie zostali przez niego lub nich otrzymani w dobrym zdrowiu, zarządzają, aby wypłata została dokonana ze Zjednoczonego Funduszu Wielkiej Brytanii w sumie pieniężnej wyszczególnionej w takimże poświadczeniu i przekazana jego prawnym okazicielom lub osobom uprawnionym do tejże wypłaty.

Przestępstwo fałszowania poświadczenia bez przywileju duchowieństwa.

XII. Postanawia się dalej, że jeśli jakakolwiek osoba świadomie i podstępnie sfałszuje lub sfabrykuje jakiekolwiek takie poświadczenie, kopię wyroku przekazującego lub pokwitowanie, o jakich była mowa wcześniej, lub jakąkolwiek ich część lub świadomie i dobrowolnie puści je w obieg lub wyda, z zamiarem oszukania Jego Królewskiej Mości, Jego Dziedziców i Następców, lub jakakolwiek osobę lub osoby, strona dokonująca takiego przestępstwa zostanie – po ustaleniu winy – skazana na śmierć tak jak w przypadkach poważnych przestępstw, bez przywileju duchowieństwa zwalniającego z jurysdykcji świeckiej.

Odzyskanie i stosowanie kar i konfiskat. 4 G.3. C15.

XIII. Postanawia się dalej, że niektóre kary pieniężne lub konfiskaty narzucone i przeprowadzone na mocy niniejszego Aktu, mogą być przedmiotem skargi, rozprawy sądowej i mogą zostać odzyskane, jeśli którykolwiek z sądów w Wielkiej Brytanii, lub którykolwiek z sądów lub sądów wiceadmiralicji w którejkolwiek części dominiów Jego Królewskiej Wysokości, gdzie przestępstwo takie zostało popełnione, lub gdzie przestępca został pojmany po dokonaniu takiego przestępstwa; i że we wszystkich takich przypadkach ujęcia któregośkolwiek ze statków, okrętów, niewolników lub rzekomych niewolników, dóbr lub dobytku, każda konfiskata dokonana na mocy niniejszego

Aktu, może w taki sam sposób być przedmiotem skargi, rozprawy sądowej i może zostać odzyskana w którymkolwiek sądzie Wielkiej Brytanii lub którymkolwiek sądzie lub sądzie wiceadmiralicji w którejkolwiek części dominiów Jego Królewskiej Wysokości, w których lub najbliższych których takie ujęcia mogą zostać dokonane lub do których takie statki lub okręty, niewolnicy lub rzekomi niewolnicy, dobra lub dobytek (jeśli ujęcia dokonano na morzu lub bez ograniczeń jakiejkolwiek jurysdykcji brytyjskiej) mogą zostać dogodnie dostarczone na czas procesu, a wszystkie omawiane kary i konfiskaty, tak pieniężne jak i konkretne (o ile nie jest to w inny sposób wyraźnie postanowione niniejszym Aktem) zostaną przekazane na własność tej osobie lub tym osobom w takich udziałach i proporcjach, i mogą być przedmiotem skargi, rozprawy, oddzyskania, rozdzielania i stosowania w taki sam sposób, na takich samych zasadach i przy takich samych środkach oraz być przedmiotem tych samych zasad i wskazań, jak którekolwiek kary i konfiskaty poniesione w Wielkiej Brytanii, oraz w brytyjskich koloniach lub plantacjach w Ameryce, na mocy któregośkolwiek Aktu Parlamentu odnoszącego się do handlu i skarbu tychże brytyjskich kolonii czy plantacji w Ameryce, zostaną niniejszym przekazane na własność i będą mogły być przedmiotem skargi, rozprawy, wyroku, odzyskania, rozdzielania i stosowania w Wielkiej Brytanii i tychże koloniach lub plantacjach, w świetle i z mocy Aktu Parlamentu uchwalonego w czwartym roku panowania Jego Królewskiej Wysokości zatytułowanego: Akt dla zagwarantowania określonych obowiązków w koloniach brytyjskich i plantacjach w Ameryce, dla kontynuowania, polepszania i podtrzymywania Aktu uchwalonego w szóstym roku panowania Jego Królewskiej Wysokości Króla Jerzego II, zatytułowanego: „Akt dla lepszego zabezpieczenia i ku zachęce do handlu w amerykańskich koloniach cukrowych Jego Królewskiej Wysokości; dla wydajności takich obowiązków, powstałych na mocy tegoż Aktu w celu pokrywania kosztów obrony, ochrony i zabezpieczania tychże kolonii i plantacji; dla wyjaśnienia Aktu uchwalonego w dwudziestym piątym piątym roku panowania Jego Królewskiej Wysokości Karola II, zatytułowanego: ‘Akt ku zachęce do handlu Grendlandii i Eastlandii oraz dla lepszego zabezpieczenia handlu plantacji oraz dla zmiany lub usunięcia niektórych niedogodności odnośnie sprzedaży eksportowych z tego Królestwa oraz dla skuteczniejszego zapobiegania potajemnemu wywozowi i przywozowi dóbr na wspomniane kolonie i plantacje oraz dla polepszenia i zabezpieczenia handlu pomiędzy nimi a Wielką Brytanią.”

Konfiskat dokonywać mogą dokonywać urzędnicy cła, akcyzy oraz marynarki.

XIV. Postanawia się także, że wszystkie statki i okręty, niewolnicy lub Afrykanie, przewożeni, przekazywani lub wprowadzani w obrót jak niewol-

nicy oraz wszelkie dobra i korzyści, jakie mogą podlegać konfiskacie za przestępstwa popełnione na podstawie niniejszego Aktu, zostaną zajęte przez urzędników celnych lub akcyzowych Jego Królewskiej Wysokości albo przez dowódców lub oficerów marynarki wojennej Jego Królewskiej Wysokości, którzy przy przeprowadzaniu takich konfiskat będą opierali się na postanowieniach wspomnianego Aktu z czwartego roku panowania Jego Królewskiej Mości lub jakichkolwiek innych Aktów Parlamentu wydanych dla ochrony urzędników wykonujących postanowienia tego Aktu lub jakiegokolwiek innego Aktu Parlamentu odnoszącego się do handlu i dochodów z brytyjskich kolonii lub plantacji w Ameryce.

Przestępstwa orzekane na podstawie jurysdykcji Middlesex.

XV. Postanawia się dalej, że wszystkie przestępstwa popełnione przeciwko niniejszemu Aktowi mogą być przedmiotem śledztwa, procesu, rozstrzygnięcia i postępowania jak w przypadku wykroczeń, popełnionych w hrabstwie Middlesex.

Jego Królewska Mość może tworzyć przepisy odnośnie dysponowania Afrykanami po ukończeniu przez nich terminowania.

XVI. Postanawia się dalej, że będzie zgodne z prawem, by Jego Królewska Wysokość od czasu do czasu mogła wydawać takie zarządzenia i przepisy, tak jak uzna za stosowne, dla przyszłego dysponowania i wspomagania tych Afrykanów, którzy podejmą terminowanie na mocy niniejszego Aktu, po tym jak czas ich terminowania dobiegnie kresu, i w ten sposób, zapobiec temu, by ci Afrykanie mogli podlegać opłacie na Wyspie, na której podjęli terminowanie we wspomniany wcześniej sposób.

Zwerbowani do wojska Afrykanie nie mają uprawnień do rent, etc.

XVII. Postanawia się dalej, że żadne postanowienie z jakiegokolwiek Aktu dotyczącego werbowania na ograniczony okres służby oraz zasad i przepisów gwarantujących renty lub uposażenia dla każdego żołnierza zwolnionego po pewnym okresie służby, nie będzie obejmowało lub nie będzie interpretowane w taki sposób, by obejmowało jakiegokolwiek Afrykanina, który w ten sposób podlegnie werbunkowi i będzie służył w którychkolwiek siłach Jego Królewskiej Wysokości.

Postanowienia ogólne.

Potrojone koszty.

XVIII. Postanawia się dalej, że jeśli w Wielkiej Brytanii lub gdzieś indziej rozpocznie się jakiegokolwiek postępowanie lub proces, przeciwko osobie lub osobom za jakiegokolwiek czyn dokonany w imię niniejszego Aktu, oskarżony lub oskarżeni w takim postępowaniu lub procesie mogą odwołać się do postanowień ogólnych, i przedstawić Akt niniejszy i sprawę szczegółową jako dowód w jakimkolwiek prowadzonym procesie, że czynu tego dokonywali w imię niniejszego Aktu i z upoważnienia niniejszego Aktu; i jeśli okaże się, że tak było, wówczas przysięgli orzekną na rzecz oskarżonego lub oskarżonych; i jeśli powód oddali zarzuty lub przerwie swoje postępowanie, po wystąpieniu oskarżonego lub oskarżonych lub jeśli zostanie wydane orzeczenie na podstawie wyroku lub zarzutu przeciwko powodowi, oskarżony lub oskarżeni odzyskają potrojone koszty i otrzymają podobne środki jak dzieje się to w innych sprawach prawnych.

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: <http://home.wxs.nl/~pdavis/Documents.htm>

Dokument zakazujący handlu niewolnikami, uchwalony przez parlament angielski, dostępny jest w wersji elektronicznej, jak wiele innych podobnych aktów prawnych. Jego język i rozbudowana kompozycja odbija zwyczaje z epoki.

An Act for the Abolition of the Slave Trade

I. Whereas the Two Houses of Parliament did, by their Resolutions of the Tenth and Twenty-fourth days of June One Thousand eight hundred and six, severally resolve, upon certain Grounds therein mentioned, that they would, with all practicable Expedition, take effectual Measures for the Abolition of the African Slave Trade in such Manner, and at such Period as might be deemed advisable, And whereas it is fit upon all and each of the Grounds mentioned in the said Resolutions, that the same should be forthwith abolished and prohibited, and declared to be unlawful;

From May 1, 1807, the Slave trade shall be abolished.

Penalty for trading in or purchasing Slaves, &c. 100 £. for each Slave.

Be it therefore enacted by the King's most Excellent Majesty, by and with the Advice and Consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled, and by the Authority of the same, That from and after the First Day of May One thousand eight hundred and seven, the African Slave Trade, and all and all manner of dealing and trading in the Purchase, Sale, Barter, or Transfer of Slaves, or of Persons intended to be sold, transferred, used, or dealt with as Slaves, practiced or carried on, in, at, to or from any Part of the Coast or Countries of Africa, shall be, and the same is hereby utterly abolished, prohibited, and declared to be unlawful; and also that all and all manner of dealing, either by way of Purchase, Sale, Barter, or Transfer, or by means of any other Contract or Agreement whatever, relating to any Slaves, or to any Persons intended to be used or dealt with as Slaves, for the Purpose of such Slaves or Persons being removed or transported either immediately or by Transshipment at Sea or otherwise, directly or indirectly from Africa, or from any Island, Country, Territory, or Place whatever, in the West Indies, or in any other part of America, not being in the Dominion, Possession, or Occupation of His Majesty, to any other Island, Country, Territory, or Place what ever, is hereby in like Manner utterly abolished, prohibited, and declared to be unlawful; and if any of His Majesty's Subjects, or any Person or Persons resident within this United Kingdom, or any of the Islands, Colonies, Dominions, or Territories thereto belonging, or in His Majesties Occupation or Possession, shall from and after the Day aforesaid, by him or themselves, or by his or their Factors or Agents or otherwise howsoever, deal or trade in, purchase, sell, barter, or transfer, or contract or agree for the dealing or trading in, purchasing, selling, bartering, or transferring of any Slave or Slaves, or any Person or Persons intended to be sold, transferred, used, or dealt with as a Slave or Slaves contrary to the Prohibitions of this Act, he or they so offending shall forfeit and pay for every such Offence the Sum of One hundred Pounds of lawful Money of Great Britain for each and every Slave so purchased, sold, bartered, or transferred, or contracted or agreed for as aforesaid, the One Moiety thereof to the Use of His Majesty, His Heirs and Successors, and the other Moiety to the Use of any Person who shall inform, sue, and prosecute for the same.

Vessels fitted out in this Kingdom or the Colonies, &c. for carrying on the Slave Trade shall be forfeited.

II. And be it further enacted, that from and after the said First Day of May One thousand eight hundred and seven, it shall be unlawful for any of His Majesty's Subjects, or any Person or Persons resident within this United Kingdom, or any of the Islands, Colonies, Dominions, or Territories thereto belonging, or in His Majesty's Possession or Occupation, to fit out, man, or navigate, or to procure to be fitted out, manned, or navigated, or to be concerned in the fitting out, manning, or navigating, or in the procuring to be fitted out, manned, or navigated, any Ship or Vessel for the Purpose of assisting in, or being employed in the carrying on of the African Slave Trade, or in any other the Dealing, Trading, or Concerns hereby prohibited and

declared to be unlawful, and every Ship or Vessel which shall, from and after the Day aforesaid, be fitted out, manned, navigated, used, or employed by any such Subject or Subjects, Person or Persons, or on his or their Account, or by his or their Assistance or Procurement for any of the Purposes aforesaid, and by this Act prohibited, together with all her Boats, Guns, Tackle, Apparel, and Furniture, shall become forfeited, and may and shall be seized and prosecuted as herein-after is mentioned and provided.

Persons prohibited from carrying as Slaves Inhabitants of Africa, the West Indies, or America, from one Place to another, or being concerned in receiving them &c.

Vessels employed in such Removal, &c. to be forfeited, as also the Property in the Slaves.

Owners, &c. so employed to forfeit 100l. for each Slave.

III. And be it further enacted, That from and after the said First Day of May, One thousand eight hundred and seven, it shall be unlawful for any of His Majesty's Subjects, or any Person or persons, resident in this United Kingdom, or in any of the Colonies, Territories, or Dominions thereunto belonging or in His Majesty's Possession or Occupation, to carry away or remove, or knowingly and willfully to procure, aid, or assist in the carrying away or removing, as Slaves, or for the purpose of being sold, transferred, used, or dealt with as Slaves, any of the Subjects or Inhabitants of Africa, or any Island, Country, Territory, or Place in the West Indies, or any part of America whatsoever, not being in the Dominion, Possession, or Occupation of his Majesty, either immediately or by Transshipment at Sea or otherwise, directly or indirectly from Africa or from any such Island, Country, Territory, or Place as aforesaid, to any other Island, Country, Territory, or Place whatever, and that it shall also be unlawful for any of His Majesty's Subjects, or any Person or Persons resident in this United Kingdom, or in any of the Colonies, Territories, or Dominions thereunto belonging, or in His Majesty's Possession or Occupation, knowingly and willfully to receive, detain, or confine on board, or to be aiding, assisting, or concerned in the receiving, detaining, or confining on board of any Ship or Vessel whatever, any such Subject or Inhabitant as aforesaid, for the Purpose of his or her being so carried away or removed as aforesaid, or of his or her being sold, transferred used, or dealt with as a Slave, in any Place or Country whatever; and if any Subject or Inhabitant, Subjects or Inhabitants of Africa, or of any Island, Country, Territory, or Place in the West Indies or America, not being in the Dominion, Possession, or Occupation of His Majesty, shall from and after the Day aforesaid, be so unlawfully carried away or removed, detained, confined, transshipped, or received on board of any Ship or Vessel belonging in the Whole or in Part to, or employed by any Subject of His Majesty, or Person residing in His Majesty's Dominions or Colonies, or any Territory belonging to or in the Occupation of His Majesty, for any of the unlawful Purposes aforesaid, contrary to the Force and Effect, true Intent and Meaning of the Prohibitions in this Act contained, every such Ship or

Vessel in which any such Person or Persons shall be so unlawfully carried away or removed, detained, confined, transshipped, or received on board for any of the said unlawful Purposes, together with all her Boats, Guns, Tackle, Apparel, and Furniture, shall be forfeited, and all Property or pretended Property in any Slaves or Natives of Africa so unlawfully carried away or removed, detained, confined, transshipped or received on board, shall also be forfeited, and the same respectively shall and may be seized and prosecuted as herein-after is mentioned and provided; and every Subject of His Majesty, or Person resident within this United Kingdom, or any of the Islands, Colonies, Dominions, or Territories thereto belonging, or in His Majesty's Possession or Occupation who shall, as Owner, Part Owner, Freightier or Shipper, Factor or Agent, Captain, Mate, Supercargo, or Surgeon, so unlawfully carry away or remove, detain, confine, transship, or receive on board, or be aiding or assisting in the carrying away, removing, detaining, confining, transshipping, or receiving on board, for any of the unlawful Purposes aforesaid, any such Subject or Inhabitant of Africa, or of any Island, Country, Territory, or Place, not being in the Dominion, Possession, or Occupation of His Majesty, shall forfeit and pay for each and every Slave or Person so unlawful carried away, removed, detained, confined, transshipped, or received on board, the Sum of One hundred Pounds of lawful Money of Great Britain, One Moiety thereof to the Use of His Majesty, and the other Moiety to the Use of any Person who shall inform, sue, and prosecute for the same.

Subjects of Africa, &c. unlawfully carried away and imported into any British Colony, &c. as Slaves, shall be forfeited to His Majesty.

IV. And be it further enacted, That if any Subject or Inhabitant, Subjects or Inhabitants of Africa, or of any Island, Country, Territory, or Place, not being in the Dominion, Possession, or Occupation of His Majesty, who shall, at any Time from and after the Day aforesaid, have been unlawfully carried away or removed from Africa, or from any Island, Country, Territory, or Place, in the West Indies or America, not being in the Dominion, Possession, or Occupation of His Majesty, contrary to any of the Prohibitions or Provisions in this Act contained, shall be imported or brought into any Island, Colony, Plantation, or Territory, in the Dominion, Possession, or Occupation of His Majesty, and there sold or disposed of as a Slave or Slaves, or placed, detained, or kept in a State of Slavery, such Subject or Inhabitant, Subjects or Inhabitants, so unlawfully carried away, or removed and imported, shall and may be seized and prosecuted, as forfeited to His Majesty, by such Person or Persons, in such Courts, and in such Manner and Form, as any Goods or Merchandize unlawfully imported into the same Island, Colony, Plantation, or Territory, may now be seized and prosecuted therein, by virtue of any Act or Acts of Parliament now in force for regulating the Navigation and Trade of his Majesty's Colonies and Plantations, and shall and may, after his or their Condemnation, be disposed of in Manner herein-after mentioned and provided.

Insurances on Transactions concerning the Slave Trade not lawful. Penalty 100 £. and treble the Amount of the Premium.

V. And be it further enacted, That from and after the said First Day of May One Thousand eight hundred and seven, all Insurances whatsoever to be effected upon or in respect to any of the trading, dealing, carrying, removing, transshipping, or other Transactions by this Act prohibited, shall be also prohibited and declared to be unlawful; and if any of His Majesty's Subject's, or any Person or Persons resident within this United Kingdom, or within any of the Islands, Colonies, Dominions, or Territories thereunto belonging, or in His Majesty's Possession or Occupation, shall knowingly and willfully subscribe, effect, or make, or cause or procure to be subscribed, effected, or made, any such unlawful Insurances or Insurance, he or they shall forfeit and pay for every such Offence the Sum of One hundred Pounds for every such Insurance, and also Treble the Amount paid or agreed to be paid as the Premium of any such Insurance, the One Moiety thereof to the Use of His Majesty, His Heirs and Successors, and the other Moiety to the Use of any Person who shall inform, sue, and prosecute for the same.

Act shall not affect the trading in Slaves, exported from Africa in Vessels cleared out from Great Britain on or before May 1, 1807, and landed in the West Indies by March 1, 1808, &c.

VI. Provided always, That nothing herein contained shall extend, or be deemed or construed to extend, to prohibit or render unlawful the dealing or trading in the Purchase, Sale, Barter, or Transfer, or the carrying away or removing for the Purpose of being sold, transferred, used, or dealt with as Slaves, or the detaining or confining for the Purpose of being so carried away or removed, of any Slaves which shall be exported, carried, or removed from Africa, in any Ship or Vessel which, on or before the said First Day of May One thousand eight hundred and seven, shall have been lawfully cleared out from Great Britain according to the Law now in force for regulating the carrying of Slaves from Africa, or to prohibit or render unlawful the manning or navigating any such Ship or Vessel, or to make void any Insurance thereon, so as the Slaves to be carried therein shall be finally landed in the West Indies on or before the First Day of March One thousand eight hundred and eight, unless prevented by Capture, the Loss of the Vessel, by the Appearance of an Enemy upon the Coast, or other unavoidable Necessity, the Proof whereof shall lie upon the Party charged; any Thing herein-before contained to the contrary notwithstanding.

Slaves taken as Prize of War, or seized as Forfeitures, shall be condemned as prize, or forfeited to the King, for the Purpose of putting an End to their Slavery, and may be enlisted &c.

VII. And whereas it may happen, That during the present or future Wars, Ships or Vessels may be seized or detained as Prize, on board whereof Slaves or Natives of Africa, carried and detained as Slaves, being the Property of His Majesty's Enemies, or otherwise liable to Condemnation as Prize of War, may be taken or found, and it is necessary to direct in what manner such Slaves or Natives of Africa shall be hereafter treated and disposed of: And whereas it is also necessary to direct and provide for the Treatment and Disposal of any Slaves or Natives of Africa carried, removed, treated or dealt with as Slaves, who shall be unlawfully carried away or removed contrary to the Prohibitions aforesaid, or any of them, and shall be afterwards found on board any Ship or Vessel liable to Seizure under this Act, or any other Act of Parliament made for restraining or prohibiting the African Slave Trade, or shall be elsewhere lawfully seized as forfeited under this or any other such Act of Parliament as aforesaid; and it is expedient to encourage the Captors, Seizors, and Prosecutors thereof; Be it therefore further enacted, That all Slaves and all Natives of Africa, treated, dealt with, carried, kept, or detained as Slaves which shall at any Time from and after the said First Day of May next be seized or taken as Prize of War, or liable to Forfeiture, under this or any other Act of Parliament made for restraining or prohibiting the African Slave Trade, shall and may, for the Purposes only of Seizure, Prosecution, and Condemnation as Prize or as Forfeitures, be considered, treated, taken, and adjudged as Slaves and Property in the same manner as Negro Slaves have been heretofore considered, treated, taken, and adjudged, when seized as Prize of War, or as forfeited for any Offence against the Laws of Trade and Navigation respectively, but the same shall be condemned as Prize of War, or as forfeited to the sole Use of His Majesty, His Heirs and Successors, for the Purpose only of divesting and bearing all other Property, Right, Title, or Interest whatever, which before existed, or might afterwards be set up or claimed in or to such Slaves or Natives of Africa so seized, prosecuted, and condemned; and the same nevertheless shall in no case be liable to be sold, disposed of, treated or dealt with as Slaves, by or on the Part of His Majesty, His Heirs or Successors, or by or on the Part of any Person or Persons claiming or to claim from, by, or under His Majesty, His Heirs and Successors, or under or by force of any such Sentence or Condemnation: Provided always, that it shall be lawful for His Majesty, His Heirs and Successors, and such Officers, Civil or Military, as shall, by any general or special Order of the King in Council, be from Time to Time appointed and empowered to receive, protect, and provide for such Natives of Africa as shall be so condemned, either to enter and enlist the same, or any of them, into His Majesty's Land or Sea Service, as Soldiers, Seamen, or Marines, or to bind the same, or any of them, whether of full Age or not, as Apprentices, for any Term not exceeding Fourteen Years, to such Person or Persons, in such Place or Places, and upon such Terms and Conditions, and subject to such Regulations, as to His Majesty shall seem meet, and shall by any general or special Order of His Majesty in Council be in that Behalf directed and appointed; and any Indenture of Apprenticeship duly made and executed, by any Person or Person to be for the Purpose appointed by any such Order

in Council, for any Term not exceeding Fourteen Years, shall be of the same Force and Effect as if the party thereby bound as an Apprentice had himself or herself, when of full Age upon good Consideration, duly executed the same; and every such Native of Africa who shall be so enlisted or entered as aforesaid into any of His Majesty's Land or Sea Forces as a Soldier, Seaman, or Marine, shall be considered, treated, and dealt with in all Respects as if he had voluntarily so enlisted or entered himself.

Certain Bounties shall be paid for such Slaves to the Captors as Head Money is paid under 45 G.3. c.72. § 5.

VIII. Provided also, and be it further enacted, That where any Slaves or Natives of Africa, taken as Prize of War by any of His Majesty's Ships of War, or Privateers duly commissioned, shall be finally condemned as such to His Majesty's Use as aforesaid, there shall be paid to the Captors thereof by the Treasurer of His Majesty's Navy, in like Manner as the Bounty called Head Money is now paid by virtue of an Act of Parliament, made in the Forty-fifth Year of His Majesty's Reign, intituled, An Act for the Encouragement of Seamen, and for the better and more effectually manning His Majesty's Navy during the present War, such Bounty as His Majesty, His Heirs and Successors, shall have directed by any Order in Council, so as the same shall not exceed the Sum of Forty Pounds lawful Money of Great Britain for every Man, or Thirty Pounds of like Money for every Woman, or Ten Pounds of like Money for every Child or Person not above Fourteen Years old, that shall be so taken and condemned, and shall be delivered over in good Health to the proper Officer or Officers, Civil or Military, so appointed as aforesaid to receive, protect, and provide for the same; which Bounties shall be divided amongst the Officers, Seamen, Marines, and Soldiers on Board His Majesty's Ships of War, or hired armed Ships, in Manner, Form, and Proportion, as by His Majesty's Proclamation for granting the Distribution of Prizes already issued, or to be issued for the Purpose is or shall be directed and appointed, and amongst the Owners, Officers, and Seamen of any private Ship or Vessel of War, in such Manner and Proportion as, by an Agreement in Writing that they shall have entered into for that Purpose, shall be directed.

Certificates to entitle to Bounty.

IX. Provided always, and be it further enacted, That in order to entitle the Captors to receive the said Bounty Money, the Numbers of Men, Women, and Children, so taken, condemned, and delivered over, shall be proved to the Commissioners of His Majesty's Navy, by producing, instead of the Oaths and Certificates prescribed by the said Act as to Head Money, a Copy, duly certified, of the Sentence or Decree of Condemnation, whereby the Numbers of Men, Women, and Children, so taken and condemned, shall appear to have been distinctly proved; and also, by producing a Certificate under the Hand of the said Officer or Officers, Military or Civil, so appointed as aforesaid, and to whom the same shall have been delivered, acknowledging that he

or they hath or have received the same, to be disposed of according to His Majesty's Instructions and Regulations as aforesaid.

Claim to Bounty shall be determined by the Judge of Admiralty.

X. Provided also, and be it further enacted, That in any Cases in which Doubts shall arise whether the party or parties claiming such Bounty Money is or are entitled thereto, the same shall be summarily determined by the Judge of the High Court of Admiralty, or by the Judge of any Court of Admiralty in which the Prize shall have been adjudged, subject nevertheless to an Appeal to the Lord Commissioners of Appeals in Prize Causes.

On Condemnation of Forfeitures of Slaves for Offences against this Act, these shall be paid to the Prosecutor 13 £. for a Man, 10 £. for a Woman, and 3 £. for a Child &c.

XI. Provided also, and be it further enacted, That on the Condemnation to the Use of his Majesty, His Heirs and Successors, in Manner aforesaid, of any Slaves or Natives of Africa, seized and prosecuted as forfeited for any Offence against this Act, or any other Act of Parliament made for the restraining or prohibiting the African Slave Trade (except in the Case of Seizures made at Sea by the Commanders or Officers of His Majesty's Ships or Vessels or War) there shall be paid to and to the Use of the Person who shall have sued, informed, and prosecuted the same to Condemnation, the Sums of Thirteen Pounds lawful Money aforesaid for every Man, of Ten Pounds like Money for every Woman, and of Three Pounds like Money for every Child or person under the Age of Fourteen Years, that shall be so condemned and delivered over in good Health to the said Civil or Military Officer so to be appointed to receive, protect, and provide for the same, and also the like Sums to and to the Use of the Governor or Commander in Chief of any Colony or Plantation wherein such Seizure shall have been made; but in Cases of any such Seizures made at Sea by the Commanders or Officers of His Majesty's Ships or Vessels of War, for Forfeiture under this Act, or any other Act of Parliament made for the restraining or prohibiting the African Slave Trade, there shall be paid to the Commander or Officer who shall so seize, inform, and prosecute for every man so condemned and delivered over, the Sum of Twenty Pounds like Money, for every Woman the Sum of Fifteen Pounds like Money, and for every Child or person under the Age of Fourteen Years the Sum of Five Pounds like Money, subject nevertheless to such Distribution of the said Bounties or Rewards for the said Seizures made at Sea as His Majesty, His Heirs and Successors, shall think fit to order and direct by any other Order of Council made for that Purpose; for all which Payments so to be made as Bounties or Rewards upon Seizures and Prosecutions for Offences against this Act, or any other Act of Parliament made for restraining the African Slave Trade, the Officer or Officers, Civil or Military, so to be appointed as aforesaid to receive, protect, and provide for such Slaves or Natives of Africa so to be condemned and delivered over, shall, after the Condemnation and Receipt thereof as aforesaid, grant Certificates in favour of the Governor and Party

seizing, informing, and prosecuting as aforesaid respectively, or the latter alone (as the Case may be) addressed to the Lords Commissioners of his Majesty's Treasury; who, upon the Production to them of any such Certificate, and of an authentic Copy, duly certified, of the Sentence of Condemnation of the said Slaves or Africans to His Majesty's Use as aforesaid, and also of a Receipt under the Hand of such Officer or Officers so appointed as aforesaid, specifying that such Slaves or Africans have by him or them been received in good Health as aforesaid, shall direct Payment to be made from and out of the Consolidated Fund of Great Britain of the Amount of the Monies specified in such Certificate, to the lawful Holders of the same, or the Persons entitled to the Benefit thereof respectively.

Counterfeiting Certificates Felony without Clergy.

XII. And be it further enacted, That if any Person shall willfully and fraudulently forge or counterfeit any such Certificate, Copy of Sentence of Condemnation, or Receipt as aforesaid, or any Part thereof, or shall knowingly and willfully utter or publish the same, knowing it to be forged or counterfeited, with Intent to defraud His Majesty, His Heirs and Successors, or any other Person or Persons whatever, the Party so offending shall, on Conviction, suffer Death as in Cases of Felony, without Benefit of Clergy.

Recovery and Application of Penalties and Forfeitures.

4 G.3. C15.

XIII. And be it further enacted, That the several Pecuniary Penalties or Forfeitures imposed and inflicted by this Act, shall and may be sued for, prosecuted, and recovered in any Court of Record in Great Britain, or in any Court of Record or Vice Admiralty in any Part of His Majesty's Dominions wherein the Offence was committed, or where the Offender may be found after the Commission of such Offence; and that in all Cases of Seizure of any Ships, Vessels, Slaves or pretended Slaves, Goods or Effects, for any Forfeiture under this Act, the same shall and may respectively be sued for; prosecuted and recovered in any Court of Record in Great Britain or in any Court of Record or Vice Admiralty in any Part of His Majesty's Dominions in or nearest to which such Seizures may be made, or to which such Ships or Vessels, Slaves or pretended Slaves, Goods or Effects (if seized at Sea or without the Limits of any British Jurisdiction) may most conveniently be carried for Trial, and all the said Penalties and Forfeitures, whether pecuniary or specific (unless where it is expressly otherwise provided for by this Act) shall go and belong to such Person and Persons in such Shares and Proportions, and shall and may be sued for and prosecuted, tried, recovered, distributed, and applied in such and the like Manner and by the same Ways and Means, and subject to the same Rules and Directions, as any Penalties or Forfeitures incurred in Great Britain, and in the British Colonies or Plantations in America respectively, by force of any Act of Parliament relating to the Trade and Revenues of the said British Colonies or

Plantations in America, now go and belong to, and may now be sued for, prosecuted, tried, recovered, distributed and applied respectively in Great Britain or in the said Colonies or Plantations respectively, under and by virtue of a certain Act of Parliament made in the Fourth Year of His present Majesty, intituled: An Act for granting certain Duties in the British Colonies and Plantations in America, for continuing, amending, and making perpetual an Act passed in the Sixth Year of the Reign of His late Majesty, King George the Second, intituled: 'an Act for the better securing and encouraging the Trade of His Majesty's Sugar Colonies in America; for applying the Produce of such Duties to arise by virtue of the said Act towards defraying the Expences of defending, protecting, and securing the said Colonies and Plantations; for explaining an Act made in the Twenty-fifth Year of the Reign of King Charles the Second, intituled: "An Act for the Encouragement of the Greenland and Eastland Trades, and for the better securing the Plantation trade, and for altering and disallowing several Drawbacks on Exports from this Kingdom, and more effectively preventing the clandestine Conveyance of Goods to and from the said Colonies and Plantations, and improving and securing the Trade between the same and Great Britain."

Seizures may be made by Officers of Customs or Excise, or Navy.

XIV. And be it further enacted, That all Ships and Vessels, Slaves or Natives of Africa, carried, conveyed, or dealt with as Slaves, and all other Goods and Effects that shall or may become forfeited for any Offence committed against this Act, shall and may be seized by any Officer of His Majesty's Customs or Excise, or by the Commanders or Officers of any of His Majesty's Ships or Vessels of War, who, in making and prosecuting any such Seizures, shall have the Benefit of all the Provisions made by the said Act of the Fourth Year of His present Majesty, or any other Act of Parliament made for the Protection of Officers seizing and prosecuting for any Offence against the said Act, or any other Act of Parliament relating to the Trade and Revenues of the British Colonies or Plantations in America.

Offences triable as if committed in Middlesex.

XV. And be it further enacted, That all Offences committed against this Act may be inquired of, tried, determined, and dealt with as Misdemeanors, as if the same had been respectively committed within the Body of the County of Middlesex.

His Majesty may make Regulations for Disposal of Negroes after their Apprenticeship.

XVI. Provided also, and be it further enacted, That it shall and may be lawful for his Majesty in Council, from Time to Time to make such Orders and Regulations for the future Disposal and Support of such Negroes as shall have been bound Apprentices under this Act, after the term of their Apprenticeship shall have expired, as to His Majesty shall seem meet, and as may prevent such Negroes from becoming at any

Time chargeable upon the Island in which they shall have been so bound Apprentices as aforesaid.

Negroes enlisted as Soldiers not entitled to Pensions, &c.

XVII. Provided always, and be it further enacted, That none of the Provisions of any Act as to enlisting for any limited Period of Service, or as to any Rules or Regulations for the granting any Pensions or Allowances to any Soldiers discharged after certain Periods of Service, shall extend, or be deemed or construed in any Manner to extend, to any Negroes so enlisting and serving in any of His Majesty's Forces.

General Issue.

Treble Costs.

XVIII. And be it further enacted, That if any Action or Suit shall be commenced either in Great Britain or elsewhere, against any Person or Persons for any Thing done in pursuance of this Act, the Defendant or Defendants in such Action or Suit may plead the General Issue, and give this Act and the Special Matter in Evidence at any Trial to be had thereupon, and that the same was done in pursuance and by the Authority of this Act; and if it shall appear so to have been done, the Jury shall find for the Defendant or Defendants; and if the Plaintiff shall be nonsuited or discontinue his Action after the Defendant or Defendants shall have appeared, or if Judgement shall be given upon any Verdict or Demurrer against the Plaintiff, the Defendant or Defendants shall recover Treble Costs and have the like Remedy for the same, as Defendants have in other Cases by Law.

Nota bibliograficzna:

George Bidwell, *Hebanowe ładunki. William Wilberforce i brytyjski handel niewolnikami*, przekł. Anny Bidwell, Wrocław 1978; Iza Bieżuńska-Małowist, Marian Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987; Andrzej Krasnowolski, *Les Afro-Brésiliens dans les processus de changement de la Côte des Esclaves*, trad. du pol. par Beata Geppert-Bellot, Dorota Lichońska-Dziubińska, Wrocław 1987; *Les abolitions de l'esclavage. De L. F. Sonthonax à V. Schoelcher 1793, 1794, 1848. Actes du colloque international tenu à l'Université de Paris VIII les 3, 4 et 5 février 1994 organisé par l'Association pour l'étude de la colonisation européenne et placé sous le patronage du programme La Route de l'esclave de l'UNESCO*. Texte réunis et prés. par Marcel Dorigny, Paris 1995; David Brion Davis, *The problem of slavery in the age of revolution 1770-1823*, New York – Oxford 1999.

XVI
KONSTYTUCJA KRÓLESTWA SZWECJI
Z 1809 ROKU
– WPROWADZENIE URZĘDU OMBUDSMANA

KONSTYTUCJA KRÓLESTWA SZWECJI Z 1809 ROKU – WPROWADZENIE URZĘDU OMBUDSMANA

Początki urzędu ombudsmana w Szwecji upatruje się w funkcji tzw. prowesta korony, który od połowy XVII w. miał prawo nadzorować działalność oskarżycieli publicznych. Z czasem obowiązki te przejął urząd prokuratora korony, który działał przy Najwyższym Sądzie Apelacyjnym.

Za panowania króla szwedzkiego Karola XII, który brał udział w III Wojnie Północnej, wprowadzony został w 1713 r. urząd tzw. „Najwyższego Ombudsmana” (*Högste ombudsmannen*). Był nim mianowany przez władzę urzędnik (a nie wybierany przez parlament), który mógł kontrolować pracę urzędów publicznych. W przypadku naruszenia prawa w istotnych sprawach mógł wszczynać postępowanie sądowe. Król zgodził się na jego ustanowienie, próbując uspokoić sytuację wewnętrzną w Szwecji, kiedy tenże przebywał w Turcji po przegranej bitwie pod Połtawą (1709 r.). Podczas prawie 13-letniego pobytu króla poza Szwecją sprawność administracji państwowej znacznie podupadła. W 1719 r. uległa zmianie nazwa urzędu na „Kancelarz Sprawiedliwości” (*Justitiekanslern*), ale jego kompetencje pozostały takie same. W 1766 r. prawo mianowania kancelerza przeszło do kompetencji parlamentu, co spowodowało częściowo zmianę sfery jego działalności. Po objęciu władzy przez króla Gustawa III (1772 r.) prawo mianowania kancelerza znowu przejął król, a sam kancelarz wszedł w skład Rady Państwa (*statråd*), do której należeli także ministrowie, obradujący pod przewodnictwem monarchy.

W końcu XVIII w. terytorium Szwecji obejmowało także Finlandię oraz część Pomorza Zachodniego (Stralsund, Wismar, Rugia). Państwo przeżywało kryzys związany z zamordowaniem króla Gustawa III (1792 r.), zacofaniem gospodarczym oraz rywalizacją o wpływy w Szwecji przez walczące na kontynencie europejskim państwa (Francja, Anglia, Rosja). Pierwsze reformy wprowadził król Gustaw IV, dokonując komasacji gruntów, najpierw w Skanii (1803 r.), a później w całym państwie (1807 r.). Dzięki temu najliczniejsza grupa społeczna – chłopci – uzyskała podstawy do ekonomicznego i społecznego rozwoju.

Po zawarciu pokoju w Tylży w 1807 r. Rosja podjęła kolejną próbę oparcia Finlandii, co dokonało się w 1809 r. Pod wpływem tych wydarzeń król Gustaw IV został w marcu 1809 r. pozbawiony tronu i musiał opuścić Szwecję (zm. w 1837 r. w Szwajcarii). Sejm przyjął wówczas nowe zasady ustrojowe, tzw. *Regeringsform*, będące w istocie konstytucją Królestwa Szwecji. Jej tekst został opracowany przez komisję, której sekretarzem był Hans Järta. Wprowadzała ona Monteskiuszowy podział władzy. Władza wykonawcza

miała spoczywać w rękach króla, który musiał zasięgać opinii Rady Państwa w każdej sprawie. Parlament (*Riksdag*) składał się z czterech stanów (szlachta, kler luteraniski, mieszczaństwo i chłopi) i miał kontrolować poczynania króla i Rady Państwa. Układ władzy nakreślony w konstytucji miał uchronić Szwecję od przywrócenia monarchii absolutnej (za panowania Karola XII) lub dominacji parlamentu (1766-1772). Jednym z głównych postanowień konstytucji było wprowadzenie urzędu ombudsmana (szwedzkie słowo oznaczające pełnomocnika, agenta, instytucję), oraz zachowanie urzędu *Justitiekanslern*.

Konstytucja szwedzka z 6 czerwca 1809 r. wprowadziła urząd ombudsmana, wybieranego przez parlament, a nie mianowanego przez króla lub rząd. Ombudsman był odpowiedzialny tylko przed parlamentem, a zakres jego kompetencji lokował go między sferą polityczną i prawną. Pierwotnie do zadań ombudsmana należała ochrona praw obywateli przed naruszeniami prawa ze strony urzędników publicznych oraz ochronę samego zbioru norm prawnych, uchwalonych przez parlament, a realizowanych przez odpowiednie organy władzy wykonawczej. Miał prawo do interwencji w sprawach dotyczących urzędników, kiedy jawnie wykraczali przeciw prawu, oraz wnosić oskarżenia nie tylko przeciwko urzędnikom administracji państwowej czy komunalnej, ale również przeciwko sędziom w kwestiach związanych z wydawanymi przez nich wyrokami. Te ostatnie uprawnienia wydawały się już dla współczesnych kontrowersyjne i dyskutowane, gdyż prowadzić mogły do podważenia zasady niezawisłości sędziów. Parlament zwoływany był raz na 4 lata, co ograniczało realne możliwości kontrolowania działalności króla i Rady Państwa. Mógł to jednak uczynić stale urzędujący ombudsman. Nałożono na niego obowiązek składania corocznych sprawozdań przed parlamentem z podejmowanych kontroli. Miał on także prawo do wyboru sześciu prawników, którzy zatrudnieni byli w jego urzędzie.

Konstytucja zachowała jednocześnie urząd kanclerza sprawiedliwości, działającego w imieniu monarchy i nadzorującego przestrzeganie prawa przez urzędy. Mógł on brać udział w posiedzeniach rządu, o ile obrady dotyczyły spraw prawnych (do 1840 r.). Urząd ten mogła objąć osoba z doświadczeniem sędziowskim. W pewnym zakresie działalność ombudsmana miała być przeciwwagą dla urzędu kanclerza sprawiedliwości.

Na mocy decyzji sejmu szwedzkiego z 21 sierpnia 1810 r. władzę w Szwecji objął francuski marszałek Jean Baptiste Bernadotte (zm. w 1844 r. jako Karol XIV Jan), który założył nową dynastię na tronie Szwecji. Zmiany polityczne nie zahamowały dalszych przemian społecznych w Szwecji w XIX i XX w. Urząd ombudsmana został przyjęty także w pozostałych państwach skandynawskich (Finlandia w 1919 r., Dania w 1953–1954 r., Norwegia

w 1961 r.) oraz w innych państwach na świecie, choć ich kompetencje różnią się od szwedzkich wzorów.

Po wprowadzeniu konstytucji w 1809 r. parlament czterostanowy (od 1866 r. do 1969 r. dwuizbowy) wybierał proporcjonalnie elektorów, a następnie oni wspólnie wybierali ombudsmana (później także dla spraw wojskowych).

Uprawnienia pierwotnego urzędu ombudsmana uległy zmianom w prawodawstwie szwedzkim (m.in. w 1941, 1975 r.). Powołując ten urząd kierowano się chęcią zapewnienia parlamentarnej kontroli nad działalnością urzędów państwowych (królewskich) i dążeniem do doskonalenia ich funkcjonowania. Z czasem ombudsman przestał być urzędem nadzorującym pracę urzędników, a przerodził się w urząd zapewniający praworządność i obronę obywateli. Od 15 maja 1915 r. powołano, obok ombudsmana dla spraw administracji cywilnej (*Justitieombudsman*), także drugiego – dla spraw wojskowych (*Militieombudsman*). Dało to szansę żołnierzom wszystkich stopni na składanie indywidualnych skarg na funkcjonowanie sił zbrojnych bez naruszania dyscypliny wojskowej. W pierwszych stu latach istnienia urzędu ombudsmana skierował on ponad 8000 skarg na działalność określonych urzędów.

Obecnie w ramach kompetencji ombudsmana dla spraw administracji cywilnej leży ściganie przestępstw i działalność o charakterze prokuratorskim. Najczęściej jego poczynania skupiają się na powiadomieniu odpowiedniego urzędu o złamaniu prawa lub bezpośrednio urzędu dokonującego takiego wykroczenia wraz z negatywną oceną postępowania. Takie dyscyplinujące postępowanie ombudsmana prowadzi często do ugody między stroną poszkodowaną a urzędem (urzędnikiem) odpowiedzialnym za nadużycia.

Ograniczeniem działalności ombudsmana w Szwecji jest niemożność kontrolowania poczynañ rządu. Może on sugerować zmiany w konkretnym ustawodawstwie, które następnie rozpatruje parlament. Według konstytucji Szwecji (uchwalona 6 marca 1974 r., obowiązująca od 1 stycznia 1975 r.) ombudsmanem może być wybrany obywatel Szwecji, który jest zaznajomiony z prawem, a tylko dodatkowe przepisy nakładają w praktyce wymóg posiadania prawniczego wykształcenia. Urząd może być powierzony urzędnikowi państwowemu lub posłowi do parlamentu, choć przepis ten próbowano zażądać. Według art. 98 konstytucji z 1975 r. głównym zadaniem ombudsmana jest nadzór nad przestrzeganiem ustaw.

Tekst przekładu w języku polskim

Art. 27.

Król powinien mianować na Prokuratora Generalnego osobę bezstronną, dobrze znającą prawo i posiadającą doświadczenie sędziowskie. Podstawowym obowiązkiem Prokuratora Generalnego jako najwyższego prawnego urzędnika Króla, powinno być ściganie lub wszczynanie ścigania w imieniu Króla, w sprawach dotyczących praw korony oraz sprawowanie, w imieniu Króla, nadzoru nad wymiarem sprawiedliwości i w tym charakterze ściganie przestępstw popełnionych przez sędziów i urzędników.

Art. 96.

Riksdag powołuje co najmniej dwóch obywateli, posiadających zdolności prawnicze i wyróżniających się prawością, którzy działają jako Ombudsmeni aby będąc przedstawicielami Riksdagu i działając według zarządzeń Riksdagu, nadzorowali przestrzeganie praw i ustaw stosowanych we wszystkich sprawach przez wszystkich urzędników publicznych i pracowników. Wszczynają oni postępowania przed właściwymi sądami przeciwko tym, którzy przy wykonywaniu swoich oficjalnych obowiązków, poprzez stronnictwo, protekcyjność lub z innej przyczyny popełnili jakichkolwiek czyn bezprawny lub zaniedbali właściwe wykonywanie swoich oficjalnych obowiązków. Ombudsmeni powinni ponosić tę samą odpowiedzialność i podlegać tym samym obowiązkom, jakie zostały nałożone na oskarżycieli publicznych przez ogólne przepisy prawa cywilnego, karnego oraz prawa postępowania.

Art. 97.

Ombudsmeni Riksdagu powinni zostać wybrani przez Riksdag w czasie i w sposób przewidziany w Akcie o Riksdagu; jednocześnie, dla każdego z nich powinno się powołać zastępcę. Zastępca powinien posiadać takie same kwalifikacje jak Ombudsman i sprawować w jego zastępstwie urząd w przypadkach przewidzianych w zarządzeniach dotyczących urzędu Ombudsmana. Jeżeli Ombudsman lub jego Zastępca nie cieszą się już zaufaniem Riksdagu, Riksdag może, na prośbę komitetu nadzorującego jego postępowanie w czasie sprawowania urzędu, zwolnić go przed upływem czasu, na który został wybrany.

Art. 98.

W przypadku rezygnacji Ombudsmana lub kiedy w inny sposób urząd Ombudsmana zostanie opróżniony, Zastępca powinien natychmiast przejąć urząd. Wybór nowego Ombudsmana powinien być przeprowadzony przez Riksdag tak szybko jak to jest możliwe. W przypadku, gdy Zastępca Ombud-

smana zrezygnuje z pokładanego w nim zaufania lub zostanie wprowadzony na urząd Ombudsmana lub jego stanowisko w inny sposób zostanie opróżnione, powinny zostać przeprowadzone nowe wybory zastępcy. Jeżeli wybory będą konieczne w czasie, gdy Riksdag nie ma sesji, kompetencje tego ciała w odniesieniu w tej sprawie powinna być wykonana przez tych Komisarzy Banku Szwecji i Biura Długu Narodowego, którzy zostali wybrani przez Riksdag.

Art. 99.

Ombudsmani, jeśli tylko uznają to za konieczne w związku z wykonywanymi przez siebie obowiązkami, mogą uczestniczyć w debatach i decyzjach wszystkich sądów i władz, ale nie powinni mieć prawa do wyrażania swojej opinii w tych sytuacjach; mają również dostęp do protokołów i akt wszystkich sądów i władz. Królewscy urzędnicy ogólnie są zobowiązani do udzielania Ombudsmanom zgodnej z prawem pomocy i wszyscy publiczni oskarżyciele powinni pomagać im w prowadzeniu spraw jeśli tylko zostaną o to poproszeni.

Art. 100.

Obowiązkiem każdego z Ombudsmanów jest przedstawienie Riksdagowi, zgodnie z jego instrukcjami, rocznego raportu z działalności swojego urzędu, w którym powinien zdać relację z działalności wymiaru sprawiedliwości w całym królestwie, zwracać uwagę na defekty w prawach i ustawach oraz zgłaszać propozycje ich ulepszenia.

Art. 101.

Gdyby okazało się, wbrew oczekiwaniom, że albo cały Sąd Najwyższy albo jeden lub więcej członków Sądu wydali, z powodu własnego interesu, niegodziwości lub niedbalstwa, tak bezprawny wyrok pozostający w sprzeczności z jasnym prawem i z dowodami należycie ustalonymi, że spowodował on lub mógł spowodować, że ktoś utracił życie, wolność osobistą, honor lub własność; lub jeśli Najwyższy Sąd Administracyjny albo jeden lub więcej jego członków zostanie uznanych za winnych takiego zachowania w rozpatrywaniu apelacji w sprawach administracyjnych, będzie obowiązkiem Ombudsmana, tak jak pozostaje to w mocy królewskiego Prokuratora Generalnego wszczęcie wobec sprawcy postępowania przed sądem królestwa ustanowionym poniżej i pociągnięcie go do odpowiedzialności zgodnie z prawem królestwa.

Art. 102.

Taki Sąd, zwany Sądem Impeachmentu, składa się z Prezesa Sądu Apelacyjnego *Svea*, który mu przewodniczy, prezesów wszystkich rad administracyjnych królestwa; i, w sprawach przeciwko Sądowi Najwyższemu, czterech najstarszych sędziów Najwyższego Sądu Administracyjnego lub, jeśli Najwyższy Sąd Administracyjny jest postawiony w stan oskarżenia, czterech

najstarszych sędziów Sądu Najwyższego; oraz w obu przypadkach, dowódca oddziałów wojskowych pełniących służbę w stolicy kraju; najwyższy oficer oddziałów floty stacjonujących w stolicy; dwóch najstarszych członków Sądu Apelacyjnego *Svea*; i najstarszy członek każdej z rad administracyjnych królestwa. Kiedy Prokurator Generalny lub jeden z Ombudsmanów uzna się za uprawnionego do oskarżania Sądu Najwyższego lub Najwyższego Sądu Administracyjnego jako całości lub jednego z ich członków, powinien złożyć prośbę do Prezesa Sądu Apelacyjnego *Svea*, jako Prezesa Sądu Impeachmentu, o wydanie nakazu stawiennictwa w formie prawnej, osobie lub osobom, które zostały oskarżone. Prezes Sądu Apelacyjnego powinien przygotować zebranie Sądu Impeachmentu w celu wydania nakazu stawiennictwa oraz dalszego zajęcia się sprawą zgodnie z prawem. Jeżeli Prezes, wbrew oczekiwaniom, nie zrobi tego, lub którykolwiek z wyżej wspomnianych urzędników odmówi uczestniczenia w Sądzie Impeachmentu, będą oni prawnie odpowiedzialni za celowe zaniedbanie swoich urzędowych obowiązków. Jeśli jeden lub więcej z członków Sądu Impeachmentu ma uzasadnione usprawiedliwienie lub jeśli istnieją prawne przesłanki do odsunięcia któregośkolwiek nich, quorum powinno pomimo tego istnieć jeśli Sąd składa się z dwunastu osób. Jeżeli w przypadku Prezesa Sądu Apelacyjnego zaistnieją przeszkody w działaniu, takie jak uzasadnione usprawiedliwienie lub prawne przesłanki do odsunięcia, wtedy najstarszy z czynnych prezesów powinien zająć jego miejsce. Po zakończeniu procesu i wydaniu wyroku zgodnie z prawem, Sąd powinien ogłosić wyrok na otwartej sesji. Nikt nie może mieć prawa zmieniać tego wyroku; Król może jednak skorzystać z prawa łaski, które nie rozciąga się na przywrócenie skazanej osoby na stanowisko w służbie Królestwu.

Art. 105.

Komisja Konstytucyjna jest zobowiązana do żądania wydania protokołów przez Radę Państwa. Odrębne protokoły, do których odnosi się art. 9 mogą być żądane w odniesieniu do konkretnej sprawy określonej przez Komisję. W takim przypadku Król powinien rozważyć czy w świetle bezpieczeństwa Królestwa lub innych szczególnie ważnych powodów, zdeterminowanego przez relacje z innymi państwami, istnieje jakakolwiek przeszkoda w dostarczeniu protokołu Komisji. Taka odmowa nie będzie wydana dopóki Rada Doradcza do Spraw Zagranicznych nie będzie miała możliwości wyrażenia opinii w tej sprawie. Protokoły dotycząca spraw dowództwa wojskowego może być żądany tylko w odniesieniu do spraw już ogólnie znanych oraz oznaczonych przez Komisję.

Art. 106.

Jeżeli Komisja na podstawie analizy protokołów stwierdzi, iż jakikolwiek członek Rady Stanu wyraźnie naruszył podstawowe lub ogólne prawa Króle-

stwa, bądź popierał takie naruszenie lub zaniedbał sprzeciwu wobec niego, spowodował je lub zachęcał do nich poprzez świadome zatajenie jakichkolwiek informacji lub też iż Radca Stanu poddając sprawę Królowi zaniedbał odmowy swojej kontrasygnaty lub podpisu decyzji Króla w sprawach wymienionych w art. 38 niniejszego dokumentu, Komisja powinna zainicjować podjęcie czynności przeciwko takiej osobie przez Ombudsmana przed Sądem Impeachmentu oraz postępowanie powinno zostać wszczęte w oparciu o postanowienia art. 101 i 102, odnoszące się do postępowania przed Najwyższym Sądem Administracyjnym. W każdym przypadku, gdy członkowie Rady Stanu zostaną uznani winnymi w sposób wskazany wyżej, Sąd Impeachmentu powinien skazać ich w oparciu o ogólne przepisy prawa cywilnego i karnego oraz specjalny statut określający ich odpowiedzialność, wydany przez Króla oraz Riksdag.

Tekst oryginalny

Tekst pierwszej konstytucji Szwecji, dostępny w wersji elektronicznej, zamieszczony został jako uzupełnienie opisu działalności ombudsman parlamentarnego współcześnie. Umocowanie pozycji tego urzędnika w konstytucji państwa była gwarancją dla jego sprawnego i nieskrępowanego postępowania w obronie praw ludzi skrzywdzonych.

§ 27.

Till justitiekansler må konungen nämna en lagfaren, skicklig och oväldig man, som i domarevärf varit nyttjad. Honom såsom konungens högste ombudsman åligge förnämligast att föra eller genom de under honom stälde fiskaler låta föra konungens talan i mål, som röra allmän säkerhet och kronans rätt, samt att, å konungens vägnar, hafva tillsyn öfver rättvisans handhafvande och i sådan egenskap beifra fel, som af domare och embetsmän begångna blifva.

§ 96.

Riksens ständer skola vid hvarje riksdag förordna en för lagkunskap och utmärkt redlighet känd man att såsom deras ombud efter den instruktion, de för honom komma att utfärda, hafva tillsyn öfver lagarnes efterlefnad af domare och embetsmän samt att vid vederbörliga domstolar i laga ordning tilltalla dem, som uti sina embetens utöfning af våld, mannamån eller annan orsak någon olaglighet begå eller underlåta att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra. Vare dock han i all måtto underkastad samma ansvar och pligt, som allmän lag och rättegångsordning för aktorer utstaka.

Art. 97.

Denne riksens ständers justitieombudsman väljes af riksens ständer genom elektor, till ett lika antal af hvarje stånd nämnde. Sedan ibland dessa elektor en genom lottning utgått, skola de öfrige samfäldt och icke efter stånd först medelst slutne sedlar hvar för sig uppgifva den man, som de finna böra komma under omröstning. Falla dervid rösterne till mera än hälften af de röstande elektorernas antal på en man, vare han behörigen vald. Äro åter rösterne så delade emellan flere, att en sådan full pluralitet för någon icke äger rum, anställles ny votering med slutna sedlar till antagande af den, som de flesta rösterne erhållit, eller om han icke antages, af den, som näst efter honom utaf de flesta elektorerna blifvit kallad, och så vidare. Enär någon af de i denna ordning under omröstning stälde blifvit af elektorernas pluralitet antagen, upphöre valförrättningen och varde han af riksens ständer till embetet förordnad. Den, åt hvilken detta embete blifvit anförtrodt, kan vid påföljande riksdagar i den nu föreskrifna ordning dertill åter väljas.

Elektorerna böra vid samma tillfälle, då de justitieombudsmannen utse, och på enahanda sätt välja en man af de egenskaper, som hos denne embetsman erfordras, att honom efterträda, i fall han innan nästföljande riksdagen skulle med döden afgå.

[redigera] § 98.

Elektorerna böra vid samma tillfälle, då de justitieombudsmannen utse, och på enahanda sätt välja en man af de egenskaper, som hos denne embetsman erfordras, att honom efterträda, i fall han innan nästföljande riksdagen skulle med döden afgå.

[redigera] § 99.

Riksens ständers justitieombudsman må, när han det nödigt anser, kunna öfvervara högsta domstolens, rikets allmänna ärenders berednings, nedre justitierevisionens, hofrätternes, kollegiernes och alla lägre domstolars öfverläggningar och beslut, dock utan rättighet att sin mening dervid yttra, samt äga tillgång till alla domstolars, kollegiers och embetsverks protokoll och handlingar. Konungens embetsmän i allmänhet vare skyldige att lämna justitieombudsmannen laglig handräckning, samt alla fiskaler, att medelst aktioners utförande honom biträda, då han det äskar.

[redigera] § 100.

Justitieombudsmannen åligger att vid hvarje riksdag till riksens ständer aflämna en allmän redogörelse för sin förvaltning af det honom förtrodda embete samt deruti utreda lagskipningens tillstånd i riket, anmärka lagarnes och författningarnes brister och uppgifva förslag till deras förbättring. Vare han ock skyldig att emellan riksdagarna årligen ett utlåtande öfver dessa ämnen genom trycket kungöra.

Art. 101.

Skulle den oförmodade händelse inträffa, att antingen hela konungens högsta domstol eller af dess ledamöter en eller flere funnes hafva af egennytta, vrångvisa eller försumlighet så orätt dömt, att derigenom någon emot tydlig lag och sakens utredda och behörigen styrkta förhållande mistat eller kunnat mista lif, personlig frihet, ära och egendom, vare riksens ständers justitieombudsman pliktig, äfvensom konungens justitiekansler berättigad att vid den rikets domstol, som här nedanföre bestämmes, den felaktige under tilltal ställa samt till ansvar efter rikets lag befordra.

Art. 102.

Denna domstol, som riks rätt kallas, skall i sådant fall bestå af

- * presidenten uti konungens och rikets Svea hofrätt, hvilken deruti före ordet,
- * presidenterne uti alla rikets kollegier,
- * fyra de äldste statsråd,
- * högste befälhafvaren öfver de i hufvudstaden tjenstgörande trupper,
- * högste närvarande befälhafvaren för den vid hufvudstaden förlagda eskadern af arméns flotta,
- * tvenne de äldsta råd i Svea hofrätt och
- * det äldsta råd i hvarje af rikets kollegier.

Då antingen justitiekansleren eller justitieombudsmannen finner sig befogad att högsta domstolen samfäldt eller särskilde dess ledamöter inför riksrätten tilltala, äske han hos presidenten i konungens och rikets Svea hofrätt, såsom riksrättens ordförande, laglig kallelse å den eller dem, som skola tilltalas. Presidenten i hofrätten foge derefter anstalt om riksrättens sammanträde för att kallelsen utfärda och målet vidare i laglig ordning behandla. Skulle emot förmodan han detta underlåta eller någon af de öfrige förenämnde embetsmän undandraga sig att uti riksrätten deltaga, stånde de, för en sådan uppsåtlig försummelse af deras embetsplikt till lagligt ansvar. Hafva en eller flere af riksrättens ledamöter laga förfall, eller finnes emot någon af dem laga jäf, vare ändock rätten domför, om tolf deruti sitta. Är presidenten i hofrätten af laga förfall eller jäf hindrad, företräde dess ställe den äldste i tjenst varande presidenten. Denna domstol äge, sedan ransakningen fulländad är, och domen efter lag fälld, att densamma för öppna dörrar afkunna. Ingen hafve magt att sådan dom ändra, konungen dock obetaget att göra nåd, hvilken likväl icke må sträcka sig till den dömdes återinsättande i rikets tjenst.

Art. 106.

Finner utskottet af dessa protokoll, att någon statsminister, statsråd, hofkansler, statssekreterare eller annan ledamot af statsrådet eller den embetsman, som i kommandomål konungen råd gifvit, uppenbarligen handlat emot denna regeringsforms tydliga föreskrift eller tillstyrkt någon öfverträdelse deraf och af andra rikets gällande lagar eller underlåtit att göra föreställningar emot sådana öfverträdelser eller dem

vållat och befrämjat genom uppsåtligt fördöljande af någon upplysning, då äge konstitutionsutskottet att ställa en sådan under tilltal af justitieombudsmannen inför riksätten, hvaruti i stället för statsråd fyra de äldste justitieråd, tvenne af frälse och tvenne af ofrälse stånd, i dessa fall komma att säte taga, och gånge härmed som i 101 och 102 §§ om tilltal emot högsta domstolen föreskrifves. Då statsrådets ledamöter eller konungens rådgifvare i kommandomål finnas hafva, på sätt ofvanberördt är, gjort sig till ansvar skyldige, döme dem riksätten efter allmän lag och den särskilda författning, som till bestämmande af sådant ansvar utaf konungen och riksens ständer fastställd varder.

Art. 108.

Till tryckfrihetens vård skola riksens ständer vid hvarje riksdag förordna sex för kunskaper och lärdom kände män jemte justitieombudsmannen, som bland dem före ordet. Desse kommitterade, af hvilka två, utom justitieombudsmannen, skola vara lagfarne, äge sådan befattning att, i händelse någon författare eller boktryckare innan tryckningen, sjelf öfverlämnar dem en skrift och begär deras yttrande, huruvida åtal derå efter tryckfrihetslagen, kan äga rum, skola justitieombudsmannen och minst trenne kommitterade, hvaraf en lagfaren, ett sådant yttrande skriftligen afgifva. Förklara de deruti, att skriften må tryckas, vare då både författare och boktryckare från allt ansvar frie, och ligge det å kommitterade. Desse kommitterade skola väljas af riksens ständer genom sex af hvarje stånd utsedde elektor, som röste samfällt och icke ståndsvis. Afgår emellan riksdagarne någon af de kommitterade, välje de öfrige en behörig man att det lediga rummet intaga.

Tekst przekładu w języku angielskim

Tekst na podstawie: *The Constitution of Sweden*, translated by Sarah V. Thorelli, with an introduction by Elis Håstad, Stockholm 1954, s. 35-39.

Przygotowany przez szwedzkich uczonych przekład angielski konstytucji ukazał się prawie 150 lat po jej uchwaleniu, kiedy w Szwecji podjęto dyskusję nad uzupełnieniem i uaktualnieniem ówczesnego stanu prawnego oraz zmiany najważniejszego aktu prawnego w państwie.

Art. 96.

The Riksdag shall appoint two citizens of known legal ability and outstanding integrity, the one as Procurator of Civil Affairs, and the other as Procurator of Military Affairs, to supervise the observance of the laws and statutes in the capacity of representatives of the Riksdag, according to instructions issued by the Riksdag. The Procurator of Military Affairs shall supervise matters which by law, enacted as provided

in Article 87, Section 1, have been described as military matters, as well as officials and employees remunerated from appropriations for the armed forces. The Procurator of Civil Affairs shall supervise the observance of laws and statutes as applied in all other matters by the courts and by public officials and employees. In accordance with the division of duties stated above, these procurators shall institute proceedings before the competent courts against those who, in the execution of their official duties, have through partiality, favoritism or other cause committed any unlawful act or neglected to perform their official duties properly. The procurators shall be subject in all respects to the same responsibility and obligation as are prescribed for public prosecutors by general civil and criminal laws and the laws of procedure.

Art. 97.

The Procurators of Civil and Military Affairs shall be elected by the Riksdag for the time and in the manner provided by The Riksdag Act; and at the same time a deputy for each of them shall also be appointed. The deputy shall possess the same qualifications as the procurator and exercise the office in his stead in the cases provided for by the instructions for the office of procurator.

If a procurator or his deputy no longer enjoys the confidence of the Riksdag, the Riksdag may, on request by the committee examining his conduct in office, discharge him before the end of the time for which he has been elected.

Art. 98.

In the event of the Procurator of Civil Affairs or the Procurator of Military Affairs resigning the trust confided in him or of a procurator's office otherwise becoming vacant, the deputy shall immediately take over the office; and election of a new procurator shall be undertaken by the Riksdag as soon as possible. In the event of a deputy resigning the trust confided in him or being installed in the office of procurator, or of his office otherwise becoming vacant, a new election of a deputy shall be undertaken. Should an election be necessary while the Riksdag is not in session, the powers of that body with regard to this matter shall be exercised by those Commissioners of the Bank of Sweden and the National Debt Office who are elected by the Riksdag.

Art. 99.

The Procurator of Civil Affairs and the Procurator of Military Affairs may, whenever they consider it necessary in the exercise of their duties, attend the deliberations and decisions of the Supreme Court, the Supreme Administrative Court, the Secretariat of the Supreme Court, the Courts of Appeal, the administrative boards or the institutions established in their place, and all the lower courts, but shall have no right to express their views on such occasions; they shall also have access to the minutes and records of all courts, administrative boards and public offices. The King's officials in general are bound to afford the Procurators of Civil and Military Affairs lawful assistance,

and all public prosecutors shall aid them in the bringing of actions when requested to do so.

Art. 100.

It shall be the duty of the Procurator of Civil Affairs and the Procurator of Military Affairs separately to present to the Riksdag an annual report on the administration of his office, in which each shall give an account of the administration of justice throughout the realm in the area defined in Article 96 as subject to his supervision, to call attention to defects in the laws and statutes and make suggestions for their improvement.

Art. 101.

Should it happen, contrary to expectation, that either the entire Supreme Court, or one or more of its members, is found to have rendered, by reason of self-interest, iniquity or negligence, such a wrongful judgment, in conflict with clear law and evidence of facts duly established, that it causes or might have caused someone loss of life, personal liberty, honor or property; or if the Supreme Administrative Court or one or more of its members, is found to have been guilty of such conduct in the hearing of administrative cases on appeal, it shall be the duty of the Procurator of Civil Affairs, or in military cases as described in Article 96, the Procurator of Military Affairs, as it shall be within the power of the King's Attorney General, to institute proceedings against the offender before the court of the realm hereinafter provided and to call him to responsibility in accordance with the law of the realm.

Art. 102.

This Court, to be known as the Court of Impeachment, shall in such cases be composed of the President of the Svea Court of Appeal, who shall preside, the presidents of all the administrative boards of the realm; and, in actions against the Supreme Court, the four senior justices of the Supreme Administrative Court, or, if the Supreme Administrative Court is arraigned, the four senior justices of the Supreme Court; and in both cases, the commandant of the troops on duty in the capital city; the highest officer present of the units of the fleet stationed at the capital city; the two senior members of the Svea Court of Appeal; and the senior member of each of the administrative boards of the realm. When the Attorney General, the Procurator of Civil Affairs, or the Procurator of Military Affairs considers himself justified in prosecuting the Supreme Court as a whole, or individual members thereof, before the Court of Impeachment, or the Attorney General or the Procurator of Civil Affairs considers himself justified in bringing such an action against the Supreme Administrative Court as a whole or individual members thereof, he shall request the President of the Svea Court of Appeal, as President of the Court of Impeachment, to issue a summons in legal form to the person or persons to be prosecuted. The President of the Court of Appeal shall then make arrangements for the meeting of the Court of Impeachment in order that the summons may be issued

and the matter dealt with further according to law. Should he, contrary to expectation, fail to do this, or should any of the above mentioned officials refuse to participate in the Court of Impeachment, they shall be legally responsible for such intentional neglect of their official duty. If one or more members of the Court of Impeachment has a legitimate excuse, or if there is legal ground for disqualification of any of them, a quorum shall nevertheless exist if the Court consists of twelve persons. If the President of the Court of Appeal is prevented from acting by a legitimate excuse or legal ground of disqualification, the senior of the presidents in service shall take his place. After the trial has been terminated and the sentence pronounced in accordance with law, the Court shall hand down the judgment in open session. No one shall have the power to modify this judgment; the King, however, may grant pardon, which shall not extend to a reinstatement of the convicted person in the service of the realm. (...)

Art. 106.

If the Committee discovers from these minutes that any member of the Council of State has manifestly acted in violation of the fundamental or general laws of the realm, or has supported such violation or neglected to make representations against it, or has occasioned or encouraged it by willful concealment of any information, or that the Councilor of State submitting a matter to the King has failed to refuse his countersignature or signature to a decision of the King in the cases contemplated in Article 38 of this Instrument of Government, the Committee on the Constitution shall cause an action to be brought against such person by the Procurator of Civil Affairs before the Court of Impeachment, and the proceedings shall be instituted in accordance with the provisions of Articles 101 and 102 regarding proceedings against the Supreme Administrative Court. Whenever members of the Council of State are found guilty in the manner mentioned above, the Court of Impeachment shall sentence them in accordance with general civil and criminal law and with, the special statute defining their responsibility to be enacted by the King and the Riksdag. (...)

Nota bibliograficzna:

W. Haller, *Der schwedische Justieombudsman*, Zürich 1964; W. Szyszkowski, *Instytucja ombudsmána w nowoczesnym państwie*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Zeszyt 37, Prawo 9 (1969), s. 37-50; E. Hansen, *Ombudsman w państwach skandynawskich. Podstawowe przejawy jego działalności*, *Studia Prawnicze*, z 38 (1972), s. 199-233; M. Grzybowski, *Ombudsman w państwach nordyckich. Geneza, ewolucja i współczesne oblicze instytucji*, w: *Rzecznik Praw Obywatelskich*, red. L. Garlicki, Warszawa 1989, s. 66-92; *The Ombudsman. Citizen's defender*, ed. Donald C. Rowat, Toronto 1965; Donald C. Rowat, *The Ombudsman Plan. The Worldwide Spread of an Idea*, Lanham 1985 (2 wyd.); *Ombudsmeni krajowi*, *Zbiór regulacji prawnych (Stan na dzień 1 stycznia 1998 r.)*, red. Joanna Pisarczyk,

Warszawa 1998, s. 140-150; *National ombudsmen. Collection of legislation from 27 countries*, ed. by Joanna Pisarczyk, Warsaw 1998, s. 394-303 (według konstytucji Szwecji z 6 marca 1974); *National ombudsmen. Collection of legislation from 42 countries (as of August 2006)*, ed. by Krzysztof Załęski, Warsaw 2006.

XVII
KONWENCJE W SPRAWIE POLEPSZENIA
LOSU RANNYCH WOJSKOWYCH
W ARMIACH W POLU BĘDĄCYCH
Z 1864 ROKU ORAZ Z 1906 ROKU

KONWENCJE W SPRAWIE POLEPSZENIA LOSU RANNYCH WOJSKOWYCH W ARMIACH W POLU BĘDĄCYCH z 1864 roku oraz z 1906 roku

Konwencje genewskie narodziły się jako znak sprzeciwu człowieka wobec okropności wojny. Dzięki poświęceniu i determinacji wielu ludzi, ranni żołnierze mogli być ratowani i leczeni w bardziej bezpieczny sposób. Spośród wielu przykładów wspomnieć można działalność Florence Nightingale (1820-1910) podczas wojny krymskiej (1853-1856). Latem 1859 r. Jean Henri Dunant (1828-1910), szwajcarski handlowiec, udał się do Włoch, by spotkać się tam z cesarzem Napoleonem III i prosić go o interwencję w sprawie utrudnień w handlu w Algierii, kontrolowanej wówczas przez Francję. Przypadkowo został świadkiem bitwy pod Solferino 24 czerwca 1859 r., podczas której zginęło lub zostało rannych ok. 40.000 żołnierzy. Dunant, widząc tragiczny los rannych i pozostawionych bez podstawowej opieki medycznej żołnierzy, sam poświęcił się ich leczeniu. Po powrocie do Genewy napisał i wydał w 1862 r. książkę, w której opisał własne doznania okropności wojny oraz nawoływał do założenia międzynarodowej organizacji, która niesłaby pomoc i opiekę rannym żołnierzom. Wzywał także do podpisania międzynarodowego traktatu, który gwarantowałby nietykalność i ochronę rannych na polu bitwy, personelu medycznego oraz budynków szpitalnych.

Henri Dunant założył 9 lutego 1863 r. Genewie komitet, nazywany Komitetem Genewskim albo „Komitetem Pięciu” (od liczby założycieli komitetu: Henri Dunant, Gustave Moynier, Louis Appia, Théodore Maunoir oraz Guillaume-Henri Dufour). Jego głównym celem było realizowanie zadań, jakie przedstawił Dunant w swojej książce. Inspirację do działalności Dunant (i pozostali członkowie komitetu) czerpali także z kalwińskiej mentalności religijnej.

Jedną z pierwszych inicjatyw komitetu było zorganizowanie w Genewie w dniach 26-29 października 1863 r. międzynarodowej konferencji, w której brali udział przedstawiciele Austrii, Badenii, Bawarii, Francji, W. Brytanii, Hanoweru, Hesji, Hiszpanii, Niderlandów, Prus, Rosji, Saksonii, Szwecji i Włoch oraz kilku organizacji. Uczestnicy konferencji przyjęli 29 października 1863 r. rezolucję końcową, w której popierali cele komitetu. Pomyślne zakończenie obrad dało impuls do dalszych starań. Władze Federacji Szwajcarskiej wystosowały zaproszenie do rządów wszystkich państw europejskich i kilku rządów w Ameryce Północnej i Południowej (Stany Zjednoczone, Meksyk, Brazylia), by uczestniczyli w spotkaniu poświęconym polepszeniu położenia rannych wojskowych podczas działań wojennych. Ostatecznie

w konferencji, która została zorganizowana między 8 a 22 sierpnia 1864 r., brali udział reprezentanci 16 krajów. Przedstawiciele dwunastu spośród nich podpisali 22 sierpnia 1864 r. pierwszą konwencję genewską (Badenia, Belgia, Dania, Francja, Hesja, Hiszpania, Holandia, Portugalia, Prusy, Szwajcaria, Wirtembergia i Włochy).

Pierwotny tekst konwencji został przygotowany przez organizatorów (Komitet Genewski). Oryginalny akt został sporządzony w języku francuskim, a jego depozytariuszem został rząd Federacji Szwajcarskiej (podobnie tekst konwencji z 1906 r.).

Konwencja składała się z 10 artykułów. Główne jej postanowienia, utrzymane i rozwijane w późniejszych dokumentach, skupiały się na kilku głównych założeniach: a) udzielanie pomocy rannemu żołnierzowi bez względu na stopień wojskowy, narodowość i przynależność do walczących stron; b) personel medyczny, obsługa transportu wojskowego i kapelani powinni mieć zagwarantowaną nietykalność (nawet jeśli znajdują się na terytorium wroga); c) szpitale wojskowe i pojazdy transportu medycznego powinny być traktowane jako neutralne i korzystać z ochrony każdej z walczących stron; d) znakiem rozpoznawczym personelu medycznego i wszelkiego rodzaju szpitali ma być czerwony krzyż na białym tle (odwrócone barwy z flagi szwajcarskiej).

Dodatkowo, konwencja nakładała obowiązek założenia osobnego towarzystwa czerwonego krzyża, uznawanego przez rząd danego państwa, które było sygnatariuszem konwencji genewskiej. Polski Czerwony Krzyż został powołany do życia 15 kwietnia 1919 r.

Przedstawiciele Komitetu Genewskiego, Louis Appia i Charles van de Velde, kapitan armii holenderskiej, po raz pierwszy w 1864 r. uczestniczyli w konflikcie zbrojnym, niosąc pomoc rannym pod symbolem czerwonego krzyża. W 1876 r. utworzono ostatecznie Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, będący w założeniu instytucją koordynującą działalność krajowych organizacji Czerwonego Krzyża.

W październiku 1868 r. odbyła się w Genewie druga konferencja, której celem było uściślenie niektórych postanowień przyjętych w 1864 r., szczególnie tych, które dotyczyły prowadzenia działań wojennych na morzu. Dodatkowe artykuły konwencji przyjęto 20 października 1868 r., lecz nie zostały one ratyfikowane i tym samym nie stały się obowiązującymi (dopiero od 1899 r.).

Konferencja pokojowa w Hadze w 1899 r. zaleciła, aby została zwołana osobna konferencja, która podjęłaby się uaktualnienia postanowień pierwszej konwencji genewskiej z 1864 r. Rząd Szwajcarii zwołał taką konferencję, obradującą w Genewie między 11 czerwca a 7 lipca 1906 r., w której brały udział delegacje 35 państw. Materiały do dyskusji konferencyjnej przygotowane zostały przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża. Przyjęte wówczas posta-

nowienia zastąpiły konwencję z 1864 r. Nowa konwencja z 6 lipca 1906 r. podzielona była na osiem rozdziałów (33 artykuły) i w sposób bardziej precyzyjny określała zasady działania. Wprowadzono nowe przepisy dotyczące pochówku zmarłych i przekazywania wiadomości o rannych, zabitych i chorych (Polska przystąpiła do konwencji z 1906 r. z dniem 19 lipca 1919 r.).

Doświadczenia I wojny światowej spowodowały, że konwencja z 1906 r. została ponownie zmodyfikowana w trzeciej konwencji genewskiej z 29 lipca 1929 r. (w istocie dwie konwencje: o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach na polu bitwy oraz o traktowaniu jeńców wojennych). Podobnie po II wojnie światowej przyjęto nową konwencję genewską 12 sierpnia 1949 r., która zastąpiła wcześniejszą z 1929 r. Składały się na nią cztery dokumenty: o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I konwencja), o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II konwencja), o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja) i o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja) (uzupełniane w 1954, 1974 i 1977 r.).

Konwencje genewskie były łamane podczas I i II wojny światowej oraz w późniejszych konfliktach. Stały się jednak jednym z filarów prawa międzynarodowego, który umożliwił sądenie zbrodni wojennych w procesach po II wojnie światowej (i późniejszych konfliktach).

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst pierwszej konwencji na podstawie: Ludwik Gelberg, *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, t. 1, Warszawa 1954, s. 105-106;

Przyjęcie przez władze polskie tekstu konwencji genewskiej spowodowało, że stało się konieczne upowszechnianie jego postanowień wśród obywateli polskich. Późniejsze przedruki nawiązują do pierwszych, przedwojennych opracowań.

Konwencja w sprawie polepszenia losu rannych wojskowych w armiach w polu będących z 22 sierpnia 1864 r.

Art. 1.

Ambulanse i szpitale wojskowe będą uznane za neutralne i jako takie chronione i szanowane przez Strony wojujące tak długo, póki w nich znajdować się będą chorzy albo ranni.

Neutralność ustałaby, gdyby te ambulanse czy te szpitale chronione były przez siłę zbrojną.

Art. 2.

Personel szpitali i ambulansów obejmujący intendenturę, służby zdrowia, administracji i transportu rannych jako też kapelanów korzystać będzie z dobrodziejstw neutralności, o ile będzie spełniał swe funkcje i póki będą ranni wymagający starania i pomocy.

Art. 3.

Osoby oznaczone w poprzednim artykule będą mogły nawet po zajęciu przez nieprzyjaciela pełnić swe czynności w szpitalu lub ambulansie, który obsługują, albo usunąć się, by powrócić do oddziału, do którego należą.

W tym wypadku gdy osoby te zaprzestaną swych czynności, staraniem armii zajmującej będą odesłane do nieprzyjacielskich straży przednich.

Art. 4.

Ponieważ sprzęt szpitali wojskowych podlega prawu wojny, osoby przydzielone do tych szpitali będą mogły oddalając się zabrać tylko te przedmioty, które stanowią ich własność osobistą.

Natomiast ambulanse w tych samych warunkach zatrzymują swój sprzęt.

Art. 5.

Mieszkańcy kraju, którzy nieść będą pomoc rannym, będą uszanowani i pozostaną wolni. Zadaniem dowódców Stron wojujących będzie zawiadomić mieszkańców o odwołaniu się do ich humanitaryzmu i o związanej z tym ich neutralności.

Ranny przyjęty i pielęgnowany w domu stanowi jego ochronę. Mieszkaniec, który przyjmie do domu rannych, będzie zwolniony od kwatunku oraz od części kontrybucji wojennych, jakie zostały nałożone.

Art. 6.

Wojskowi ranni lub chorzy będą zabrani i pielęgnowani bez względu na to, do jakiego narodu należą.

Wodzowie naczelni będą mogli odesłać natychmiast do nieprzyjacielskich straży przednich - żołnierzy nieprzyjacielskich rannych podczas walki, o ile okoliczności na to pozwolą i za zgodą obu Stron.

Inni będą mogli również być odesłani, pod warunkiem że nie chwycą ponownie za broń przez cały czas wojny.

Transporty ewakuacyjne oraz kierujący nimi personel znajdować się będą pod osłoną bezwzględnej neutralności.

Art. 7.

Dla szpitali, ambulansów i transportów ewakuacyjnych przyjęta będzie jednolita flaga odróżniająca. Towarzyszyć jej winna zawsze flaga narodowa.

Personel zneutralizowany będzie mógł również założyć opaski, lecz ich wydawanie pozostawione będzie władzy wojskowej.

Flaga i opaska mieć będą czerwony krzyż na białym polu.

Art. 8.

Szczegóły wykonania konwencji niniejszej określone będą przez wodzów naczelnych armii walczących stosownie do instrukcji rządów i zgodnie z zasadami ogólnymi wyrażonymi w tej konwencji.

Art. 9.

Wysokie Umawiające się Mocarstwa zgodziły się podać niniejszą konwencję do wiadomości rządów, które nie mogły wydelegować pełnomocników na konferencję międzynarodową w Genewie, zapraszając je do przystąpienia: w tym celu protokół pozostaje otwarty.

Konwencja w sprawie polepszenia losu rannych wojskowych w armiach w polu będących z 6 lipca 1906 r.

Rozdział I O RANNYCH I CHORYCH

Art. 1.

Wojskowi i inne osoby przydzielone do armji oficjalnie, o ile zostaną rannione lub zachorują, winny być uszanowane i pielęgnowane, bez różnicy narodowości, przez tę ze stron walczących, w której mocy będą.

Jednakże strona walcząca, zmuszona pozostawić chorych, lub rannych przeciwnikowi, pozostawi wraz z nimi, o ile tylko okoliczności wojenne na to pozwolą, część swego personelu i materiału sanitarnego, aby przyczynić się do ich pielęgnowania.

Art. 2.

Ranni i chorzy armji, którzy zagarnięci zostali przez drugą stronę walczącą, stają się jeńcami wojennymi, z zastrzeżeniem opieki, jaka na mocy poprzedniego artykułu ma im być udzielona i podlegają ogólnym przepisom prawa międzynarodowego publicznego, dotyczącym jeńców wojennych.

Strony walczące mają możliwość ułożyć odnośnie do rannych, lub chorych takie postanowienia wyjątkowe, lub przywileje, jakie uznają za wskazane; będą, mianowicie, miały możliwość zgodzić się co do:

wzajemnego wydawania po bitwie rannych, pozostałych na polu bitwy;

odsyłania do ojczyzny, po doprowadzeniu do stanu, umożliwiającego przewóz, lub po wyleczeniu, rannych i chorych, których nie zechcą zatrzymywać, jako jeńców;

wydawania państwu neutralnemu, za zgodą tegoż, rannych i chorych przeciwnika, pod warunkiem internowania ich przez to państwo aż do ukończenia działań wojennych.

Art. 3.

Po każdej bitwie, strona, która zajmować będzie pole bitwy, wyda zarządzenie w celu wyszukania rannych i zabezpieczenia ich, jak również i zabitych przed ograbieniem i złem traktowaniem.

Strona ta czuwać będzie, aby przed pogrzebaniem lub spalaniem zabitych zbadano uważnie ich trupy.

Art. 4.

Każda ze stron walczących, prześle, skoro to tylko okaże się możliwym, władzom kraju poległych, lub też armji, gdzie służyli, oznaki lub wojskowe dowody legitymacyjne, znalezione przy poległych, oraz listę imienną przyjętych przez nią rannych lub chorych.

Strony walczące będą się wzajemnie informowały odnośnie do internowania, oraz zaszłych zmian, jak również co do umieszczeń w szpitalach oraz co do zgonów, zaszłych wśród rannych i chorych znajdujących się w ich mocy. Też strony pozbierają wszelkie przedmioty do osobistego użytku służące, papiery wartościowe, listy itp., jakie znalezione zostaną na polu bitwy, lub też pozostawione będą przez rannych lub chorych, zmarłych w tych zakładach i formacjach sanitarnych, celem przesłania tych przedmiotów osobom interesowanym przez władze kraju pochodzenia tych zmarłych.

Art. 5.

Władze wojskowe będą mogły odwołać się do miłosierdzia mieszkańców, w celu zbierania i pielęgnowania, pod ich kontrolą, rannych i chorych wojskowych, udzielając osobom, które na to wezwanie odpowiedziały, specjalnej opieki i przyznając im pewne ulgi.

ROZDZIAŁ II

O formacjach i zakładach sanitarnych

Art. 6.

Lotne formacje sanitarne, to jest takie, które są przeznaczone do towarzyszenia armji podczas wojny, oraz stałe zakłady sanitarne będą uszanowane przez strony walczące i otaczane ich opieką

Art. 7.

Opieka należna formacjom lotnym i zakładom sanitarnym ustaje z chwilą posiłkowania się nimi w celu dokonania czynów na szkodę nieprzyjaciela.

Art. 8.

Następujące fakty nie są uważane jako mogące pozbawić formację lotną lub zakład sanitarny opieki, zapewnionej przez art. 6:

1. Uzbrojenie personelu formacji lotnej lub zakładu sanitarnego, oraz użycie przez ten personel broni dla własnej obrony, lub też dla obrony swych chorych i rannych;

2. Fakt, że w braku uzbrojonych sanitariuszy, formacji lub zakładu strzegą pikieta lub warty posiadające przepisany nakaz;

3. Fakt znalezienia w formacji lotnej lub zakładzie sanitarnym broni, lub nabojów, odebranych rannym, a które jeszcze nie zostały zwrócone właściwej władzy.

ROZDZIAŁ III

O personelu

Art. 9.

Personel przeznaczony wyłącznie do zabierania, przenoszenia rannych i chorych i leczenia ich, jak również do zarządzania formacjami lotnymi i zakładami sanitarnymi, kapelani przydzielani do armji, będą uszanowani i otaczani opieką w każdym wypadku; o ile wpadną w ręce nieprzyjaciela, nie będą traktowani, jako jeńcy wojenni.

Postanowienia powyższe stosują się również do personelu, pełniącego straż formacji lotnych i zakładów sanitarnych w wypadkach, przewidzianych w art. 8, rozdz. 2.

Art. 10.

Z personelem, wyszczególnionym w poprzednim artykule, zrównany jest personel ochotniczych towarzystw pomocy, należycie uznanych i upoważnionych przez ich Rząd, a który to personel użyty będzie w formacjach lotnych i zakładach sanitarnych wojskowych, z zastrzeżeniem, że personel powyższy podlegać będzie prawom i przepisom wojskowym.

Każde państwo winno podać do wiadomości drugiemu państwu, bądź jeszcze w czasie pokoju, bądź też z chwilą rozpoczęcia działań wojennych, w każdym zaś razie, przed wszelkiem ich zużytkowaniem, nazwy towarzystw, które upoważniło, pod swą odpowiedzialnością, do pomagania urzędowej służbie sanitarnej swych wojsk.

Art. 11.

Towarzystwo uznane, należące do państwa neutralnego, może udzielać pomocy przez swój personel i przez swoje oddziały sanitarne stronie walczącej jedynie za uprzednią zgodą swego własnego rządu, oraz za upoważnieniem samej strony walczącej.

Strona walcząca, która przyjęła pomoc, obowiązana jest przed wszelkiem użyciem takowej powiadomić o tem swego przeciwnika.

Art. 12.

Osoby, wyszczególnione w artykułach 9, 10 i 11 spełniać będą w dalszym ciągu swe czynności po zagarnięciu ich przez nieprzyjaciela i pod jego kierownictwem.

Z chwilą, kiedy ich pomoc przestanie już być niezbędną, zostaną one odesłane do swej armji, lub też do kraju w terminach i według marszruty dającej się pogodzić z koniecznościami wojskowemi.

Będą one mogły wtedy zabrać rzeczy, instrumenty, broń i konie, stanowiące ich własność osobistą.

Art. 13.

Nieprzyjaciel zapewni personelowi, wzmiankowanemu w art 9, dopóki ten pozostawać będzie w jego mocy, to samo wynagrodzenie i ten sam żołd, co i personelowi tego samego stopnia w swem wojsku.

ROZDZIAŁ IV

O inwentarzu

Art. 14.

Lotne oddziały sanitarne, w razie wpadnięcia w ręce nieprzyjaciela, zachowają swój inwentarz, włączając w to zaprzęgi, bez względu na środki przewozowe i personel powożący.

Jednakże właściwa władza wojskowa będzie miała prawo użytkować wspomniany wyżej inwentarz, dla przyjsia z pomocą chorym i rannym; zwrot inwentarza nastąpi na warunkach przewidzianych dla personelu sanitarnego i, o ile to możliwe, jednocześnie.

Art. 15.

Budynki i inwentarz zakładów stałych podlegają prawu wojennemu, lecz nie będą mogły być obrócone na inny użytek, dopóki będą potrzebne dla rannych i chorych.

Jednakże dowodzący wojskami czynnymi będą mogli rozporządzać nimi, w wypadkach poważnych konieczności wojskowych, uprzednio zabezpieczając chorych i rannych, tam się znajdujących.

Art. 16.

Inwentarz towarzystw pomocy, dopuszczonych korzystania z opieki zapewnionej przez konwencję zgodnie z warunkami określonymi przez taką, uważany jest, jako własność prywatna, i jako taka, szanowana będzie we wszystkich okolicznościach wyjątkiem prawa rekwizycji, przyznanego stronom liczącym, według praw i zwyczajów wojennych.

ROZDZIAŁ V
Transporty ewakuacyjne

Art. 17.

Transporty ewakuacyjne traktowane będą jako lotne oddziały sanitarne, z wyjątkiem specjalnych postanowień następujących:

1. Strona walcząca, która transport przejmie, będzie mogła, jeżeli tego wymagają konieczności wojskowe, podzielić go biorąc chorych i rannych, znajdujących się w tym transporcie.
2. W tym wypadku, obowiązek odesłania personelu sanitarnego, przewidziany w artykule 12, rozciągać się będzie i na wszelki personel wojskowy, wyznaczony dla transportu, lub dla ochrony jego posiadający w tym celu należyty nakaz.

Obowiązek oddania inwentarza sanitarnego, przewidziany w art. 14 stosować się będzie do pociągów kolejowych, oraz statków żeglugi wewnętrznej, urządzonych specjalnie dla celów ewakuacyjnych, jak również do inwentarza wagonów, pociągów i statków zwykłych, należących do służby sanitarnej.

Wozy wojskowe, poza przeznaczonemi dla służby sanitarnej, będą mogły być zagarniane wraz z ich zaprzęgiem.

Personel cywilny, oraz rozmaite środki transportowe, pochodzące z rekwizycji, włączając w to i inwentarz kolejowy, oraz statki, użyte do transportów, podlegać będą ogólnym przepisom międzynarodowego prawa publicznego.

ROZDZIAŁ VI
O oznace wyróżniającej

Art. 18.

W hołdzie dla Szwajcarii znak heraldyczny Czerwonego Krzyża na białym polu, utworzony z odwróconych barw związkowych zostaje przyjęty jako godło i znak odróżniający służby sanitarnej wojsk.

Art. 19.

Godło to figuruje za zezwoleniem właściwej władzy wojskowej na sztandarach, opaskach, jak również na całym inwentarzu służby sanitarnej, za zgodą kompetentnej władzy wojskowej.

Art. 20.

Personel znajdujący się pod opieką na mocy art. 9, ustęp 1-szy, 10 i 11, nosi na lewym ramieniu opaskę z krzyżem czerwonym na białym tle, wydaną i ostemplowaną przez odnośną władzę wojskową, wraz ze świadectwem tożsamości dla osób przydzielonych do służby sanitarnej wojskowej, a nie posiadających umundurowania wojskowego.

Art. 21.

Sztandar wyróżniający w myśl konwencji może być wywieszany tylko za zgodą władzy wojskowej przez formacje i zakłady sanitarne, które ta konwencja nakazuje uszanować. Obok sztandaru tego winien być sztandar narodowy strony wojującej, od której zależy formacja lub zakład.

Jednakowoż, formacje sanitarne, zagarnięte przez przeciwnika, wywieszać będą jedynie flagę Czerwonego Krzyża, dopóki się będą znajdowały w tej sytuacji.

Art. 22.

Formacje sanitarne państw neutralnych, które, byłyby upoważnione w okolicznościach, przewidzianych w artykule 11, do świadczenia usług, winny wywiesić wraz ze sztandarem konwencji flagę narodową strony wojującej, od której zależą.

Stosują się również do powyższych formacji postanowienia zawarte w drugim ustępie poprzedniego artykułu.

Art. 23.

Godło Czerwonego Krzyża na białym polu oraz słowa „Czerwony Krzyż” lub „Krzyż Genewski” mogą być używane, bądź w czasie pokoju, bądź w czasie wojny tylko dla ochrony lub dla oznaczenia formacji i zakładów sanitarnych, personelu i inwentarza, chronionych przez konwencję.

Rozdział VII

O STOSOWANIU I WYKONYWANIU KONWENCJI

Art. 24.

Postanowienia niniejszej Konwencji są obowiązujące jedynie dla układających się Mocarstw w razie wojny dwu lub kilku z nich. Postanowienia przestaną być obowiązujące z chwilą, gdy jedno z Mocarstw wojujących nie podpisało konwencji.

Art. 25.

Naczelnicy dowódcy armii wojujących mają czuwać nad szczegółami wykonania artykułów poprzednich, jak również interweniować w wypadkach nieprzewidzianych, według instrukcji swych rządów odnośnych Art. 26 i stosownie do zasad ogólnych niniejszej konwencji.

Rządy podpisujące konwencję powezmą potrzebne zarządzenia celem pouczenia swych wojsk, a w szczególności personelu chronionego przez konwencję co do postanowień tejże oraz podania o nich do wiadomości ludności.

Rozdział VIII
O ZWALCZANIU NADUŻYĆ I WYKROCZEŃ

Art. 27.

Rządy podpisujące konwencję, których ustawodawstwo nie byłoby w chwili obecnej wystarczającym, obowiązują się podjąć same, lub zaproponować swym ciałom ustawodawczym powzięcie potrzebnych zarządzeń w celu zapobieżenia w każdym czasie używania godła albo nazwy Czerwonego Krzyża lub Krzyża Genewskiego, w celach handlowych, zapomocą marek fabrycznych czy handlowych, przez osoby prywatne lub stowarzyszenia, oprócz uprawnionych w myśl niniejszej konwencji.

Zakaz używania godła lub nazwy, o której mowa, będzie obowiązywać począwszy od okresu, oznaczonego przez każde z ustawodawstw, a najpóźniej pięć lat od chwili wejścia w życie niniejszej konwencji. Od tej chwili nie będzie już dozwolonem obieranie marki fabrycznej lub handlowej sprzeciwiającej się zakazowi.

Art. 28.

Rządy podpisujące konwencję zobowiązują się również powziąć same lub zaproponować swym ciałom ustawodawczym w razie niewystarczalności ich wojskowych ustaw karnych potrzebne zarządzenia w celu zwalczania w czasie wojny, pojedynczych czynów rabunkowych i złego obchodzenia się w stosunku do chorych i rannych należących do wojska, jak również dla ukarania, jako przywłaszczenie oznak wojskowych, nadużywania flagi i opaski Czerwonego Krzyża, przez wojskowych, lub osoby prywatne, nie chronione przez niniejszą konwencję.

Rządy podpisujące konwencję, zakomunikują sobie wzajemnie, za pośrednictwem Rady Związkowej Szwajcarskiej postanowienia dotyczące tego zwalczania, najpóźniej w 5 lat po ratyfikacji niniejszej konwencji.

(...)

Tekst oryginalny

Zamieszczony w wersji elektronicznej tekst konwencji genewskiej znajduje się na oficjalnej stronie internetowej Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, gdzie obok oryginalnej wersji w języku francuskim dostępny jest także autoryzowany przekład na język angielski.

Tekst na podstawie: www.icrc.org

Convention de Genève du 22 août 1864

pour l'amélioration du sort des militaires blessés dans les armées en campagne.
Genève, 22 août 1864.

Art.1.

Les ambulances et les hôpitaux militaires seront reconnus neutres, et, comme tels, protégés et respectés par les belligérants, aussi longtemps qu'il s'y trouvera des malades ou des blessés. La neutralité cesserait si ces ambulances ou ces hôpitaux étaient gardés par une force militaire.

Art.2.

Le personnel des hôpitaux et des ambulances, comprenant l'intendance, le Service de santé, d'administration, de transport des blessés, ainsi que les aumôniers, participera au bénéfice de la neutralité lorsqu'il fonctionnera, et tant qu'il restera des blessés à relever ou à secourir.

Art. 3.

Les personnes désignées dans l'article précédent pourront, même après l'occupation par l'ennemi, continuer à remplir leurs fonctions dans l'hôpital ou l'ambulance qu'elles desservent, ou se retirer pour rejoindre le corps auquel elles appartiennent. Dans ces circonstances, lorsque ces personnes cesseront leurs fonctions, elles seront remises aux avant-postes ennemis par les soins de l'armée occupante.

Art. 4.

Le matériel des hôpitaux militaires demeurant soumis aux lois de la guerre, les personnes attachées à ces hôpitaux ne pourront, en se retirant, emporter que les objets qui seront leur propriété particulière. Dans les mêmes circonstances, au contraire, l'ambulance conservera son matériel.

Art. 5.

Les habitants du pays qui porteront secours aux blessés seront respectés et demeureront libres. Les généraux des Puissances belligérantes auront pour mission

de prévenir les habitants de l'appel fait à leur humanité, et de la neutralité qui en sera la conséquence. Tout blessé recueilli et soigné dans une maison y servira de sauvegarde. L'habitant qui aura recueilli chez lui des blessés sera dispensé du logement des troupes, ainsi que d'une partie des contributions de guerre qui seraient imposées.

Art. 6.

Les militaires blessés ou malades seront recueillis et soignés, à quelque nation qu'ils appartiennent. Les commandants en chef auront la faculté de remettre immédiatement aux avant-postes ennemis les militaires ennemis blessés pendant le combat, lorsque les circonstances le permettront et du consentement des deux partis. Seront renvoyés dans leur pays ceux qui, après guérison, seront reconnus incapables de servir. Les autres pourront être également renvoyés, à condition de ne pas reprendre les armes pendant la durée de la guerre. Les évacuations, avec le personnel qui les dirige, seront couvertes par une neutralité absolue.

Art. 7.

Un drapeau distinctif et uniforme sera adopté pour les hôpitaux, les ambulances et les évacuations. Il devra être, en toute circonstance, accompagné du drapeau national. Un brassard sera également admis pour le personnel neutralisé, mais la délivrance en sera laissée à l'autorité militaire. Le drapeau et le brassard porteront croix rouge sur fond blanc.

Art. 8.

Les détails d'exécution de la présente Convention seront réglés par les commandants en chef des armées belligérantes, d'après les instructions de leurs gouvernements respectifs, et conformément aux principes généraux énoncés dans cette Convention.

Art. 9.

Les Hautes Puissances contractantes sont convenues de communiquer la présente Convention aux gouvernements qui n'ont pu envoyer des plénipotentiaires à la Conférence internationale de Genève, en les invitant à y accéder; le protocole est à cet effet laissé ouvert.

(...)

Convention pour l'amélioration du sort des blessés et malades dans les armées en campagne. Genève, 6 juillet 1906.

(Liste des Parties Contractantes)

CHAPITRE PREMIER DES BLESSES ET MALADES

ARTICLE PREMIER.

Les militaires et les autres personnes officiellement attachées aux armées, qui seront blessés ou malades, devront être respectés et soignés, sans distinction de nationalité, par le belligérant qui les aura en son pouvoir.

Toutefois, le belligérant, obligé d'abandonner des malades ou des blessés à son adversaire, laissera avec eux, autant que les circonstances militaires le permettront, une partie de son personnel et de son matériel sanitaires pour contribuer à les soigner.

Art. 2.

Sous réserve des soins à leur fournir en vertu de l'article précédent, les blessés ou malades d'une armée tombés au pouvoir de l'autre belligérant sont prisonniers de guerre et les règles générales du droit des gens concernant les prisonniers leur sont applicables.

Cependant, les belligérants restent libres de stipuler entre eux, à l'égard des prisonniers blessés ou malades, telles clauses d'exception ou de faveur qu'ils jugeront utiles; ils auront, notamment, la faculté de convenir :

De se remettre réciproquement, après un combat, les blessés laissés sur le champ de bataille;

De renvoyer dans leur pays, après les avoir mis en état d'être transportés ou après guérison, les blessés ou malades qu'ils ne voudront pas garder prisonniers;

De remettre à un Etat neutre, du consentement de celui-ci, des blessés ou malades de la partie adverse, à la charge par l'Etat neutre de les interner jusqu'à la fin des hostilités.

Art. 3.

Après chaque combat, l'occupant du champ de bataille prendra des mesures pour rechercher les blessés et pour les faire protéger, ainsi que les morts, contre le pillage et les mauvais traitements.

Il veillera à ce que l'inhumation ou l'incinération des morts soit précédée d'un examen attentif de leurs cadavres.

Art. 4.

Chaque belligérant enverra, dès qu'il sera possible, aux autorités de leurs pays ou de leur armée les marques ou pièces militaires d'identité trouvées sur les morts et l'état nominatif des blessés ou malades recueillis par lui.

Les belligérants se tiendront réciproquement au courant des internements et des mutations, ainsi que des entrées dans les hôpitaux et des décès survenus parmi les blessés et malades en leur pouvoir. Ils recueilleront tous les objets d'un usage

personnel, valeurs, lettres, etc., qui seront trouvés sur les champs de bataille ou délaissés par les blessés ou malades décédés dans les établissements et formations sanitaires, pour les faire transmettre aux intéressés par les autorités de leur pays.

Art. 5.

L'autorité militaire pourra faire appel au zèle charitable des habitants pour recueillir et soigner, sous son contrôle, des blessés ou malades des armées, en accordant aux personnes ayant répondu à cet appel une protection spéciale et certaines immunités.

CHAPITRE II
DES FORMATIONS ET ETABLISSEMENTS SANITAIRES

Art. 6.

Les formations sanitaires mobiles (c'est-à-dire celles qui sont destinées à accompagner les armées en campagne) et les établissements fixes du service de santé seront respectés et protégés par les belligérants.

Art. 7.

La protection due aux formations et établissements sanitaires cesse si l'on en use pour commettre des actes nuisibles à l'ennemi.

Art. 8.

Ne sont pas considérés comme étant de nature à priver une formation ou un établissement sanitaire de la protection assurée par l'article 6:

- 1° Le fait que le personnel de la formation ou de l'établissement est armé et qu'il use de ses armes pour sa propre défense ou celle de ses malades et blessés;
- 2° Le fait qu'à défaut d'infirmiers armés, la formation ou l'établissement est gardé par un piquet ou des sentinelles munis d'un mandat régulier;
- 3° Le fait qu'il est trouvé dans la formation ou l'établissement des armes et cartouches retirées aux blessés et n'ayant pas encore été versées au service compétent.

CHAPITRE III
DU PERSONNEL

Art. 9.

Le personnel exclusivement affecté à l'enlèvement, au transport et au traitement des blessés et des malades, ainsi qu'à l'administration des formations et établissements sanitaires, les aumôniers attachés aux armées, seront respectés et protégés en toute circonstance; s'ils tombent entre les mains de l'ennemi, ils ne seront pas traités comme prisonniers de guerre.

Ces dispositions s'appliquent au personnel de garde des formations et établissements sanitaires dans le cas prévu à l'article 8, n° 2.

Art. 10.

Est assimilé au personnel visé à l'article précédent le personnel des Sociétés de secours volontaires dûment reconnues et autorisées par leur Gouvernement, qui sera employé dans les formations et établissements sanitaires des armées, sous la réserve que ledit personnel sera soumis aux lois et règlements militaires.

Chaque Etat doit notifier à l'autre, soit dès le temps de paix, soit à l'ouverture ou au cours des hostilités, en tout cas avant tout emploi effectif, les noms des Sociétés qu'il a autorisées à prêter leur concours, sous sa responsabilité, au service sanitaire officiel de ses armées.

Art. 11.

Une Société reconnue d'un pays neutre ne peut prêter le concours de ses personnels et formations sanitaires à un belligérant qu'avec l'assentiment préalable de son propre Gouvernement et l'autorisation du belligérant lui-même.

Le belligérant qui a accepté le secours est tenu, avant tout emploi, d'en faire la notification à son ennemi.

Art. 12.

Les personnes désignées dans les articles 9, 10 et 11 continueront, après qu'elles seront tombées au pouvoir de l'ennemi, à remplir leurs fonctions sous sa direction.

Lorsque leur concours ne sera plus indispensable, elles seront renvoyées à leur armée ou à leurs pays dans les délais et suivant l'itinéraire compatibles avec les nécessités militaires.

Elles emporteront, alors, les effets, les instruments, les armes et les chevaux qui sont leur propriété particulière.

Art. 13.

L'ennemi assurera au personnel visé par l'article 9, pendant qu'il sera en son pouvoir, les mêmes allocations et la même solde qu'au personnel des mêmes grades de son armée.

**CHAPITRE IV
DU MATERIEL**

Art. 14.

Les formations sanitaires mobiles conserveront, si elles tombent au pouvoir de l'ennemi, leur matériel, y compris les attelages, quels que soient les moyens de transport et le personnel conducteur.

Toutefois, l'autorité militaire compétente aura la faculté de s'en servir pour les soins des blessés et malades ; la restitution du matériel aura lieu dans les conditions prévues pour le personnel sanitaire, et, autant que possible, en même temps.

Art. 15.

Les bâtiments et le matériel des établissements fixes demeurent soumis aux lois de la guerre, mais ne pourront être détournés de leur emploi, tant qu'ils seront nécessaires aux blessés et aux malades.

Toutefois, les commandants des troupes d'opérations pourront en disposer, en cas de nécessités militaires importantes, en assurant au préalable le sort des blessés et malades qui s'y trouvent.

Art. 16.

Le matériel des Sociétés de secours, admises au bénéfice de la Convention conformément aux conditions déterminées par celle-ci, est considéré comme propriété privée et, comme tel, respecté en toute circonstance, sauf le droit de réquisition reconnu aux belligérants selon les lois et usages de la guerre.

**CHAPITRE V
DES CONVOIS D'EVACUATION**

Art. 17.

Les convois d'évacuation seront traités comme les formations sanitaires mobiles, sauf les dispositions spéciales suivantes :

1° Le belligérant interceptant un convoi pourra, si les nécessités militaires l'exigent, le disloquer en se chargeant des malades et blessés qu'il contient.

2° Dans ce cas, l'obligation de renvoyer le personnel sanitaire, prévue à l'article 12, sera étendue à tout le personnel militaire préposé au transport ou à la garde du convoi et muni à cet effet d'un mandat régulier.

L'obligation de rendre le matériel sanitaire, prévue à l'article 14, s'appliquera aux trains de chemins de fer et bateaux de la navigation intérieure spécialement organisés pour les évacuations, ainsi qu'au matériel d'aménagement des voitures, trains et bateaux ordinaires appartenant au service de santé.

Les voitures militaires, autres que celles du service de santé, pourront être capturées avec leurs attelages.

Le personnel civil et les divers moyens de transport provenant de la réquisition, y compris le matériel de chemin de fer et les bateaux utilisés pour les convois, seront soumis aux règles générales du droit des gens.

CHAPITRE VI DU SIGNE DISTINCTIF

Art. 18.

Par hommage pour la Suisse, le signe héraldique de la croix rouge sur fond blanc, formé par interversion des couleurs fédérales, est maintenu comme emblème et signe distinctif du service sanitaire des armées.

Art. 19.

Cet emblème figure sur les drapeaux, les brassards, ainsi que sur tout le matériel se rattachant au service sanitaire, avec la permission de l'autorité militaire compétente.

Art. 20.

Le personnel protégé en vertu des articles 9, alinéa 1er, 10 et 11 porte, fixé au bras gauche, un brassard avec croix rouge sur fond blanc, délivré et timbré par l'autorité militaire compétente, accompagné d'un certificat d'identité pour les personnes rattachées au service de santé des armées et qui n'auraient pas d'uniforme militaire.

Art. 21.

Le drapeau distinctif de la Convention ne peut être arboré que sur les formations et établissements sanitaires qu'elle ordonne de respecter et avec le consentement de l'autorité militaire. Il devra être accompagné du drapeau national du belligérant dont relève la formation ou l'établissement.

Toutefois, les formations sanitaires tombées au pouvoir de l'ennemi n'arboreront pas d'autre drapeau que celui de la Croix-Rouge, aussi longtemps qu'elles se trouveront dans cette situation.

Art. 22.

Les formations sanitaires des pays neutres qui, dans les conditions prévues par l'article 11, auraient été autorisées à fournir leurs services, doivent arborer, avec le drapeau de la Convention, le drapeau national du belligérant dont elles relèvent.

Les dispositions du deuxième alinéa de l'article précédent leur sont applicables.

Art. 23.

L'emblème de la croix rouge sur fond blanc et les mots „Croix-Rouge” ou „Croix de Genève” ne pourront être employés, soit en temps de paix, soit en temps de guerre, que pour protéger ou désigner les formations et établissements sanitaires, le personnel et le matériel protégés par la Convention.

CHAPITRE VII DE L'APPLICATION ET DE L'EXECUTION DE LA CONVENTION

Art. 24.

Les dispositions de la présente Convention ne sont obligatoires que pour les Puissances contractantes, en cas de guerre entre deux ou plusieurs d'entre elles. Ces dispositions cesseront d'être obligatoires du moment où l'une des Puissances belligérantes ne serait pas signataire de la Convention.

Art. 25.

Les commandants en chef des armées belligérantes auront à pourvoir aux détails d'exécution des articles précédents, ainsi qu'aux cas non prévus, d'après les instructions de leurs Gouvernements respectifs et conformément aux principes généraux de la présente Convention.

Art. 26.

Les Gouvernements signataires prendront les mesures nécessaires pour instruire leurs troupes, et spécialement le personnel protégé, des dispositions de la présente Convention et pour les porter à la connaissance des populations.

CHAPITRE VIII DE LA REPRESSION DES ABUS ET DES INFRACTIONS

Art. 27.

Les Gouvernements signataires, dont la législation ne serait pas dès à présent suffisante, s'engagent à prendre ou à proposer à leurs législatures les mesures nécessaires pour empêcher en tout temps l'emploi, par des particuliers ou par des sociétés autres que celles y ayant droit en vertu de la présente Convention, de l'emblème ou de la dénomination de 'Croix-Rouge' ou 'Croix de Genève', notamment, dans un but commercial, par le moyen de marques de fabrique ou de commerce.

L'interdiction de l'emploi de l'emblème ou de la dénomination dont il s'agit produira son effet à partir de l'époque déterminée par chaque législation et, au plus tard, cinq ans après la mise en vigueur de la présente Convention. Dès cette mise en vigueur, il ne sera plus licite de prendre une marque de fabrique ou de commerce contraire à l'interdiction.

Art. 28.

Les Gouvernements signataires s'engagent également à prendre ou à proposer à leurs législatures, en cas d'insuffisance de leurs lois pénales militaires, les mesures nécessaires pour réprimer, en temps de guerre, les actes individuels de pillage et de mauvais traitements envers des blessés et malades des armées, ainsi que pour punir,

comme usurpation d'insignes militaires, l'usage abusif du drapeau et du brassard de la Croix-Rouge par des militaires ou des particuliers non protégés par la présente Convention.

Ils se communiqueront, par l'intermédiaire du Conseil fédéral suisse, les dispositions relatives à cette répression, au plus tard dans les cinq ans de la ratification de la présente Convention.

DISPOSITIONS GENERALES

(...)

Tekst przekładu w języku angielskim

Tekst na podstawie: D. Schindler, J. Toman, *The Laws of Armed Conflicts*, Martinus Nihjoff Publisher, 1988, s. 280-281.

Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864

Art. 1.

Ambulances and military hospitals shall be recognized as neutral, and as such, protected and respected by the belligerents as long as they accommodate wounded and sick.

Neutrality shall end if the said ambulances or hospitals should be held by a military force.

Art. 2.

Hospital and ambulance personnel, including the quarter-master's staff, the medical, administrative and transport services, and the chaplains, shall have the benefit of the same neutrality when on duty, and while there remain any wounded to be brought in or assisted.

Art. 3.

The persons designated in the preceding Article may, even after enemy occupation, continue to discharge their functions in the hospital or ambulance with which they serve, or may withdraw to rejoin the units to which they belong.

When in these circumstances they cease from their functions, such persons shall be delivered to the enemy outposts by the occupying forces.

Art. 4.

The material of military hospitals being subject to the laws of war, the persons attached to such hospitals may take with them, on withdrawing, only the articles which are their own personal property.

Ambulances, on the contrary, under similar circumstances, shall retain their equipment.

Art. 5.

Inhabitants of the country who bring help to the wounded shall be respected and shall remain free. Generals of the belligerent Powers shall make it their duty to notify the inhabitants of the appeal made to their humanity, and of the neutrality which humane conduct will confer.

The presence of any wounded combatant receiving shelter and care in a house shall ensure its protection. An inhabitant who has given shelter to the wounded shall be exempted from billeting and from a portion of such war contributions as may be levied.

Art. 6.

Wounded or sick combatants, to whatever nation they may belong, shall be collected and cared for.

Commanders-in-Chief may hand over immediately to the enemy outposts enemy combatants wounded during an engagement, when circumstances allow and subject to the agreement of both parties.

Those who, after their recovery, are recognized as being unfit for further service, shall be repatriated.

The others may likewise be sent back, on condition that they shall not again, for the duration of hostilities, take up arms.

Evacuation parties, and the personnel conducting them, shall be considered as being absolutely neutral.

Art. 7.

A distinctive and uniform flag shall be adopted for hospitals, ambulances and evacuation parties. It should in all circumstances be accompanied by the national flag.

An armlet may also be worn by personnel enjoying neutrality but its issue shall be left to the military authorities.

Both flag and armlet shall bear a red cross on a white ground.

Art. 8.

The implementing of the present Convention shall be arranged by the Commanders-in-Chief of the belligerent armies following the instructions of their

respective Governments and in accordance with the general principles set forth in this Convention.

Art. 9.

The High Contracting Parties have agreed to communicate the present Convention with an invitation to accede thereto to Governments unable to appoint Plenipotentiaries to the International Conference at Geneva. The Protocol has accordingly been left open.

Tekst na podstawie: D. Schindler and J. Toman, *The Laws of Armed Conflicts*, Martinus Nihjoff Publisher, 1988, s. 301-310.

**Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded
and Sick in Armies in the Field. Geneva, 6 July 1906.**

Being equally animated by the desire to lessen the inherent evils of warfare as far as is within their power, and wishing for this purpose to improve and supplement the provisions agreed upon at Geneva on 22 August 1864, for the amelioration of the condition of the wounded or sick in armies in the field,

Have decided to conclude a new convention to that effect, and have appointed as their Plenipotentiaries:

(Here follow the names of Plenipotentiaries)

Who, after having communicated to each other their full powers, found in good and due form, have agreed on the following:

**CHAPTER I
THE SICK AND WOUNDED**

Art. 1.

Officers, soldiers, and other persons officially attached to armies, who are sick or wounded, shall be respected and cared for, without distinction of nationality, by the belligerent in whose power they are.

A belligerent, however, when compelled to leave his wounded in the hands of his adversary, shall leave with them, so far as military conditions permit, a portion of the personnel and “matériel” of his sanitary service to assist in caring for them.

Art. 2.

Subject to the care that must be taken of them under the preceding Article, the sick and wounded of an army who fall into the power of the other belligerent become prisoners of war, and the general rules of international law in respect to prisoners become applicable to them.

The belligerents remain free, however, to mutually agree upon such clauses, by way of exception or favor, in relation to the wounded or sick as they may deem proper. They shall especially have authority to agree:

1. To mutually return the sick and wounded left on the field of battle after an engagement.

2. To send back to their own country the sick and wounded who have recovered, or who are in a condition to be transported and whom they do not desire to retain as prisoners.

To send the sick and wounded of the enemy to a neutral state, with the consent of the latter and on condition that it shall charge itself with their internment until the close of hostilities.

Art. 3.

After every engagement the belligerent who remains in possession of the field of battle shall take measures to search for the wounded and to protect the wounded and dead from robbery and ill treatment.

He will see that a careful examination is made of the bodies of the dead prior to their interment or incineration.

Art. 4.

As soon as possible each belligerent shall forward to the authorities of their country or army the marks or military papers of identification found upon the bodies of the dead, together with a list of names of the sick and wounded taken in charge by him.

Belligerents will keep each other mutually advised of internments and transfers, together with admissions to hospitals and deaths which occur among the sick and wounded in their hands. They will collect all objects of personal use, valuables, letters, etc., which are found upon the field of battle, or have been left by the sick or wounded who have died in sanitary formations or other establishments, for transmission to persons in interest through the authorities of their own country.

Art. 5.

Military authority may make an appeal to the charitable zeal of the inhabitants to receive and, under its supervision, to care for the sick and wounded of the armies, granting to persons responding to such appeals special protection and certain immunities.

CHAPTER II

SANITARY FORMATIONS AND ESTABLISHMENTS

Art. 6.

Mobile sanitary formations (i.e., those which are intended to accompany armies in the field) and the fixed establishments belonging to the sanitary service shall be protected and respected by belligerents.

Art. 7.

The protection due to sanitary formations and establishments ceases if they are used to commit acts injurious to the enemy.

Art. 8.

A sanitary formation or establishment shall not be deprived of the protection accorded by Article 6 by the fact:

1. That the personnel of a formation or establishment is armed and uses its arms in self defense or in defense of its sick and wounded.
2. That in the absence of armed hospital attendants, the formation is guarded by an armed detachment or by sentinels acting under competent orders.
3. That arms or cartridges, taken from the wounded and not yet turned over to the proper authorities, are found in the formation or establishment.

CHAPTER III

PERSONNEL

Art. 9.

The personnel charged exclusively with the removal, transportation, and treatment of the sick and wounded, as well as with the administration of sanitary formations and establishments, and the chaplains attached to armies, shall be respected and protected under all circumstances. If they fall into the hands of the enemy they shall not be considered as prisoners of war.

These provisions apply to the guards of sanitary formations and establishments in the case provided for in section 2 of Article 8.

Art. 10.

The personnel of volunteer aid societies, duly recognized and authorized by their own governments, who are employed in the sanitary formations and establishments of armies, are assimilated to the personnel contemplated in the preceding article, upon condition that the said personnel shall be subject to military laws and regulations.

Each state shall make known to the other, either in time of peace or at the opening, or during the progress of hostilities, and in any case before actual employment, the names

of the societies which it has authorized to render assistance, under its responsibility, in the official sanitary service of its armies.

Art. 11.

A recognized society of a neutral state can only lend the services of its sanitary personnel and formations to a belligerent with the prior consent of its own government and the authority of such belligerent. The belligerent who has accepted such assistance is required to notify the enemy before making any use thereof.

Art. 12.

Persons described in Articles 9, 10, and 11 will continue in the exercise of their functions, under the direction of the enemy, after they have fallen into his power.

When their assistance is no longer indispensable they will be sent back to their army or country, within such period and by such route as may accord with military necessity. They will carry with them such effects, instruments, arms, and horses as are their private property.

Art. 13.

While they remain in his power, the enemy will secure to the personnel mentioned in Article 9 the same pay and allowances to which persons of the same grade in his own army are entitled.

**CHAPTER IV
MATÉRIEL**

Art. 14.

If mobile sanitary formations fall into the power of the enemy, they shall retain their „matériel”, including the teams, whatever may be the means of transportation and the conducting personnel. Competent military authority, however, shall have the right to employ it in caring for the sick and wounded. The restitution of the matériel shall take place in accordance with the conditions prescribed for the sanitary personnel, and, as far as possible, at the same time.

Art. 15.

Buildings and “materiel” pertaining to fixed establishments shall remain subject to the laws of war, but cannot be diverted from their use so long as they are necessary for the sick and wounded. Commanders of troops engaged in operations, however, may use them, in case of important military necessity, if, before such use, the sick and wounded who are in them have been provided for.

Art. 16.

The “matériel” of aid societies admitted to the benefits of this convention, in conformity to the conditions therein established, is regarded as private property and, as such, will be respected under all circumstances, save that it is subject to the recognized right of requisition by belligerents in conformity to the laws and usages of war.

**CHAPTER V
CONVOYS OF EVACUATION**

Art. 17.

Convoys of evacuation shall be treated as mobile sanitary formations subject to the following special provisions:

1. A belligerent intercepting a convoy may, if required by military necessity, break up such convoy, charging himself with the care of the sick and wounded whom it contains.

2. In this case the obligation to return the sanitary personnel, as provided for in Article 12, shall be extended to include the entire military personnel employed, under competent orders, in the transportation and protection of the convoy.

The obligation to return the sanitary “matériel”, as provided for in Article 14, shall apply to railway trains and vessels intended for interior navigation which have been especially equipped for evacuation purposes, as well as to the ordinary vehicles, trains, and vessels which belong to the sanitary service.

Military vehicles, with their teams, other than those belonging to the sanitary service, may be captured.

The civil personnel and the various means of transportation obtained by requisition, including railway “matériel” and vessels utilized for convoys, are subject to the general rules of international law.

**CHAPTER VI
DISTINCTIVE EMBLEM**

Art. 18.

Out of respect to Switzerland the heraldic emblem of the red cross on a white ground, formed by the reversal of the federal colors, is continued as the emblem and distinctive sign of the sanitary service of armies.

Art. 19.

This emblem appears on flags and brassards, as well as upon all “matériel” appertaining to the sanitary service, with the permission of the competent military authority.

Art. 20.

The personnel protected in virtue of the first paragraph of Article 9, and Articles 10 and 11, will wear attached to the left arm a brassard bearing a red cross on a white ground, which will be issued and stamped by competent military authority, and accompanied by a certificate of identity in the case of persons attached to the sanitary service of armies who do not have military uniform.

Art. 21.

The distinctive flag of the convention can only be displayed over the sanitary formations and establishments which the convention provides shall be respected, and with the consent of the military authorities. It shall be accompanied by the national flag of the belligerent to whose service the formation or establishment is attached.

Sanitary formations which have fallen into the power of the enemy, however, shall fly no other flag than that of the Red Cross so long as they continue in that situation.

Art. 22.

The sanitary formations of neutral countries which, under the conditions set forth in Article 11, have been authorized to render their services, shall fly, with the flag of the convention, the national flag of the belligerent to which they are attached. The provisions of the second paragraph of the preceding article are applicable to them.

Art. 23.

The emblem of the red cross on a white ground and the words “Red Cross” or “Geneva Cross” may only be used, whether in time of peace or war, to protect or designate sanitary formations and establishments, the personnel and “matériel” protected by the convention.

CHAPTER VII
APPLICATION AND EXECUTION OF THE CONVENTION

Art. 24.

The provisions of the present Convention are obligatory only on the Contracting Powers, in case of war between two or more of them. The said provisions shall cease to be obligatory if one of the belligerent Powers should not be signatory to the Convention;

Art. 25.

It shall be the duty of the commanders in chief of the belligerent armies to provide for the details of execution of the foregoing articles, as well as for unforeseen cases, in accordance with the instructions of their respective governments, and conformably to the general principles of this convention.

Art. 26.

The signatory governments shall take the necessary steps to acquaint their troops, and particularly the protected personnel, with the provisions of this convention and to make them known to the people at large.

**CHAPTER VIII
REPRESSION OF ABUSES AND INFRACTIONS**

Art. 27.

The signatory powers whose legislation may not now be adequate engage to take or recommend to their legislatures such measures as may be necessary to prevent the use, by private persons or by societies other than those upon which this convention confers the right thereto, of the emblem or name of the Red Cross or Geneva Cross, particularly for commercial purposes by means of trade-marks or commercial labels.

The prohibition of the use of the emblem or name in question shall take effect from the time set in each act of legislation, and at the latest five years after this convention goes into effect. After such going into effect, it shall be unlawful to use a trade-mark or commercial label contrary to such prohibition.

Art 28.

In the event of their military penal laws being insufficient, the signatory governments also engage to take, or to recommend to their legislatures, the necessary measures to repress, in time of war, individual acts of robbery and ill treatment of the sick and wounded of the armies, as well as to punish, as usurpations of military insignia, the wrongful use of the flag and brassard of the Red Cross by military persons or private individuals not protected by the present convention.

They will communicate to each other through the Swiss Federal Council the measures taken with a view to such repression, not later than five years from the ratification of the present convention.

Nota bibliograficzna:

Gustaw Roszkowski, *O konwencji genewskiej*, Lwów 1887; Pierre Boissier, *Histoire du Comité international de la Croix-Rouge*, vol. 1: De Solferino a Tsoushima, Geneve 1978; Michael Glover, *The Velvet Glove. The Decline and Fall of Moderation in War*, London. Great Britain, Hodder And Stoughton 1982; Henry Dunant, *Wspomnienie Solferyno*, tłum., wstęp i przypisy Robert Bielecki, Warszawa 1983; Remigiusz Bierzanek, *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych*, Warszawa 1972; *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych. Rekonstrukcja międzynarodowego prawa humanitarnego*, oprac. i wprowadze-

niem poprzedził Tadeusz Jasudowicz, Toruń 1997; *Umowy międzynarodowe o ochronie ofiar wojny*, opr. i wstępem opatrzył Marian Flemming, Warszawa 1987; Hans-Peter Gasser, *Międzynarodowe prawo humanitarne. Wprowadzenie*, przekład Marian Flemming, Warszawa 1997; Marek Gąska, Andrzej Ciupiński, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Wybrane problemy*, Warszawa 2001; Marian Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, uzup. i red. Marek Gąska, Elżbieta Mikos-Skuza, Warszawa 2003.

XVIII
DEKRET RADY KOMISARZY LUDOWYCH
Z 1917 ROKU

DEKRET RADY KOMISARZY LUDOWYCH Z 1917 ROKU (DEKRET O SĄDZIE NUMER 1)

Po przejęciu władzy w Rosji przez partię bolszewików pod wodzą Władimira Lenina, kierowany przezeń rząd spotkał się z niemal powszechnym odrzuceniem przez wiele środowisk politycznych, w tym także przez środowisko prawnicze i urzędnicze w stolicy kraju, Piotrogradzie, i w Moskwie. Radykalny program polityczny Lenina, zakładający tzw. socjalizację ziemi, poprzez wyłączenie jej z obrotu handlowego, natychmiastowe zakończenie wojny, a zwłaszcza hasło utworzenia *rządu robotniczo-chłopskiego* i przejścia na własność państwa zakładów przemysłowych (tzw. robotnicza kontrola nad produkcją), doprowadził do bojkotu nowej władzy. Bolszewicy także nie zamierzali dzielić się władzą z innymi, a powołany przez nich rząd koalicyjny z radykalnym skrzydłem Partii Socjalistów-Rewolucjonistów, w takiej postaci przetrwał zaledwie kilka miesięcy.

Projektując nowy porządek prawny Lenin, z wykształcenia prawnik, był przekonany o konieczności istnienia w państwie demokracji bezpośredniej, w której lud *nie będzie ograniczony żadnymi prawami, absolutnie żadnymi przepisami*. Jako zwolennik *nihilizmu prawnego*, a zarazem marksista, opowiadał się za stworzeniem systemu prawa niepisanego, obowiązującego w interesie *klasy sprawującej władzę państwową*. Obawiał się także reakcji ze strony sił antybolszewickich. Wielokrotnie przywoływał przy tym przykład rewolucji francuskiej, która musiała wprowadzić zdecydowane środki do obrony rewolucji. Tak jak jakobini oraz liczne radykalne organizacje istniejące w Rosji od lat 70-tych XIX w., środki takie Lenin określał terminem *terror*. Podobne poglądy głosili współpracownicy Lenina, także prawnicy, pomimo że w partii bolszewickiej, radykalnym ugrupowaniu, głoszącym postulaty bardzo głębokich przeobrażeń społecznych, osób z takim wykształceniem znajdowało się bardzo niewiele.

Projektowany porządek prawny miał zatem opierać się na swoistym prawie w działaniu. Do jego tworzenia nie próbowano przyciągnąć prawników, opierając koncepcję nowego prawa na regułach niepisanych, realizując tym samym, jak przypuszczano, ideę demokracji bezpośredniej.

Dekret o Sądzie Nr 1 znosił wszystkie organy sądowe istniejące przed przejęciem władzy przez bolszewików, zastępując je sądami lokalnymi (od marca 1918 r. noszącymi nazwę *sądy ludowe*), pochodzącymi z wyborów. Wraz z sądami zniesiono instytucje adwokatury, prokuratury, notariatu, oskarżycieli po-

siłkowych, oraz wszystkie nie wymienione w dekrete instytucje postępowania sądowego i wymiaru sprawiedliwości. Najważniejszymi postanowieniami dekretu były przepisy mówiące, że nowe sądy w postanowieniach i wyrokach mogą kierować się ustawami obalonych rządów tylko o tyle, o ile nie sprzeciwia się to rewolucyjnemu sumieniu (*rewolucionnoji sowiesti*) i rewolucyjnej świadomości prawnej (*rewolucionnomu prawosoznaniju*). Właściwość rzeczowa sądów lokalnych obejmowała jedynie niewielki katalog spraw, o niewielkiej wartości przedmiotu sporu, zastrzeżonych *explicitie* w dekrete. Pozostałe przestępstwa, przekraczające tę wartość, oraz czyny przeciwko rewolucji, zostały przekazane do kompetencji tzw. trybunałów rewolucyjnych, powołanych w ostatnim punkcie dekretu. Doprowadziło to do wytworzenia w państwie systemu dualizmu prawnego, w którym przestępstwa o charakterze politycznym należały do właściwości rzeczowej odrębnych sądów (sądów specjalnych).

Dekret o Sądzie był pierwszym w dziejach aktem prawnym znoszącym niemal cały obowiązujący w państwie porządek prawny. Okazał się realizacją radykalnej utopii, która często prowadzi do zaprzeczenia deklarowanych przez nią idei (Alexis de Tocqueville). *Dekret o Sądzie Numer 1* w imię deklarowanej szerokiej demokracji bezpośredniej wprowadził system prawny pozbawiony gwarancji przestrzegania jakichkolwiek praw, a praw obywatelskich w szczególności. Prawnicy niebolszewiccy alarmowali, że państwo zostało w ogóle pozbawione systemu prawnego. Badacze tematu wielokrotnie podkreślali, że *Dekret o Sądzie Numer 1* wprowadził w Rosji bolszewickiej dualizm prawny, tworząc obok sądów ludowych system organów nadzwyczajnych (*trybunałów rewolucyjnych*). Wskazywano także, że dekret doprowadził do szybkiej polityzacji prawa, uznając *explicitie* za sprzeczne z nowym porządkiem prawnym programy polityczne dwóch partii, nominalnie sprawujących władzę. Przepisy dekretu doprowadziły do zanegowania wielu instytucji uznawanych za podstawowe w państwie nowożytnym, na czele z instytucją *nullum crimen, nulla poena, sine lege*, czy też w ogóle do negacji wszystkich formalnoprawnych gwarancji istniejących w systemie prawa (w szczególności w systemie prawa karnego). *Dekret o Sądzie Numer 1* obowiązywał przez cały okres wojny domowej w ZSRR (tj. do 1921 r.), tworząc podstawy systemu dowolności wydawanych przepisów, na podstawie których wypracowano co prawda wiele oryginalnych koncepcji, ale które w wymiarze prawnokarnym służyły przede wszystkim budowie nowego systemu prawnego i walki z przeciwnikami nowej władzy.

Tekst przekładu w języku polskim

Rada Komisarzy Ludowych postanawia:

1. Znieść istniejące dotąd ogólne organy sądowe, jak: sądy okręgowe, izby sądowe i Senat Rządzący ze wszystkimi departamentami, sądy wojskowe i morskie wszystkich szczebli, a także sądy handlowe, zastępując wszystkie te organy sądami wyłanianymi na podstawie demokratycznych wyborów.

O trybie dalszej właściwości i kierowania niezakończonych spraw wydany będzie odrębny dekret.

Bieg wszystkich terminów ulega wstrzymaniu, licząc od 25 października br. do [czasu wydania] odrębnego dekretu.

2. Wstrzymać działalność istniejącej dotychczas instytucji sędziów pokoju, zastępując sędziów pokoju, wybieranych dotychczas w wyborach niebezpośrednich, sądami lokalnymi w składzie stałego lokalnego sędziego i dwóch kolejnych ławników, powoływanych na każdą sesję odrębnymi spisami kolejnych sędziów. Sędziowie lokalni wybierani są odtąd na podstawie bezpośrednich, demokratycznych wyborów, a do wyznaczenia takich wyborów czasowo – przez rejonowe i gminne, a gdzie takie nie istnieją, powiatowe, miejskie i gubernialnymi radami delegatów robotniczych, żołnierskich i chłopskich.

Te same rady tworzą spisy kolejnych ławników i określają kolejność ich stawiennictwa na sesji.

Dotychczasowi sędziowie pokoju nie są pozbawiani praw, po wyrażeniu przez nich zgody na zostanie wybranym [na stanowiska] sędziów lokalnych zarówno czasowo przez rady, jak również ostatecznie – w demokratycznych wyborach.

Sądy lokalne rozpatrują wszystkie sprawy cywilne o wartości [przedmiotu sporu] do 3000 rubli oraz sprawy karne, jeśli obwinionemu grozi kara nie większa niż 2 lata pozbawienia wolności oraz jeśli powództwo cywilne nie jest wyższe niż 3000 rubli. Wyroki i postanowienia sądów lokalnych są ostateczne i nie podlegają zaskarżeniu w trybie apelacyjnym. W sprawach, w których zasądzono karę pieniężną powyżej 100 rubli lub pozbawienie wolności powyżej siedmiu dni, dopuszcza się prośbę o kasację. Instancję kasacyjną stanowi wyjazdowy, a w stolicach – stołeczny zjazd sędziów lokalnych.

Do rozstrzygania spraw karnych na frontach sądy lokalne wybierane są w tym samym trybie przez rady pułków, a gdzie takowych brak – przez komitety pułkowe.

O postępowaniu sądowym w odniesieniu do innych spraw sądowych zostanie wydany odrębny dekret.

3. Znieść istniejące dotychczas instytucje sędziów śledczych, nadzoru prokuratorskiego, jak również instytucje adwokatury przysięgłej i osobistej.

Do [czasu] przekształcenia całego postępowania sądowego, postępowanie przygotowawcze w sprawach karnych powierza się jednoosobowo sędziom

lokalnym, przy czym ich postanowienia o zatrzymaniu i przekazaniu sądowi powinny być potwierdzone postanowieniem całego sądu lokalnego.

Natomiast w roli oskarżycieli i obrońców dopuszczonych w fazie postępowania przygotowawczego, a w sprawach cywilnych – pełnomocników, dopuszcza się wszystkich obywateli obojga płci, nieskazitelnego charakteru, posiadających prawa obywatelskie [...].

5. Sądy lokalne rozpatrują sprawy w imieniu Republiki Rosyjskiej i kierują się w swoich orzeczeniach i wyrokach ustawami obalonych rządów tylko o tyle, o ile takowe nie zostały obalone przez rewolucję i nie sprzeciwiają się rewolucyjnemu sumieniu i rewolucyjnej świadomości prawnej.

Uwaga: Za uchylone uważa się wszystkie ustawy sprzeczne z dekretemi Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich oraz Rządu Robotniczego i Chłopskiego, jak również z programami-minimum Rosyjskiej Socjal-Demokratycznej Partii Robotniczej i Partii Socjalistów-Rewolucjonistów.

6. We wszystkich spornych sprawach cywilnych, a także karnych z oskarżenia prywatnego strony mogą zwracać się do sądu polubownego. Tryb [funkcjonowania] sądu polubownego określi odrębny dekret.

7. Prawo łaski oraz przywrócenia praw osobom osądzonym w sprawach karnych należy odtąd do władzy sądowej.

8. Do walki z siłami kontrrewolucyjnymi, z zamiarem przejęcia środków ochrony rewolucji i jej zdobyczy, jak również do rozpatrywania spraw o walkę z maruderstwem i szkodnictwem, sabotażem oraz innymi [przypadkami] nadużyć handlarzy, przemysłowców, urzędników oraz innych osób, tworzy się robotnicze i chłopskie trybunały rewolucyjne w składzie jednego przewodniczącego i sześciu kolejnych ławników, wybieranych przez gubernialne albo miejskie Rady Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich.

Do prowadzenia w tychże sprawach postępowania przygotowawczego przy tychże radach tworzy się specjalne komisje śledcze [...].

Tekst na podstawie: A. Bosiacki, *Utopia – władza – prawo. Doktryna i koncepcje prawne „bolszewickiej” Rosji 1917-1921*, Warszawa 1999, s. 341-343.

Текст oryginalny

Декрет Совета Народных комиссаров

О суде

Совет Народных Комиссаров постановляет:

1. Упразднить доньше существующие общие судебные установления, как-то: окружные суды, судебные палаты и Правительствующий сенат со всеми департаментами, военные и морские суды всех наименований, а также коммерческие суды, заменяя все эти установления судами, образуемыми на основании демократических выборов. О порядке дальнейшего направления и движения неоконченных дел будет издан особый декрет. Течение всех сроков приостанавливается, считая с 25 октября с.г. впредь до особого декрета.

2. Приостановить действие существующего доньше института мировых судей, заменяя мировых судей, избираемых доньше непрямыми выборами, местными судами в лице постоянного местного судьи и двух очередных заседателей, приглашаемых на каждую сессию по особым спискам очередных судей. Местные судьи избираются впредь на основании прямых демократических выборов, а до назначения таковых выборов временно – районными и волостными, а где таковых нет, уездными, городскими и губернскими Советами рабочих, солдатских и крестьянских депутатов.

Этими же Советами составляются списки очередных заседателей и определяется очередь их явки на сессию.

Прежние мировые судьи не лишаются права, при изъявлении ими на то согласия, быть избранными в местные судьи как временно Советами, так и окончательно на демократических выборах.

Местные суды решают все гражданские дела ценой до 3000 руб., а уголовные дела, если обвиняемому угрожает наказание не свыше 2 лет лишения свободы и если гражданский иск не превышает 3000 руб. Приговоры и решения местных судов окончательны и обжалованию в апелляционном порядке не подлежат. По делам, по коим присуждено денежное взыскание свыше 100 руб. или лишение свободы свыше 7 дней, допускается просьба о кассации. Кассационной инстанцией является уездный, а в столицах – столичный съезд местных судей.

Для разрешения уголовных дел на фронтах местные суды тем же порядком избираются полковыми советами, а где их нет, полковыми комитетами.

О судопроизводстве по прочим судебным делам будет издан особый декрет.

3. Упразднить доньше существовавшие институты судебных следователей, прокурорского надзора, а равно и институты присяжной и частной адвокатуры.

Впредь до преобразования всего порядка судопроизводства предварительное следствие по уголовным делам возлагается на местных судей единолично,

причем постановления их о личном задержании и о предании суду должны быть подтверждены постановлением всего местного суда.

Вролиже обвинителей и защитников, допускаемых и в стадии предварительного следствия, а по гражданским делам – поверенными, допускаются все не опороченные граждане обоего пола, пользующиеся гражданскими правами [...].

5. Местные суды решают дела именем Российской Республики и руководятся в своих решениях и приговорах законами свергнутых правительств лишь постольку, поскольку таковые не отменены революцией и не противоречат революционной совести и революционному правосознанию.

Примечание: Отмененными признаются все законы, противоречащие декретам Центрального Исполнительного Комитета Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов и Рабочего и Крестьянского правительства, а также программ-минимум Российской социал-демократической рабочей партии и партии социалистов-революционеров.

6. По всем спорным гражданским, а также и частно-уголовным делам стороны могут обращаться к третейскому суду. Порядок третейского суда будет определен особым декретом.

7. Право помилования и восстановления в правах лиц, осужденных по уголовным делам, впредь принадлежит судебной власти.

Для борьбы против контрреволюционных сил в видах принятия мер ограждения от них революции и ее завоеваний, а равно для решения дел о борьбе с мародерством и хищничеством, саботажем и прочими злоупотреблениями торговцев, промышленников, чиновников и прочих лиц, учреждаются рабочие и крестьянские революционные трибуналы в составе одного председателя и шести очередных заседателей, избираемых губернскими или городскими Советами рабочих, солдатских и крестьянских депутатов.

8. Для производства же по этим делам предварительного следствия при тех же Советах образуются особые следственные комиссии [...].

Tekst na podstawie: *Sobranije Uzakonienij i Rasporjaženij Rabocze-Krestijan-skiego Prawitel'stwa*, 1917/1918 Nr 4, poz. 50, Przedruk [w]: *Dekriety Sowietzkiej Własti*, t. I, Moskwa 1957.

Tekst przekładu w języku angielskim

Decree of the Council of People's Commissars

On Court

The Council of People's Commissars herewith resolves:

1. To abolish all existing general legal institutions, such as circuit courts, courts chambers, and the Governing Senate with all its departments, military and naval courts of all grades, and commercial courts; thus replacing all these institutions with courts established on the basis of democratic elections.

On the mode on further jurisdiction and proceeding uncompleted cases a separate decree will be issued.

Flow of time limitations shall be suspended, as of 25 October of the current year until issuing another decree.

2. To abolish the existing institution of justices of the peace and to replace the justices of the peace, heretofore elected by indirect vote, by local courts represented by a permanent local judge and two jurors summoned for each session from a special list of jurors. Local judges are henceforth to be elected on the basis of direct democratic elections, and until these elections have been held they shall be provisionally appointed by district and commune Soviets, or, in the absence of such, by county, city, or guberniia Soviets of Workers', Soldiers', and Peasants' Deputies. The same soviets create lists of forthcoming jurors and specify their order to act during the session.

Previous justices of the peace are not dismissed with their rights after giving an accept to be elected local judges by the Soviets, or, finally, within democratic elections.

[...]. Local courts solve all civil cases within an amount of claim of 3,000 rubles as well as criminal cases when accused is possible to be sentenced to a punishment of 2 years of lacking of freedom. Verdicts of local courts are to be final and they are not to be reviewed in an appeal order. In cases, when a fine above 100 rubles has been sentenced a request for cassation is possible to be made. A cassational stage is a visiting, and in [region] capitals – social congress of local judges.

3. To abolish the existing institutions of investigating magistrates, the prosecutors office, as well as the institution of counsellors-at-law, and private attorneys.

Pending the reformation of the entire system of legal procedure, preliminary investigations in criminal cases will be made by local judges singly, but their orders of detention and indictment must be confirmed by the decision of the entire local court.

The functions of prosecutors and counsels for the defense, which may begin even with the preliminary investigation, and in civil cases – by attorneys, may be performed by all citizens of moral integrity, regardless of sex, who enjoy civil rights. [...].

5. Local courts will try cases in the name of the Russian Republic and will be guided in their rulings and verdicts by the laws of the deposed governments only in so far as those laws have not been annulled by the revolution and do not contradict the revolutionary conscience and the revolutionary conceptions of law.

Note: All those laws shall be considered void which contradict either the decrees of the Central Executive Committee of Soviets of Workers', Soldiers', and Peasants' Deputies and the Workers' and Peasants' Government, or the minimum program of the Russian Social Democratic Labor Party and the Party of Socialist-Revolutionists.

6. In all disputed civil and criminal cases the parties may resort to the arbitration court. The procedure of the arbitration court will be determined by a special decree.

7. The right of pardon and the restitution of rights of persons convicted in criminal cases will belong henceforth to judicial authorities.

8. In order to fight counter-revolution having a will to take means of revolution and its achievements, as well as to try cases against profiteering, speculation, sabotage, and other abuses of merchants, manufacturers, officials, and other persons, revolutionary tribunals of workmen and peasants are hereby established. [These tribunals will] consist of a chairman and six jurors, which are to serve in turn and are to be elected by the guberniia and district Soviets of Workers', Soldiers', and Peasants' Deputies.

For the conduct of the preliminary investigation of such cases, special investigating commissions will be formed under the above Soviets. [...]

Tekst opracowano częściowo na podstawie: internetowych zasobów biblioteki uniwersytetu w Toronto

(tspace.library.utoronto.ca/citd/RussianHeritage/12.NR/12.L/Bunyan291-296.htm).

Nota bibliograficzna:

L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. IV, Ossolineum 2005, A. Bosiacki, *Utopia – władza – prawo. Doktryna i koncepcje prawne „bolszewickiej” Rosji 1917-1921*, Warszawa 1999, S. Ehrlich, *Ustrój Związku Radzieckiego*, t. I-II, Warszawa 1954, M. Heller, A. Niekricz, *Utopia u władzy. Historia Związku Sowieckiego*, tłum. A. Mietkowski, t. I-II, Londyn 1985, H. Izdebski, *Rewolucja a prawo w XX w.*, cz. I i II, Czasopismo Prawno-Historyczne, Poznań 1986, z. 2, Poznań 1987, z. 1, R. Pipes, *Rewolucja rosyjska*, Warszawa 1994, R. Pipes, *Rosja bolszewików*, Warszawa 2001, B. П. Резепов, *К 50-летию Декрета о суде № 1*, Правоведение, Москва 1967, № 3, s. 27-33

XIX
PAKT BRIANDA-KELLOGA
Z 1928 ROKU

PAKT BRIANDA-KELLOGA Z 1928 ROKU

Pierwsza wojna światowa (1914–1918), zakończona traktatem wersalskim (1919), nie rozwiązała wielu problemów polityki międzynarodowej. Liga Narodów, w której pokładano wiele nadziei, również nie potrafiła łagodzić bieżących (i dawnych) sporów. Traktat w Locarno z 1926 r., zawarty między Francją, Wielką Brytanią, Niemcami, Włochami, Belgią, Czechosłowacją i Polską nie dawał gwarancji pokoju w Europie. Potwierdzenie nienaruszalności zachodniej granicy Niemiec otwierało drogę do rewizji granicy wschodniej, a tym samym prowadziło do nowych konfliktów. W tej napiętej sytuacji międzynarodowej podjęte zostały przez wielkie mocarstwa kroki zmierzające do wzajemnego zapewnienia bezpieczeństwa w przypadku wybuchu konfliktu zbrojnego.

Tłem działań politycznych były silne ruchy pacyfistyczne, jakie rozwijały się w Europie Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych po doświadczeniach I wojny światowej. Jeden z amerykańskich prawników, Salmon Oliver Levinson (1865–1941), postulował wyjęcie wojny spod prawa (*outlawry of war*), czym zapoczątkował narodziny ruchu społecznego, zdobywającego szerokie poparcie w społeczeństwach anglosaskich.

Ambasador Polski przedstawił na forum Ligi Narodów 7 marca 1927 r. propozycję zawarcia zbiorowego układu bezpieczeństwa i wyrzeczenia się wojny w stosunkach międzynarodowych. Propozycja ta spotkała się ze sprzeciwem Wielkiej Brytanii, która brała pod uwagę sytuację w koloniach. Mimo tego udało się Lidze Narodów 24 września 1927 r. przyjąć deklarację potępiającą wojnę agresywną. Nie miała ona jednak charakteru dokumentu normatywnego, podobnie jak inne uchwały Ligi Narodów.

Wydarzeniem przełomowym było wystąpienie Aristide’a Brianda (1862–1932), ministra spraw zagranicznych Francji (wcześniej wielokrotnego premiera), który zaproponował 20 czerwca 1927 r. rządowi amerykańskiemu zawarcie dwustronnego paktu o przyjaźni. W istocie rząd francuski chciał uzyskać amerykańskie gwarancje bezpieczeństwa w przypadku kolejnej wojny na kontynencie europejskim. W odpowiedzi Frank Billings Kellogg (1865–1937), sekretarz stanu USA w administracji prezydenta Calvina Coolidge’a, wystąpił do kilku państw z propozycją, by zawrzeć pakt zakazujący prowadzenia wojny i wykluczający ją z polityki międzynarodowej. Po wielu dyskusjach wielostronny układ został podpisany w Paryżu 27 sierpnia 1928 r. Z tego powodu dokument ten nazywany jest niekiedy Paktem Paryskim albo paktem Kellogga-Brianda.

Traktat został podpisany przez przedstawicieli 15 państw: Australia, Belgia, Czechosłowacja, Francja, Indie, Irlandia, Japonia, Kanada, Niemcy, Nowa Zelandia, Polska, Unia Południowej Afryki, Wielka Brytania, Włochy, i Stany Zjednoczone. Był to dokument wyjątkowy w kontekście polityki światowej doby międzywojennej. Jako tzw. traktat bezwarunkowo otwarty był dostępny dla każdego z państw, które chciałyby jednostronnie przystąpić do niego. Związyły w formie traktat składał się z preambuły i trzech artykułów. Pierwszy z nich stanowił, że strony przystępujące do traktatu wyrzekały się wojny jako narzędzia prowadzenia polityki międzynarodowej w stosunku do innych państw, które przystąpiły do paktu. W artykule drugim strony zobowiązywały się do rozstrzygania sporów międzypaństwowych tylko za pomocą środków pokojowych. Ostatni artykuł określał zasady jego ratyfikacji i wprowadzenia w życie.

Treść paktu może wydawać się lakoniczna, ale jego przyjęcie poprzedziły długie i skomplikowane negocjacje polityczne. Pakt nie wprowadzał żadnych konkretnych sankcji za jego złamanie, co można uznać za największy mankament tego aktu.

Traktat wszedł w życie 24 lipca 1929 r. po złożeniu w Waszyngtonie dokumentu ratyfikacyjnego przez ostatnie z państw sygnatariuszy. Do tego momentu został podpisany przez kolejne państwa: Afganistan, Albania, Austria, Bułgaria, Chiny, Dania, Dominikana, Egipt, Estonia, Etiopia, Finlandia, Gwatemala, Hiszpania, Islandia, Kuba, Łotwa, Liberia, Litwa, Nikaragua, Norwegia, Panama, Peru, Portugalia, Rumunia, ZSRR, Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców (Jugosławia), Syjam, Szwecja, Turcja, Węgry i ZSRR. Do wybuchu II wojny światowej traktat podpisały w sumie 62 państwa. W ten sposób akt ten stał się najpowszechniejszym traktem międzynarodowym okresu międzywojennego.

Już w momencie prac nad treścią traktatu rodziły się trudności w jego interpretacji, które skupiały się wokół trzech kwestii: zakresu dopuszczalności wojny nieagresywnej (obronnej), zgodności paktu z postanowieniami Ligi Narodów i traktatu w Locarno oraz problemu tzw. państw neutralnych. Proponowany pod wpływem ruchów pacyfistycznych zakaz wszelkich wojen został zastąpiony zakazem prowadzenia wojny agresywnej, choć nie precyzowano samej definicji agresji zbrojnej. Państwa zachowywały prawo do obrony przed agresją, co traktowane było jako oczywiste prawo każdego państwa, będące wyrazem jego suwerenności. Inne trudności wynikały z braku zgodności postanowień Paktu Paryskiego z niektórymi artykułami Traktatu Wersalskiego (głównie art. 16) oraz układu z Locarno. Inne trudności rodziła pozycja państw neutralnych, którymi stawały się *de facto* państwa-sygnatariusze Paktu Paryskiego. Z drugiej strony funkcjonowanie państw neutralnych na arenie międzynarodowej nie ograniczało się do zakazu prowadzenia wojen, ale uwzględniało także inne formy zaangażowania.

Postanowienia traktatu stały się podstawą do przyjęcia tzw. protokołu Litwinowa (znanego także jako protokół moskiewski), który podpisały 9 lutego 1929 r. rządy ZSRR, Polski, Estonii, Łotwy i Rumunii.

W momencie przyjęcia paktu Brianda-Kelloga dokument ten oznaczał dla Francji swoistego rodzaju gwarancję bezpieczeństwa, a dla Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii oznaczał sukces propagandowy i próbę zabezpieczenia stref wpływów. Podobnie każde z państw-sygnatariuszy osiągało jakiś doraźny cel. Należy jednak podkreślić, że wkrótce po jego ratyfikacji wybuchły konflikty zbrojne, które przekreślały jego wymowę (np. wojna radziecko-chińska w 1929 r. i japońsko-chińska z 1931-1932 r. o Mandżurię, agresja Włoch na Etiopię w 1935 r. czy wojna japońsko-chińska zapoczątkowana w 1937 r.). Pakt Paryski nie zagwarantował także pokoju w Europie, a dziesięć lat po jego podpisaniu wybuchła II wojna światowa. Jednak dzięki temu paktowi wojna agresywna została potępiona przez rodzące się prawo międzynarodowe, przekreślając tym samym wiekową tradycję (potwierdziła to m.in. Karta Narodów Zjednoczonych). Dzięki postanowieniom Paktu Paryskiego można było oskarżyć o zbrodnie przeciw pokojowi w procesach po zakończeniu II wojny światowej, gdyż został zawarty poza Ligą Narodów i nie przestał obowiązywać po jej rozwiązaniu. Mimo to, nie wysunięto oskarżeń na jego podstawie, m.in., przeciwko przywódcom ZSRR, Włoch czy cesarzowi Japonii Hirochito, odpowiedzialnym za złamanie postanowień Paktu Paryskiego.

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst na podstawie: S. Sierpowski, *Źródła do historii powszechnej okresu międzywojennego*, t. 2: 1927-1934, Poznań 1992, nr 159, s. 88-90.

Polski przekład tego aktu prawnego ukazał się po raz pierwszy jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, kiedy Polska zgodziła się przyjąć jego zobowiązania. Późniejsze przedruki zamieszczane były przeważnie w akademickich wyborach najważniejszych aktów prawno-dyplomatycznych.

Pakt Brianda-Kelloga

Prezydent Rzeszy Niemieckiej, Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki, Jego Królewska Mość Król Belgów, Prezydent Republiki Francuskiej, Jego Królewska Mość Król Wielkiej Brytanii, Irlandii i Terytoriów poza Morzami, Cesarz Indii, Jego Królewska Mość Król Włoch, Jego Cesarska Mość Cesarz

Japonii, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydent Republiki Czechosłowackiej,

Mając głębokie poczucie ciężącego na nich, uroczystego obowiązku, rozwijania dobrobytu ludzkości;

Przekonani, że nadeszła chwila przystąpienia do szczerego wyrzeczenia się wojny jako narzędzia polityki narodowej, dla utrwalenia stosunków pokojowych i przyjaznych istniejących obecnie między ich ludami;

W przeświadczeniu, że do wszelkich zmian w ich wzajemnych stosunkach powinno się dążyć wyłącznie za pomocą środków pokojowych i urzeczywistniać je w porządku i pokoju, oraz że każde Mocarstwo podpisujące, które by odtąd starało się rozwijać swoje interesy narodowe uciekając się do wojny, będzie musiało być pozbawione korzyści traktatu niniejszego;

Mając nadzieję, że zachęczone ich przykładem, wszystkie inne narody świata przyłączą się do tych wysiłków ogólnoludzkich i przez przystąpienie do Traktatu niniejszego, skoro tylko uzyska on moc obowiązującą, udostępnią swoim ludom korzystanie z jego dobroczynnych postanowień, łącząc w ten sposób narody cywilizowane świata we wspólnym wyrzeczeniu się wojny jako narzędzia ich polityki narodowej;

Postanowili zawrzeć Traktat i w tym celu wyznaczyli jako swoich pełnomocników, (...) którzy po zakomunikowaniu sobie swych pełnomocnictw uznanych za dobre i należyte co do formy, zgodzili się na artykuły następujące:

Art. I

Wysokie Strony Umawiające się oświadczają uroczyście imieniem swoich ludów, że potępiają uciekanie się do wojny celem załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekają się jej jako narzędzia polityki narodowej w swych wzajemnych stosunkach.

Art. II

Wysokie Strony Umawiające się uznają, że załatwianie i rozstrzyganie wszystkich sporów i konfliktów bez względu na ich naturę lub pochodzenie, które mogłyby powstać między nimi, winno być osiąganе zawsze tylko za pomocą środków pokojowych.

Art. III

Traktat niniejszy będzie ratyfikowany przez Wysokie Strony Umawiające się wymienione we wstępie, zgodnie z wymaganiami ich konstytucji, i wejdzie w życie pomiędzy nimi skoro tylko wszystkie dokumenty ratyfikacyjne złożone zostaną w Waszyngtonie.

Traktat niniejszy, gdy wejdzie w życie, jak to przewiduje paragraf poprzedni, pozostanie otwarty tak długo, jak długo tego będzie potrzeba do przystąpienia doń wszystkich Mocarstw świata.

Każdy dokument stwierdzający przystąpienie poszczególnego Mocarstwa będzie złożony w Waszyngtonie i Traktat, natychmiast po złożeniu takiego dokumentu, wejdzie w życie pomiędzy Mocarstwem, które w ten sposób zgłosiło swoje przystąpienie z innymi Mocarstwami Umawiającymi się.

Obowiązkiem Rządu Stanów Zjednoczonych będzie dostarczenie każdemu Rządowi wymienionemu we wstępie i każdemu Rządowi, który przystąpi później do niniejszego Traktatu, uwierzytelnionego odpisu niniejszego Traktatu, i każdego z dokumentów ratyfikacyjnych lub aktów przystąpienia. Będzie również obowiązkiem Rządu Stanów Zjednoczonych telegraficzne notyfikowanie wymienionym Rządom każdego dokumentu ratyfikacyjnego i aktu przystąpienia natychmiast po ich złożeniu.

Na dowód czego odnośni pełnomocnicy podpisali Traktat niniejszy sporządzony w języku francuskim i w języku angielskim, które to, oba teksty mają jednakową moc obowiązującą, i wycisnęli na nim swoje pieczęcie.

Sporządzono w Paryżu dnia dwudziestego siódmego sierpnia tysiąc dziewięćset dwudziestego ósmego roku.

Tekst oryginalny.

Tekst jednego z oryginałów dokumentu (obok języka francuskiego) był wydany w podstawowym zbiorze aktów prawno-dyplomatycznych, jakie obowiązywał rząd i kongres USA. Lakoniczny w formie i konstrukcji akt prawny stał się bardziej przydatny po II wojnie światowej.

Tekst na podstawie: United States Statutes at Large, vol. 46, part 2, s. 2343

Whereas a Treaty between the President of the United States Of America, the President of the German Reich, His Majesty the King of the Belgians, the President of the French Republic, His Majesty the King of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the Seas, Emperor of India, His Majesty the King of Italy, His Majesty the Emperor of Japan, the President of the Republic of Poland, and the President of the Czechoslovak Republic, providing for the renunciation of war as an instrument of national policy, was concluded and signed by their respective Plenipotentiaries at Paris on the twenty-seventh day of August, one thousand nine hundred and twenty-eight, the original of which Treaty, being in the English and the French languages, is word for word as follows:

(...)

Deeply sensible of their solemn duty to promote the welfare of mankind;

Persuaded that the time has, come when a frank renunciation of war as an instrument of national policy should be made to the end that the peaceful and friendly relations now existing between their peoples may be perpetuated;

Convinced that all changes in their relations with one another should be sought only by pacific means and be the result of a peaceful and orderly process, and that any signatory Power which shall hereafter seek to promote its national interests by resort to war should be denied the benefits furnished by this Treaty;

Hopeful that, encouraged by their example, all the other nations of the world will join in this humane endeavor and by adhering to the present Treaty as soon as it comes into force bring their peoples within the scope of its beneficent provisions, thus uniting the civilized nations of the world in a common renunciation of war as an instrument of their national policy;

Have decided to conclude a Treaty and for that purpose have appointed as their respective

Plenipotentiaries:

The President of the German Reich: Dr Gustav Stressemann, Minister of Foreign Affairs;

The President of the United States of America: The Honorable Frank B. Kellogg, Secretary of State;

His Majesty the King of the Belgians: Mr. Paul Hymans, Minister for Foreign Affairs, Minister of State;

The President of the French Republic: Mr. Aristide Briand Minister for Foreign Affairs;

His Majesty the King of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the seas, Emperor of India

For Great Britain and Northern Ireland and all parts of the British Empire which are not separate Members of the League of Nations:

The Right Honourable Lord Cushendun, Chancellor of the Duchy of Lancaster, Acting-Secretary of State for Foreign Affairs;

For the Dominion of Canada: The Right Honourable William Lyon MacKenzie King, Prime Minister and Minister for External Affairs;

For the Commonwealth of Australia:

The Honourable Alexander John McLachlan, Member of the Executive Federal Council;

For the Dominion of New Zealand: The Honourable Sir Christopher James Parr High Commissioner for New Zealand in Great Britain;

For the Union of South Africa: The Honourable Jacobus Stephanus Smit, High Commissioner for the Union of South Africa in Great Britain;

For the Irish Free State: Mr. William Thomas Cosgrave, President of the Executive Council;

For India: The Right Honourable Lord Cushendun, Chancellor of the Duchy of Lancaster, Acting Secretary of State for Foreign Affairs;

His Majesty the King of Italy: Count Gaetano Manzoni, his Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary at Paris.

His Majesty the Emperor of Japan: Count Uchida, Privy Councillor;

The President of the Republic of Poland: Mr. A. Zaleski, Minister for Foreign Affairs;

The President of the Czechoslovak Republic: Dr Eduard Beneš, Minister for Foreign Affairs;

who, having communicated to one another their full powers found in good and due form have agreed upon the following articles:

Art. I

The High Contracting Parties solemnly declare in the names of their respective peoples that they condemn recourse to war for the solution of international controversies, and renounce it, as an instrument of national policy in their relations with one another.

Art. II

The High Contracting Parties agree that the settlement or solution of all disputes or conflicts of whatever nature or of whatever origin they may be, which may arise among them, shall never be sought except by pacific means.

Art. III

The present Treaty shall be ratified by the High Contracting Parties named in the Preamble in accordance with their respective constitutional requirements, and shall take effect as between them as soon as all their several instruments of ratification shall have been deposited at Washington.

This Treaty shall, when it has come into effect as prescribed in the preceding paragraph, remain open as long as may be necessary for adherence by all the other Powers of the world. Every instrument evidencing the adherence of a Power shall be deposited at Washington and the Treaty shall immediately upon such deposit become effective as; between the Power thus adhering and the other Powers parties hereto.

It shall be the duty of the Government of the United States to furnish each Government named in the Preamble and every Government subsequently adhering to this Treaty with a certified copy of the Treaty and of every instrument of ratification or adherence. It shall also be the duty of the Government of the United States telegraphically to notify such Governments immediately upon the deposit with it of each instrument of ratification or adherence.

In Faith whereof the respective Plenipotentiaries have signed this Treaty in the French and English languages both texts having equal force, and hereunto affix their seals.

Nota bibliograficzna:

Philip C. Jessup, *The United States and treaties for the avoidance of war. Text of the Briand-Kellogg treaty, signed February 6, 1928*, Worcester, Mass., New York 1928 (Carnegie Endowment for International Peace, Division of Intercourse and Education); H. Batowski, *Miedzy dwoma wojnami 1919-1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 1988; L.E. Ellis, *Frank B. Kellog and American Foreign Relations 1925-1929*, New Brunswick 1961; Robert H. Ferrell, *Peace in Their Time. The origins of the Kellogg-Briand Pact*, Hamden, Conn., 1968; J. Laptos, *Pakt Brianda-Kellogga. Stanowisko państw europejskich wobec zagadnienia rezygnacji z wojny napastniczej w stosunkach międzynarodowych*, Kraków 1988; H. Korczyk, *Traktat ogólny o wyrzeczeniu się wojny (Pakt Brianda-Kellogga). Geneza. Zawarcie. Recepcja. Działanie*, Warszawa 1993.

XX
KONSTYTUCJA ZSRR
Z 1936 ROKU



КОНСТИТУЦИЯ
(ОСНОВНОЙ ЗАКОН)
СОЮЗА
СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

ОГИЗ • ГОСПОЛИТИЗДАТ • 1945

Konstytucja ZSRR z 1936 roku

KONSTYTUCJA ZSRR Z 1936 ROKU

Konstytucja ZSRR uchwalona na V Zjeździe Rad 5 grudnia 1936 roku była trzecią konstytucją państwa, określanego przez badaczy jako *utopia u władzy*. Poprzednie konstytucje, uchwalone w lipcu 1918 r. i w 1924 r., wyznaczały etapy konstrukcji prawnej państwa *bolszewickiego*. Konstytucja 1918 r. miała najbardziej rewolucyjny charakter, a prawa obywatelskie dużych grup społecznych były w niej mocno ograniczone (grupy takie konstytucja 1918 r. określała *expressis verbis*). Pierwszą bolszewicką konstytucję cechował duży ideologizm, stosunkowo mała precyzyjność, oraz postulaty *de lege ferenda*. Konstytucja 1924 r. miała być konstytucją okresu tzw. Nowej Polityki Ekonomicznej (NEP'u), dopuszczającego instytucję prywatnych przedsiębiorstw, wymiany towarowej pomiędzy miastem a wsią i związanego z tym odejścia od kolektywizacji rolnictwa. Konstytucja ta po raz pierwszy wprowadzała w ZSRR model *socjalistycznego federalizmu*, deklarujący przeniesienie dużej ilości spraw i tworzenie dużej części ministerstw (ludowych komisariatów) na płaszczyznę lokalną. W praktyce uprawnienia organów lokalnych prawie w ogóle nie istniały. Konstytucja ZSRR z 1936 roku została uchwalona jako ustawa kończąca NEP i wprowadzająca w ZSRR tzw. społeczeństwo bezklasowe. Została uchwalona po wprowadzeniu w latach 1928–1929 bardzo forsownej i krwawej kolektywizacji rolnictwa i industrializacji, dającej w gospodarce priorytet przemysłowi ciężkiemu i wprowadzającej zasadę słynnych stalinowskich planów pięcioletnich (tzw. wielki przełom). Zarówno przed uchwaleniem, jak po wprowadzeniu, oficjalnie była nazywana *konstytucją stalinowską*. Nazwa taka była przyjmowana do 1956 r. i była o tyle niesłuszna, że sprawujący już wtedy władzę dyktatorską w ZSRR Józef Stalin (1879–1953) nie uczestniczył aktywnie w pracach nad przygotowaniem projektu konstytucji. W lutym 1935 r. wystąpił jedynie z propozycją jej uchwalenia. Wraz z dwoma swoimi współpracownikami zgłosił także uwagi do ogłoszonego projektu, a przed uchwaleniem konstytucji wygłosił okolicznościowy referat. W przygotowaniu projektu konstytucji pierwszoplanową rolę odegrali natomiast bolszewicy, sprawujący władzę w okresie leninowskim, a znajdujący się w opozycji wobec Stalina. Byli nimi przede wszystkim Nikołaj Bucharin (1888–1938), Aleksiej Rykow (1881–1938) i Karl Radek (1885–1939). Bucharin półoficjalnie chwalił się, że osobiście napisał niemal cały tekst konstytucji, przy minimalnej pomocy Radka. Podobnie jak duża część społeczeństwa, *starzy bolszewicy* mieli nadzieję, że nowa konstytucja umocni liberalizację systemu władzy Stalina, zmniejszając rewolucyjne przepisy prawne. Stało się jednak dokładnie odwrotnie. Wkrótce po uchwaleniu konstytucji w ZSRR rozpoczęła się tzw. Wielka Czystka (1937–1938), w wyniku której rozpoczęto represje na niespotykaną dotąd skalę. Spowodowały one

śmierć prawie wszystkich starych bolszewików, w tym także większości członków komisji, przygotowującej projekt konstytucji. W trakcie Wielkiej Czystki i później postanowienia konstytucji nie były w ogóle brane pod uwagę, a jej przepisy pozostawały jedynie martwą literą. Nie przeszkadzało to niektórym zachodnim pisarzom wielokrotnie podnosić demokratyczne walory stalinowskiej Konstytucji. Do historii przeszło stwierdzenie Romain Rollanda, że jest to najbardziej demokratyczna konstytucja na świecie.

Konstytucja Stalinowska była wielokrotnie nowelizowana. W jednej z nowelizacji, 15 marca 1944 r., Rada Najwyższa ZSRR uchwaliła do konstytucji poprawkę stanowiącą, że republiki, pozostające w obrębie ZSRR mają prawo zawierania stosunków dyplomatycznych z innymi państwami i reprezentacji na arenie międzynarodowej. Tego typu przepis miał, prawdopodobnie, na celu zapewnienie ZSRR większej ilości głosów na forum przyszłej Organizacji Narodów Zjednoczonych (ostatecznie, jak wiadomo, ZSRR otrzymał w ONZ trzy głosy, nominalnie obok Białorusi i Ukrainy).

Na mocy przepisów konstytucji Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich ustanowiono *socjalistycznym państwem robotników i chłopów*. Cała władza w państwie miała należeć do ludu pracującego, zaś inne klasy posiadające miały zostać *ostatecznie zlikwidowane* przed uchwaleniem konstytucji.

Najważniejszą zmianą w stosunku do wcześniejszego ustawodawstwa w ZSRR było zrównanie wszystkich obywateli wobec prawa. Zniknęła zatem istniejąca do 1936 r. kategoria osób, pozbawionych wielu praw publicznych, ze względu na pochodzenie lub zawód, wykonywany przed 1917 r. Nosili oni nazwę liszeńców (ros. osoby *liszenyje*, tj. pozbawione, *praw*). W dziedzinie praw obywatelskich konstytucja deklarowała głównie prawa o charakterze ekonomicznym, jak prawo do pracy, prawo do wypoczynku, materialnego zabezpieczenia na starość, prawo do nauki, równość praw kobiet i mężczyzn. Wprowadzano także wolność słowa, prasy, zgromadzeń, nietykalność osobistą, nienaruszalność mieszkań, tajemnicę korespondencji. Prawa polityczne miały obejmować wolności zrzeszania się w licznie wymienione w konstytucji organizacje, wśród których jednak nie wymieniano organizacji politycznych, poza partią komunistyczną. Umieszczenie w konstytucji partii komunistycznej, stanowiącej *kierowniczy trzon wszystkich organizacji ludu pracującego, zarówno społecznych, jak państwowych*, było przedmiotem recepcji konstytucji ZSRR z 1977 r. i ustaw zasadniczych państw komunistycznych. W Polsce analogiczny przepis wprowadzono w nowelizacji konstytucji PRL w 1976 r.

Władzę ustawodawczą sprawowała, składająca się z dwóch izb, Rada Najwyższa ZSRR. Obradowała ona na sesjach kilka dni dwa razy w roku. Pomiędzy sesjami, uprawnienia Rady Najwyższej ZSRR wykonywało jej prezydium. To ostatnie wydawało dekrety z mocą ustawy. Dekrety takie musiały być zatwierdzone na najbliższej sesji Rady Najwyższej. Do końca istnienia ZSRR nie

zdarzyło się jednak, by Rada Najwyższa nie zatwierdziła dekretu, wydanego przez Prezydium pomiędzy sesjami. Władzę wykonawczą sprawowała Rada Komisarzy Ludowych (od 1946 r. Rada Ministrów) ZSRR. Władzę sądowniczą sprawowały sądy z udziałem ławników ludowych, nie posiadające nawet deklaratywnie w konstytucji atrybutu niezawisłości. Konstytucja sankcjonowała także istnienie w ZSRR sądów specjalnych.

Konstytucja ZSRR z 1936 r. okazała się najbardziej trwałym aktem prawnym tego państwa. Formalnie obowiązywała ponad czterdzieści lat. Określała podstawowe cechy konstytucjonalizmu socjalistycznego (czy też komunistycznego), w których dominującą rolę odgrywały organy nie znajdujące się, albo znajdujące się w bardzo ograniczonym zakresie, w konstytucji i w innych przepisach. Faktycznie na podstawie konstytucji władzę w państwie sprawowały kilkusobowe organy, sprowadzając deklarowaną zasadę *ludowładztwa* do roli czysto dekoracyjnej. Wiele przepisów, w tym zwłaszcza praw i wolności, *Konstytucja Stalinowska* wprowadzała jedynie deklaratywnie, nie wprowadzając żadnych gwarancji ich urzeczywistnienia. Ustanawiała także bardzo szeroki, choć nie wyczerpujący, katalog obowiązków obywateli wobec państwa. Na *Konstytucji Stalinowskiej* wzorowane były konstytucje tzw. krajów demokracji ludowej, w tym także Konstytucja PRL, uchwalona przez Sejm 22 lipca 1952 r. Przed jej uchwaleniem Józef Stalin osobiście naniósł w przedstawionym mu tekście ponad 50 poprawek, z czego 14 zaznaczył w preambule.

Konstytucja Stalinowska została formalnie zastąpiona konstytucją ZSRR z 1977 r. Ta ostatnia obowiązywała do końca istnienia ZSRR (tj. do grudnia 1991 r.). Obie konstytucje wykazywały liczne podobieństwa. Identyczny pozostał system organów władzy i administracji państwowej, system należących do państwa *środków produkcji*, kolektywizowanej, a faktycznie upaństwowionej, ziemi oraz deklarowanie praw obywatelskich bez formalnych gwarancji ich przestrzegania. *Konstytucja Stalinowska* wprowadziła także uznawany za najbardziej efektywny podział terytorialny państwa. Ten ostatni został zachowany do dnia dzisiejszego.

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst na podstawie: *Konstytucja (ustawa zasadnicza) Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich*, Opr. W. M. Głogowski. [W]: *Znaczenie nowej konstytucji ZSRR z 1977 r. dla teorii rozwiniętego socjalizmu. Sesja naukowa 5-6 X 1978*. Materiały i dokumenty, Instytut Nauk Politycznych UW, Warszawa 1978.

Rozdział I

USTRÓJ SPOŁECZNY

Art. 1.

Związek Socjalistycznych Republik Rad jest socjalistycznym państwem robotników i chłopów.

Art. 2.

Podstawę polityczną ZSRR stanowią Rady Delegatów Ludu Pracującego, które wyrosły i umocniły się w wyniku obalenia władzy obszarników i kapitalistów i wywalczenia dyktatury proletariatu.

Art. 3.

Cała władza w ZSRR należy do ludu pracującego miast i wsi w osobie Rad Delegatów Ludu Pracującego.

Art. 4.

Podstawę ekonomiczną ZSRR stanowią: socjalistyczny system gospodarczy oraz socjalistyczna własność narzędzi i środków produkcji. Utrwały się one w wyniku likwidacji kapitalistycznego systemu gospodarczego, zniesienia prywatnej własności narzędzi i środków produkcji oraz zniesienia wyzysku człowieka przez człowieka.

Art. 5.

Własność socjalistyczna w ZSRR posiada bądź formę własności państwowej (mienie całego ludu), bądź formę własności spółdzielczo-kołchozowej (własność poszczególnych kołchozów, własność zrzeszeń spółdzielczych).

Art. 6.

Ziemia, jej wnętrza, wody, lasy, fabryki, huty, kopalnie węgla i rudy, transport kolejowy, wodny i powietrzny, banki, środki łączności, wielkie przedsiębiorstwa rolne zorganizowane przez państwo (sowchozy, stacje maszynowo-traktorowe itp.), jak również przedsiębiorstwa komunalne oraz podstawowy zasób domów mieszkalnych w miastach i osadach przemysłowych są własnością państwową, to jest mieniem całego ludu.

Art. 7.

Przedsiębiorstwa społeczne w kołchozach i organizacjach spółdzielczych wraz z inwentarzem żywym i martwym, produkcja, wytwarzana przez kołchozy i organizacje spółdzielcze, jak również ich zabudowania społeczne stanowią społeczną, socjalistyczną własność kołchozów i organizacji spółdzielczych.

Każda zagroda kołchoźnicza, prócz podstawowego dochodu ze społecznego gospodarstwa kołchozu, posiada w osobistym użytkowaniu niewielką przyzagrodową działkę ziemi oraz własność osobistą gospodarstwo pomocnicze na przyzagrodowej działce, dom mieszkalny, produktywnie bydło i trzodę, ptactwo domowe i drobny inwentarz rolniczy – zgodnie ze statutem artełu rolniczego.

Art. 8.

Ziemia, zajmowana przez kołchozy, jest im oddana do użytkowania bezpłatnego i bezterminowego, to jest na wieczne czasy.

Art. 9.

Obok socjalistycznego systemu gospodarczego, będącego panującą formą gospodarstwa w ZSRR, dozwolone jest przez prawo drobne prywatne gospodarstwo indywidualnych gospodarzy chłopów i chałupników, oparte na pracy osobistej i wyłączające wyzysk cudzej pracy.

Art. 10.

Prawo osobistej własności obywateli do pochodzących z ich pracy dochodów i oszczędności, do domu mieszkalnego i pomocniczego gospodarstwa domowego, do przedmiotów ich osobistego spożycia i wygody, jak również prawo dziedziczenia osobistej własności obywateli – znajdują się pod ochroną ustaw państwowych.

Art. 11.

Plan państwowy gospodarstwa narodowego określa i nadaje kierunek życiu gospodarczemu ZSRR celem pomnożenia bogactwa społecznego, nieustannego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu mas pracujących, umocnienia niezależności ZSRR i spotęgowania jego mocy obronnej.

Art. 12.

Praca w ZSRR jest obowiązkiem i sprawą honoru każdego zdolnego do pracy obywatela zgodnie z zasadą: „kto nie pracuje, ten nie je”.

W ZSRR urzeczywistnia się zasadę socjalizmu: „od każdego według jego zdolności, każdemu – według jego pracy”.

(...)

Art. 113.

Naczelny nadzór nad ścisłym wykonywaniem, ustaw przez wszystkie Komisarjaty Ludowe i podległe im instytucje jak również przez poszczegól-

ne osoby urzędowe, a także przez obywateli ZSRR zleca się Prokuratorowi ZSRR.

Art. 114.

Prokuratora ZSRR mianuje Rada Najwyższa ZSRR na przeciąg lat siedmiu.

Art. 115.

Prokuratorów republikańskich, krajowych, obwodowych, jak również prokuratorów republik autonomicznych i obwodów autonomicznych mianuje Prokurator ZSRR na przeciąg lat pięciu.

Art. 116.

Prokuratorów okręgowych, rejonowych i miejskich mianują prokuratorzy republik związkowych na przeciąg lat pięciu; zatwierdza ich Prokurator ZSRR.

Art. 117.

Organa prokuratury sprawują swe funkcje nienależnie od jakichkolwiek organów miejscowych, podlegając jedynie Prokuratorowi ZSRR.

Rozdział X
ZASADNICZE PRAWA I OBOWIĄZKI OBYWATELI

Art. 118.

Obywatele ZSRR mają prawo do pracy, to jest prawo do otrzymania zagwarantowanej roboty, z opłatą ich pracy stosownie do jej ilości i jakości.

Prawo do pracy zapewniają: socjalistyczna organizacja gospodarstwa narodowego, nieustanny wzrost sił wytwórczych społeczeństwa radzieckiego, usunięcie możliwości kryzysów gospodarczych oraz zlikwidowanie bezrobocia.

Art. 119.

Obywatele ZSRR mają prawo do wypoczynku.

Prawo do wypoczynku zapewniają: skrócenie dnia roboczego dla przytłaczającej większości robotników do siedmiu godzin, ustanowienie corocznych urlopów dla robotników i pracowników z zachowaniem płacy zarobkowej, oddanie do użytku mas pracujących rozległej sieci sanatoriów, domów wypoczynku, klubów.

Art. 120.

Obywatele ZSRR mają prawo do materialnego zabezpieczenia na starość, jak również – na wypadek choroby i utraty zdolności do pracy.

Prawo to zapewniają: szeroki rozwój ubezpieczenia społecznego robotników i pracowników na koszt państwa, bezpłatna pomoc lekarska dla mas pracujących, oddanie do użytku mas pracujących rozległej sieci uzdrowisk.

Art. 121.

Obywatele ZSRR mają prawo do nauki.

Prawo to zapewniają: powszechne obowiązkowe nauczania początkowe, nauczanie bezpłatne, włączając nauczanie w szkołach wyższych, system, stypendiów państwowych dla przytłaczającej większości uczących się w szkołach wyższych, nauczanie w szkołach w języku ojczystym, organizowanie w zakładach przemysłowych, sowchozach, na stacjach maszyn traktorowych i w kołchozach bezpłatnego nauczania mas pracujących wytwórczej pracy, techniki i agronomii.

Art. 122.

Kobietom w ZSRR przysługują równe z mężczyznami prawa we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, państwowego, kulturalnego i społeczno-politycznego.

Możliwość urzeczywistnienia tych praw kobiet zapewniają: przysługujące kobiecie równe z mężczyznami prawo do pracy, do płacy za pracę, do wypoczynku, do ubezpieczenia społecznego i do nauki, państwowa ochrona interesów matki i dziecka, udzielenie kobietom w ciąży urlopów z zachowaniem zarobku, rozległa sieć zakładów położniczych, żłobków i przedszkoli.

Art. 123.

Równouprawnienie obywateli ZSRR, niezależnie od ich narodowości i rasy, we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, państwowego, kulturalnego i społeczno-politycznego jest niewzruszonym prawem.

Jakiegokolwiek bezpośrednie czy pośrednie ograniczenie praw obywateli, lub odwrotnie, ustanowienie bezpośrednich czy pośrednich przywilejów obywateli zależnie od ich przynależności rasowej i narodowej, zarówno jak wszelka propaganda rasowej lub narodowej wyłączności, albo nienawiści i lekceważenia – karane są przez ustawę.

Art. 124.

W celu zapewnienia obywatelom wolności sumienia kościoł w ZSRR oddzielony jest od państwa, a szkoła od kościoła. Wolność uprawiania kultów religijnych oraz wolność propagandy antyreligijnej, przysługuje wszystkim obywatelom.

Art. 125.

Zgodnie z interesami ludu pracującego i w celu umocnienia ustroju socjalistycznego ustawa gwarantuje obywatelom ZSRR:

- a) wolność słowa,
- b) wolność druku,
- c) wolność zgromadzeń i wieców,
- d) wolność pochodów ulicznych i demonstracji.

Te prawa obywateli zapewnia oddanie na użytek mas pracujących i ich organizacji drukarni, zasobów papieru, gmachów publicznych, ulic, środków łączności oraz innych warunków materialnych niezbędnych do urzeczywistnienia tych praw.

Art. 126.

Zgodnie z interesami ludu pracującego i w celu rozwoju działalności organizacyjnej samych mas ludowych oraz ich aktywności politycznej, zapewnia się obywatelom ZSRR prawa zrzeszania się w organizacje społeczne: związki zawodowe, zrzeszenia spółdzielcze, organizacje młodzieży, organizacje sportowe i obronne, stowarzyszenia kulturalne, techniczne i naukowe, najbardziej zaś aktywni i uświadomieni obywatele spośród klasy robotniczej i innych warstw ludu pracującego łączą się we Wszechzwiązkową Komunistyczną Partię (bolszewików), będącą czołowym oddziałem mas pracujących w ich walce o umocnienie i rozwój ustroju socjalistycznego oraz stanowiącą kierownicze jądro wszystkich, zarówno społecznych jak państwowych, organizacji ludzi pracy.

Art. 127.

Obywatelom ZSRR zapewnia się nietykalność osobistą. Nikt nie może być aresztowany bez postanowienia sądu lub bez sankcji prokuratora.

Art. 128.

Nietykalność mieszkania obywateli i tajemnicę korespondencji ochrania ustawa.

Art. 129.

ZSRR udziela prawa schronienia obywatelom państw obcych, prześladowanym za obronę interesów mas pracujących lub za działalność naukową, albo za walkę narodowo-wyzwoleńczą.

Art. 130.

Każdy obywatel ZSRR obowiązany jest przestrzegać Konstytucji Związku Socjalistycznych Republik Rad, wykonywać ustawy, przestrzegać dyscypliny pracy, sumiennie traktować swe obowiązki wobec społeczeństwa, szanować zasady współżycia socjalistycznego.

Art. 131.

Każdy obywatel ZSRR obowiązany jest strzec i umacniać społeczną, socjalistyczną własność, jako świętą i nietykalną podstawę ustroju radzieckiego, jako źródło bogactwa i potęgi ojczyzny, jako źródło dobrobytu i kulturalnego życia wszystkich ludzi pracy.

Osoby, które dopuszczają się zamachu na społeczną, socjalistyczną własność, są wrogami ludu.

Art. 132.

Powszechny obowiązek służby wojskowej jest prawem obowiązującym.

Służba wojskowa w Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej jest zaszczytnym obowiązkiem obywateli ZSRR.

Art. 133.

Obrona ojczyzny jest świętym obowiązkiem każdego obywatela ZSRR. Zdrada ojczyzny: złamanie przysięgi, przejście na stronę wroga, przyniesienie uszczerbku mocy wojennej państwa, szpiegostwo – karane są z całą surowością prawa, jako najcięższa zbrodnia.

Tekst oryginalny

**Глава I
Общественное устройство**

Статья 1. Союз Советских Социалистических Республик есть социалистическое государство рабочих и крестьян.

Статья 2. Политическую основу СССР составляют Советы депутатов трудящихся, выросшие и окрепшие в результате свержения власти помещиков и капиталистов и завоевания диктатуры пролетариата.

Статья 3. Вся власть в СССР принадлежит трудящимся города и деревни в лице Советов депутатов трудящихся.

Статья 4. Экономическую основу СССР составляют социалистическая система хозяйства и социалистическая собственность на орудия и средства производства, утвердившиеся в результате ликвидации капиталистической системы хозяйства, отмены частной собственности на орудия и средства производства и уничтожения эксплуатации человека человеком.

Статья 5. Социалистическая собственность в СССР имеет либо форму государственной собственности (всенародное достояние), либо форму кооперативно-колхозной

собственности (собственность отдельных колхозов, собственность кооперативных объединений).

Статья 6. Земля, ее недра, воды, леса, заводы, фабрики, шахты, рудники, железнодорожный, водный и воздушный транспорт, банки, средства связи, организованные государством крупные сельскохозяйственные предприятия (совхозы, машинно-тракторные станции и т.п.), а также коммунальные предприятия и основной жилищный фонд в городах и промышленных пунктах являются государственной собственностью, то есть всенародным достоянием.

Статья 7. Общественные предприятия в колхозах и кооперативных организациях с их живым и мертвым инвентарем, производимая колхозами и кооперативными организациями продукция, равно как их общественные постройки составляют общественную, социалистическую собственность колхозов и кооперативных организаций. Каждый колхозный двор, кроме основного дохода от общественного колхозного хозяйства, имеет в личном пользовании небольшой приусадебный участок земли и в личной собственности подсобное хозяйство на приусадебном участке, жилой дом, продуктивный скот, птицу и мелкий сельскохозяйственный инвентарь - согласно устава сельскохозяйственной артели.

Статья 8. Земля, занимаемая колхозами, закрепляется за ними в бесплатное и бессрочное пользование, то есть навечно.

Статья 9. Наряду с социалистической системой хозяйства, являющейся господствующей формой хозяйства в СССР, допускается законом мелкое частное хозяйство единоличных крестьян и кустарей, основанное на личном труде и исключаящее эксплуатацию чужого труда.

Статья 10. Право личной собственности граждан на их трудовые доходы и сбережения, на жилой дом и подсобное домашнее хозяйство, на предметы домашнего хозяйства и обихода, на предметы личного потребления и удобства, равно как право наследования личной собственности граждан - охраняются законом.

Статья 11. Хозяйственная жизнь СССР определяется и направляется государственным народнохозяйственным планом в интересах увеличения общественного богатства, неуклонного подъема материального и культурного уровня трудящихся, укрепления независимости СССР и усиления его обороноспособности.

Статья 12. Труд в СССР является обязанностью и делом чести каждого способного к труду гражданина по принципу: „кто не работает, тот не ест“. В СССР осуществляется принцип социализма: „от каждого по его способности, каждому - по его труду“.

[...]

Глава X

сновные права и обязанности граждан

Статья 118. Граждане СССР имеют право на труд, то есть право на получение гарантированной работы с оплатой их труда в соответствии с его количеством и качеством. Право на труд обеспечивается социалистической организацией народного хозяйства, неуклонным ростом производительных сил советского общества, устранением возможности хозяйственных кризисов и ликвидацией безработицы.

Статья 119. Граждане СССР имеют право на отдых.

Право на отдых обеспечивается сокращением рабочего дня для подавляющего большинства рабочих до 7 часов, установлением ежегодных отпусков рабочим и служащим с сохранением заработной платы, предоставлением для обслуживания трудящихся широкой сети санаториев, домов отдыха, клубов.

Статья 120. Граждане СССР имеют право на материальное обеспечение в старости, а также - в случае болезни и потери трудоспособности.

Это право обеспечивается широким развитием социального страхования рабочих и служащих за счет государства, бесплатной медицинской помощью трудящимся, предоставлением в пользование трудящимся широкой сети курортов.

Статья 121. Граждане СССР имеют право на образование.

Это право обеспечивается всеобщеобязательным начальным образованием, бесплатностью образования, включая высшее образование, системой государственных стипендий подавляющему большинству учащихся в высшей школе, обучением в школах на родном языке, организацией на заводах, в совхозах, машиннотракторных станциях и колхозах бесплатного производственного, технического и агрономического обучения трудящихся.

Статья 122. Женщине в СССР предоставляются равные права с мужчиной во всех областях хозяйственной, государственной, культурной и общественно-политической жизни.

Возможность осуществления этих прав женщин обеспечивается предоставлением женщине равного с мужчиной права на труд, оплату труда, отдых, социальное страхование и образование, государственной охраной интересов матери и ребенка, предоставлением женщине при беременности отпусков с сохранением содержания, широкой сетью родильных домов, детских яслей и садов.

Статья 123. Равноправие граждан СССР, независимо от их национальности и расы, во всех областях хозяйственной, государственной, культурной и общественно-политической жизни является непреложным законом.

Какое бы то ни было прямое или косвенное ограничение прав или, наоборот, установление прямых или косвенных преимуществ граждан в зависимости от их расовой и национальной принадлежности, равно как всякая проповедь расовой или национальной исключительности, или ненависти и пренебрежения - караются законом.

Статья 124. В целях обеспечения за гражданами свободы совести церковь в СССР отделена от государства и школа от церкви. Свобода отправления религиозных культов и свобода антирелигиозной пропаганды признается за всеми гражданами.

Статья 125. В соответствии с интересами трудящихся и в целях укрепления социалистического строя гражданам СССР гарантируется законом:

- а) свобода слова,
- б) свобода печати,
- в) свобода собраний и митингов,
- г) свобода уличных шествий и демонстраций.

Эти права граждан обеспечиваются предоставлением трудящимся и их организациям типографий, запасов бумаги, общественных зданий, улиц, средств связи и других материальных условий, необходимых для их осуществления.

Статья 126. В соответствии с интересами трудящихся и в целях развития организационной самостоятельности и политической активности народных масс гражданам СССР обеспечивается право объединения в общественные организации: профессиональные союзы, кооперативные объединения, организации молодежи, спортивные и оборонные организации, культурные, технические и научные общества, а наиболее активные и сознательные граждане из рядов рабочего класса и других слоев трудящихся объединяются во Всесоюзную коммунистическую партию (большевиков), являющуюся передовым отрядом трудящихся в их борьбе за укрепление и развитие социалистического строя и представляющую руководящее ядро всех организаций трудящихся, как общественных, так и государственных.

Статья 127. Гражданам СССР обеспечивается неприкосновенность личности. Никто не может быть подвергнут аресту иначе как по постановлению суда или с санкции прокурора.

Статья 128. Неприкосновенность жилища граждан и тайна переписки охраняются законом.

Статья 129. СССР предоставляет право убежища иностранным гражданам, преследуемым за защиту интересов трудящихся, или научную деятельность, или национально-освободительную борьбу.

Статья 130. Каждый гражданин СССР обязан соблюдать Конституцию Союза Советских Социалистических Республик, исполнять законы, блюсти дисциплину труда, честно относиться к общественному долгу, уважать правила социалистического общежития.

Статья 131. Каждый гражданин СССР обязан беречь и укреплять общественную, социалистическую собственность, как священную и неприкосновенную основу советского строя, как источник богатства и могущества родины, как источник зажиточной и культурной жизни всех трудящихся.

Лица, покушающиеся на общественную, социалистическую собственность, являются врагами народа.

Статья 132. Всеобщая воинская обязанность является законом.

Воинская служба в Рабоче-Крестьянской Красной Армии представляет почетную обязанность граждан СССР.

Статья 133. Защита Отечества есть священный долг каждого гражданина СССР. Измена родине: нарушение присяги, переход на сторону врага, нанесение ущерба военной мощи государства, шпионаж - караются по всей строгости закона, как самое тяжкое злодеяние.

[...]

Tekst na podstawie: *Konstitucija SSSR*, Moskwa 1936.

Tekst przekładu w języku angielskim

Chapter I The Organization of Soviet Society

Art. 1.

The Union of Soviet Socialist Republics is a socialist state of workers and peasants.

Art. 2.

The Soviets of Working People's Deputies, which grew and attained strength as a result of the overthrow of the landlords and capitalists and the achievement of the dictatorship of the proletariat, constitute the political foundation of the U.S.S.R.

Art. 3.

In the U.S.S.R. all power belongs to the working people of town and country as represented by the Soviets of Working People's Deputies.

Art. 4.

The socialist system of economy and the socialist ownership of the means and instruments of production firmly established as a result of the abolition of the capitalist system of economy, the abrogation of private ownership of the means and instruments of production and the abolition of the exploitation of man by man, constitute the economic foundation of the U.S.S.R.

Art. 5.

Socialist property in the U.S.S.R. exists either in the form of state property (the possession of the whole people), or in the form of cooperative and collective-farm property (that of a collective farm or property of a cooperative association).

Art. 6.

The land, its natural deposits, waters, forests, mills, factories, mines, rail, water and air transport, banks, post, telegraph and telephones, large state-organized agricultural enterprises (state farms, machine and tractor stations and the like) as well as municipal enterprises and the bulk of the dwelling houses in the cities and industrial localities, are state property, that is, belong to the whole people.

Art. 7.

Public enterprises in collective farms and cooperative organizations, with their livestock and implements, the products of the collective farms and cooperative organizations, as well as their common buildings, constitute the common socialist property of the collective farms and cooperative organizations. In addition to its basic income from the public collective-farm enterprise, every household in a collective farm has for its personal use a small plot of land attached to the dwelling and, as its personal property, a subsidiary establishment on the plot, a dwelling house, livestock, poultry and minor agricultural implements in accordance with the statutes of the agricultural artel.

Art. 8.

The land occupied by collective farms is secured to them for their use free of charge and for an unlimited time, that is, in perpetuity.

Art. 9.

Alongside the socialist system of economy, which is the predominant form of economy in the U.S.S.R., the law permits the small private economy of individual peasants and handicraftsman based on their personal labour and precluding the exploitation of the labour of others.

Art. 10.

The right of citizens to personal ownership of their incomes from work and of their savings, of their dwelling houses and subsidiary household economy, their household furniture and utensils and articles of personal use and convenience, as well as the right of inheritance of personal property of citizens, is protected by law.

Art. 11.

The economic life of the U.S.S.R. is determined and directed by the state national economic plan with the aim of increasing the public wealth, of steadily improving the material conditions of the working people and raising their cultural level, of consolidating the independence of the U.S.S.R. and strengthening its defensive capacity.

Art. 12.

In the U.S.S.R. work is a duty and a matter of honour for every able-bodied citizen, in accordance with the principle: "Who does not work, neither shall eat."

The principle applied in the U.S.S.R. is that of socialism: "From each according to his ability, to each according to his work."

[...]

Chapter X
Fundamental Rights and Duties of Citizens

Art. 118.

Citizens of the U.S.S.R. have the right to work, that is, are guaranteed the right to employment and payment for their work in accordance With its quantity and quality. The right to work is ensured by the socialist organization of the national economy, the steady growth of the productive forces of Soviet society, the elimination of the possibility of economic crises, and the abolition of unemployment.

Art. 119.

Citizens of the U.S.S.R. have the right to rest and leisure. The right to rest and leisure is ensured by the reduction of the working day to seven hours for the overwhelming majority of the workers, the institution of annual vacations with full pay for workers and employees and the provision of a wide network of sanatoria, rest homes and clubs for the accommodation of the working people.

Art. 120.

Citizens of the U.S.S.R. have the right to maintenance in old age and also in case of sickness or loss of capacity to work. This right is ensured by the extensive development of social insurance of workers and employees at state expense, free medical service for the working people and the provision of a wide network of health resorts for the use of the working people.

Art. 121.

Citizens of the U.S.S.R. have the right to education. This right is ensured by universal, compulsory elementary education; by education, including higher education, being free of charge; by the system of state stipends for the overwhelming majority of students in the universities and colleges; by instruction in schools being conducted in the native language, and by the organization in the factories, state farms, machine and tractor stations and collective farms of free vocational, technical and agronomic training for the working people.

Art. 122.

Women in the U.S.S.R. are accorded equal rights with men in all spheres of economic, state, cultural, social and political life. The possibility of exercising these rights is ensured to women by granting them an equal right with men to work, payment for work, rest and leisure, social insurance and education, and by state protection of the interests of mother and child, pre-maternity and maternity leave with full pay, and the provision of a wide network of maternity homes, nurseries and kindergartens.

Art. 123.

Equality of rights of citizens of the U.S.S.R., irrespective of their nationality or race, in all spheres of economic, state, cultural, social and political life, is an indefeasible law. Any direct or indirect restriction of the rights of, or, conversely, any establishment of direct or indirect privileges for, citizens on account of their race or nationality, as well as any advocacy of racial or national exclusiveness or hatred and contempt, is punishable by law.

Art. 124.

In order to ensure to citizens freedom of conscience, the church in the U.S.S.R. is separated from the state, and the school from the church. Freedom of religious worship and freedom of antireligious propaganda is recognized for all citizens.

Art. 125.

In conformity with the interests of the working people, and in order to strengthen the socialist system, the citizens of the U.S.S.R. are guaranteed by law:

freedom of speech;

freedom of the press;

freedom of assembly, including the holding of mass meetings;

freedom of street processions and demonstrations.

These civil rights are ensured by placing at the disposal of the working people and their organizations printing presses, stocks of paper, public buildings, the streets, communications facilities and other material requisites for the exercise of these rights.

Art. 126.

In conformity with the interests of the working people, and in order to develop the organizational initiative and political activity of the masses of the people, citizens of the U.S.S.R. are ensured the right to unite in public organizations trade unions, cooperative associations, youth organizations, sport and defence organizations, cultural, technical and scientific societies; and the most active and politically most conscious citizens in the ranks of the working class and other sections of the working people unite in the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks), which is the vanguard of the

working people in their struggle to strengthen and develop the socialist system and is the leading core of all organizations of the working people, both public and state.

Art. 127.

Citizens of the U.S.S.R. are guaranteed inviolability of the person. No person may be placed under arrest except by decision of a court or with the sanction of a procurator.

Art. 128.

The inviolability of the homes of citizens and privacy of correspondence are protected by law.

Art. 129.

The U.S.S.R. affords the right of asylum to foreign citizens persecuted for defending the interests of the working people, or for their scientific activities, or for their struggle for national liberation.

Art. 130.

It is the duty of every citizen of the U.S.S.R. to abide by the Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics, to observe the laws, to maintain labour discipline, honestly to perform public duties, and to respect the rules of socialist intercourse.

Art. 131.

It is the duty of every citizen of the U.S.S.R. to safeguard and strengthen public, socialist property as the sacred and inviolable foundation of the Soviet system, as the source of the wealth and might of the country, as the source of the prosperous and cultured life of all the working people.

Persons committing offences against public, socialist property are enemies of the people.

Art. 132.

Universal military service is law. Military service in the Workers' and Peasants' Red Army is an honourable duty of the citizens of the U.S.S.R.

Art. 133.

To defend the fatherland is the sacred duty of every citizen of the U.S.S.R. Treason to the country--violation of the oath of allegiance, desertion to the enemy, impairing the military power of the state, espionage is punishable with all the severity of the law as the most heinous of crimes.

[...]

Tekst na podstawie: F. J. M. Feldbrugge, *Constitutions of the USSR. A Parallel Analysis*, Leiden 1978.

Nota bibliograficzna:

История Советской Конституции. Сборник Документов, 1917-1957, Москва 1957, F. Ancewicz, *Stalinowska koncepcja państwa na tle ewolucji ustrojowej ZSRS*, Wilno 1938, L. Bazyłow, P. Wieczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. IV, Ossolineum 2005, A. Bosiacki, *Wstęp* [w]: *Konstytucja Rosji*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, S. Ehrlich, *Ustrój Związku Radzieckiego*, t. I-II, Warszawa 1954, M. Heller, A. Niekricz, *Utopia u władzy. Historia Związku Sowieckiego*, tłum. A. Mietkowski, t. I-II, Londyn 1985, H. Izdebski, *Rewolucja a prawo w XX w.*, cz. I i II, Czasopismo Prawno-Historyczne, Poznań 1986, z. 2, Poznań 1987, z. 1, W. A. Karpinski, *O konstytucji stalinowskiej*, Warszawa 1951, J. Stalin, *O projekcie Konstytucji ZSRR* [w]: idem, *Zagadnienia leninizmu*, Warszawa 1949, W. Sukiennicki, *Ewolucja ustroju ZSRR w świetle oficjalnych publikacji władzy radzieckiej*, cz. I, Wilno 1938.

XXI
POROZUMIENIE I KARTA
MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU
KARNEGO W NORYMBERDZE
Z 1945 ROKU

POROZUMIENIE I KARTA MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU KARNEGO W NORYMBERDZE Z 1945 ROKU

Problem osądzenia osób odpowiedzialnych za wywołanie konfliktu zbrojnego i zbrodnie popełniane podczas działań wojennych był żywo dyskutowany przez przywódców demokracji zachodnich już w początkowej fazie II wojny światowej. Dalszy bieg wojny, a zwłaszcza konsekwencje wybuchu konfliktu między Niemcami a ZSRR 22 czerwca 1941 r., spowodowały, że jedno z państw odpowiedzialnych za rozpętanie II wojny światowej stało się sojusznikiem polityczno-militarnym demokracji zachodnich i brało udział w przygotowaniach do osądzenia popełnionych zbrodni, choć samo dopuszczało się podobnych. Przed wybuchem wojny nie istniało ściśle prawnicze określenie terminu zbrodni wojennych, którzy można było używać w prawie międzynarodowym. Istniały jednak akty prawne, które w ograniczony sposób traktowały o tej kwestii. Można do nich zaliczyć np. czwartą konwencję haską z 1907 r. o prawach i obyczajach wojny lądowej, ale nie zawierała ona żadnych sankcji wobec osób lub państw dopuszczających się jej naruszenia. Traktat Wersalski z 28 czerwca 1919 r. wzywał do ukarania przestępców wojennych, lecz w praktyce nie osiągnął żadnych skutków (przypadek cesarza Wilhelma II). Pakt Paryski (Brianda-Kellogga) wykluczał wojnę jako środek prowadzenia polityki międzynarodowej, lecz nie ustanawiał żadnych sankcji za jego złamanie. Przed wybuchem II wojny światowej Niemcy były także zobowiązane do przestrzegania dwustronnych paktów o nieagresji (np. pakt z Polską z 1934 r.), które zostały złamane.

W pierwszych latach wojny rządy państw zajętych przez III Rzeszę apelowały na drodze dyplomatycznej, potępiając niemiecki terror na okupowanych terenach (np. apele prezydenta E. Beneša, premiera W. Sikorskiego). W podobnym tonie wypowiedział się prezydent Franklin D. Roosevelt i premier Winston Churchill w Karcie Atlantycznej, podpisanej 13 sierpnia 1941 r. Podczas konferencji w pałacu St. James w Londynie 13 stycznia 1942 r., zwołanej z inicjatywy rządu Polski i Czechosłowacji, brali także udział przedstawiciele Belgii, Francji, Grecji, Luksemburga, Holandii, Norwegii i Jugosławii, przyjęto deklarację, która wzywała do sądowego ukarania przestępców odpowiedzialnych za pogwałcenie prawa międzynarodowego. Prezydent F.D. Roosevelt w porozumieniu z rządem W. Brytanii wezwał do utworzenia Komisji Zjednoczonych Narodów dla Spraw Zbrodni Wojennych. Zapowiadana komisja została utworzona 20 października 1943 r. W dniu 30 października 1943 r. przyjęta została przez Roosevelta, Churchilla i Stalina tzw. Dekla-

racja Moskiewska, w myśl której wszyscy przestępcy wojenni mają być wydani krajom, na obszarze których popełnili zbrodnie. W styczniu 1944 r. powołane zostały Biura Narodowe dla Spraw Zbrodni Wojennych, które zaczęły przygotowywać spisy przestępców wojennych. Ponadto komisja przygotowała projekt statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, opierając się na wzorze Trybunału Haskiego, oraz rozpoczęła merytoryczne przygotowania do sądenia zbrodniarzy. Zdefiniowane zostały wstępnie trzy typy zbrodni. Opracowane materiały zostały przedłożone władzom amerykańskim, które w maju 1945 r. je zatwierdziły i rozpoczęły negocjacje z sojusznikami.

Prace Trybunału norymberskiego opierały się na porozumieniu podpisanym w Londynie 8 sierpnia 1945 r. przez cztery mocarstwa: USA, ZSRR, W. Brytanię i Francję, do których dołączyło 19 kolejnych państw (Australia, Belgia, Czechosłowacja, Dania, Etiopia, Grecja, Haiti, Holandia, Honduras, Indie, Jugosławia, Luksemburg, Norwegia, Nowa Zelandia, Panama, Paragwaj, Polska, Urugwaj, Wenezuela), tworzących Organizację Narodów Zjednoczonych (założona podczas konferencji w San Francisco 25 kwietnia 1945, formalnie rozpoczęła działalność 24 października 1945). Dokument ten znany jest jako Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej. Jego integralną częścią była Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, która szczegółowo opisywała jego kompetencje, strukturę i zasady funkcjonowania.

Akt oskarżenia został przedstawiony 18 października 1945 r. Jeden z oskarżonych, Martin Bormann, był sądzony zaocznie. Ogółem odbyto 403 sesje publiczne, trybunał przesłuchał 33 świadków oskarżenia, 61 świadków obrony, 19 oskarżonych oraz odczytano 143 protokoły z zeznaniami świadków.

Na mocy umowy z 19 stycznia 1946 r. powołany został osobny trybunał dla osądenia zbrodniarzy na Dalekim Wschodzie.

Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego określała trzy podstawowe kategorie zbrodni: 1) zbrodnia przeciwko pokojowi – rozumiana jako planowanie, przygotowanie i prowadzenie wojny napastniczej albo wojny, która była pogwałceniem umów międzynarodowych oraz współudział w planowaniu lub znowie w celu dokonania jednego z wyżej wymienionych celów; 2) zbrodnia wojenna – traktowana jako pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych, także określonych w międzynarodowych konwencjach, w tym morderstwa żołnierzy, deportacje, roboty przymusowe, zabijanie zakładników, rabunek własności, niszczenie mienia, itp.; 3) zbrodnia przeciwko ludzkości – interpretowana jako morderstwa, eksterminacja ludności cywilnej, deportacje, prześladowania na tle rasowych, narodowych, etnicznym, religijnym, itp., wymierzone w ludność cywilną.

Statut trybunału przekreślał immunitet, jakim cieszyła się głowa państwa lub ewentualnie inna osoba przy wypełnianiu funkcji państwowo-prawnych. Karę mieli orzec sędziowie aż do kary śmierci włącznie. Wyrok Trybunału Norymberskiego był ostateczny i nie podlegał zaskarżeniu. Prawo łaski przysługiwało Radzie Kontroli Niemiec. W akcie oskarżenia uwzględniono także organizację lub grupy przestępcze, w tym rząd Rzeszy, SS, SD, Gestapo, S.A., przywódców partii narodowo-socjalistycznej, sztab generalny czy naczelne dowództwo niemieckich sił zbrojnych.

Na karę śmierci skazani zostali: Alfred Jodl, Alfred Rosenberg, Arthur Seyss-Inquart, Ernst Kaltenbrunner, Fritz Sauckel, Hans Frank, Hermann Göring, Joachim von Ribbentrop, Julius Streicher, Wilhelm Keitel, Wilhelm Frick. Hermann Göring popełnił samobójstwo przed wykonaniem wyroku, a pozostali (z wyjątkiem Martina Bormanna) zostali powieszeni 16 października 1946 r. Wyroki dożywocia otrzymali Erich Raeder, Rudolf Hess i Walter Funk; na 20 lat pozbawienia wolności skazani zostali: Albert Speer i Baldur von Schirach, na 15 lat – Constantin von Neurath, na 10 lat – Karl Dönitz. Ponadto, zapadły trzy wyroki uniewinniające wobec Franza von Papena, Hansa Fritzsche i Hjalmara Schachta.

Dokumentacja procesu przed Trybunałem Norymberskim obejmuje 22 tomy protokołów wraz z wyrokiem i 12 tomów dokumentacji procesowej przedłożonej podczas rozprawy.

Osądzenie zbrodniarzy wojennych w Europie i na Bliskim Wschodzie przyczyniło się do rozwoju prawa międzynarodowego, którego zasadniczym elementem było tzw. prawo norymberskie: 1) porozumienie londyńskie z 8 sierpnia 1945 r. wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Wojkowego, 2) wyrok Trybunału Norymberskiego w sprawie głównych niemieckich zbrodniarzy wojennych ogłoszony 30 września i 1 października 1946 r. po trwającym ponad rok procesie oraz 3) projekty opracowane przez Komisję Prawa Międzynarodowego ONZ (działającej od 1947 r.). Zgromadzenie Ogólne ONZ 11 grudnia 1946 r. przyjęło rezolucję 95(I), w której potwierdziło ważność trzech aktów tworzących prawo norymberskie: porozumienie londyńskie z 8 sierpnia 1945 r., Statut Międzynarodowego Trybunału Wojkowego oraz wyrok Trybunału Norymberskiego. W rezolucji 177 (II) ONZ z 21 listopada 1947 r. ustalono, że zasady prawa międzynarodowego zawarte w statucie Trybunału Norymberskiego i wyroku norymberskiego stały się podstawą do prac Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło 10 grudnia 1948 r. Powszechną Deklarację Praw Człowieka, która zawierała ich zestawienie w 30 artykułach. Prawo norymberskie przyczyniło się w zdefiniowania podstawowych terminów prawnych związanych z ochroną praw człowieka na arenie międzynarodowej. Zbiór aktów prawnych uzupełniają dwa inne: konwencja o zapobieganiu i kara-

niu ludobójstwa z 9 grudnia 1948 r. oraz konwencja o ochronie ofiar wojny z 12 sierpnia 1949 r. Projekt kodeksu zbrodni przeciw pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości z wielu powodów nie został przyjęty, ale komisja przygotowała wyniki swych prac formie siedmiu zasad: 1) kto dopuszcza się zbrodni przeciwko prawu międzynarodowemu, ponosi za to odpowiedzialność i karę; 2) jeżeli prawo wewnętrzne nie karze zbrodni międzynarodowej, to okoliczność ta nie zwalnia od odpowiedzialności osobę, która taką zbrodnię popełniła; 3) jeżeli zbrodnię międzynarodową dopuściła się głowa państwa lub funkcjonariusz publiczny, to okoliczność ta nie zwalnia od odpowiedzialności i nie zmniejsza wymiaru kary; 4) działanie na rozkaz rządu lub przełożonego nie zwalnia od odpowiedzialności przed prawem międzynarodowym; 5) oskarżony o popełnienie zbrodni międzynarodowej ma prawo do bezstronnego procesu; 6) szczegółowo przedstawia trzy typy zbrodni międzynarodowych: zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości.

Tekst przekładu w języku polskim

Tekst na podstawie: *Materiały norymberskie. Umowa. Statut. Akt oskarżenia. Wyrok. Radzieckie votum*, opr. i zaopatrzyli wstępem Tadeusz Cyprian, Jerzy Sawicki, Warszawa 1948; por. *Dziennik Ustaw* 1947, nr 63, poz. 367; *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, t. 3, wstęp i opracowanie Ludwika Gelberga, Warszawa 1960, s. 165-177 (wersja Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości przyjęty w San Francisco w czerwcu 1945 r.).

W okresie powojennych ukazała się kilka publikacji, które bezpośrednio dotyczyły prowadzonego procesu norymberskiego i skazania niemieckich zbrodniarzy wojennych. Oprócz wielu opracowań o charakterze propagandowym, pojawiły się prace źródłowe, omawiające prawne podstawy funkcjonowania międzynarodowego trybunału norymberskiego.

Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej

Londyn, 8 sierpnia 1945 r.

Prawo obowiązujące

Porozumienie pomiędzy Rządem Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki, Rządem Tymczasowym Republiki Francuskiej i Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych osi europejskiej.

Wobec tego, że Narody Zjednoczone kilkakrotnie oświadczały, że leży w ich zamiarach pociągnięcie przestępców wojennych do odpowiedzialności; i wobec tego, że Deklaracja Moskiewska z dnia 30 października 1943 r., mówiąc o okrucieństwach niemieckich w okupowanej Europie, stwierdziła, że ci oficerowie i żołnierze niemieccy oraz członkowie partii narodowosocjalistycznej, którzy ponoszą odpowiedzialność za okrucieństwa i zbrodnie albo którzy brali w nich udział za swą zgodą, będą odesłani do krajów, gdzie popełnili swoje wstrętne czyny, żeby być osądzonymi i ukaranymi stosownie do ustaw tych oswobodzonych krajów i wolnych rządów, które tam będą utworzone; i wobec tego, że ta Deklaracja została wydana bez przesądzania sprawy głównych przestępców, których czyny przestępne nie dadzą się powiązać z żadną określoną miejscowością i którzy ulegną karze na podstawie wspólnej decyzji rządów sprzymierzonych; otóż więc Rząd Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Rząd Stanów Zjednoczonych Ameryki, Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej i Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (w dalszym ciągu oznaczani jako „sygnatariusze”), działający w interesie wszystkich Narodów Zjednoczonych, za pośrednictwem swych przedstawicieli, należycie w tym celu upoważnionych, podpisały niniejsze Porozumienie.

Art. 1.

Po naradzeniu się z Radą Kontroli w Niemczech, utworzy się Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla sądenia przestępców wojennych, których czyny przestępcze nie dadzą się powiązać z żadną określoną miejscowością, niezależnie od tego, czy będą oni oskarżeni indywidualnie, albo jako członkowie organizacji lub grup, albo w jednym i drugim charakterze.

Art. 2.

Ustrój, kompetencje i procedura Międzynarodowego Trybunału Wojskowego będą ustalone w Karcie dołączonej do niniejszego Porozumienia i będącej jego częścią nieodłączną.

Art. 3.

Każdy z sygnatariuszy poczyni niezbędne kroki, żeby oddać do dyspozycji w celu zbadania zarzutów i osądzenia tych głównych przestępców wojennych, którzy są w jego rękach i mają być sądzeni przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy. Sygnatariusze uczynią również wszystko, co będą mogli, żeby oddać do dyspozycji w celu zbadania zarzutów i osądzenia przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy tych spośród głównych przestępców wojennych, którzy nie znajdują się na terytorium żadnego z sygnatariuszy.

Art. 4.

Nic w niniejszym Porozumieniu nie uchybia postanowieniom, zawartym w Deklaracji Moskiewskiej, dotyczącym odesłania przestępców wojennych do krajów, gdzie popełnili swoje zbrodnie.

Art. 5.

Każdy z Rządów Narodów Zjednoczonych może przystąpić do niniejszego Porozumienia, zawiadamiając o tym drogą dyplomatyczną Rząd Zjednoczonego Królestwa, który powiadomi o takim przystąpieniu inne Rządy podpisujące i przystępujące.

Art. 6.

Nic w niniejszym Porozumieniu nie uchybia jurysdykcji lub władzy jakiegokolwiek sądu narodowego lub okupacyjnego, który już istnieje albo może być w przyszłości utworzony na jakim bądź terytorium sojusznicznym lub w Niemczech w celu sądenia przestępców wojennych.

Art. 7.

Porozumienie niniejsze wejdzie w życie w dniu podpisania i pozostanie w mocy w ciągu jednego roku; później będzie obowiązywało w dalszym ciągu dopóty, dopóki którykolwiek z sygnatariuszy nie skorzysta ze swego prawa i nie zawiadomi w drodze dyplomatycznej na miesiąc naprzód o swym zamiarze położenia mu kresu. Wygaśnięcie Porozumienia nie unieważnia żadnych czynności już dokonanych ani już osiągniętych wyników na podstawie niniejszego Porozumienia.

Na dowód czego niżej wymienieni podpisali niniejsze Porozumienie.

Sporządzono w czterech egzemplarzach w Londynie dnia 8 sierpnia 1945, każdy w języku angielskim, francuskim i rosyjskim, przy czym każdy tekst jest jednakowo miarodajny.

Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego

Londyn, 8 sierpnia 1945 r.

I. USTRÓJ MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU WOJSKOWEGO

Art. 1.

W wykonaniu postanowień Porozumienia, podpisanego w dniu 8 sierpnia 1945 r. przez Rząd Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Rząd Stanów Zjednoczonych Ameryki, Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej i Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, będzie utworzony Międzynarodowy Trybunał Wojskowy (w dalszym ciągu oznaczany jako „Trybunał”) dla sprawiedliwego i szybkiego osądzenia i ukarania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej.

Art. 2.

Trybunał będzie się składał z czterech sędziów i czterech zastępców. Każdy z sygnatariuszy zamianuje jednego sędziego i jednego zastępcę. Zastępcy będą obecni, w miarę możliwości, na wszystkich posiedzeniach Trybunału. W przypadku choroby któregośkolwiek z członków Trybunału, albo z powodu niemożności wykonywania swych funkcji z jakiego innego względu, zastępca członka wstępuje w jego miejsce.

Art. 3.

Ani Trybunał, ani jego członkowie, ani ich zastępcy nie mogą być zaczepiani przez prokuratora, oskarżonych albo ich doradców. Każdy z sygnatariuszy może odwołać swego członka Trybunału albo jego zastępcę ze względów zdrowotnych lub innego usprawiedliwionego powodu, jednak zastąpić odwołanego członka podczas trwania procesu może tylko jego zastępca.

Art. 4.

- a) Do utworzenia koniecznego quorum wymagana jest obecność czterech członków Trybunału albo zastępców członków nieobecnych.

- b) Zanim rozpocznie się jakikolwiek proces członkowie Trybunału powinni porozumieć się pomiędzy sobą w sprawie wyboru ze swego grona przewodniczącego, który będzie zajmował to stanowisko w ciągu tego procesu, chyba że zapadnie inna uchwała większością głosów co najmniej trzech członków. Dopuszcza się zasadę rotacji w przewodniczeniu na kolejnych procesach. Jednakowoż, jeżeli sesja Trybunału odbywa się na terytorium jednego z czterech państw podpisujących, będzie przewodniczył przedstawiciel tego państwa w Trybunale.
- c) Z zastrzeżeniem powyższego uchwały Trybunału zapadać będą większością głosów, a w razie równości głosów rozstrzyga głos przewodniczącego, zawsze pod warunkiem, że do orzekania w przedmiocie winy i kary potrzebna jest zgoda co najmniej trzech członków Trybunału.

Art. 5.

W razie potrzeby i zależnie od ilości zawisłych spraw, mogą być utworzone inne trybunały; skład, funkcje i procedura każdego trybunału będą identyczne i przepisy niniejszej Karty będą się do nich stosowały.

II. KOMPETENCJA I ZASADY OGÓLNE

Art. 6.

Trybunał ustanowiony na mocy Porozumienia wspomnianego w art. 1 niniejszej Karty, mający sądzić i karać głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, władny będzie sądzić i karać osoby, które, działając w interesie państw Osi Europejskiej bądź osobiście, bądź jako członkowie organizacji, popełniły jakiegokolwiek z poniżej wymienionych przestępstw.

Czyny niżej wymienione albo niektóre z nich, podlegają jurysdykcji Trybunału i pociągają za sobą odpowiedzialność osobistą:

- a) Zbrodnie przeciw pokojowi, mianowicie: planowanie, przygotowywanie, początkowanie lub prowadzenie wojny napastniczej albo wojny będącej pogwałceniem traktatów, porozumień lub gwarancji międzynarodowych, albo współdział w planie lub zмовie w celu dokonania jednego z wyżej wymienionych czynów;
- b) Zbrodnie wojenne, mianowicie: pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych. Takie pogwałcenie będzie obejmowało, ale nie będzie ograniczone do morderstw, złego obchodzenia się lub deportacji na roboty przymusowe albo w innym celu ludności cywilnej na okupowanym obszarze lub z tego obszaru, do mordowania lub złego obchodzenia się z jeńcami wojennymi lub osobami na morzu; do zabijania zakładników; do rabunku własności

- publicznej lub prywatnej; do bezmyślnego burzenia osiedli, miast lub wsi albo do spustoszeń nie usprawiedliwionych koniecznością wojenną;
- c) Zbrodnie przeciw ludzkości, mianowicie: morderstwa, wyćpianie, obracanie ludzi w niewolników, deportacja i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko jakiejkolwiek ludności cywilnej, przed wojną lub podczas niej, albo prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnianiu jakiejkolwiek zbrodni wchodzącej w zakres kompetencji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy było to zgodne, czy też stało w sprzeczności z prawem kraju, w którym zbrodni dokonano.

Przywódcy, organizatorzy, podżegacze i współnicy, uczestniczący w układaniu lub wykonaniu wspólnego planu albo zмовy w celu popełnienia jednej z wyżej wymienionych zbrodni, odpowiadają za wszelkie czyny, których dopuścił się ktokolwiek bądź w związku z wykonaniem takiego planu.

Art. 7.

Stanowisko urzędowe oskarżonych, czy to jako zwierzchników państwa, czy jako odpowiedzialnych funkcjonariuszy rządowych, nie może powodować uwolnienia ich od odpowiedzialności albo złagodzenia kary.

Art. 8.

Okoliczność, że oskarżony działał w wykonaniu rozkazu swego rządu albo swego zwierzchnika, nie zwalnia go od odpowiedzialności; może jednak spowodować złagodzenie kary, o ile Trybunał uzna, że wymaga tego sprawiedliwość.

Art. 9.

W trakcie procesu jakiego bądź osobnika, będącego członkiem jakiejkolwiek grupy lub organizacji, Trybunał może orzec (w związku z wszelkim czynem, za który osobnik ten został skazany), że ta grupa lub organizacja, której ten osobnik był członkiem, jest organizacją przestępczą.

Po otrzymaniu aktu oskarżenia, Trybunał ogłosi w formie, jaką uzna za stosowną, że oskarżenie zamierza żądać od Trybunału, żeby wydał taką deklarację, i wtedy każdy członek organizacji będzie miał prawo zwrócić się do Trybunału z prośbą o pozwolenie zostania przesłuchanym przez Trybunał na okoliczność charakteru przestępczego tej organizacji. Trybunał będzie władny zgodzić się na ten wniosek albo go odrzucić. W razie zgody Trybunał może ustalić, w jaki sposób petenci mają być reprezentowani i przesłuchani.

Art.10.

W przypadkach, gdy jakaś grupa lub organizacja będzie uznana przez Trybunał za przestępczą, władze właściwe każdego sygnatariusza będą miały prawo oddać osobników pod sąd krajowy albo okupacyjny za udział w tej grupie albo organizacji.

W takich przypadkach charakter przestępczy takiej grupy lub organizacji będzie uważany za udowodniony i nie będzie podawany w wątpliwość.

Art. 11.

Każda osoba skazana przez Trybunał może być pociągnięta przed sąd krajowy, wojskowy lub okupacyjny, wzmiankowany w artykule 10 niniejszej Karty, pod zarzutem zbrodni innej niż udział w grupie albo organizacji przestępczej, i sąd taki, po skazaniu jej, może jej wymierzyć karę niezależną i dodatkową do kary wymierzonej przez Trybunał za udział w przestępczej działalności takiej grupy lub organizacji.

Art. 12.

Trybunał władny będzie wdrożyć postępowanie zaoczne przeciw osobie oskarżonej o zbrodnie wyszczególnione w artykule 6 niniejszej Karty, o ile nie udało się jej odszukać albo o ile Trybunał z jakiego bądź powodu uzna za konieczne w interesie wymiaru sprawiedliwości przeprowadzić rozprawę w jej nieobecności.

Art. 13.

Trybunał ułoży swoje przepisy proceduralne. Przepisy te nie mogą być sprzeczne z postanowieniami niniejszej Karty.

III. KOMITET DO DOCHODZENIA I ŚCIGANIA GŁÓWNYCH PRZESTĘPCÓW WOJENNYCH

Art. 14.

Każdy sygnatariusz wyznaczy głównego oskarżyciela do zbadania zarzutów stawianych głównym przestępcom wojennym i do ich ścigania. Główni oskarżyciele będą tworzyli komitet w celu:

- a) uzgodnienia planu działalności każdego z głównych oskarżycieli i jego personelu;
- b) ustalenia ostatecznego listy głównych przestępców wojennych, którzy mają być sądzeni przez Trybunał;
- c) zatwierdzenia aktu oskarżenia i dokumentów, które będą do niego dołączone;

- d) złożenia Trybunałowi aktu oskarżenia i dołączonych doń dokumentów;
- e) ułożenia i zalecenia Trybunałowi do zatwierdzenia projektu przepisów proceduralnych, przewidzianych przez artykuł 13 niniejszej Karty. Trybunał władny będzie te zalecone przepisy przyjąć z poprawkami lub bez poprawek albo je odrzucić.

Komitet we wszystkich powyższych sprawach będzie decydował większością głosów; wyznaczy on przewodniczącego w trybie odpowiednim i z zachowaniem zasady kolejności. Zastrzega się, że w przypadku równości głosów przy głosowaniu nad tym, czy któryś oskarżony ma być sądzony przez Trybunał oraz o jakie zbrodnie ma być oskarżony, będzie przyjęty wniosek tej strony, która proponowała, żeby dany oskarżony był oddany pod sąd albo żeby oskarżono go o pewne określone zbrodnie.

Art. 15.

Główni oskarżyciele, działając osobno lub łącznie, podejmują również następujące czynności:

- a) badają, zbierają i składają przed lub na rozprawie wszelkie potrzebne dowody;
- b) przygotowują akt oskarżenia do zatwierdzenia przez Komitet stosownie do postanowień punktu (c) artykułu 14;
- c) przeprowadzają przedwstępne przesłuchanie wszystkich potrzebnych świadków i oskarżonych;
- d) występują na rozprawie jako oskarżyciele publiczni;
- e) wyznaczają przedstawicieli do załatwiania spraw, które mogłyby być im zlecone;
- f) podejmują także inne czynności, które uznają za konieczne w celu przygotowania rozprawy i przeprowadzenia jej.

Rozumie się, że żaden świadek albo oskarżony, będący we władzy którego bądź z sygnatariuszy, nie może mu być odebrany bez jego zgody.

IV. GWARANCJE PROCESOWE DLA OSKARŻONYCH

Art. 16.

W celu zapewnienia oskarżonym sprawiedliwego procesu, należy stosować następującą procedurę:

- a) Akt oskarżenia powinien zawierać szczegółowe zarzuty przeciw oskarżonym. Należy doręczyć oskarżonemu dostatecznie wcześniej przed rozprawą egzemplarz aktu oskarżenia i wszystkich dołączonych doń dokumentów, przetłumaczone na zrozumiały dla niego język.

- b) W ciągu badań wstępnych lub na rozprawie oskarżonemu będzie przysługiwało prawo udzielania wszelkich wyjaśnień, stojących w związku ze stawianymi mu zarzutami.
- c) Badania wstępne i rozprawa będą prowadzone lub tłumaczone na język zrozumiały dla oskarżonego.
- d) Oskarżony będzie miał prawo bronić się przed Trybunałem osobiście albo korzystać z pomocy doradcy.
- e) Oskarżony będzie miał prawo osobiście albo za pośrednictwem swego doradcy składać na rozprawie dowody na poparcie swej obrony oraz zadawać pytania każdemu świadkowi, wezwanemu przez oskarżenie.

V. UPRAWNIENIA TRYBUNAŁU I TRYB POSTĘPOWANIA

Art. 17.

Trybunał będzie władny:

- a) wzywać świadków na rozprawę, zarządzać ich stawieniem i składanie zeznań oraz zadawać im pytania;
- b) przepytывать każdego oskarżonego;
- c) zarządzić składanie dokumentów i innego materiału dowodowego;
- d) odbierać przysięgę od świadków;
- e) wyznaczać funkcjonariuszy do wykonywania wszelkich czynności zarządzonych przez Trybunał, włączając w to prowadzenie przesłuchań w trybie pomocy prawnej.

Art. 18.

Trybunał jest obowiązany:

- a) ściśle ograniczyć rozprawę do możliwie szybkiego wysłuchania materii objętych oskarżeniem;
- b) poczynić ściśle zarządzenia, żeby nie dopuścić do żadnej czynności, która by mogła spowodować nieusprawiedliwioną zwłokę, jak również uchylać wszelkiego rodzaju wnioski i oświadczenia, nie mające związku ze sprawą;
- c) załatwiać w trybie uproszczonym sprawę każdego nieodpowiedniego zachowania się nakładając stosowne kary, włączając w to wykluczenie oskarżonego lub jego obrońcy z niektórych lub wszystkich dalszych stopni postępowania, tak jednak, żeby to nie stało na przeszkodzie zbadaniu zarzutów oskarżenia.

Art. 19.

Trybunał nie będzie związany formalistyką postępowania dowodowego. Powinien on przyjąć i stosować procedurę jak najbardziej sprawną i niefor-

malistyczną i powinien dopuścić każdy dowód, skoro uzna, że ma on znaczenie dla sprawy.

Art. 20.

Trybunał ma prawo żądać zapoznania się z istotą każdego dowodu, zanim zostanie on złożony, a to w tym celu, żeby móc orzec o jego związku ze sprawą.

Art. 21.

Trybunał nie będzie żądał dowodu na fakty powszechnie znane, ale będzie je brał pod sędziowską rozagę. Będzie on również brał pod rozagę oficjalne dokumenty rządowe i sprawozdania Narodów Zjednoczonych, włączając w to akta i dokumenty komitetów utworzonych w różnych krajach sojuszniczych dla badania zbrodni wojennych, jak również protokoły i ustalenia osiągnięte przez wojskowe i inne trybunały każdego z Narodów Zjednoczonych.

Art. 22.

Stalą siedzibą Trybunału będzie Berlin. Pierwsze zebrania członków Trybunału i głównych oskarżycieli odbędą się w Berlinie w miejscu wskazanym przez Radę Kontroli dla Niemiec. Pierwsza rozprawa odbędzie się w Norymberdze, a następnie w miejscach ustalonych przez Trybunał.

Art. 23.

Podczas każdej rozprawy może brać udział w oskarżeniu jeden lub więcej głównych oskarżycieli. Funkcje swe główny oskarżyciel może wykonywać osobiście albo za pośrednictwem upoważnionej przez siebie do tego osoby.

Na żądanie oskarżonego funkcje jego obrońcy może spełniać adwokat zawodowy, czyniący zadość warunkom wymaganym w jego kraju do występowania przed sądami, lub każda inna osoba, specjalnie do tego przez Trybunał upoważniona.

Art. 24.

Tryb postępowania na rozprawie będzie następujący:

- a) Akt oskarżenia zostanie odczytany na sali sądowej.
- b) Trybunał pyta każdego oskarżonego, czy do winy przyznaje się, czy nie przyznaje.
- c) Wywód wstępny wygłoszą oskarżyciele.
- d) Trybunał pyta oskarżycieli i obronę, czy życzą sobie przedłożyć Trybunałowi dowody i jakiego rodzaju, po czym Trybunał orzeka o dopuszczalności każdego z tych dowodów.

- e) Naprzód będą przesłuchani świadkowie oskarżenia, a potem świadkowie obrony. Następnie oskarżyciele oraz obrońcy mają prawo powołać środki na odparcie tych dowodów; dopuszczenie ich zależy od uznania Trybunału.
- f) Trybunał ma prawo zadawania w każdym czasie pytań każdemu świadkowi i każdemu oskarżonemu.
- g) Oskarżenie i obrona mają prawo zadawać pytania i stawiają krzyżowe pytania każdemu świadkowi i każdemu oskarżonemu składającemu zeznania.
- h) Obrona wygłasza przemówienia końcowe.
- i) Oskarżenie wygłasza przemówienie końcowe.
- j) Każdy oskarżony ma prawo składać oświadczenia przed Trybunałem.
- k) Trybunał ogłasza wyrok z uzasadnieniem.

Art. 25.

Wszystkie dokumenty urzędowe powinny być redagowane i cała procedura sądowa powinna się toczyć po angielsku, po francusku, po rosyjsku i w języku oskarżonego. Również taka część protokołów i przewodu sądowego może być przetłumaczona na język kraju, w którym Trybunał zasiada, jak to uzna Trybunał za pożądane w interesie sprawiedliwości i opinii publicznej.

VI. ORZECZENIE O WINIE I KARZE

Art. 26.

Wyrok Trybunału zarówno skazujący jak i uniewinniający każdego oskarżonego powinien podawać motywy, na których się opiera, jest ostateczny i nie podlega zaskarżeniu.

Art. 27.

Po uznaniu za winnego Trybunał władny jest skazać go na karę śmierci lub wymierzyć mu inną karę, jaką uzna za sprawiedliwą.

Art. 28.

Jako karę dodatkową Trybunał władny jest orzec odebranie skazanemu wszelkiego skradzionego przezeń majątku w celu przekazania go Radzie Kontroli Niemiec.

Art. 29.

W przypadku skazania wyroki będą wykonywane zgodnie z poleceniami Rady Kontroli Niemiec, która może w każdym czasie złagodzić je lub w inny sposób zmienić, ale nie może ich zaostrzyć. Gdyby w stosunku do któregoś

z oskarżonych po skazaniu go i wydaniu wyroku Rada Kontroli Niemiec odkryła nowy dowód, który, w jej mniemaniu, uzasadniałby nowy zarzut przeciwko niemu, Rada zwróci się do Komitetu, ustanowionego na mocy artykułu 14 niniejszej Karty, żądając wdrożenia takiej akcji, jaką on uzna za właściwą w interesie wymiaru sprawiedliwości.

VII. KOSZTY UTRZYMANIA TRYBUNAŁU I POSTĘPOWANIA

Art. 30.

Wydatki Trybunału i koszty rozpraw będą pokryte przez sygnatariuszy z funduszków wyasygnowanych na utrzymanie Rady Kontroli Niemiec.

Tekst oryginalny

Tekst na podstawie: *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under the Control Council Law No. 10*, vol. 1, Nuernberg 1949, s. xi-xvi

Wszystkie dokumenty związane z organizowaniem procesu norymberskiego, jego przebiegiem i wyrokiem zostały wydane drukiem w okresie powojennym, co znacznie ułatwia odbiór i dyskusję wokół jego dziedzictwa.

AGREEMENT

Whereas the United Nations have from time to time made declarations of their intention that war criminals shall be brought to justice;

And whereas the Moscow Declaration of 30 October 1943, on German atrocities in Occupied Europe stated that those German officers and men and members of the Nazi Party who have been responsible for or have taken a consenting part in atrocities and crimes will be sent back to the countries in which their abominable deeds were done in order that they may be judged and punished according to the laws of these liberated countries and of the free Governments that will be created therein;

And whereas this Declaration was stated to be without prejudice to the case of major criminals whose offences have no particular geographical location and who will be punished by the joint decision of the Governments of the Allies;

Now therefore the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the Government of the United States of America, the Provisional

Government of the French Republic and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics (hereinafter called „the Signatories”) acting in the interests of all the United Nations and by their representatives duly authorized thereto have concluded this Agreement.

Art. 1.

There shall be established after consultation with the Control Council for Germany an International Military Tribunal for the trial of war criminals whose offences have no particular geographical location whether they be accused individually or in their capacity as members of organizations or groups or in both capacities.

Art. 2.

The constitution, jurisdiction and functions of the International Military Tribunal shall be those set out in the Charter annexed to this Agreement, which Charter shall form an integral part of this Agreement.

Art. 3.

Each of the Signatories shall take the necessary steps to make available for the investigation of the charges and trial the major war criminals detained by them who are to be tried by the International Military Tribunal. The Signatories shall also use their best endeavours to make available for investigation of the charges against and the trial before the International Military Tribunal such of the major war criminals as are not in the territories of any of the Signatories.

Art. 4.

Nothing in this Agreement shall prejudice the provisions established by the Moscow Declaration concerning the return of war criminals to the countries where they committed their crimes.

Art. 5.

Any Government of the United Nations may adhere to this Agreement by notice given through the diplomatic channel to the Government of the United Kingdom, who shall inform the other signatory and adhering Governments of each such adherence.

Art. 6.

Nothing in this Agreement shall prejudice the jurisdiction or the powers of any national or occupation court established or to be established in any Allied territory or in Germany for the trial of war criminals.

Art. 7.

This Agreement shall come into force on the day of signature and shall remain in force for the period of one year and shall continue thereafter, subject to the right of

any Signatory to give, through the diplomatic channel, one month's notice of intention to terminate it. Such termination shall not prejudice any proceedings already taken or any findings already made in pursuance of this Agreement.

In witness whereof the undersigned have signed the present Agreement.

Done in quadruplicate in London this eighth day of August 1945, each in English, French and Russian, and each text to have equal authenticity.

CHARTER OF THE INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNAL

I. CONSTITUTION OF THE INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNAL

Art. 1.

In pursuance of the Agreement signed on the 8th day of August 1945 by the Government of the United States of America, the Provisional Government of the French Republic, the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics, there shall be established an International Military Tribunal (hereinafter called "the Tribunal") for the just and prompt trial and punishment of the major war criminals of the European Axis.

Art. 2.

The Tribunal shall consist of four members, each with an alternate. One member and one alternate shall be appointed by each of the Signatories. The alternates shall, so far as they are able, be present at all sessions of the Tribunal. In case of illness of any member of the Tribunal or his Incapacity for some other reason to fulfill his functions, his alternate shall take his place.

Art. 3.

Neither the Tribunal, its members nor their alternates can be challenged by the prosecution, or by the Defendants or their Counsel. Each Signatory may replace its member of the Tribunal or his alternate for reasons of health or for other good reasons, except that no replacement may take place during a Trial, other than by an alternate.

Art. 4.

(a) The presence of all four members of the Tribunal or the alternate for any absent member shall be necessary to constitute the quorum.

(b) The members of the Tribunal shall, before any trial begins, agree among themselves upon the Selection from their number of a President, and the President

shall hold office during that trial, or as may otherwise be agreed by a vote of not less than three members. The principle of rotation of presidency for Successive trials is agreed. If, however, a session of the Tribunal takes place on the territory of one of the four Signatories, the representative of that Signatory on the Tribunal shall preside.

(c) Save as aforesaid the Tribunal shall take decisions by a majority vote and in case the votes are evenly divided, the vote of the President shall be decisive provided always that convictions and sentences shall only be imposed by affirmative votes of at least three members of the Tribunal.

Art. 5.

In case of need and depending on the number of the matters to be tried, other Tribunals may be set up; and the establishment, functions, and procedure of each Tribunal shall be identical, and shall be governed by this Charter.

II. JURISDICTION AND GENERAL PRINCIPLES

Art. 6.

The Tribunal established by the Agreement referred to In Article I hereof for the trial and punishment of the major war criminals of the European Axis countries shall have the power to try and punish persons who, acting in the interests of the European Axis countries, whether as individuals or as members of organizations, committed any of the following crimes.

The following acts, or any of them, are crimes coming within the Jurisdiction of the Tribunal for which there shall be Individual responsibility:

(a) **CRIMES AGAINST PEACE:** namely, planning, preparation, initiation or waging of a war of aggression, or a war in violation of International treaties agreements or assurances, or participation in a common plan or conspiracy for the accomplishment of any of the foregoing;

(b) **WAR CRIMES:** Namely, violations of the laws or customs of war. Such violations shall include, but not be limited to, murder, ill-treatment or deportation to slave labor or for any other purpose of civilian population of or in occupied territory, murder or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity;

(c) **CRIMES AGAINST HUMANITY:** namely, murder, extermination, enslavement, deportation, and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war; or persecutions on political, racial or religious grounds in execution of or in connection with any crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated.

Leaders, organizers, instigators and accomplices participating in the formulation or execution of a common plan or conspiracy to commit any of the foregoing

crimes are responsible for all acts performed by any persons in execution of such plan.

Art. 7.

The official position of defendants, whether as Heads of State or responsible officials in Government Departments, shall not be considered as freeing them from responsibility or mitigating punishment.

Art. 8.

The fact that the Defendant acted pursuant to order of his Government or of a superior shall not free him from responsibility, but may be considered in mitigation of punishment if the Tribunal determines that justice so requires.

Art. 9.

At the trial of any individual member of any group or organization the Tribunal may declare (in connection with any act of which the individual may be convicted) that the group or organization of which the individual was a member was a criminal organization.

After receipt of the Indictment the Tribunal shall give such notice as it thinks fit that the prosecution intends to ask the Tribunal to make such declaration and any member of the organization will be entitled to apply to the Tribunal for leave to be heard by the Tribunal upon the question of the criminal character of the organization. The Tribunal shall have power to allow or reject the application. If the application is allowed, the Tribunal may direct in what manner the applicants shall be represented and heard.

Art. 10.

In cases where a group or organization is declared criminal by the Tribunal, the competent national authority of any Signatory shall have the right to bring individuals to trial for membership therein before national, military or occupation courts. In any such case the criminal nature of the group or organization is considered proved and shall not be questioned.

Art. 11.

Any person convicted by the Tribunal may be charged before a national, military or occupation court, referred to in Article 10 of this Charter, with a crime other than of membership in a criminal group or organization and such court may, after convicting him, impose upon him punishment independent of and additional to the punishment imposed by the Tribunal for participation in the criminal activities of such group or organization.

Art. 12.

The Tribunal shall have the right to take proceedings against a person charged with crimes set out in Article 6 of this Charter in his absence, if he has not been found

or if the Tribunal for any reason, finds it necessary, in the interests of justice, to conduct the hearing in his absence.

Art. 13.

The Tribunal shall draw up rules for its procedure These rules shall not be inconsistent with the provisions of this Charter.

**III. COMMITTEE FOR THE INVESTIGATION AND PROSECUTION
OF MAJOR WAR CRIMINALS**

Art. 14.

Each Signatory shall appoint a Chief Prosecutor for the investigation of the charges against and the prosecution of major war criminals.

The Chief Prosecutors shall act as a committee for the following purposes:

(a) to agree upon a plan of the individual work of each of the Chief prosecutors and his staff,

(b) to settle the final designation of major war criminals to be tried by tile Tribunal,

(c) to improve the Indictment and the documents to be submitted therewith,

(d) to lodge the Indictment and the accompanying documents with the Tribunal, to draw up and recommend to the Tribunal for its approval draft rules of procedure, contemplated by Article 13 of this Charter. The Tribunal shall have power to accept, with or without amendments, or to reject, the rules so recommended.

The Committee shall act in all the above matters by a majority vote and shall appoint a Chairman as may be convenient and in accordance with the principle of rotation: provided that if there is an equal division of vote concerning the designation of a Defendant to be. tried by the Tribunal, or the crimes with which he shall be charged, that proposal will be adopted which was made by the party which proposed that the particular Defendant be tried, or the particular charges be preferred against him.

Art. 15.

The Chief Prosecutors shall individually, and acting in collaboration with one another, also undertake the following duties:

(a) investigation, collection, and production before or at the Trial of all necessary evidence,

(b) the preparation of the indictment for approval by the Committee in accordance. with paragraph (c) of Article 14 hereof,

(c) the preliminary examination of all necessary witnesses and of the Defendants,

(d) to act as prosecutor at the Trial,

(e) to appoint representatives to carry out such duties as may be assigned to them,

(f) to undertake such other matters as may appear necessary to them for the purposes of the preparation for and conduct of the Trial.

It is understood that no witness or Defendant detained by any Signatory shall be taken out of the possession of that Signatory without its assent.

IV. FAIR TRIAL FOR DEFENDANTS

Art. 16.

In order to ensure fair trial for the Defendants, the following Procedure shall be followed:

(a) The Indictment shall include full particulars specifying in detail the charges against the Defendants. A copy of the Indictment and of all the documents lodged with the Indictment, translated into a language which he understands, shall be furnished to the Defendant at a reasonable time before the Trial.

(b) During any preliminary examination or trial of a Defendant he shall have the right to give any explanation relevant to the charges made against him.

(c) A preliminary examination of a Defendant and his Trial shall be conducted in, or translated into, a language which the Defendant understands.

(d) A defendant shall have the right to conduct his own defense before the Tribunal or to have the assistance of Counsel.

(e) A defendant shall have the right through himself or through his Counsel to present evidence at the Trial in support of his defense, and to cross-examine any witness called by the Prosecution.

V. POWERS OF THE TRIBUNAL AND CONDUCT OF THE TRIAL

Art. 17.

The Tribunal shall have the power

(a) to summon witnesses to the Trial and to require their attendance and testimony and to put questions to them,

(b) to interrogate any Defendant,

(c) to require the production of documents and other evidentiary material,

(d) to administer oaths to witnesses, (e) to appoint officers for the carrying out of any task designated by the Tribunal including the power to have evidence taken on commission.

Art. 18.

The Tribunal shall

(a) confine the Trial strictly to an expeditious hearing of the issues raised by the charges,

(b) take strict measures to prevent any action which will cause unreasonable delay, and rule out irrelevant issues and statements of any kind whatsoever,

(c) deal summarily with any contumacy, imposing appropriate punishment, including exclusion of any Defendant or his Counsel from some or all further proceedings, but without prejudice to the determination of the charges.

Art. 19.

The Tribunal shall not be bound by technical rules of evidence. It shall adopt and apply to the greatest possible extent expeditious and non-technical procedure, and shall admit any evidence which it deems to have probative value.

Art. 20.

The Tribunal may require to be informed of the nature of any evidence before it is offered so that it may rule upon the relevance thereof.

Art. 21.

The Tribunal shall not require proof of facts of common knowledge but shall take judicial notice thereof. It shall also take judicial notice of official governmental documents and reports of the United Nations, including the acts and documents of the committees set up in the various allied countries for the investigation of war crimes, and the records and findings of military or other Tribunals of any of the United Nations.

Art. 22.

The permanent seat of the Tribunal shall be in Berlin. The first meetings of the members of the Tribunal and of the Chief Prosecutors shall be held at Berlin in a place to be designated by the Control Council for Germany. The first trial shall be held at Nuremberg, and any subsequent trials shall be held at such places as the Tribunal may decide.

Art. 23.

One or more of the Chief Prosecutors may take part in the prosecution at each Trial. The function of any Chief Prosecutor may be discharged by him personally, or by any person or persons authorized by him.

The function of Counsel for a Defendant may be discharged at the Defendant's request by any Counsel professionally qualified to conduct cases before the Courts of his own country, or by any other person who may be specially authorized thereto by the Tribunal.

Art. 24.

The proceedings at the Trial shall take the following course:

(a) The Indictment shall be read in court.

(b) The Tribunal shall ask each Defendant whether he pleads "guilty" or "not guilty".

(c) The Prosecution shall make an opening statement.

(d) The Tribunal shall ask the Prosecution and the Defense what evidence (if any) they wish to submit to the Tribunal, and the Tribunal shall rule upon the admissibility of any such evidence.

(e) The witnesses for the Prosecution shall be examined and after that the witnesses for the Defense. Thereafter such rebutting evidence as may be held by the Tribunal to be admissible shall be called by either the Prosecution or the Defense.

(f) The Tribunal may put any question to any witness and to any Defendant, at any time.

(g) The Prosecution and the Defense shall interrogate and may cross-examine any witnesses and any Defendant who gives testimony.

(h) The Defense shall address the court.

(i) The Prosecution shall address the court.

(j) Each Defendant may make a statement to the Tribunal.

(k) The Tribunal shall deliver judgment and pronounce sentence.

Art. 25.

All official documents shall be produced, and all court proceedings conducted, in English, French and Russian, and in the language of the Defendant. So much of the record and of the proceedings may also be translated into the language of any country in which the Tribunal is sitting, as the Tribunal considers desirable in the interests of justice and public opinion.

VI. JUDGMENT AND SENTENCE

Art. 26.

The judgment of the Tribunal as to the guilt or the innocence of any Defendant shall give the reasons on which it is based, and shall be final and not subject to review.

Art. 27.

The Tribunal shall have the right to impose upon a Defendant, on conviction, death or such other punishment as shall be determined by it to be just.

Art. 28.

In addition to any punishment imposed by it, the Tribunal shall have the right to deprive the convicted person of any stolen property and order its delivery to the Control Council for Germany.

Art. 29.

In case of guilt, sentences shall be carried out in accordance with the orders of the Control Council for Germany, which may at any time reduce or otherwise alter the sentences, but may not increase the severity thereof. If the Control Council for

Germany, after any Defendant has been convicted and sentenced, discovers fresh evidence which, in its opinion, would found a fresh charge against him, the Council shall report accordingly to the Committee established under Article 14 hereof, for such action as they may consider proper, having regard to the interests of justice.

VII. EXPENSES

Art. 30.

The expenses of the Tribunal and of the Trials, shall be charged by the Signatories against the funds allotted for maintenance of the Control Council for Germany.

Nota bibliograficzna:

Materiały norymberskie. Umowa. Statut. Akt oskarżenia. Wyrok. Radzieckie votum, opr. i zaopatrzyli wstępem Tadeusz Cyprian, Jerzy Sawicki, Warszawa 1948; M. Biddiss, *The Nuremberg Trial and the Third Reich*, London 1992; George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg: The Soviet Background to the Trial*, The Hague 1996; Michael Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial 1945-1946: A Documentary History*, Boston, Massachusetts 1997; Bradley F. Smith, *Reaching Judgement at Nuremberg*, London 1977; Telford Taylor, *Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir*, Boston, Massachusetts 1992; Ann & John Tusa, *The Nuremberg Trial*, London 1983; M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, Dordrecht 1992; Geoffrey Best, *War and Law since 1945*, Oxford 1994; Donat Bloxham, *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory*, Oxford 2001; Benjamin Ferencz, *An International Criminal Court: A Step Towards Peace – A Documentary History and Analysis*, t. 1-2, London 1980; *The Nuremberg Trial and International Law*, red. George Ginsburgs & V. N. Kudriavtsev, Dordrecht 1990; *The International Criminal Court: The making of the Rome Statute – Issues, Negotiations, Results*, red. S. Lee Roy, The Hague 1999; *The Law of War Crimes: National and International Approaches*, red. Timothy L. H. McCormack & Gerry J. Simpson, The Hague 1997; Geoffrey Robertson, *Crimes Against Humanity: The Struggle for Global Justice*, London 2000; Harry J. Steiner & Philip Alston, *International Human Rights in Context: Law, Politics, and Morals*, Oxford 2000 (2. wyd.); *Wyrok norymberski. Sesja w 40 rocznicę (22 i 23 września 1986 r.). Referaty, komunikaty*, Warszawa 1987; Franciszek Ryszka, *Norymberga. Prehistoria i ciąg dalszy*, Warszawa 1982; Joe Heydecker, Johannes Leeb, *Trzecia Rzesza w świetle Norymbergi. Bilans tysiąca lat, z niem. przeł. Marek Zeller*, Warszawa 1979; *Norymberga - nadal otwarty rozdział historii. W XXX rocznicę wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego*, Warszawa 1977; *Zagadnienia prawne i medyczne w procesie Nr 1 przed Amerykańskim Trybunałem Wojskowym w Norymberdze. Referaty z sesji naukowej zorganizowanej w XXX-lecie ogłoszenia wyroku*, Warszawa 1979.

XXII
KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
Z 1945 ROKU

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH Z 1945 ROKU

Doświadczenia pierwszej wojny światowej, brak skutecznej współpracy międzynarodowej podejmowanej w ramach Ligi Narodów, fiasko prób zakazania wojny agresywnej, a nade wszystko okrucieństwa drugiej wojny światowej uświadomiły władcom państw koalicji antyhitlerowskiej, iż poza wygraniem wojny, ich cel stanowi także powołanie organizacji międzynarodowej, stojącej na straży pokoju i bezpieczeństwa oraz będącej forum pokojowego rozwiązywania konfliktów.

Pierwszym przejawem woli państw uczestniczących w działaniach wojennych zapewnienia światu trwałego pokoju i wyrzeczenia się agresji było podpisane w Londynie 12 czerwca 1941 r. przez Wielką Brytanię, Kanadę, Nową Zelandię i Unię Południowoafrykańską oraz reprezentowane przez rządy na wychodźstwie: Belgię, Holandię, Luksemburg, Czechosłowację, Polskę Norwegię, Jugosławię, Grecję i reprezentowaną przez de Gaulle'a Francję Porozumienie z St. James Palace.

Zarys wizji światowej organizacji został określony podczas spotkania prezydenta Roosevelta z premierem Churchillem, 14 sierpnia 1941 r., zakończono podpisaniem Karty Atlantydzkiej. Wśród 8 punktów, dwa odnosiły się bezpośrednio do konieczności ustanowienia organizacji międzynarodowej, stojącej na straży utrzymywania stałego pokoju pomiędzy wszystkimi państwami. Ponadto podkreślono podstawowe zasady sprawiedliwości międzynarodowej oraz wskazano na potrzebę współpracy w zakresie gospodarczym i społecznym. Karta uzyskała wsparcie 10 państw: ZSRR, Belgii, Holandii, Luksemburga, Czechosłowacji, Polski, Norwegii, Jugosławii, Grecji oraz Francji.

Pierwszego dnia 1942 r. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, ZSRR oraz Chiny, do których dołączyły 22 państwa, w tym Polska, podpisały dokument nazwany później Deklaracją Narodów Zjednoczonych, zobowiązując się do podjęcia maksymalnego wysiłku wojennego oraz niezawierania oddzielnych porozumień pokojowych.

Intensyfikacja działań zmierzających do powołania organizacji międzynarodowej opartej na „suwerennej równości wszystkich miłujących pokój państw, otwartej dla wszystkich takich państw w celu utrzymywania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa” nastąpiła wraz z podpisaniem 30 października 1943 r. Deklaracji moskiewskiej przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, ZSRR i Chiny.

Dwa miesiące później, w czasie konferencji jaltańskiej, przywódcy trzech sprzymierzonych mocarstw zadeklarowali konieczność uznania nadrzędnej

odpowiedzialności spoczywającej na Narodach Zjednoczonych za wprowadzenie pokoju i odrzucenie wojny.

W ciągu trzech lat wojenni sojusznicy osiągnęli porozumienie w kwestii utworzenia organizacji międzynarodowej, której najważniejszym zadaniem byłoby dbanie o światowy pokój i bezpieczeństwo. Przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, ZSRR, Wielkiej Brytanii oraz Chin, zgromadzeni w Dumbarton Oaks zakończyli prace przygotowawcze 7 października 1944 r., przedstawiając pozostałym członkom Narodów Zjednoczonych projekt statutu przyszłej organizacji. Po zakończeniu debaty międzynarodowej, przedstawiciele państw, które przed marcem 1945 r. wypowiedziały wojnę nazistowskiemu Niemcom i Japonii oraz przystąpiły do Deklaracji Narodów Zjednoczonych zostali zaproszeni do udziału w rozpoczętej 25 kwietnia 1945 r. konferencji w San Francisco.

Po trwających dwa miesiące ostatecznych negocjacjach, Karta Narodów Zjednoczonych została podpisana w dniu 26 czerwca 1945 r. przez przedstawicieli 50 państw. Polska choć nie była reprezentowana na konferencji, ze względu na nieuznawanie przez mocarstwa zachodnie Rządu Tymczasowego, jako sygnatariusz Deklaracji Narodów Zjednoczonych z 1942 r. podpisała Kartę dwa miesiące później i weszła w poczet 51 pierwotnych członków powstałej Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Z punktu widzenia publicznego prawa międzynarodowego Karta Narodów Zjednoczonych jest otwartą umową wielostronną, powołującą do życia organizację międzynarodową i określającą jej funkcje. Dokument, trzykrotnie nowelizowany, składa się z preambuły oraz 111 artykułów, ujętych w 19 rozdziałach. Integralną część Karty stanowi Statut Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, a wszyscy członkowie ONZ są *ipso facto* stronami Statutu.

W artykule 1 Karty określono fundamentalne cele ONZ, do których należą: utrzymywanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, rozwiązywanie sporów na drodze pokojowej, rozwijanie przyjaznych stosunków między państwami, rozwijanie współpracy o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym i humanitarnym, poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności oraz bycie ośrodkiem uzgadniającym działalność międzynarodową.

Dla osiągnięcia tych celów, zgodnie z art. 2 Karty, ONZ państwa członkowskie mają wykonywać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte zgodnie z Kartą, pokojowo rozstrzygać spory międzynarodowe tak, aby nie dopuścić do zagrożenia pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, oraz powstrzymać się od stosowania groźby i użycia siły we wzajemnych stosunkach. Przełamując zasadę związania państw jedynie normami dobrowolnie przyjętymi, dla nadrzędnego dobra jakim jest utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa, ONZ czuwa, aby państwa nie będące jej członkami postępowały zgodnie z zasadami wyrażonymi w Karcie.

Fundamentem ONZ wyrażonym w Karcie jest suwerenna równość i niezależność państw członkowskich, zgodnie z którą ONZ nie ma prawa interweniować w sprawy, które z istoty swej należą do kompetencji wewnętrznej któregośkolwiek państwa, w wyjątkiem, będącej źródłem wielu kontrowersji, możliwości zastosowania środków przymusu przewidzianych w Rozdziale VII Karty.

Pomimo oparcia ONZ na zasadzie pokojowego rozstrzygania sporów, Karta zawiera rozwiązania regulujące podejmowanie przez Radę Bezpieczeństwa działań, w tym także obejmujących użycie siły, w razie zagrożenia pokoju, jego naruszenia oraz aktów agresji. Ocena czy konkretny konflikt stanowi zagrożenie dla pokoju należy do Rady Bezpieczeństwa, która coraz szerzej interpretuje to pojęcie, włącza w nie m.in. zakrojone na szeroką skalę łamanie praw człowieka.

W pozostałej części Karta reguluje organizację, funkcje oraz procedury głosowania w organach ONZ, które stanowią: Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Rada Gospodarcza i Społeczna, Rada Powiernicza, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości oraz Sekretariat.

Karta Narodów Zjednoczonych weszła w życie 24 października 1945 r. po jej ratyfikowaniu przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Francję, ZSRR oraz Chiny oraz większość sygnatariuszy. W rocznicę tego wydarzenia obchodzony jest Dzień Organizacji Narodów Zjednoczonych. Od 2006 r. kiedy Kartę ratyfikowała Czarnogóra, członkami ONZ są 192 państwa. Karta jest drugim, po Konwencji Praw Dziecka, najszerzej uznanym traktatem międzynarodowym.

Karta zajmuje szczególne miejsce wśród umów międzynarodowych, porównywalne do roli konstytucji w porządkach krajowych. W razie sprzeczności między zobowiązaniami członków ONZ wynikającymi z Karty i z innej umowy, postanowienia Karty przeważają.

Spisanie Karty w pięciu językach jednakowo autentycznych: angielskim, francuskim, hiszpańskim, rosyjskim i chińskim jest powodem częstych sporów interpretacyjnych, których największe nasilenie przypadało na okres zimnej wojny, kiedy zarówno Rada Bezpieczeństwa, jak i Zgromadzenie Ogólne stały się areną ścierania się wpływów Stanów Zjednoczonych i państw socjalistycznych.

Karta Narodów Zjednoczonych, ze względu na kontekst historyczny w jakim powstała, oprócz bycia statutem organizacyjnym ONZ, stanowi przede wszystkim deklarację idei i wskazanie ambitnych celów, do których osiągnięcia powinna dążyć cała wspólnota międzynarodowa. Pomimo faktu, iż Karta nie wyposaża ONZ w kompetencje niezależne od woli państw i nie kreuje władzy ponadpaństwowej, zdolnej wymuszać pożądane zachowania człon-

ków wspólnoty międzynarodowej, od ponad 60 lat określa najważniejsze, w różnym stopniu przestrzegane, ale powszechnie akceptowane zasady pokojowego współistnienia państw.

Tekst przekładu w języku polskim

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych.

MY, LUDY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH, ZDECYDOWANE –
uchronić przyszłe pokolenia od klęsk wojny, która dwukrotnie w ciągu naszego życia wyrządziła niewypowiedziane cierpienia ludzkości, i
przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, w dostojność i wartość jego osoby, w równouprawnienie mężczyzn i kobiet oraz w równość praw narodów wielkich i małych, i
stworzyć warunki, w których będzie mogła panować sprawiedliwość i poszanowanie zobowiązań opartych na traktatach i innych źródłach prawa międzynarodowego, i
przyczynić się do postępu społecznego i podniesienia stopy życiowej przy większej wolności,

I W TYM CELU

stosować tolerancję i żyć wspólnie w pokoju, jeden z drugim, jak dobrzy sąsiedzi, i
zjednoczyć nasze siły dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, i
zapewnić, przez przyjęcie zasad i ustanowienie metod, że siły zbrojne będą używane tylko we wspólnym interesie, i
zużytkować urządzenia międzynarodowe dla popierania postępu gospodarczego i społecznego narodów,

POSTANOWIŁYŚMY ZESPOLIĆ NASZE WYSIŁKI DLA OSIĄGNIĘCIA TYCH CELÓW.

Stosownie do tego, nasze odnośne Rządy, za pośrednictwem swych przedstawicieli, zgromadzonych w mieście San Francisco, którzy okazali swe pełnomocnictwa uznane za dobre i w należytej formie, zgodziły się przyjąć niniejszą Kartę Narodów Zjednoczonych, i na jej podstawie ustanawiają organizację międzynarodową, która będzie nosiła nazwę Narodów Zjednoczonych.

Rozdział I

CELE I ZASADY

Art. 1.

Narody Zjednoczone dążą do następujących celów:

1. Do utrzymywania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego; w tym celu będą one podejmowały skuteczne zbiorowe środki dla zapobiegania i usuwania gróźb przeciwko pokojowi i dla uchylania aktów agresji lub innych zamachów przeciwko pokojowi, oraz osiągały, przy pomocy środków pokojowych i zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego, załatwianie lub rozstrzyganie sporów międzynarodowych albo sytuacji, które mogłyby doprowadzić do zakłócenia pokoju;

2. Do rozwoju przyjaznych stosunków pomiędzy narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i stanowienia narodów o sobie, oraz do podjęcia innych stosownych środków dla utrwalenia pokoju powszechnego;

3. Do osiągnięcia międzynarodowej współpracy przy rozwiązywaniu zagadnień międzynarodowych o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również przy popieraniu i zachęcaniu do poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód dla wszystkich bez różnicy rasy, płci, języka lub religii;

i

4. Do stania się ośrodkiem, uzgadniającym działalność narodów, zmierzającą do osiągnięcia tych wspólnych celów.

Art. 2.

Dla osiągnięcia celów, wymienionych w artykule 1, Organizacja i jej członkowie powinni działać zgodnie z następującymi zasadami:

1. Organizacja opiera się na zasadzie suwerennej równości wszystkich swych członków.

2. Dla zapewnienia wszystkim członkom korzystania z praw i korzyści wynikających z przynależności do Organizacji, wszyscy oni powinni z dobrą wiarą wypełniać zobowiązania zaciągnięte przez nich zgodnie z niniejszą Kartą.

3. Wszyscy członkowie powinni załatwiać swe spory międzynarodowe przy pomocy środków pokojowych w taki sposób, że ani pokój międzynarodowy, ani bezpieczeństwo, ani sprawiedliwość nie będą wystawione na niebezpieczeństwo.

4. Wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych powstrzymywać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa,

lub wszelkiego innego sposobu, niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych.

5. Wszyscy członkowie powinni udzielać Narodom Zjednoczonym wszelkiego rodzaju pomocy w każdej akcji, podjętej przez tę Organizację zgodnie z niniejszą Kartą oraz powinni powstrzymać się od udzielania pomocy jakiemu bądź państwu, przeciwko któremu Narody Zjednoczone podejmą akcję zapobiegawczą lub represyjną.

6. Organizacja dopilnuje, żeby państwa, nie będące członkami Narodów Zjednoczonych, postępowały zgodnie z niniejszymi zasadami o tyle o ile mogłoby to być niezbędne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

7. Żadne z postanowień niniejszej Karty nie upoważnia Narodów Zjednoczonych do wtrącania się w sprawę, które zasadniczo należą do wewnętrznej kompetencji jakiego bądź państwa, ani do domagania się od członków, żeby sprawy tego rodzaju oddawali do załatwienia w trybie przewidzianym w niniejszej Karcie; jednak ta zasada nie może stanąć na przeszkodzie zastosowaniu środków represyjnych, przewidzianych w Rozdziale VII.

Rozdział II

CZŁONKOWIE ORGANIZACJI

Art. 3.

Członkami pierwotnymi Narodów Zjednoczonych będą państwa, które wzięły udział w Konferencji Narodów Zjednoczonych w San Francisco mającej za przedmiot Organizację Międzynarodową albo które podpisały poprzednio Deklarację Narodów Zjednoczonych z dnia 1 stycznia 1942 roku, a potem podpisały niniejszą Kartę i ratyfikowały ją zgodnie z jej artykułem 110.

Art. 4.

1. Przyjęcie w poczet członków Narodów Zjednoczonych jest dostępne dla wszystkich miłujących pokój państw, które przyjmą zobowiązania zawarte w niniejszej Karcie i które, w mniemaniu Organizacji, są w możności i pragną wypełnić te zobowiązania.

2. Przyjęcie takiego państwa na członka Narodów Zjednoczonych nastąpi na podstawie uchwały Ogólnego Zgromadzenia, powziętej na wniosek Rady Bezpieczeństwa.

Art. 5.

Członek Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu Rada Bezpieczeństwa wdrożyła postępowanie zapobiegawcze lub represyjne, może być,

na wniosek Rady Bezpieczeństwa, zawieszony przez Ogólne Zgromadzenie w korzystaniu ze swych praw i przywilejów członka. Korzystanie z tych praw i przywilejów może mu być przywrócone przez Radę Bezpieczeństwa.

Art. 6.

Członek Narodów Zjednoczonych, który uporczywie łamie zasady, zawarte w niniejszej Karcie, może być, na wniosek Rady Bezpieczeństwa, usunięty z Organizacji przez Ogólne Zgromadzenie.

Rozdział III

ORGANA

Art. 7.

1. Jako główne organa Narodów Zjednoczonych ustanawia się: Ogólne Zgromadzenie, Radę Bezpieczeństwa, Radę Gospodarczą i Społeczną, Radę Powierniczą, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości oraz Sekretariat.

2. Można będzie tworzyć, w ramach niniejszej Karty, takie organa pomocnicze, których istnienie mogłoby się okazać niezbędnym.

Art. 8.

Narody Zjednoczone nie będą stosowały żadnych ograniczeń przy dopuszczaniu mężczyzn i kobiet na stopie równości i w jakimkolwiek charakterze na stanowiska w swych organach głównych i pomocniczych.

Rozdział IV

OGÓLNE ZGROMADZENIE

Skład

Art. 9.

1. Ogólne Zgromadzenie będzie się składało ze wszystkich członków Narodów Zjednoczonych.

2. Każdy członek będzie posiadał w Ogólnym Zgromadzeniu nie więcej niż pięciu przedstawicieli.

Funkcje i uprawnienia

Art. 10.

Ogólne Zgromadzenie jest władne przeprowadzić dyskusję nad każdym zagadnieniem lub każdą sprawą, wchodzącymi w zakres niniejszej Karty albo dotyczącymi kompetencji i funkcji jakiego bądź organu przewidzianego w niniejszej Karcie, jak również może, w związku z takimi zagadnieniami i sprawami, udzielać zaleceń członkom Narodów Zjednoczonych albo Radzie Bezpieczeństwa albo obojgu, z zastrzeżeniem wyjątku przewidzianego w art. 12.

Art. 11.

1. Ogólne Zgromadzenie jest władne rozważać ogólne zasady współpracy dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, włączając w to zasady wytyczne dla rozbrowienia i uregulowania zbrojeń, oraz, w związku z tymi zasadami, może udzielać zaleceń członkom albo Radzie Bezpieczeństwa lub jednym i drugiej.

2. Ogólne Zgromadzenie jest władne przeprowadzić dyskusję nad każdą sprawą, dotyczącą utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, któraby została mu przedłożona przez któregośkolwiek członka Narodów Zjednoczonych albo przez Radę Bezpieczeństwa, albo przez państwo nie będące członkiem Narodów Zjednoczonych stosownie do artykułu 35 ustęp 2; może ono, z wyjątkiem przewidzianym w art. 12, udzielać zaleceń w związku z takimi zagadnieniami odnośnemu państwu lub państwom, albo Radzie Bezpieczeństwa, lub jednym i drugiej. Każde takie zagadnienie, w związku z którym pewna akcja jest konieczna, powinno być przekazane przez Ogólne Zgromadzenie Radzie Bezpieczeństwa przed lub po dyskusji.

3. Ogólne Zgromadzenie może zwracać uwagę Rady Bezpieczeństwa na sytuacje, które mogą zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu.

4. Uprawnienia Ogólnego Zgromadzenia wyszczególnione w tym artykule w niczym nie mogą ograniczać ogólnej treści artykułu 10.

Art. 12.

1. Gdy, w związku z jakimkolwiek sporem lub sytuacją, Rada Bezpieczeństwa wykonywa funkcje przyznane jej przez niniejszą Kartę, to Ogólne Zgromadzenie nie powinno udzielać żadnych zaleceń w związku z tym sporem lub sytuacją, chyba że Rada Bezpieczeństwa tego zażąda.

2. Sekretarz Generalny, za zgodą Rady Bezpieczeństwa, będzie podawał do wiadomości Ogólnemu Zgromadzeniu na każdej jego sesji wszelkie sprawy dotyczące utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, którymi Rada Bezpieczeństwa zajmowała się; będzie on również zawiadamiał natychmiast Ogólne Zgromadzenie albo członków Narodów Zjednoczonych

w przypadku, gdyby Ogólne Zgromadzenie w danej chwili nie zasiadało, gdy Rada Bezpieczeństwa przestanie zajmować się takimi sprawami.

Art. 13.

1. Ogólne Zgromadzenie zapoczątkuje badania i będzie udzielało zaleceń w celu:

- a) popierania współpracy międzynarodowej w dziedzinie politycznej i zachęcania do stopniowego rozwoju prawa międzynarodowego i jego kodyfikacji;
- b) popierania współpracy międzynarodowej w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej, oświatowej i zdrowotnej oraz udzielania pomocy przy urzeczywistnianiu praw człowieka i podstawowych swobód dla wszystkich bez różnicy rasy, płci, języka lub religii.

2. Dalsze szczegóły, dotyczące odpowiedzialności, funkcji i kompetencji Ogólnego Zgromadzenia w związku ze sprawami wspomnianymi wyżej w ustępie 1 (b), są podane dalej w Rozdziałach IX i X.

Art. 14.

Z zastrzeżeniem postanowień artykułu 12, Ogólne Zgromadzenie może zalecać środki w celu pokojowego wyrównania jakiejkolwiek sytuacji, bez względu na jej pochodzenie, o której ono sądzi, że może zachwiać powszechnym dobrobytem albo przyjaznymi stosunkami między narodami, włączając w to sytuacje, jakie mogłyby powstać na skutek złamania postanowień niniejszej Karty, podających cele i zasady Narodów Zjednoczonych.
(...)

Głosowanie

Art. 18.

1. Każdy członek Ogólnego Zgromadzenia posiadać będzie jeden głos.
2. Uchwały Ogólnego Zgromadzenia w sprawach ważnych będą zapadały większością dwóch trzecich głosów członków obecnych i głosujących. Do spraw takich będą zaliczone: zalecenia, dotyczące utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wybór niestałych członków Rady Bezpieczeństwa, wybór członków Rady Gospodarczej i Społecznej, wybór członków Rady Powierniczej zgodnie z ustępem 1 (c) artykułu 86, przyjęcie nowych członków do Narodów Zjednoczonych, zawieszania w prawach i przywilejach członka, wydalenie członków, sprawy dotyczące działania systemu powierniczego, wreszcie sprawy budżetowe.

3. Uchwały w innych materiach, włączając w to ustalanie dodatkowych kategorii spraw, które mają być decydowane większością dwóch trzecich głosów, będą zapadały większością głosów członków obecnych i głosujących.

(...)

Procedura

(...)

Rozdział V

RADA BEZPIECZEŃSTWA

Skład

Art. 23.

1. Rada Bezpieczeństwa będzie się składała z piętnastu członków Narodów Zjednoczonych. Republika Chińska, Francja, Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, Królestwo Zjednoczone W. Brytanii i Irlandii Północnej oraz Stany Zjednoczone Ameryki będą stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa. Ogólne Zgromadzenie wybierać będzie dziesięciu innych członków Narodów Zjednoczonych w charakterze niestałych członków Rady Bezpieczeństwa, przy czym należy zwracać w pierwszym rzędzie szczególną uwagę na stopień udziału członków Narodów Zjednoczonych w dziele utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz w innych celach Organizacji, jak również na sprawiedliwy rozdział pod względem geograficznym.

2. (2) Niestali członkowie Rady Bezpieczeństwa będą wybierani na okres dwóch lat. Przy pierwszym wyborze niestałych członków, po zwiększeniu liczby członków Rady Bezpieczeństwa z jedenastu do piętnastu, dwóch spośród czterech dodatkowych członków będzie wybranych na okres jednego roku. Członek ustępujący nie podlega ponownemu wyborowi na następującą bezpośrednio kadencję.

3. Każdy członek Rady Bezpieczeństwa będzie miał jednego przedstawiciela.

Funkcje i uprawnienia

Art. 24.

1. W celu zapewnienia szybkiej i skutecznej akcji Narodów Zjednoczonych, członkowie tej Organizacji wkładają na Radę Bezpieczeństwa główną odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeń-

stwa i zgodni są co do tego, że Rada Bezpieczeństwa wypełniając swe obowiązki, wynikające z tej odpowiedzialności, działa w ich imieniu.

2. Spełniając te obowiązki, Rada Bezpieczeństwa będzie się kierowała celami i zasadami Narodów Zjednoczonych. Szczególne pełnomocnictwa, udzielone Radzie Bezpieczeństwa dla wypełnienia tych obowiązków, są wymienione w Rozdziałach: VI, VII, VIII i XII.

3. Rada Bezpieczeństwa będzie składała Ogólnemu Zgromadzeniu do rozpatrzenia sprawozdania doroczne, a w razie konieczności, także i specjalne.

Art. 25.

Członkowie Narodów Zjednoczonych zobowiązują się przyjąć i wykonać postanowienia Rady Bezpieczeństwa, zgodnie z niniejszą Kartą.

Art. 26.

Żeby przyczynić się do ustalenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa z jak najmniejszym uszczerbkiem dla zasobów ludzkich i gospodarczych świata na cele związane ze zbrojeniami, na Radę Bezpieczeństwa spada odpowiedzialność za ułożenie, przy pomocy wspomnianego w artykule 47 Komitetu Sztabu Wojskowego, planów utworzenia systemu regulowania zbrojeń; plany te będą przedłożone członkom Narodów Zjednoczonych.

Głosowanie

Art. 27.

1. Każdy członek Rady Bezpieczeństwa posiadać będzie jeden głos.
2. Do przyjęcia uchwał Rady Bezpieczeństwa w sprawach proceduralnych potrzebna jest zgodność głosów dziewięciu członków.
3. Do przyjęcia uchwał Rady Bezpieczeństwa we wszystkich innych sprawach potrzebna jest zgodność głosów dziewięciu członków, włączając w to głosy wszystkich stałych członków, przy czym strona, biorąca udział w sporze, powinna wstrzymać się od głosowania przy zapadaniu decyzji w sprawach, o których traktuje Rozdział VI i ustęp 3 artykułu 52.

Procedura

(...)

Rozdział VI

POKOJOWE ZAŁATWIENIE SPORÓW

Art. 33.

1. Strony w sporze, którego dalsze trwanie może narazić na niebezpieczeństwo utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, powinny przede wszystkim dążyć do jego rozstrzygnięcia w drodze rokowań, badań, pośrednictwa, koncyliacji, arbitrażu, postępowania sądowego, odwołania się do organów lub porozumień regionalnych, albo innymi sposobami pokojowymi stosownie do swego wyboru.

2. O ile Rada Bezpieczeństwa uzna to za niezbędne, wezwie strony do załatwienia sporu takimi sposobami.

Art. 34.

Rada Bezpieczeństwa będzie władna poddać zbadaniu każdy spór albo sytuację, które mogłyby doprowadzić do tarć międzynarodowych albo wywołać spór, w celu ustalenia, czy dalsze trwanie sporu lub sytuacji nie grozi niebezpieczeństwem dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Art. 35.

1. Każdy członek Narodów Zjednoczonych może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa albo Ogólnego Zgromadzenia na wszelki spór lub sytuację w rodzaju tych, o których jest mowa w artykule 34.

2. Państwo, nie będące członkiem Narodów Zjednoczonych, może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa albo Ogólnego Zgromadzenia na wszelki spór, w którym jest ono stroną, pod warunkiem, że uprzednio przyjmie, w związku z tym sporem, zobowiązania o pokojowym załatwianiu sporów, przewidziane w niniejszej Karcie.

3. Postępowanie przed Ogólnym Zgromadzeniem w sprawach, na które zwrócono jego uwagę w myśl niniejszego artykułu, będzie się toczyło z uwzględnieniem postanowień artykułów 11 i 12.

Art. 36.

1. Rada Bezpieczeństwa jest władna w każdym stadium sporu, należącego do kategorii sporów wymienionych w artykule 33, lub sytuacji podobnego rodzaju, zalecić odpowiednie sposoby postępowania albo metody załatwienia.

2. Rada Bezpieczeństwa powinna uwzględnić przyjętą już przez strony wszelką procedurę załatwienia danego sporu.

3. Udzielając zaleceń na podstawie niniejszego artykułu, Rada Bezpieczeństwa powinna również brać pod uwagę, że spory natury prawnej powinny z reguły być przekazywane przez strony do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w trybie przewidzianym przez Statut Trybunału.

Art. 37.

1. W przypadku gdyby stronom w sporze, należącym do kategorii wymienionej w artykule 33, nie udało się go załatwić sposobami podanymi przez ten artykuł, powinny one przekazać go Radzie Bezpieczeństwa.

2. Gdyby Rada Bezpieczeństwa uznała, że dalsze trwanie sporu może istotnie narazić na niebezpieczeństwo utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, poweźmie ona decyzję, czy rozpocząć akcję zgodnie z postanowieniami artykułu 36, czy też zalecić taki sposób załatwienia, jaki uzna za odpowiedni.

Art. 38.

Bez uszczerbku dla postanowień artykułów od 33 do 37, Rada Bezpieczeństwa jest władna, o ile wszystkie strony w sporze zażądają tego, czynić zalecenia stronom w celu pokojowego załatwienia sporu.

Rozdział VII

**AKCJA W ZWIĄZKU Z ZAGROŻENIEM POKOJU, ZAKŁÓCENIEM
POKOJU I AKTAMI AGRESJI**

Art. 39.

Rada Bezpieczeństwa powinna stwierdzić istnienie wszelkiej okoliczności, zagrażającej pokojowi, zakłócenia pokoju albo aktu agresji, i udzielić zaleceń lub postanowić, jakie środki należy przedsięwziąć zgodnie z artykułami 41 i 42, żeby utrzymać albo przywrócić międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo.

Art. 40.

Żeby zapobiec zaostrzeniu sytuacji, Rada Bezpieczeństwa jest władna, zanim udzieli zaleceń albo poweźmie decyzję co do zarządzeń przewidzianych w artykule 39, wezwać strony zainteresowane, żeby zastosowały się do takich środków tymczasowych, jakie ona uzna za konieczne lub pożądane. Te środki tymczasowe nie powinny przesądzać praw, roszczeń albo położenia stron zainteresowanych. Rada Bezpieczeństwa wyciągnie należyte wnioski z niezastosowania się do takich środków tymczasowych.

Art. 41.

Rada Bezpieczeństwa jest władna uchwalić, jakie zarządzenia, nie pociągające za sobą użycia siły zbrojnej, powinny być zastosowane, żeby zapewnić skuteczność jej decyzjom, oraz może zwrócić się do członków Narodów Zjednoczonych z żądaniem zastosowania takich zarządzeń. Mogą one polegać

na zupełnym lub częściowym przerwaniu stosunków gospodarczych i środków komunikacyjnych, kolejowych, morskich, powietrznych, pocztowych, telegraficznych, radiowych i innych, oraz na zerwaniu stosunków dyplomatycznych.

Art. 42.

Jeżeli Rada Bezpieczeństwa uzna, że środki przewidziane w artykule 41 mogłyby okazać się niewystarczającymi albo już okazały się niewystarczającymi, jest ona władna podjąć taką akcję przy pomocy sił powietrznych, morskich lub lądowych, jaka mogłaby okazać się konieczną do utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Akcja taka może polegać na demonstracjach, blokadzie i innych operacjach sił zbrojnych powietrznych, morskich lub lądowych członków Narodów Zjednoczonych.

Art. 43.

1. W celu przyczynienia się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wszyscy członkowie Narodów Zjednoczonych zobowiązują się dać do rozporządzenia Radzie Bezpieczeństwa, na jej żądanie i stosownie do specjalnego porozumienia lub porozumień, niezbędne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa siły zbrojne, pomoc i ułatwienia, włączając w to prawo przemarszu.

2. Takie porozumienie lub porozumienia określą liczbę i rodzaj sił zbrojnych, stopień ich pogotowia i ich ogólną dyzlokację oraz rodzaj ułatwień i pomocy, których należy dostarczyć.

3. Rokowania o zawarcie porozumienia lub porozumień zostaną podjęte możliwie najprędzej z inicjatywy Rady Bezpieczeństwa. Będą one zawarte między Radą Bezpieczeństwa a członkami Organizacji lub między Radą Bezpieczeństwa a grupami tych członków i będą ratyfikowane przez państwa podpisujące w trybie przewidzianym przez ich konstytucje.

Art. 44.

Gdy Rada Bezpieczeństwa zadecyduje użycie siły, to zanim zażąda od członka, który nie jest w niej reprezentowany, dostarczenia sił zbrojnych w wykonaniu zobowiązań zaciągniętych przez niego na mocy artykułu 43, powinna zaprosić tego członka, o ile on tego zażąda, do wzięcia udziału w podejmowaniu decyzji przez Radę Bezpieczeństwa w sprawie użycia kontyngentu sił zbrojnych dostarczonych przez tego członka.

Art. 45.

Dla umożliwienia Narodom Zjednoczonym stosowania nie cierpiących zwłoki zarządzeń wojskowych, członkowie Organizacji obowiązani są trzymać w gotowości do natychmiastowego użycia kontyngenty narodowych sił lotniczych, przeznaczone do skombinowanej międzynarodowej akcji represyjnej.

Siła i stopień pogotowia tych kontyngentów oraz plany ich akcji skombinowanej będą ustalone przez Radę Bezpieczeństwa przy pomocy Komitetu Sztabu Wojskowego w granicach określonych w specjalnym porozumieniu lub porozumieniach, o których mowa w artykule 43.

Art. 46.

Plany użycia sił zbrojnych układa Rada Bezpieczeństwa przy pomocy Komitetu Sztabu Wojskowego.

Art. 47.

1. Będzie utworzony Komitet Sztabu Wojskowego dla udzielania rad i pomocy Radzie Bezpieczeństwa we wszystkich sprawach odnoszących się do jej potrzeb wojskowych w związku z utrzymaniem międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, do użycia i dowództwa sił zbrojnych oddanych do jej rozporządzenia, tudzież do uregulowania zbrojeń i możliwego rozbrojenia.

2. Komitet Sztabu Wojskowego będzie się składał z Szefów Sztabu stałych członków Rady Bezpieczeństwa albo z ich przedstawicieli. Każdy członek Narodów Zjednoczonych, nie reprezentowany stale w Komitecie, będzie przez Komitet zaproszony do współpracy ilekroć skuteczność wywiązywania się Komitetu z jego obowiązków wymagać będzie udziału tego członka w pracach Komitetu.

3. Komitet Sztabu Wojskowego ponosić będzie odpowiedzialność wobec Rady Bezpieczeństwa za kierownictwo strategiczne wszelkimi siłami zbrojnymi, oddanymi do rozporządzenia Radzie Bezpieczeństwa. Zagadnienia, związane z dowodzeniem takimi siłami zbrojnymi, będą opracowane później.

4. Komitet Sztabu Wojskowego, po otrzymaniu upoważnienia od Rady Bezpieczeństwa i po naradzeniu się z właściwymi organizacjami regionalnymi, będzie mógł tworzyć regionalne podkomitety.

Art. 48.

1. Akcję, potrzebną do wykonania postanowień Rady Bezpieczeństwa, zmierzających do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, powinni podejmować wszyscy członkowie Narodów Zjednoczonych, albo niektórzy z nich, zależnie od decyzji Rady Bezpieczeństwa.

2. Takie postanowienia będą wykonywane przez członków Narodów Zjednoczonych bezpośrednio, jak również w formie ich akcji w odpowiednich organizacjach międzynarodowych, których są oni członkami.

Art. 49.

Członkowie Narodów Zjednoczonych powinni jednoczyć się, udzielając sobie wzajemnie pomocy przy wykonywaniu zarządzeń uchwalonych przez Radę Bezpieczeństwa.

Art. 50.

Jeżeli Rada Bezpieczeństwa podejmie środki zapobiegawcze lub represyjne przeciwko jakiemuś państwu, każde inne państwo, będące czy nie będące członkiem Narodów Zjednoczonych, które, na skutek przeprowadzenia tych zarządzeń, znalazło się w obliczu specjalnych zagadnień gospodarczych, będzie miało prawo zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa o radę co do sposobu rozwiązania tych zagadnień.

Art. 51.

Nic w niniejszej Karcie nie może uchybiać niepozbawalnemu prawu do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej w przypadku napaści zbrojnej na któregośkolwiek członka Narodów Zjednoczonych, zanim Rada Bezpieczeństwa nie podejmie niezbędnych zarządzeń w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony będą natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie mogą uszczuplać władzy i odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa, wynikających z niniejszej Karty, do podejmowania w każdym czasie takiej akcji, jaką ona uzna za niezbędną do utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Rozdział VIII

POROZUMIENIE REGIONALNE

(...)

Rozdział IX

MIĘDZYNARODOWA WSPÓŁPRACA GOSPODARCZA I SPOŁECZNA

(...)

Rozdział X

RADA GOSPODARCZA I SPOŁECZNA

(...)

Rozdział XI.

**DEKLARACJA W SPRAWIE OBSZARÓW NIE RZĄDZĄCYCH SIĘ
SAMODZIELNIE**

(...)

Rozdział XII

MIĘDZYNARODOWY SYSTEM POWIERNICTWA (...)

Rozdział XIII

RADA POWIERNICZA (...)

Rozdział XIV

MIĘDZYNARODOWY TRYBUNAŁ SPRAWIEDLIWOŚCI (...)

Art. 92.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości będzie głównym organem sądowym Narodów Zjednoczonych. Będzie on działał zgodnie z załączonym Statutem, który jest oparty na Statucie Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej i który stanowi część składową niniejszej Karty.

Art. 93.

1. Wszyscy członkowie Narodów Zjednoczonych są ipso facto stronami w Statucie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

2. Państwo, nie będące członkiem Narodów Zjednoczonych, może zostać stroną w Statucie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości na warunkach, które w każdym poszczególnym przypadku określi Ogólne Zgromadzenie na wniosek Rady Bezpieczeństwa.

Art. 94.

1. Każdy członek Narodów Zjednoczonych zobowiązuje się zastosować do orzeczeń Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości we wszystkich sprawach, w których jest stroną.

2. Jeżeli jedna ze stron w sporze będzie się uchylała od wykonania obowiązków, które spadły na nią w wyniku wyroku wydanego przez Trybunał, druga strona może odwołać się do Rady Bezpieczeństwa, która władna jest, jeżeli to uzna za konieczne, udzielić zaleceń lub postanowić, jakie środki należy zastosować, żeby zapewnić wyrokowi wykonalność.

Art. 95.

Nic w niniejszej Karcie nie może stać na przeszkodzie, żeby członkowie Narodów Zjednoczonych oddawali swoje spory do rozstrzygnięcia innym są-

dom na mocy porozumień już istniejących, albo które mogłyby być w przyszłości zawarte.

Art. 96.

1. Ogólne Zgromadzenie albo Rada Bezpieczeństwa mogą zażądać od Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości wydania opinii doradczej w każdej kwestii prawnej.

2. Również i inne organy Narodów Zjednoczonych oraz organizacje wyspecjalizowane, którym Ogólne Zgromadzenie może w każdym czasie udzielić odpowiedniego upoważnienia, mogą żądać opinii doradczych od Trybunału w kwestiach prawnych, które mogłyby nastroczyć się w zakresie ich działalności.

Rozdział XV

SEKRETARIAT

Art. 97.

W skład Sekretariatu wchodzić będzie Sekretarz Generalny oraz personel tak liczny, jak to będzie potrzebne dla Organizacji. Sekretarza Generalnego mianować będzie Ogólne Zgromadzenie na wniosek Rady Bezpieczeństwa. Będzie on głównym urzędnikiem administracyjnym Organizacji.

Art. 98.

Sekretarz Generalny będzie występował w tym charakterze na wszystkich posiedzeniach Ogólnego Zgromadzenia, Rady Bezpieczeństwa, Rady Gospodarczej i Społecznej oraz Rady Powierniczej i będzie spełniał wszelkie inne funkcje, które mu te organa powierzają. Sekretarz Generalny będzie składał Ogólnemu Zgromadzeniu roczne sprawozdanie o pracach Organizacji.

Art. 99.

Sekretarz Generalny ma prawo zwracać uwagę Rady Bezpieczeństwa na każdą sprawę, która, w jego mniemaniu, mogłaby zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Art. 100.

1. Przy wykonywaniu swych obowiązków Sekretarz Generalny i jego personel nie powinni żądać lub otrzymywać instrukcyj od jakiegokolwiek rządu albo od jakiegokolwiek innej władzy, nie należącej do Organizacji. Powinni oni powstrzymać się od wszelkiej działalności, która mogłaby odbić się na

ich charakterze jako funkcjonariuszy międzynarodowych, odpowiedzialnych jedynie przed Organizacją.

2. Każdy członek Narodów Zjednoczonych zobowiązuje się szanować wyłącznie międzynarodowy charakter obowiązków Sekretarza Generalnego i jego personelu i nie dążyć do wywierania na nich wpływu przy wykonywaniu ich obowiązków.

Art. 101.

1. Personel będzie mianowany przez Sekretarza Generalnego zgodnie z regulaminem, wydanym przez Ogólne Zgromadzenie.

2. Odpowiedni personel będzie przydzielony na stałe do Rady Gospodarczej i Społecznej, do Rady Powierniczej oraz, w miarę potrzeby, do innych organów Narodów Zjednoczonych. Personele te będą stanowiły część Sekretariatu.

3. Kierowniczą zasadą przy przyjmowaniu na służbę personelu i określaniu warunków służby powinna być konieczność zapewnienia najwyższego poziomu ich sprawności, kompetencji i uczciwości. Powinno się przywiązywać należytą uwagę do tego, żeby, przy obsadzaniu stanowisk uwzględniać w jak najszerszym stopniu zasadę geograficzną.

Rozdział XVI

POSTANOWIENIA RÓŻNE

Art. 102.

1. Każdy traktat i każdy układ międzynarodowy, zawarty przez któregośkolwiek członka Narodów Zjednoczonych po wejściu w życie niniejszej Karty, powinien być możliwie jak najprędzej zarejestrowany w Sekretariacie i przez Sekretariat ogłoszony.

2. W razie gdyby jakikolwiek tego rodzaju traktat lub układ międzynarodowy nie został zarejestrowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 niniejszego artykułu, to żadna ze stron umawiających się nie będzie mogła powoływać się na taki traktat albo układ przed którymkolwiek organem Narodów Zjednoczonych.

Art. 103.

W razie sprzeczności pomiędzy obowiązkami członków Narodów Zjednoczonych, wynikających z niniejszej Karty, a ich obowiązkami wynikającymi z jakiegoś innego porozumienia międzynarodowego, pierwszeństwo będą miały ich obowiązki wynikające z niniejszej Karty.

Art. 104.

Organizacji przysługiwać będzie na terytorium każdego z jej członków taka zdolność do działań prawnych, jaka może być potrzebna do wykonywania jej funkcji i urzeczywistniania jej celów.

Art. 105.

1. Organizacji przysługiwać będą na terytorium każdego z jej członków takie przywileje i immunitety, jakie są konieczne do osiągnięcia jej celów.

2. Przedstawicielem członków Narodów Zjednoczonych i funkcjonariuszom Organizacji będą również przysługiwały takie przywileje i immunitety, jakie są konieczne do niezależnego wykonywania ich funkcji związanych z Organizacją.

3. Ogólne Zgromadzenie może udzielać zaleceń w celu ustalenia szczegółów zastosowania ustępów 1 i 2 niniejszego artykułu oraz może proponować Członkom Narodów Zjednoczonych konwencje w tym celu.

Rozdział XVII

**PRZEJŚCIOWE ZARZĄDZENIA W PRZEDMIOCIE BEZPIECZEŃSTWA
(...)**

Rozdział XVIII

**POPRAWKI
(...)**

Rozdział XIX

**RATYFIKACJE I PODPISANIE
(...)**

STATUT MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI

Przekład

Art. 1.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, ustanowiony przez Kartę Narodów Zjednoczonych jako główny organ sądowy Narodów Zjednoczonych, będzie utworzony i będzie czynny zgodnie z postanowieniami niniejszego Statutu.

Rozdział I

USTRÓJ TRYBUNAŁU

Art. 2.

Trybunał będzie się składał z zespołu sędziów niezależnych, wybranych bez względu na ich narodowość z pomiędzy osób o wysokim poziomie moralnym, odpowiadających warunkom wymaganym w ich odnośnych krajach do zajmowania najwyższych stanowisk w sądownictwie albo będących pracownikami, cieszącymi się uznaną powagą w zakresie prawa międzynarodowego.

Art. 3.

1. Trybunał będzie się składał z piętnastu członków; nie może w nim zasiadać dwóch sędziów, będących obywatelami tego samego państwa.

2. Osoba, która, z uwagi na należenie do składu Trybunału, może uchodzić za obywatela więcej niż jednego państwa, będzie uważana za obywatela tego z nich, w którym zwykle wykonuje swoje prawa cywilne i polityczne.

Art. 4.

1. Członków Trybunału wybierać będzie Ogólne Zgromadzenie i Rada Bezpieczeństwa z listy osób wyznaczonych przez grupy narodowe Stałego Sądu Rozjemczego w trybie niżej określonym.

2. Co się tyczy tych członków Narodów Zjednoczonych, którzy nie mają swej reprezentacji w Stałym Sądzie Rozjemczym, kandydatów wyznaczą grupy narodowe mianowane w tym celu przez swoje rządy w taki sam sposób, jak to jest przewidziane dla członków Stałego Sądu Rozjemczego w artykule 44 Konwencji Haskiej z 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych.

3. W braku odrębnego porozumienia Ogólne Zgromadzenie, na wniosek Rady Bezpieczeństwa, określi warunki, na jakich państwo, należące do niniejszego Statutu a nie będące członkiem Narodów Zjednoczonych, może uczestniczyć w wyborze członków Trybunału.

(...)

Art. 13.

1. Sędziowie będą wybierani na lat dziewięć z prawem ponownego wyboru; zastrzega się jednak, że spośród sędziów wybranych na pierwszych wyborach, mandaty pięciu sędziów wygasną po upływie trzech lat, a mandaty innych pięciu sędziów wygasną po upływie sześciu lat.

2. Natychmiast po zakończeniu pierwszych wyborów Sekretarz Generalny wylosuje nazwiska tych sędziów, których mandaty wygasną po upływie wspomnianych wyżej okresów początkowych trzy- i sześcioletniego.

3. Członkowie Trybunału będą w dalszym ciągu wykonywali swe czynności, dopóki ich miejsca nie zostaną obsadzone. Jednakowoż, pomimo zastąpienia ich przez innych, powinni oni dokończyć sprawy, które były im już przydzielone.

4. W przypadku, gdyby jeden z członków Trybunału zrzekł się swego stanowiska, zrzeczenie to powinno być zgłoszone na ręce Prezesa Trybunału w celu przekazania go Sekretarzowi Generalnemu. Z chwilą otrzymania tego zawiadomienia przez Sekretarza Generalnego, miejsce uważa się za opróżnione.

(...)

Art. 21.

1. Trybunał wybiera swego Prezesa i Wice-Prezesa na okres lat trzech; mogą oni być wybrani ponownie.

2. Trybunał mianuje swego Pisarza, oraz może powołać innych funkcjonariuszy, którzy mogliby okazać się niezbędnymi.

Art. 22.

1. Siedzibą Trybunału będzie Haga. Nie może to jednak stanowić przeszkody, żeby Trybunał odbywał swe sesje i wykonywał swe funkcje w innym miejscu, gdy kiedykolwiek uzna on to za pożądane.

2. Prezes i Pisarz powinni stale przebywać w siedzibie Trybunału.

(...)

Art. 25.

1. Trybunał powinien zasiadać w pełnym składzie, o ile Statut niniejszy czego innego wyraźnie nie stanowi.

2. Regulamin Trybunału może zawierać postanowienie, zezwalające na zwolnienie od obowiązku zasiadania jednego lub kilku sędziów, zależnie od okoliczności i z uwzględnieniem turnusu, pod warunkiem, że liczba sędziów, będących do rozporządzenia dla formowania składu orzekającego Trybunału, nie będzie przez to zmniejszona poniżej jedenastu.

3. Quorum dziewięciu sędziów będzie wystarczało do utworzenia składu orzekającego Trybunału.

(...)

Rozdział II

KOMPETENCJA TRYBUNAŁU

Art. 34.

1. Tylko państwa mają prawo stawać jako strony przed Trybunałem.
2. Zależnie od regulaminu i w ramach jego postanowień, Trybunał będzie mógł żądać informacji od publicznych organizacji międzynarodowych w sprawach, znajdujących się na jego wokandzie; będzie on również mógł przyjmować takie informacje, dostarczane przez te organizacje z własnej inicjatywy.
3. Jeżeli w sprawie, która wpłynęła do Trybunału, nasunie się zagadnienie wykładni Statutu zasadniczego takiej publicznej organizacji międzynarodowej albo wykładni zawartej w jego ramach konwencji międzynarodowej, Pisarz obowiązany jest powiadomić o tym zainteresowaną publiczną organizację międzynarodową i przesłać jej odpisy całej procedury pisemnej.

Art. 35.

1. Przed Trybunałem mają prawo stawać państwa, będące stronami w niniejszym Statucie.
2. Rada Bezpieczeństwa określi warunki, na jakich inne państwa będą mogły stawać przed Trybunałem, z uwzględnieniem specjalnych przepisów, zawartych w obowiązujących traktatach; w żadnym jednak razie warunki te nie mogą pociągać za sobą nierówności położenia stron przed Trybunałem.
3. Gdy państwo, nie będące członkiem Narodów Zjednoczonych, występuje w charakterze strony w jakiejś sprawie, Trybunał określi wysokość udziału tej strony w wydatkach Trybunału. Przepis ten nie ma zastosowania w przypadku, gdy państwo to ponosi część wydatków Trybunału.

Art. 36.

1. Orzecznictwu Trybunału podlegają wszelkie spory, które doń wniosą strony, oraz wszelkie sprawy wyraźnie wymienione w Karcie Narodów Zjednoczonych albo w obowiązujących traktatach i konwencjach.
2. Państwa, będące stronami w niniejszym Statucie, mogą w każdym czasie oświadczyć, że, w stosunku do każdego innego państwa, które przyjęło takie same zobowiązanie, uznają za przymusową ipso facto i bez specjalnego porozumienia, jurysdykcję Trybunału w sporach natury prawnej, dotyczących:
 - a) wykładni traktatu;
 - b) każdej kwestji prawa międzynarodowego;
 - c) rzeczywistości każdego faktu, który, o ile by został stwierdzony, stanowi pogwałcenie zobowiązania międzynarodowego;

d) rodzaju lub wysokości odszkodowania należnego za zerwanie zobowiązania międzynarodowego.

3. Deklaracja wyżej wymieniona może być bezwarunkowa, albo pod warunkiem wzajemności ze strony kilku lub pewnych określonych państw, albo wreszcie złożona tylko na pewien okres czasu.

4. Deklaracje takie będą składane Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych, który prześle ich odpisy państwom, będącym stronami w niniejszym Statucie, oraz Pisarzowi Trybunału.

5. Deklaracje, które były złożone stosownie do artykułu 36 Statutu Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej i które są jeszcze w mocy, będą uchodziły, tak jak to się dzieje w stosunkach pomiędzy stronami niniejszego Statutu, za przyjęcie przymusowej jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości aż do ich expiracji i stosownie do ich brzmienia.

6. W razie sporu o to, czy dana sprawa podlega jurysdykcji Trybunału, rozstrzyga Trybunał.

Art. 37.

Gdy jakiś obowiązujący traktat lub konwencja odsyła w danej sprawie do trybunału, utworzonego przez Ligę Narodów, albo do Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, sprawa będzie przekazana do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, tak jak to się dzieje w stosunkach pomiędzy stronami niniejszego Statutu.

Art. 38.

1. Trybunał, którego zadaniem jest orzekać na podstawie prawa międzynarodowego w sporach, które będą mu przekazane, będzie stosował:

- a) konwencje międzynarodowe, bądź ogólne, bądź specjalne, ustalające reguły, wyraźnie uznane przez państwa spór wiodące;
- b) zwyczaj międzynarodowy, jako dowód istnienia powszechnej praktyki, przyjętej jako prawo;
- c) zasady ogólne prawa, uznane przez narody cywilizowane;
- d) z zastrzeżeniem postanowień artykułu 59, wyroki sądowe tudzież zdania najznakomitszych znawców prawa publicznego różnych narodów, jako środek pomocniczy do stwierdzania przepisów prawnych.

2. Postanowienie niniejsze nie stanowi przeszkody, aby Trybunał mógł orzekać *ex aequo et bono*, o ile strony na to zgadzają się.

Rozdział III

PROCEDURA

(...)

Rozdział IV

OPINIE DORADCZE

(...)

Rozdział V

POPRAWKI

(...)

Tekst oryginalny

INTRODUCTORY NOTE

The Charter of the United Nations was signed on 26 June 1945, in San Francisco, at the conclusion of the United Nations Conference on International Organization, and came into force on 24 October 1945. The Statute of the International Court of Justice is an integral part of the Charter.

Amendments to Articles 23, 27 and 61 of the Charter were adopted by the General Assembly on 17 December 1963 and came into force on 31 August 1965. A further amendment to Article 61 was adopted by the General Assembly on 20 December 1971, and came into force on 24 September 1973. An amendment to Article 109, adopted by the General Assembly on 20 December 1965, came into force on 12 June 1968.

The amendment to Article 23 enlarges the membership of the Security Council from eleven to fifteen. The amended Article 27 provides that decisions of the Security Council on procedural matters shall be made by an affirmative vote of nine members (formerly seven) and on all other matters by an affirmative vote of nine members (formerly seven), including the concurring votes of the five permanent members of the Security Council.

The amendment to Article 61, which entered into force on 31 August 1965, enlarged the membership of the Economic and Social Council from eighteen to twenty-seven. The subsequent amendment to that Article, which entered into force on 24 September 1973, further increased the membership of the Council from twenty-seven to fifty-four.

The amendment to Article 109, which relates to the first paragraph of that Article, provides that a General Conference of Member States for the purpose of reviewing the Charter may be held at a date and place to be fixed by a two-thirds vote of the members of the General Assembly and by a vote of any nine members (formerly seven) of the Security Council. Paragraph 3 of Article 109, which deals with the consideration of a

possible review conference during the tenth regular session of the General Assembly, has been retained in its original form in its reference to a "vote, of any seven members of the Security Council", the paragraph having been acted upon in 1955 by the General Assembly, at its tenth regular session, and by the Security Council.

PREAMBLE

WE THE PEOPLES OF THE UNITED NATIONS DETERMINED

to save succeeding generations from the scourge of war, which twice in our lifetime has

brought untold sorrow to mankind, and

to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human

person, in the equal rights of men and women and of nations large and small, and

to establish conditions under which justice and respect for the obligations arising from

treaties and other sources of international law can be maintained, and

to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

AND FOR THESE ENDS

to practice tolerance and live together in peace with one another as good neighbours, and

to unite our strength to maintain international peace and security, and

to ensure, by the acceptance of principles and the institution of methods, that armed force

shall not be used, save in the common interest, and

to employ international machinery for the promotion of the economic and social advancement of all peoples,

HAVE RESOLVED TO COMBINE OUR EFFORTS TO ACCOMPLISH

THESE AIMS

Accordingly, our respective Governments, through representatives assembled in the city of San Francisco, who have exhibited their full powers found to be in good and due form, have agreed to the present Charter of the United Nations and do hereby establish an international organization to be known as the United Nations.

CHAPTER I

PURPOSES AND PRINCIPLES

Art. 1.

The Purposes of the United Nations are:

1. To maintain international peace and security, and to that end: to take effective collective measures for the prevention and removal of threats to the peace, and

for the suppression of acts of aggression or other breaches of the peace, and to bring about by peaceful means, and in conformity with the principles of justice and international law, adjustment or settlement of international disputes or situations which might lead to a breach of the peace;

2. To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace;

3. To achieve international co-operation in solving international problems of an economic, social, cultural, or humanitarian character, and in promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion; and

4. To be a centre for harmonizing the actions of nations in the attainment of these common ends.

Art. 2.

The Organization and its Members, in pursuit of the Purposes stated in Article 1, shall act in accordance with the following Principles.

1. The Organization is based on the principle of the sovereign equality of all its Members.

2. All Members, in order to ensure to all of them the rights and benefits resulting from membership, shall fulfil in good faith the obligations assumed by them in accordance with the present Charter.

3. All Members shall settle their international disputes by peaceful means in such a manner that international peace and security, and justice, are not endangered.

4. All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations.

5. All Members shall give the United Nations every assistance in any action it takes in accordance with the present Charter, and shall refrain from giving assistance to any state against which the United Nations is taking preventive or enforcement action.

6. The Organization shall ensure that states which are not Members of the United Nations act in accordance with these Principles so far as may be necessary for the maintenance of international peace and security.

7. Nothing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the Members to submit such matters to settlement under the present Charter; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII.

CHAPTER II MEMBERSHIP

Art. 3.

The original Members of the United Nations shall be the states which, having participated in the United Nations Conference on International Organization at San Francisco, or having previously signed the Declaration by United Nations of 1 January 1942, sign the present Charter and ratify it in accordance with Article 110.

Art. 4.

1. Membership in the United Nations is open to all other peace-loving states which accept the obligations contained in the present Charter and, in the judgment of the Organization, are able and willing to carry out these obligations.

2. The admission of any such state to membership in the United Nations will be effected by a decision of the General Assembly upon the recommendation of the Security Council.

Art. 5.

A Member of the United Nations against which preventive or enforcement action has been taken by the Security Council may be suspended from the exercise of the rights and privileges of membership by the General Assembly upon the recommendation of the Security Council.

The exercise of these rights and privileges may be restored by the Security Council.

Art. 6.

A Member of the United Nations which has persistently violated the Principles contained in the present Charter may be expelled from the Organization by the General Assembly upon the recommendation of the Security Council.

CHAPTER III ORGANS

Art. 7.

1. There are established as the principal organs of the United Nations:
 - a General Assembly
 - a Security Council
 - an Economic and Social Council
 - a Trusteeship Council
 - an International Court of Justice
 - and a Secretariat.

2. Such subsidiary organs as may be found necessary may be established in accordance with the present Charter.

Art. 8.

The United Nations shall place no restrictions on the eligibility of men and women to participate in any capacity and under conditions of equality in its principal and subsidiary organs.

**CHAPTER IV
THE GENERAL ASSEMBLY
COMPOSITION**

Art. 9.

1. The General Assembly shall consist of all the Members of the United Nations.
2. Each Member shall have not more than five representatives in the General Assembly.

FUNCTIONS and POWERS

Art. 10.

The General Assembly may discuss any questions or any matters within the scope of the present Charter or relating to the powers and functions of any organs provided for in the present Charter, and, except as provided in Article 12, may make recommendations to the Members of the United Nations or to the Security Council or to both on any such questions or matters.

Art. 11.

1. The General Assembly may consider the general principles of co-operation in the maintenance of international peace and security, including the principles governing disarmament and the regulation of armaments, and may make recommendations with regard to such principles to the Members or to the Security Council or to both.

2. The General Assembly may discuss any questions relating to the maintenance of international peace and security brought before it by any Member of the United Nations, or by the Security Council, or by a state which is not a Member of the United Nations in accordance with Article 35, paragraph 2, and, except as provided in Article 12, may make recommendations with regard to any such questions to the state or states concerned or to the Security Council or to both. Any such question on which action is necessary shall be referred to the Security Council by the General Assembly either before or after discussion.

3. The General Assembly may call the attention of the Security Council to situations which are likely to endanger international peace and security.

4. The powers of the General Assembly set forth in this Article shall not limit the general scope of Article 10.

Art. 12.

1. While the Security Council is exercising in respect of any dispute or situation the functions assigned to it in the present Charter, the General Assembly shall not make any recommendation with regard to that dispute or situation unless the Security Council so requests.

2. The Secretary-General, with the consent of the Security Council, shall notify the General Assembly at each session of any matters relative to the maintenance of international peace and security which are being dealt with by the Security Council and shall similarly notify the General Assembly, or the Members of the United Nations if the General Assembly is not in session, immediately the Security Council ceases to deal with such matters.

Art. 13.

1. The General Assembly shall initiate studies and make recommendations for the purpose of:

- a. promoting international co-operation in the political field and encouraging the progressive development of international law and its codification;
- b. promoting international co-operation in the economic, social, cultural, educational, and health fields, and assisting in the realization of human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion.

2. The further responsibilities, functions and powers of the General Assembly with respect to matters mentioned in paragraph 1 (b) above are set forth in Chapters IX and X.

Art. 14.

Subject to the provisions of Article 12, the General Assembly may recommend measures for the peaceful adjustment of any situation, regardless of origin, which it deems likely to impair the general welfare or friendly relations among nations, including situations resulting from a violation of the provisions of the present Charter setting forth the Purposes and Principles of the United Nations.

(...)

VOTING

Art. 18.

1. Each member of the General Assembly shall have one vote.

2. Decisions of the General Assembly on important questions shall be made by a two-thirds majority of the members present and voting. These questions shall include: recommendations with respect to the maintenance of international peace and security, the election of the non-permanent members of the Security Council, the election of the members of the Economic and Social Council, the election of members of the Trusteeship Council in accordance with paragraph 1 (c) of Article 86, the admission of new Members to the United Nations, the suspension of the rights and privileges of membership, the expulsion of Members, questions relating to the operation of the trusteeship system, and budgetary questions.

3. Decisions on other questions, including the determination of additional categories of questions to be decided by a two-thirds majority, shall be made by a majority of the members present and voting.

(...)

PROCEDURE

(...)

CHAPTER V THE SECURITY COUNCIL COMPOSITION

Art. 23.

1. The Security Council shall consist of fifteen Members of the United Nations. The Republic of China, France, the Union of Soviet Socialist Republics, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the United States of America shall be permanent members of the Security Council. The General Assembly shall elect ten other Members of the United Nations to be non-permanent members of the Security Council, due regard being specially paid, in the first instance to the contribution of Members of the United Nations to the maintenance of international peace and security and to the other purposes of the Organization, and also to equitable geographical distribution.

2. The non-permanent members of the Security Council shall be elected for a term of two years. In the first election of the non-permanent members after the increase of the membership of the Security Council from eleven to fifteen, two of the four additional members shall be chosen for a term of one year. A retiring member shall not be eligible for immediate re-election.

3. Each member of the Security Council shall have one representative.

FUNCTIONS and POWERS

Art. 24.

1. In order to ensure prompt and effective action by the United Nations, its Members confer on the Security Council primary responsibility for the maintenance of international peace and security, and agree that in carrying out its duties under this responsibility the Security Council acts on their behalf.

2. In discharging these duties the Security Council shall act in accordance with the Purposes and Principles of the United Nations. The specific powers granted to the Security Council for the discharge of these duties are laid down in Chapters VI, VII, VIII, and XII.

3. The Security Council shall submit annual and, when necessary, special reports to the General Assembly for its consideration.

Art. 25.

The Members of the United Nations agree to accept and carry out the decisions of the Security Council in accordance with the present Charter.

Art. 26.

In order to promote the establishment and maintenance of international peace and security with the least diversion for armaments of the world's human and economic resources, the Security Council shall be responsible for formulating, with the assistance of the Military Staff Committee referred to in Article 47, plans to be submitted to the Members of the United Nations for the establishment of a system for the regulation of armaments.

VOTING

Art. 27.

1. Each member of the Security Council shall have one vote.

2. Decisions of the Security Council on procedural matters shall be made by an affirmative vote of nine members.

3. Decisions of the Security Council on all other matters shall be made by an affirmative vote of nine members including the concurring votes of the permanent members; provided that, in decisions under Chapter VI, and under paragraph 3 of Article 52, a party to a dispute shall abstain from voting.

PROCEDURE

(...)

**CHAPTER VI
PACIFIC SETTLEMENT OF DISPUTES**

Art. 33.

1. The parties to any dispute, the continuance of which is likely to endanger the maintenance of international peace and security, shall, first of all, seek a solution by negotiation, enquiry, mediation, conciliation, arbitration, judicial settlement, resort to regional agencies or arrangements, or other peaceful means of their own choice.

2. The Security Council shall, when it deems necessary, call upon the parties to settle their dispute by such means.

Art. 34.

The Security Council may investigate any dispute, or any situation which might lead to international friction or give rise to a dispute, in order to determine whether the continuance of the dispute or situation is likely to endanger the maintenance of international peace and security.

Art. 35.

1. Any Member of the United Nations may bring any dispute, or any situation of the nature referred to in Article 34, to the attention of the Security Council or of the General Assembly.

2. A state which is not a Member of the United Nations may bring to the attention of the Security Council or of the General Assembly any dispute to which it is a party if it accepts in advance, for the purposes of the dispute, the obligations of pacific settlement provided in the present Charter.

3. The proceedings of the General Assembly in respect of matters brought to its attention under this Article will be subject to the provisions of Articles 11 and 12.

Art. 36.

1. The Security Council may, at any stage of a dispute of the nature referred to in Article 33 or of a situation of like nature, recommend appropriate procedures or methods of adjustment.

2. The Security Council should take into consideration any procedures for the settlement of the dispute which have already been adopted by the parties.

3. In making recommendations under this Article the Security Council should also take into consideration that legal disputes should as a general rule be referred by the parties to the International Court of Justice in accordance with the provisions of the Statute of the Court.

Art. 37.

1. Should the parties to a dispute of the nature referred to in Article 33 fail to settle it by the means indicated in that Article, they shall refer it to the Security Council.

2. If the Security Council deems that the continuance of the dispute is in fact likely to endanger the maintenance of international peace and security, it shall decide whether to take action under Article 36 or to recommend such terms of settlement as it may consider appropriate.

Art. 38.

Without prejudice to the provisions of Articles 33 to 37, the Security Council may, if all the parties to any dispute so request, make recommendations to the parties with a view to a pacific settlement of the dispute.

CHAPTER VII
ACTION WITH RESPECT TO THREATS TO THE PEACE, BREACHES
OF THE PEACE, AND ACTS OF AGGRESSION

Art. 39.

The Security Council shall determine the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression and shall make recommendations, or decide what measures shall be taken in accordance with Articles 41 and 42, to maintain or restore international peace and security.

Art. 40.

In order to prevent an aggravation of the situation, the Security Council may, before making the recommendations or deciding upon the measures provided for in Article 39, call upon the parties concerned to comply with such provisional measures as it deems necessary or desirable. Such provisional measures shall be without prejudice to the rights, claims, or position of the parties concerned. The Security Council shall duly take account of failure to comply with such provisional measures.

Art. 41.

The Security Council may decide what measures not involving the use of armed force are to be employed to give effect to its decisions, and it may call upon the Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations.

Art. 42.

Should the Security Council consider that measures provided for in Article 41 would be inadequate or have proved to be inadequate, it may take such action by air, sea, or land forces as may be necessary to maintain or restore international peace and security. Such action may include demonstrations, blockade, and other operations by air, sea, or land forces of Members of the United Nations.

Art. 43.

1. All Members of the United Nations, in order to contribute to the maintenance of international peace and security, undertake to make available to the Security Council, on its call and in accordance with a special agreement or agreements, armed forces, assistance, and facilities, including rights of passage, necessary for the purpose of maintaining international peace and security.

2. Such agreement or agreements shall govern the numbers and types of forces, their degree of readiness and general location, and the nature of the facilities and assistance to be provided.

3. The agreement or agreements shall be negotiated as soon as possible on the initiative of the Security Council. They shall be concluded between the Security Council and Members or between the Security Council and groups of Members and shall be subject to ratification by the signatory states in accordance with their respective constitutional processes.

Art. 44.

When the Security Council has decided to use force it shall, before calling upon a Member not represented on it to provide armed forces in fulfilment of the obligations assumed under Article 43, invite that Member, if the Member so desires, to participate in the decisions of the Security Council concerning the employment of contingents of that Member's armed forces.

Art. 45.

In order to enable the United Nations to take urgent military measures, Members shall hold immediately available national air-force contingents for combined international enforcement action. The strength and degree of readiness of these contingents and plans for their combined action shall be determined within the limits laid down in the special agreement or agreements referred to in Article 43, by the Security Council with the assistance of the Military Staff Committee.

Art. 46.

Plans for the application of armed force shall be made by the Security Council with the assistance of the Military Staff Committee.

Art. 47.

1. There shall be established a Military Staff Committee to advise and assist the Security Council on all questions relating to the Security Council's military requirements for the maintenance of international peace and security, the employment and command of forces placed at its disposal, the regulation of armaments, and possible disarmament.

2. The Military Staff Committee shall consist of the Chiefs of Staff of the permanent members of the Security Council or their representatives. Any Member of the United Nations not permanently represented on the Committee shall be invited by the Committee to be associated with it when the efficient discharge of the Committee's responsibilities requires the participation of that Member in its work.

3. The Military Staff Committee shall be responsible under the Security Council for the strategic direction of any armed forces placed at the disposal of the Security Council. Questions relating to the command of such forces shall be worked out subsequently.

4. The Military Staff Committee, with the authorization of the Security Council and after consultation with appropriate regional agencies, may establish regional subcommittees.

Art. 48.

1. The action required to carry out the decisions of the Security Council for the maintenance of international peace and security shall be taken by all the Members of the United Nations or by some of them, as the Security Council may determine.

2. Such decisions shall be carried out by the Members of the United Nations directly and through their action in the appropriate international agencies of which they remember.

Art. 49.

The Members of the United Nations shall join in affording mutual assistance in carrying out the measures decided upon by the Security Council.

Art. 50.

If preventive or enforcement measures against any state are taken by the Security Council, any other state, whether a Member of the United Nations or not, which finds itself confronted with special economic problems arising from the carrying out of those measures shall have the right to consult the Security Council with regard to a solution of those problems.

Art. 51.

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective selfdefence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this

right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security.

CHAPTER VIII
REGIONAL ARRANGEMENTS
(...)

CHAPTER IX
INTERNATIONAL ECONOMIC AND SOCIAL CO-OPERATION
(...)

CHAPTER X
THE ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL
(...)

CHAPTER XI
DECLARATION REGARDING NON-SELF-GOVERNING TERRITORIES
(...)

CHAPTER XII
INTERNATIONAL TRUSTEESHIP SYSTEM
(...)

CHAPTER XIII
THE TRUSTEESHIP COUNCIL
(...)

CHAPTER XIV
THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Art. 92.

The International Court of Justice shall be the principal judicial organ of the United Nations. It shall function in accordance with the annexed Statute, which is based upon the Statute of the Permanent Court of International Justice and forms an integral part of the present Charter.

Art. 93.

1. All Members of the United Nations are ipso facto parties to the Statute of the International Court of Justice.

2. A state which is not a Member of the United Nations may become a party to the Statute of the International Court of Justice on conditions to be determined in each case by the General Assembly upon the recommendation of the Security Council.

Art. 94.

1. Each Member of the United Nations undertakes to comply with the decision of the International Court of Justice in any case to which it is a party.

2. If any party to a case fails to perform the obligations incumbent upon it under a judgment rendered by the Court, the other party may have recourse to the Security Council, which may, if it deems necessary, make recommendations or decide upon measures to be taken to give effect to the judgment.

Art. 95.

Nothing in the present Charter shall prevent Members of the United Nations from entrusting the solution of their differences to other tribunals by virtue of agreements already in existence or which may be concluded in the future.

Art. 96.

1. The General Assembly or the Security Council may request the International Court of Justice to give an advisory opinion on any legal question.

2. Other organs of the United Nations and specialized agencies, which may at any time be so authorized by the General Assembly, may also request advisory opinions of the Court on legal questions arising within the scope of their activities.

**CHAPTER XV
THE SECRETARIAT**

Art. 97.

The Secretariat shall comprise a Secretary-General and such staff as the Organization may require. The Secretary-General shall be appointed by the General Assembly upon the recommendation of the Security Council. He shall be the chief administrative officer of the Organization.

Art. 98.

The Secretary-General shall act in that capacity in all meetings of the General Assembly, of the Security Council, of the Economic and Social Council, and of the Trusteeship Council, and shall perform such other functions as are entrusted to him by these organs. The Secretary-General shall make an annual report to the General Assembly on the work of the Organization.

Art. 99.

The Secretary-General may bring to the attention of the Security Council any matter which in his opinion may threaten the maintenance of international peace and security.

Art. 100.

1. In the performance of their duties the Secretary-General and the staff shall not seek or receive instructions from any government or from any other authority external to the Organization. They shall refrain from any action which might reflect on their position as international officials responsible only to the Organization.

2. Each Member of the United Nations undertakes to respect the exclusively international character of the responsibilities of the Secretary-General and the staff and not to seek to influence them in the discharge of their responsibilities.

(...)

**CHAPTER XVI
MISCELLANEOUS PROVISIONS**

Art. 102.

1. Every treaty and every international agreement entered into by any Member of the United Nations after the present Charter comes into force shall as soon as possible be registered with the Secretariat and published by it.

2. No party to any such treaty or international agreement which has not been registered in accordance with the provisions of paragraph 1 of this Article may invoke that treaty or agreement before any organ of the United Nations.

Art. 103.

In the event of a conflict between the obligations of the Members of the United Nations under the present Charter and their obligations under any other international agreement, their obligations under the present Charter shall prevail.

Art. 104.

The Organization shall enjoy in the territory of each of its Members such legal capacity as may be necessary for the exercise of its functions and the fulfilment of its purposes.

Art. 105.

1. The Organization shall enjoy in the territory of each of its Members such privileges and immunities as are necessary for the fulfilment of its purposes.

2. Representatives of the Members of the United Nations and officials of the Organization shall similarly enjoy such privileges and immunities as are necessary for the independent exercise of their functions in connexion with the Organization.

3. The General Assembly may make recommendations with a view to determining the details of the application of paragraphs 1 and 2 of this Article or may propose conventions to the Members of the United Nations for this purpose.

CHAPTER XVII TRANSITIONAL SECURITY ARRANGEMENTS

(...)

CHAPTER XVIII AMENDMENTS

(...)

CHAPTER XIX RATIFICATION AND SIGNATURE

(...)

STATUTE OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Art. 1.

The International Court of Justice established by the Charter of the United Nations as the principal judicial organ of the United Nations shall be constituted and shall function in accordance with the provisions of the present Statute.

CHAPTER I ORGANIZATION OF THE COURT

Art. 2.

The Court shall be composed of a body of independent judges, elected regardless of their nationality from among persons of high moral character, who possess the qualifications required in their respective countries for appointment to the highest judicial offices, or are jurisconsults of recognized competence in international law.

Art. 3.

1. The Court shall consist of fifteen members, no two of whom may be nationals of the same state.

2. A person who for the purposes of membership in the Court could be regarded as a national of more than one state shall be deemed to be a national of the one in which he ordinarily exercises civil and political rights.

Art. 4.

1. The members of the Court shall be elected by the General Assembly and by the Security Council from a list of persons nominated by the national groups in the Permanent Court of Arbitration, in accordance with the following provisions.

2. In the case of Members of the United Nations not represented in the Permanent Court of Arbitration, candidates shall be nominated by national groups appointed for this purpose by their governments under the same conditions as those prescribed for members of the Permanent Court of Arbitration by Article 44 of the Convention of The Hague of 1907 for the pacific settlement of international disputes.

3. The conditions under which a state which is a party to the present Statute but is not a Member of the United Nations may participate in electing the members of the Court shall, in the absence of a special agreement, be laid down by the General Assembly upon recommendation of the Security Council.

(...)

Art. 13.

1. The members of the Court shall be elected for nine years and may be re-elected; provided, however, that of the judges elected at the first election, the terms of five judges shall expire at the end of three years and the terms of five more judges shall expire at the end of six years.

2. The judges whose terms are to expire at the end of the above-mentioned initial periods of three and six years shall be chosen by lot to be drawn by the Secretary-General immediately after the first election has been completed.

3. The members of the Court shall continue to discharge their duties until their places have been filled. Though replaced, they shall finish any cases which they may have begun.

4. In the case of the resignation of a member of the Court, the resignation shall be addressed to the President of the Court for transmission to the Secretary-General. This last notification makes the place vacant.

(...)

Art. 21.

1. The Court shall elect its President and Vice-President for three years; they may be re-elected.

2. The Court shall appoint its Registrar and may provide for the appointment of such other officers as may be necessary.

Art. 22.

1. The seat of the Court shall be established at The Hague. This, however, shall not prevent the Court from sitting and exercising its functions elsewhere whenever the Court considers it desirable.

2. The President and the Registrar shall reside at the seat of the Court.

(...)

Art. 25.

1. The full Court shall sit except when it is expressly provided otherwise in the present Statute.

2. Subject to the condition that the number of judges available to constitute the Court is not thereby reduced below eleven, the Rules of the Court may provide for allowing one or more judges, according to circumstances and in rotation, to be dispensed from sitting.

3. A quorum of nine judges shall suffice to constitute the Court.

Art. 26.

1. The Court may from time to time form one or more chambers, composed of three or more judges as the Court may determine, for dealing with particular categories of cases; for example, labour cases and cases relating to transit and communications.

2. The Court may at any time form a chamber for dealing with a particular case. The number of judges to constitute such a chamber shall be determined by the Court with the approval of the parties.

3. Cases shall be heard and determined by the chambers provided for in this article if the parties so request.

(...)

CHAPTER II
COMPETENCE OF THE COURT

Art. 34.

1. Only states may be parties in cases before the Court.

2. The Court, subject to and in conformity with its Rules, may request of public international organizations information relevant to cases before it, and shall receive such information presented by such organizations on their own initiative.

3. Whenever the construction of the constituent instrument of a public international organization or of an international convention adopted thereunder is in question in a

case before the Court, the Registrar shall so notify the public international organization concerned and shall communicate to it copies of all the written proceedings.

Art. 35.

1. The Court shall be open to the states parties to the present Statute.
2. The conditions under which the Court shall be open to other states shall, subject to the special provisions contained in treaties in force, be laid down by the Security Council, but in no case shall such conditions place the parties in a position of inequality before the Court.
3. When a state which is not a Member of the United Nations is a party to a case, the Court shall fix the amount which that party is to contribute towards the expenses of the Court. This provision shall not apply if such state is bearing a share of the expenses of the Court.

Art. 36.

1. The jurisdiction of the Court comprises all cases which the parties refer to it and all matters specially provided for in the Charter of the United Nations or in treaties and conventions in force.
2. The states parties to the present Statute may at any time declare that they recognize as compulsory ipso facto and without special agreement, in relation to any other state accepting the same obligation, the jurisdiction of the Court in all legal disputes concerning:
 - a. the interpretation of a treaty;
 - b. any question of international law;
 - c. the existence of any fact which, if established, would constitute a breach of an international obligation;
 - d. the nature or extent of the reparation to be made for the breach of an international obligation.
3. The declarations referred to above may be made unconditionally or on condition of reciprocity on the part of several or certain states, or for a certain time.
4. Such declarations shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations, who shall transmit copies thereof to the parties to the Statute and to the Registrar of the Court.
5. Declarations made under Article 36 of the Statute of the Permanent Court of International Justice and which are still in force shall be deemed, as between the parties to the present Statute, to be acceptances of the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice for the period which they still have to run and in accordance with their terms.
6. In the event of a dispute as to whether the Court has jurisdiction, the matter shall be settled by the decision of the Court.

Art. 37.

Whenever a treaty or convention in force provides for reference of a matter to a tribunal to have been instituted by the League of Nations, or to the Permanent Court of International Justice, the matter shall, as between the parties to the present Statute, be referred to the International Court of Justice.

Art. 38.

1. The Court, whose function is to decide in accordance with international law such disputes as are submitted to it, shall apply:

- a. international conventions, whether general or particular, establishing rules expressly recognized by the contesting states;
- b. international custom, as evidence of a general practice accepted as law;
- c. the general principles of law recognized by civilized nations;
- d. subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law.

2. This provision shall not prejudice the power of the Court to decide a case *ex aequo et bono*, if the parties agree thereto.

**CHAPTER III
PROCEDURE**

(...)

**CHAPTER IV
ADVISORY OPINIONS**

(...)

**CHAPTER V
AMENDMENT**

(...)

Nota bibliograficzna:

E. Kornaś, *Zasada sprawiedliwości w Karcie Narodów Zjednoczonych*, ZNUJ 1971, nr 51, s. 99-112; R. Sonnenfeld, *Nieingerencja w sprawy wewnętrzne państw w świetle art. 2 pkt 7 Karty i praktyki ONZ*, PiP 1982, nr 7, s. 16-27; A. Henczel, *Zagadnienia rewizji Karty Narodów Zjednoczonych*, Ruch PES 1984, nr 4, s. 135-150; W. Multan, *Rozbrojenie w Karcie i działalności ONZ*, Sprawy Międzynarodowe 1985, nr 10, s. 41-62; T. Jasudowicz, *Zasada dobrego sąsiedztwa w Karcie Narodów Zjednoczonych*, Acta UNC Prawo 1990, nr 27, s. 67-87; T. Nowak-Łoś (red.), *Narody Zjednoczone między oczekiwaniem a spełnieniem*, Wrocław 1995; K. Drzewicki, *Prawa człowieka w Karcie NZ i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, Sprawy Międzynarodowe 1998, nr 3, s. 9-24; Ł. Kulesa, R. Tarnogórski, *Przyszłość ONZ – reinterpretacja czy zmiana Karty Narodów Zjednoczonych?*, Polski Przegląd Dyplomatyczny 2005 nr 1 s. 35-65, J. Simonides (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, Warszawa 2006.

Spis treści

Wstęp	5
I Edykt Cesarza Karakalli z 212 roku	9
II Edykt Mediolański o tolerancji z 313 roku	17
III Wielka karta swobód z 1215 roku	27
IV Przywilej księcia Bolesława Pobożnego dla Żydów z 1264 roku	53
V Przywilej jedlneński z 1430 roku	71
VI Konstytucja sejmu radomskiego z 1505 roku	91
VII Akt konfederacji warszawskiej oraz Artykuły henrykowskie z 1573 roku	99
VIII Pokój Westfalski z 1648 roku	123
IX Habeas Corpus Act z 1679 roku	141
X Karta Praw stanu Wirginia z 1776 roku	155
XI Deklaracja niepodległości Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1776 roku	163
XII Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku	175
XIII Ustawa rządowa z 3 maja 1791 roku	189
XIV Dekret Konwencji Narodowej znoszący niewolnictwo we wszystkich koloniach z 1794 roku	213
XV Deklaracja parlamentu angielskiego o zakazie handlu niewolnikami z 1807 roku	219
XVI Konstytucja Królestwa Szwecji z 1809 roku	247
XVII Konwencje w sprawie polepszenia losu rannych wojskowych w armiach w polu będących z 1864 roku oraz z 1906 roku	263
XVIII Dekret Rady Komisarzy Ludowych z 1917 roku (Dekret o Sądzie Numer 1)	295
XIX Pakt Brianda-Kelloga z 1928 roku	305
XX Konstytucja ZSRR z 1936 roku	315
XXI Porozumienie i Karta Międzynarodowego Trybunału Karnego w Norymberdze z 1945 roku	335
XXII Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 roku	361

